

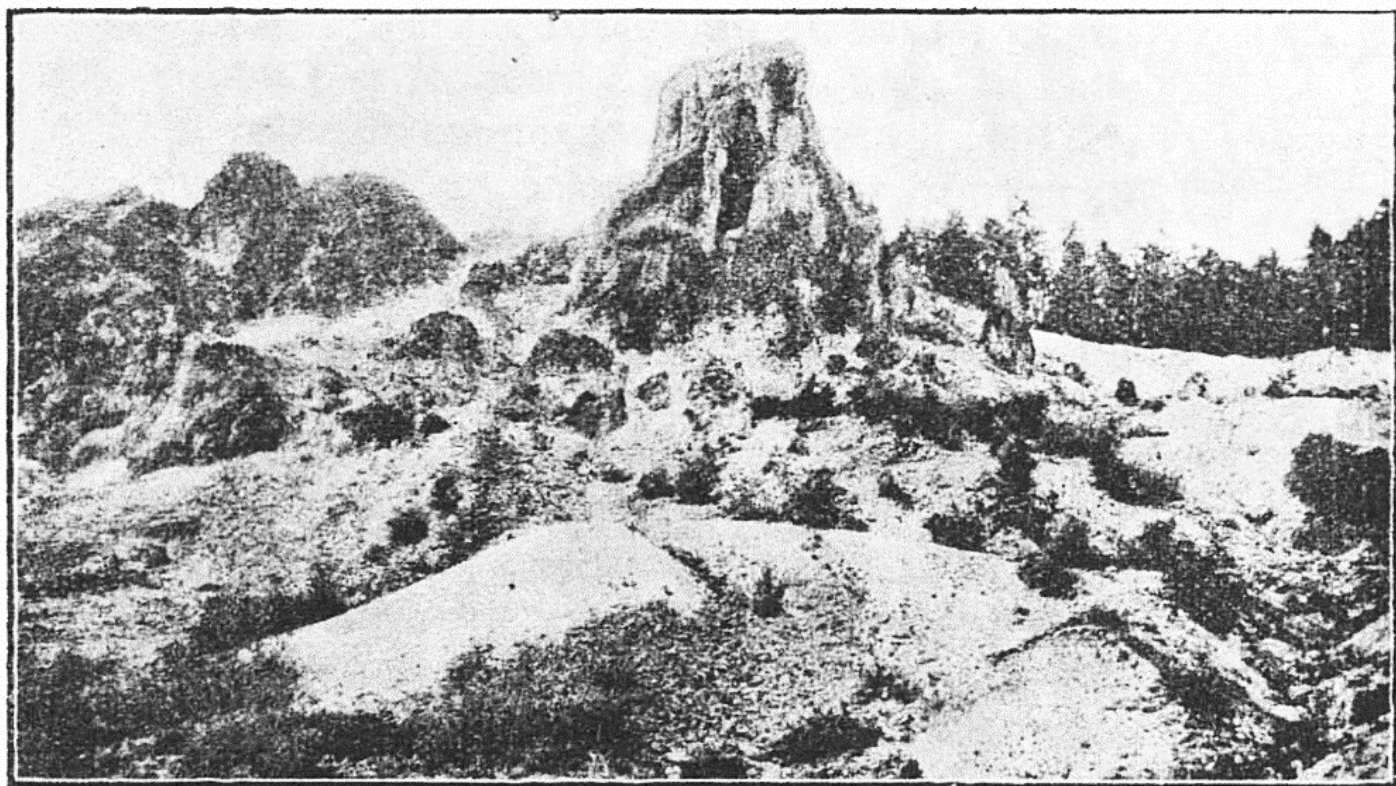
ION RUSU ABRUDEANU

FOST DEPUTAT ȘI SENATOR DE ALBA

AURUL ROMÂNESC

ISTORIA LUI DIN VECHIME PÂNĂ AZI

CU 103 ILUSTRAȚIUNI ȘI O HARTĂ

VÂRFUL CÂRNICULUI CU EXPLOATĂRIILE ROMANE DELA ROȘIA MONTANA

CARTEA ROMÂNEASCĂ, BUCUREȘTI

1 9 3 3

I. R. ABRUDEANU

Aurul românesc.

Istoria lui din vechime până azi.

Cu 103 ilustrațiuni și o hartă

București

1933

Închin această carte drept omagiu, pe care, ca fiu al Munților Apuseni, înțeleg să-i aduc intuiției și perspicacității d-lui INGINER ION GIGURTU, care, cei dintâi, în anii 1920, când Dacia Traiană, după 1646 de ani, și-a reluat în fapt conturul vechilor ei granițe, dându-și seama de importanța istorică și economică a minelor de aur din munții metaliferi ai Abrudului, exploatate cu atâta succes de străbunii noștri Daci și Romani, și fiind ales în calitate de conducător al societății „MICA“, a reușit să aducă în mâini românești cea mai rodnică exploatare de aur din Ardeal, iar printr-o administrație pricepută și muncă înțeleaptă a știut să sporească într-o măsură atât de largă producția minelor achiziționate, încât a putut contribui în mod fericit la ridicarea creditului României, la prosperitatea industriei miniere și la restabilirea bunului renume al vechilor exploatare miniere din Munții Apuseni.

AUTORUL

Prefața

Scopul cărții de față este dublu: Întâiu să facă cunoscută partea economiei naționale, pe care o prezintă minele de aur din Munții Apuseni ai Ardealului după restaurarea Daciei Traiane.

Și apoi, ca fiu al Abrudului, am socotit că la vârsta destul de înaintată, la care am ajuns, n'ași putea încheia în chip mai folositor activitatea mea publicistică decât într-un volum toate datele și informațiile precise, pe care am reușit să le culeg, ani de-a rândul, din diferiți autori străini și români, asupra bogatelor exploatări de aur începute de străbunii noștri Daci și Romani, înainte cu mii de ani, în istoricul și pitorescul ținut al Munților Apuseni, în ale căror galerii miniere, peșteri și caverne s'a zămislit și s'a dospit, în timpurile de vagabondaj ale popoarelor barbare, o bună parte din masa etnică a neamului românesc de azi.

Minele de aur din munții metalici ai regiunii Abrudului joacă de aproape 2000 de ani un rol covârșitor în închiegarea și dezvoltarea poporului român din Ardeal, căci ele au constituit principala putere de atrac-țiune, sub imboldul căreia marele împărat Traian a ținut să ocupe cu orice preț Dacia. Dacă prin lucrarea mea voi reuși să aduc o rază de lumină asupra acestei chestiuni, precum și asupra diferitelor faze, prin care au trecut minele amintite din timpurile cele mai vechi până azi, scopul urmărit de mine va fi pe deplin atins.

București, 1 Februarie 1933,

ION RUSU ABRUDEANU

Partea întâia

Rolul hotărâtor, pe care îl joacă aurul în omenire din timpurile cele mai vechi până în zilele de azi

Capitolul I

Calitățile aurului. Câteva date istorice. Modul extracțiunii

Aurul (latinește *aurum*), cunoscut în chimie sub formula Ar, este acel nobil și strălucitor metal, care formează din timpurile cele mai vechi până azi obiectul preocupărilor zilnice și asidue ale omului dornic de bogăție, de lux și de cultură. Întocmai după cum de mii de ani omenirea caută „Fântâna tinereții” acest vecinic vis al oamenilor, pentru a scoate dintr’ânsa o sevă nouă pe seama corpului obosit de boli și de mumăroase răni tot astfel de mii de ani aceiași omenire muncește, luptă și se trudește ca să agonisească cât mai mult aur, care, fiind consacrat din vechime ca cel mai potrivit element de schimb, grație inalterabilității, uniformității și volumului său mic în raport cu greutatea, poate da omului posibilitatea satisfacerii diferitelor nevoi și poftă ale vieții.

Aurul are o greutate specifică de 19,32, o greutate atomică de 197,2, se topește la 1063 grade de căldură și nu se alterează nici prin aer, nici prin apă, nici prin foc. Este de 10¼, ori mai greu decât același volum de apă, pe când argintul este numai de 101/, ori mai greu, iar arama numai de 8 ori.¹

El se găsește de obicei în forma nativă, adică curată, în filoanele sau vinele aurifere ale minelor și este impregnat mai cu seama în filoane de cuarț, câte-odată în cristale regulate octaedrice sau în formă de fire subțiri. Din când în când aurul se mai află și în forma de bulgari sau pepite. Asemenea bulgări s’au găsit în India vestica, dintre care unul în greutate de 1350 kilograme, apoi în Australia în greutate de 68–87 kgr., în Ardeal (în mina de la Musariu-Ruda, azi proprietatea societății, “Mica”) în greutate de 67 kgr. Pepite sau bulgari nai mici (de 3–9 kgr) s’au găsit și în minele de la Roșia Montană și Bucium (lângă Abrud) și Stănița (lângă Zlatna).

Câteva date istorice

În Europa aurul nativ a fost descoperit încă din timpurile cele mai vechi, mai întâiu în Ardeal, apoi în Salzburg și Carinthia. Treptat-treptat aur nativ s’a găsit și în celelalte continente. Astfel în Asia (India anterioara, Siberia și Manciuria), în America de sud (Peru și Brasilia), în America de nord (Califorma, Mexico, Colorado și Alaska), în Australia (Victoria și Noua Seelanda) și în Africa de sud (Transvaal).

Nisipul râurilor conține și el mari cantități de aur. Dintre fluviile europene conțin aur: Elba, Dunărea, Inul, Rhinul (mai ales între Basel și Mainz), ca și râurile ardeleni Murășul, Oltul, Arieșul, precum și toate văile mai mari sau mai mici din Munții Apuseni ai Ardealului. Prin aluviunile râurilor aurul ajunge și în apa marilor, unde se depune la fund, astfel că și apa marilor conține aur (aproximativ cam 0,02 miligrame la un metru cub de apă sau 30–40 miligrame la o tonă de apă, după calculul lui F. Bruet).

Ca o dovadă că aurul a ademenit încă din timpurile cele mai vechi ochii lacomi și scrupuloși ai omenirii, este destul să amintesc că, în mormintele din epoca preistorică, arheologii au găsit numeroase obiecte de aur, așezate acolo de familiile bogate pentru cinstirea memoriei morților lor. În mormintele Faraonilor egipteni și mai ales în cel al lui Tut-Ank-Amon s’au găsit obiecte de aur de o mare valoare și lucrate cu o deosebită artă. Chinezii foloseau aurul ca să facă zei din el, ca un suprem omagiu, pe care îl aduceau Dumnezeui. Însăși Biblia² ne spune că, la nașterea lui Iisus Christos, cei trei magi de la răsărit, când au intrat în casă și au văzut pruncul cu Marie, mama lui, s’au închinat și deschizându-și vistieriile, ’i-au adus daruri: aur, smirna și tămâie.

Faraonii se ocupau din vremuri nepătrunse cu exploatarea aurului în Nubia. într’o localitate cu numele

¹ Ed. Suoss: Die Zukunft des Goldes, pag. 77. Wien, 1877.

² Biblia: Evanghelia lui Matei. Cap. II. Vers 2.

Ophir, din Africa, era o exploatare minieră de aur pela anul 990 înainte de Christos, când servitorii regelui Hiram din Tyrus, trecând cu corăbiile regelui Solomon pe Marea Roșie, 'i-au adus mari cantități de aur.³ De altfel Biblia ne arată ca regii Evreilor, David și Solomon, au grămadit în Ierusalim mari cantități de aur.

Herodot, părintele istoriei (nasc. în anul 484 înainte de Chr.), Strabo, cunoscutul geograf grec (n. 63 a. Chr. și mort în anul 23 d. Chr.), apoi Diodor, alt istoriograf grec, care a trăit pe timpul lui Iulia Caesar și al împăratului Octavian August, ca și Plutarch, tot grec (nasc. în anul 46 după Chr.), și alți scriitori din antichitate vorbesc despre nenumăratele comori de aur, adunate de diferiți regi în orașele Babylon, Ninive, Persepolis și altele. Aurul era adus din India și Lydia. O mare parte din aceste comori a căzut pradă în mâinile lui Alexandru cel mare, regele Macedoniei, după ocuparea orașului Persepolis.

Popoarele orientale au extras la început aur de pe malurile egiptene ale Mării Roșii, apoi din Armenia, țara „lânei de aur” din mitologie, din Lydia lui Cresus, din Frigia lui Midas și din Macedonia lui Alexandru cel mare. Romanii îl extrăgeau din Piemont, apoi din Gallia (pe timpul lui Iuliu Caesar), din Spania (Asturia și Lusitania) și puțin mai târziu, după ocuparea Daciei de către Traian, din Ardeal.

În evul mediu cele mai însemnate cantități de aur, în Europa, au fost scoase din Boemia, Ungaria și din Ardeal, apoi mai mici din Moravia, Salzburg și Carinthia.

După descoperirea Americii, Spaniolii au pus mâna pe mari cantități de aur în Mexico și Peru. Totuși o exploatare mai sistematică de aur pe noul continent – și anume în Brasilia a început abia pela începutul secolului XVII și a ajuns la o serioasă dezvoltare pela mijlocul secolului XVIII. În cursul secolelor XVI și XVII Portughezii și Olandezii își procurau aurul trebuincios și de la Japonezi. Pela mijlocul secolului XVIII, Rusia, unde, după Herodot, se extrăgea aur încă în vechime din munții Urali și Altai, aruncă pe piața lumii o remarcabilă cantitate de aur, extras din Siberia ostică.⁴

În secolul XIX, în anul 1848, se descoperă bogatele mine de aur din California și Nevada (America de nord). Ele ajung la cea mai mare prosperitate în anul 1853, după care producția a început să scadă. Aproape concomitent s'au descoperit și minele de aur din Australia, care până în anul 1865 au dat o producție bogată. Azi este mult mai redusă.⁵

Începând din anul 1870, producția abundentă de aur trece asupra Africei, care în toată vremea evului mediu n'a produs cantități mari de aur. Comerțul de aur în interiorul Africei îl practica Arabii. Mai târziu a înflorit și în partea vestică a Africei, având piața principală la Tombuciu. O regiune extraordinar de bogată în aur în Africa de sud, anume în Transvaal, se descoperă în anul 1886. În 1897 ea trece în fruntea tuturor țărilor producătoare de aur.⁶

Faimoasele câmpuri de aur din Alaska sau Klondiky (America de nord), descoperite în anul 1897, n'au corespuns așteptărilor și azi sunt în mare parte epuizate.

Extracțiunea și exploatarea aurului în vechime și azi

Cele dintâi exploatări aurifere s'au mărginit la strângerea aurului din albiile râurilor și văilor, unde este adus de ape din stâncile de cuarț aurifer sub forma de foițe sau fire mici și subțiri sau sub forma de firicele sau grăunțe minuscule și strălucitoare. Acest sistem se practică din timpurile cele mai vechi până azi.

Dacii și Romanii întrebuițau în acest scop așa numita *hurca*, care este în uz și azi în văile aurifere din munții Abrudului. Ce este hurca? Un plan înclinat (două scânduri una lângă alta, de 1 metru și ceva lungime), rezemat pe 2 picioare, cel din față fiind mai jos, iar cel din dos mai înalt. Planul înclinat este acoperit cu niște bucăți de lână păroasă, pe care se așază o cantitate oarecare de nisip și pietriș, anume în

³ Eduard Suess; Die Zukunft des Goldes, pag. 315.

⁴ Uslar: Das Gold (1903) și feval; L'Industrie aurifere (1903).

⁵ Rickard: The stamp milling of goldores (New-York 1909).

⁶ R. Borchers: Fortschritte der Edelmetallaugerei während der letzten Jahrzehnte (1913).

partea mai ridicată a planului înclinat. Apoi cu o găleată se toarnă apa pe nisip și pietriș, care mâunate astfel de apa se rostogolesc pe plan în jos. Cu sistemul acesta nisipul, care conține aur, fiind mai greu, rămâne lipit pe bucățile de lână. După mai multe operațiuni de acest fel, bucățile de lână se ridică și se spală într'un vas de lemn, numit *șaitroc* (de la nemțescul *Schi-de-trock*). Nisipul auros, după o manipulațiune specială a săjtrocului, este împins spre capătul mai strâmt al acestuia, de unde apoi se ia, se amesteca cu mercur, se leagă strâns într'o bucată de pânză și astfel se supune arderii prin foc, sub puterea căruia nisipul auros rămâne condensat într'o bucata rotunda de aur, mai mult sau mai puțin curat (de obicei 12–14 carate).

Fig. 1. O probă cu șaitroc a conținutului aurifer al unui minereu măcinat

Spălarea aurului la început se făcea de către Chinezi și Negri în niște vase de lemn, numite „*bateuri*”, de o forma specială, iar de Americani în așa numitele „*pan americane*”, un soi de vase de fier în forma unui trunchiu conic, prevăzute cu niște șanțuri de jur-împrejur, pentru-ca să rețină firicelele de aur.

Astăzi, în locul acestor mijloace primitive întrebuințate de Chinezi și Americani, se întrebuințează pentru spălarea aurului niște șghiaburi de lemn, înclinate puțin, numite „*sluișuri*”. Un „*sluis*” este construit din mai multe cutii de lemn dreptunghiulare și lungi, care se unesc la capetele lor, formând un fel de canal. Pe fundul acestui canal se fac niște mici șanțulețe transversale, în care se opresc particulele de aur, materiile mai ușoare fiind luate de apă, care curge pe canal. De obicei în aceste șanțulețe se pune mercur, pentru-că acest corp disolvă ușor aurul, dând amalgamul de mercur, din care apoi aurul se poate extrage mai lesne prin distilarea mercurului. Rușii au perfecționat mult aceste „*siuisuri*”, cu ajutorul cărora se poate extrage până la 95% din aurul conținut în nisipurile aluvionare.⁷

Este cu mult mai dificilă și mai costisitoare extragerea aurului din masivul stâncos al minelor de aur propriu zise. Străbunii noștri – Daci și Romani – necunoscând p'atunci pulberea explozibilă, ei făceau galerii în mine și zdrobiau stanele mari de piatră, care conțineau aur, prin încălzire, adică prin foc. Bucățile de piatră fiind odată încălzite, se turna peste volumul lor mărit oțet și apă, ceea-ce făcea sfărâmarea lor mai lesnicioasă. Rămășițe doveditoare despre aceasta se mai văd și astăzi la Roșia Montană, anume la „*Cetatea mare*” și „*Cetatea mică*”, masive străpunse de un labirint de galerii, din în teri-orul cărora se scotea mi ronereul cu nobilul metal.

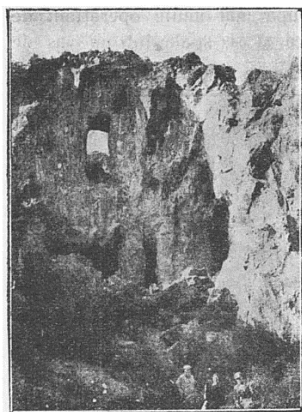

Fig. 2. Cetatea Mare de la Roșia Montana cu vechile exploatări romane de aur

⁷ Dr. Chr. Musceleanu: Cronică științifică din „Universul” (No. 203 din 1932).

La facerea galeriilor, care de obicei erau largi și spațioase, ei se mai foloseau de ajutorul unor dălți, numite „*arrugia*”. Interiorul galeriilor îl luminau cu niște opaițe de pământ. Minereul cu incrustații sau impregnații de aur îl transportau cu ajutorul sclavilor la niște mori cu săgeți grele de piatră tare, numite în urma „*șteampuri*” (de la nemțescul *sfampfen*-a pisa), un fel de mori concasoare, unde, odată pulverizat, era antrenat prin un curent de apă, separându-se astfel, pe cât se putea, aurul prin spălare sau aluvionare. Proprietarii mici de mine din munții Abrudului macină și azi minereul aurifer cu ajutorul acestor șteampuri primitive, moștenite din moși-strămoși.⁸

Cele mai noi operațiuni pentru extragerea și rafinarea aurului

Operațiunile moderne pentru extragerea aurului se grupează astfel:

Prima operațiune este reducerea blocurilor de cuarț aurifer în bucăți mai mici prin întrebuințarea unor aparate mecanice, numite „*concasoare*”. A doua operație constă în transformarea în pulbere fină a acestor bucăți mici de minereu cu ajutorul unor aparate foarte tari și grele, construite din oțel cromat. Aparatele, în care se face această operație, formează o baterie, căreia 'i-s'a dat numele de „*bocard*”. Se construiesc azi bocarde cu piloni sau maiuri de sfărâmat în greutate de 900 kgr. Transformarea în pulbere a minereului se mai face și în mori construite special, adică tot un soi de șteampuri, cum este de exemplu sistemul de *mori Huntington* sau sistemul chilian, întrebuințate mai ales în exploatările din Congo (belgian).

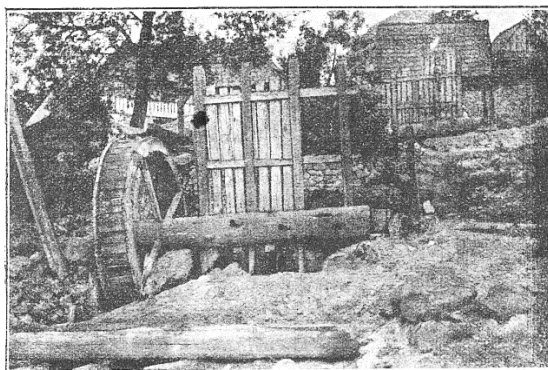

Fig. 3. Șteampuri, la Roșia Montană, pentru măcinatul minereurilor aurifere. Fără roata cu cupe pentru apă, ele sunt identice cu cele din timpul Romanilor, când – spune Diodor – fusul era învârtit de sclavi.

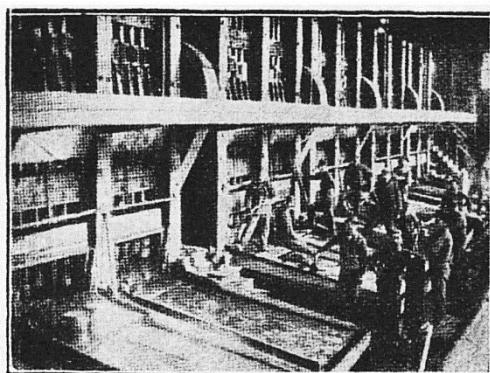

Fig. 4. Șteampurile soc. „Mica” de la Gura Barzii cu mesele de amalgamare.

După transformarea în pulbere, uneori chiar și în timpul acestei operațiuni, se face amalgamarea, adică disolvarea aurului în mercur. Amalgamarea se practică, introducând mercur, de obicei pe placi de aramă, argintate la început și apoi amalgamate și aranjate astfel ca să prindă cât mai mult din aurul conținut în pulberea aurifera. Din timp în timp plăcile de aramă se curăță cu o bucată de cauciuc sau de oțel de amalgamul de aur, care se formează cu mercurul pe plăcile de cupru. Amalgamul de aur astfel obținut se filtrează printr'un sac de pânză, spre a scoate surplusul de mercur, iar ceea-ce rămâne în sac se pune într'o retorta de fier pentru distilarea mercurului. În retorta rămâne o massă spongioasă, care cu-

⁸ Ion Rusu Abrudeanu: „Moții”, București 1928, pag. 164–169.

prinde pe lângă aur și alte corpuri, de care urmează apoi să se curețe prin operația de rafinare. Prin metoda aceasta se pierde însă o bună parte din aur, aproximativ o treime.

În anul 1888 s'au făcut unele încercări cu succes pentru recăștigarea acestei pierderi simțitoare de aur, disolvându-l într-o soluție foarte diluata (0,2–0,500) de cianura de potasiu. Procedura este următoarea: Peste resturile de amalgamare, care se așază în niște rezervoare de lemn de 8 metri în diametru și 2,60 metri adâncime, se toarnă o soluție de cianura de potasiu. Se lasă timp de 3 zile în primul rezervor, apoi din ce în ce mai mult, uneori până la o luna în celelalte rezervoare, până când tot aurul trece în soluțiune sub forma de cianură dublă de aur și de potasiu. Din aceasta soluție se extrage aurul fie cu ajutorul zincului curat, care ia locul aurului în soluție, punând astfel în libertate particulele de aur, care se depun pe fundul vasului, fie prin electroliza, în care electrodul pozitiv este fierul, iar cel negativ, pe care se depune aurul, este făcut din foițe fine de plumb. Prin alte operațiuni se separă apoi aurul de plumb. Operațiunea de cianurare, care a fost începută la marile exploatări miniere din Transvaal, este adoptată azi de către mai toate exploatările de aur.

În afara de cianurare se mai întrebuițează azi în unele exploatări metoda „flotațiunii”, care se bazează pe acțiunea, pe care o are uleiul asupra minereurilor sulfurate și telurate de aur, cum sunt minele din Australia occidentală, cele de la Cripple Creek din Colorado (America de nord) și apoi cele de la noi ale societății „Mica” de la Ruda, lângă Brad, din Ardeal, cele mai noi și mai veste instalațiuni californiene similare din Europa.

Ori-care ar fi însă metoda practică, aurul obținut trebuie să fie rafinat, adică separat de corpurile străine, care îl însoțesc. În acest scop trebuie să se topească în niște creuzete de grafit, în care s'a pus mai dinainte puțin borax. Pentru-ca să se elimine arsenicul și stibiul, se amestecă masa topită cu o bară de fier și se stropește suprafața aurului topit cu sare de amoniac și sublimat corosiv. Masa topită se toarnă apoi în forme, spre a obține lingourile de aur, care mai conțin și o cantitate oarecare de argint. Separarea de argint se face prin diferite metode, dintre care cea mai întrebuițată este prin disolvarea argintului după-ce lingourile au suferit o anumită transformare (incartațiunea) cu acid azotic. Pe calea aceasta se pot avea bucăți cu 99,8% aur curat.⁹

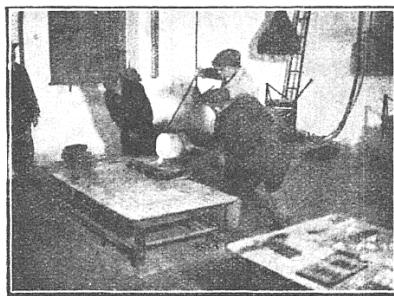

Fig. 5. Topirea aurului în uzinele soc. „Mica” de la Gura-Barzii, lângă Brad

Puritatea aurului curat sau a unui aliaj de aur cu alte metale se exprimă înainte prin „carate”. Azi se măsoară prin cifra de o mie, adică prin miimi, ceea-ce înseamnă că un kilogram de aur de 24 carate care este cel mai fin se exprimă prin cifra 1000/1000. Un obiect de aur de 18 carate corespunde cifrei 750/1000, iar de 12 carate cifrei de 500/1000.

Bijuteriile obișnuite de aur sunt de 14 carate sau 585/1000, pe când monedele de aur aproape ale tuturor statelor conțin 900 părți aur și 100 părți arama.

⁹ Dr. Chr Musceleanu: Cronica științifică citate.

Capitolul II

Schimbul mărfurilor și rolul aurului din vechime până azi

Prin faptul ca aurul are o greutate precisă și condensata într-un volum mic, apoi prin strălucirea lui, unită cu dificultățile extracțiunii, omenirea a ajuns să-l considere din timpuri imemorabile drept metalul cel mai prețios, un fel de „ochiul dracului”, cum zice Românul, după care se zbate și asudă neconținut de mii de ani toată lumea.

După întrebuințarea lui în locașurile de rugăciune (temple și biserici), acest nobil metal a intrat cu vremea în piața comercială cu rol și rost specific. În epoca trocului, prima fază a comerțului, când schimbul mărfurilor se făcea între oameni direct, s'a ivit ideea de a se alege o marfă specială, care să îndeplinească rolul de intermediar. Aceasta operație era cu atât mai necesară, cu cât era extrem de greu de a se face schimb în cazurile când nu era posibilă fragmentarea obiectelor și a mărfurilor. După multe încercări, ținându-se seama de proprietățile fizice și chimice, de valoarea mare sub un volum mic, precum și de ușurința de a fi recunoscut, s'a ajuns să se dea aurului funcțiunea aceasta de *marfă intermediară în piața comercială a mărfurilor*.

La început aurul a fost folosit ca metal curat în bucăți mai mari sau mai mici, chiar în pulbere, determinându-i-se cantitatea cu ajutorul balanței. Mai târziu bucățile de aur au primit o formă și o greutate bine precizată. Primele bucăți de aur, care reprezintă și primele forme de monede, a fost „*sekelul*” la Evrei și la Babylonieni, în greutate de 6 grame. Când comerțul a luat o dezvoltare mai mare și se făcea la distanțe apreciabile, s'a simțit din ce în ce mai mult nevoia de o monedă, care să arate, fără alte operațiuni, direct valoarea marfii-aur, pe care o reprezenta.

Fenicienii, cei mai întreprinzători negustori și geografi ai lumii vechi, au făcut bucăți de aur de o anumită mărime, pe care, prin mijloacele de care dispuneau atunci, imprimau nu numai valoarea bucății de aur, dar pentru garantarea circulației ei printre negustori îi aplicau ștampila celui care o emitea. În modul acesta a apărut moneda de aur, care a căpătat rolul de etalon de valori. Cu timpul această inițiativă particulară a căpătat o deosebită influență pe piețele comerciale. Cresus, ultimul rege al Lydiei, proprietarul ținuturilor aurifere de la Pactole, a decretat monopolul monedei de aur, făcând-o monedă de stat.

Grecii vechi, buni negustori și ei, făceau un întins comerț de aur cu Fenicienii, cari exploatau mine de aur în Thracia, Bitynia și Iberia (Spania de azi). În epoca romană, Grecii și Fenicienii cumpărau aur și din Dacia. Unii dintre acești negustori, mai ales din Siria și Antiochia, s'au stabilit definitiv la Apulum (Alba Iulia de azi), unde rezida procuratorul general al administrației minelor de aur din Munții Abrudului.¹⁰ Romanii au introdus și ei aurul ca monedă în schimbul mărfurilor din târgurile comerciale, dând astfel acestui metal o valoare și un prestigiu cu mult mai mare decât avusese până atunci.

Cum s'a ajuns la baterea de monede

Istoria ne învață ca până la întrebuințarea monedei de metal și mai ales până la introducerea aurului și argintului ca material monetar a trecut vreme îndelungată și că a fost mare deosebire în alegerea materialului monetar în proporție cu stările culturale și economice ale diferitelor popoare.

În prima epocă de cultură a Atenei s'au întrebuințat *boii*, în Roma *oile* ca obiect curent de schimb în târgurile mai mari. De aici derivă stampilarea monedelor cu figurile anumitor animale, cărora li s'a dat numele latinesc de *pecunia*.

În Mexico s'a întrebuințat interiorul penelor umplute cu praf de aur. În Olanda cepele de lalea (tulipan). într-o parte a Indiilor scoici de mare. În Abisinia sarea și altele de felul acesta. În Virginia, chiar în primii ani ai veacului XIX, se întrebuința ca monedă de schimb tabacul de prizat (de tras pe nas), care era depozitat de proprietari în magazine publice și se puneau în circulație bilete (bonuri) în proporție cu cantiti-

¹⁰ Karl Goos: Archaeolog. Annalekten No. 4.

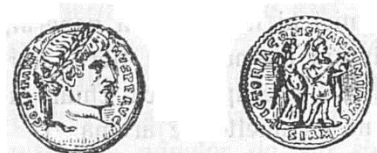
tatea depusă, bonuri, care se transmiteau dintr'o mână într'alta întocmai ca și astăzi aurul și argintul prin biletele de bancă.¹¹ Acest soi de schimb a servit multă și îndelungată vreme ca mijloc de satisfacere a nevoilor reciproce ale omenirii până la întrebuițarea metalelor ca monedă.

Intr'adevăr, încă în cele mai îndepărtate timpuri, aurul și argintul au avut o valoare variată, dar faptul întrebuițării lor ca podoabe le-a ridicat mai târziu valoarea și a condus la folosirea lor ca material monetar pentru întreaga lume cultă. Aceasta este cauza ca, după dovada istoricilor, popoarele, în primele veacuri de cultura, au adunat cantități uriașe de aur și argint în visteriile stăpânitorilor puternici ai lumii.¹² În general, popoarele au folosit la început mai întâiu arama, apoi fierul, iar aurul și argintul numai mai târziu. Se presupune ca chiar și cultura pământului se făcea în vechime cu unelte de aramă.¹³

Adoptarea aurului și argintului ca monedă de schimb

Aceasta este una din cauzele că banii de arama sunt de origine mai veche decât cei de aur și argint. Am spus una din cauze, pentru că prioritatea întrebuițării monedelor de arama poate fi explicată și prin împrejurarea că în primele secole, fiind, față de prețurile de azi, o efinătate incomparabilă pentru uneltele de necesitate zilnică, în comerțul mărunț, care numai mai târziu s'a dezvoltat în stil mare, era nevoie de material monetar mai puțin valoros decum era aurul și argintul. Raritatea aurului și argintului și deci valoarea lor mai mare, deoarece obiceiul a făcut ca întrebuițarea lor în multe feluri să fie inevitabilă – a atras după sine în chip logic folosirea lor și ca obiect de schimb. Paralel cu sporirea a urmat baterea lor ca monedă de schimb. Totuși, la început, chiar după introducerea sistemului de baterea monedelor, s'a menținut, mai ales în orașele mari, schimbul aurului și argintului după greutate. Acest sistem a fost cel dintâiu în aplicarea metalelor ca mijloace de plată. I s'a adăugat mai târziu pe piața comercială și examinarea purității metalului, care se aplică până azi.

Se știe că de la început până azi au fost atâtea sisteme de a bate banii, câte popoare au fost. Trebuie să ne gândim cu multa compătimire la acele timpuri, când baterea banilor – abuzând de încrederea națiunii și scăzând comerțul intern și extern – era transformată în izvor de îmbogățire prin faptul că aplicau o șampilă cu alt preț decât cel reprezentat de valoarea metalului sau amestecau metalul cu o proporție mai mare de metal străin.¹⁴

*Fig. 6. Bani de aur din timpul împăratului Constantin cel Mare (314),
bătuți în monetăria de la Syrmium (Jugoslavia de azi).*

Este fapt dovedit istoricește ca moneda de aur romană, numită *aureus*, care în timpul împăratului Octavian Aupust era a 40-a parte dintr'un funt (cam jumătate kilogram de azi), cu vremea a scăzut atât de mult în ceea-ce privea valoarea metalului, încât păstrând aceeași greutate, în vremea împăratului Constantin cel mare, valora abia a 72-a parte, ceea-ce înseamnă ca aproape jumătate din aur a fost înlocuit cu material străin. Jumătate din colecțiile numismaților conțin astfel de aurei. Consecința naturală a acestui procedeu a fost scumpirea neînfrănată a obiectelor de uz zilnic, deoarece cantitatea de bani, crescând peste măsură prin falsificarea metalului component, urma în chip fatal să se facă și echilibrarea valorilor schimbate între vân-zător și cumpărător prin majorarea cantității monedei de schimb. Pe timpul împăratului Traian și a celor doi Antonini, acest fapt nu s'a întâmplat, fiindcă ei nu puteau figura decât pe o monedă cu conținut adevărat și constant. Ei aveau sentimentul că chipul unui monarch pe o monedă reală este port-

¹¹ G. Soden: Die National-Oekonomie, Band IV, pag. 291–292, Wien, 1815.

¹² Kleinschrod: Über die Production und Consumption der edlen Metalie. Band I, cap. 5. Leipzig 1838.

¹³ Lucrețiu în Cartea V, vers 1286., – zice: „Et prior aeris erat, quam ferri cognitus usus”.

¹⁴ Szentkirályi Zsigmond: Az erdélyi bányiszat ismertetése. Pag. 222. Kolozsvárt, 1841.

retul scump al însăși națiunii, a cărei garanție de prosperitate o întruchipează.¹⁵

Altfel se întâmplau lucrurile însă sub urmașii lor. Așa în vremea domniei lui Dioclețian (284–305 d. Chr.), din cauza falsificării monedei, începută pe vremea împăratului Caracalla (211–217 d. Chr.), prețul alimentelor se urcase atât de mult, încât a fost nevoie să fie stăvilit prin fixarea de prețuri maximale.¹⁶

Din secolii din urmă e prea cunoscută compoziția metalică lipsită de valoare a monedei turcești, care abia mai târziu a început să fie îmbunătățită etc. Sub niciun cuvânt nu poate fi scuzat sistemul de a bate monedă, care să nu se potrivească cu prețul curent al aurului și argintului din comerțul mondial, sau marcarea monedelor cu o valoare, care să nu corespundă purității aliajului ei. Bine înțeles, trebuie însă ținut seamă de cheltuelile făcute cu ocazia baterii monedei, pentru care trebuie admisă o scădere proporțională (*Schlagschafz*) a valorii reale a metalului față de prețul marcat).¹⁷ Această scădere rațională, economia națională nu numai o tolerează, dar o pretinde expres, căci ar fi o nedreptate să nu i-se restituie statului cheltuiala, pe care o face când bate moneda, făcând aurul și argintul apt pentru uzul comerțului. Dacă statul ar pune impozit pe monedă, ar fi o nedreptate, căci acest impozit ar apăsa numai asupra națiunii respective. Scăderea la batere este suportată însă de toate popoarele, care fac afaceri de schimb cu statul emitent al monedei. Tot această diminuare a valorii metalului este și o arma, care împiedică specula, pe care ar face-o alte popoare, topind monedele și bătând altele cu o valoare și mai mică.

Nici moneda mărunță de schimb nu trebuie să facă excepție. Nu numai fiindcă se opune principiul de dreptate și fiindcă face să scadă economia unei națiuni, dar și din alte puncte de vedere reducerea valorii monedei de aur și argint este primejdioasă.

Prin aceasta, adică prin urcarea fatală a prețurilor obiectelor de uz zilnic, puterea statului numai astfel își atinge scopul, dacă ridică și cota impozitelor în măsura, în care a scăzut valoarea banilor. Nedreptatea remediată printr'o altă nedreptate deschide însă cascada primejdiilor.

Lupta deschisă, pe care au purtat-o popoarele prin baterea monedei și care în mare parte dăinuiește și azi, o putea curma numai introducerea unui sistem unitar de a bate monedă, bazat pe înțelegerea tuturor țărilor, ceea-ce în parte a realizat secolul XIX.

Bimetalismul monetar

Astfel în anul 1838 s'a încheiat convenția monetară de la Dresda¹⁸ între statele de sud germane, adoptând unitatea monedei pe baza etalonului de argint. După tratative, care au durat de la 1854 până la 1857, s'a încheiat convenția monetara de la Viena (27 Ianuarie 1857), adoptând tot etalonul de argint și alături și etalonul de aur pentru baterea unei monede comerciale de aur (coroana și jumătate de coroană), 50 de coroane fiind egale cu 500 grame aur curat, al cărui preț varia însă după ofertele de cumpărare și vânzare. În 1860, Elveția adopta, în locul etalonului ei de argint, napoleonul francez.

La sfârșitul anului 1865, Franța, Belgia, Italia și Elveția, care aveau legi monetare asemănătoare, au convenit la o regulare comună a sistemului lor monetar. Convenția încheiată la 23 Decembrie 1865, numită Convenția monetară latină, intrând în vigoare la 1 August 1866, avea la bază etalonul bi-metalic (de argint și aur), predominând aurul. Anglia, în 1866, avea etalon de aur, deși în același timp India estică, legată prin multiple fire de interese cu Anglia, avea etalon de argint. La convenția monetara latină, la care fuseseră invitate toate statele, a mai aderat statul papal și Grecia.

În anii 1878, 1893, 1897, 1902, 1908 au fost semnate noi convențiuni adiționale. Dar la 25 Martie 1920, din cauza ditențelor de schimb provocate de războiu, care s'au produs în aproape toate statele semnatare ale convenției din 1865, s'a hotărât retragerea pieselor de argint elvețiene și franceze. Convenția din 9 Dec. 1921 a reglementat repatrierea pieselor de 5 fr. elvețieni din celelalte țări ale Uniunii

¹⁵ I. G. Soden: Național-Oekonomie. Band II, pag. 312. Wien, 1815.

¹⁶ Kleinschrod, op. cit. I Band, cap. 9.

¹⁷ Szentikirályi Zsigmond, op. citat, pag. 31.

¹⁸ Eduard Suess, op. citat, pag. 7.

latine.

Diferitele reforme monetare naționale, în speța legile de stabilizare, au marcat sfârșitul Uniunii monetare latine.

O convenție similară monetară a fost cea scandinavă din 1873 între Danemarca, Suedia și Norvegia, care a fost și mai bine precizată prin actul adițional din 1924.

Între anii 1850 și 1860 pătrund în Europa cantități mari de aur din California și Australia. Franța, stat mare cu etalon bimetalic, vinde argint, cumpără aur și prin eforturile ei de a împiedica demonetizarea aurului, salvează piața de greșeli mari și pagube și mai mari. Între 1866 și 1870 se realizase convenția monetară latină, dar în Franța s'au ridicat glasuri pentru demonetizarea argintului. Delegatul Austriei la conferința din Paris, de la 31 Iulie 1867, este de aceeași părere. În urma convenției preliminare, încheiată în această conferință, s'au bătut în Austria numai monede de aur, iar din Ianuarie 1873 înainte ar fi urmat ca argintul să fie întrebuințat numai ca monedă divizionară. Dar convenția a căzut, nefiind ratificată.

Spre etalonul de aur

După războiul franco-german, guvernul din Berlin este solicitat de Reichstag să adopte etalonul de aur. Guvernul procedează pas cu pas, paralel cu scăderea valorii argintului, la realizarea etalonului de aur. Tot atunci țările semnatare ale convenției monetare latine reduc baterea monedei de argint. Valoarea argintului se prăbușește. Cu aceste fluctuațiuni ale raportului de valoare între aur și argint oscilează mai mult sau mai puțin proprietatea particulară și publică. S'au produs pierderi uriașe, fără niciun folos pentru nimeni. Nesiguranța a devenit o nenorocire generală, care multă vreme n'a putut fi înlăturată.

Specialiști cu mare experiență, corporațiuni cu prestigiu, cum e Camera de comerț din Liverpool, au cerut un congres internațional pentru reglementarea chestiunii etalonului monetar. Experiențele comerciale și pierderile rezultate din nesiguranța monetară au convins pe guvernanții aproape ai tuturor statelor să adopte etalonul de aur, rămânând însă la latitudinea fie-cărui stat de a-și alege unitatea monetară. Au rămas la etalon de argint numai China, Etiopia, Indochina franceză și Persia, iar la bimetalism Spania și Elveția.

Astfel în Europa s'a ajuns sa circule 29 feluri de unități de moneda de aur (franc, funt, florini, coroane, ruble, pesetas, schilingi, drachme, lei, dinari etc.), în America vreo 22 (dolar, colon, milreis, koridor etc.), în Africa 2, iar în Asia 5.

În virtutea diferitelor legi monetare naționale s'a stabilit pentru aproape fiecare monedă proporția procentuală de acoperirea biletelor de bancă prin aur depozitat la băncile de emisiune. Acest fond de acoperire exista în lingouri sau bare de aur, moneda bătută sau devize străine, garantate prin aur. Obligația băncii emitente de a preschimba biletele de bancă prin aur era mai mult de valoare teoretică. Totuși toate instituțiile de emisiune au căutat sa sporească rezervele de aur, chiar peste procentul legal de acoperire.

Turburările monetare din timpul Războiului Mondial

A urmat o epoca de relativa siguranță. Bogăția națională era în creștere, când a izbucnit, în 1914, marele războiu, care a provocat turburarea unităților monetare din toată lumea. Așa legea monetară din 5 August 1914 a stabilit cursul forțat al biletului de banca în Franța, introducând francul hârtie, caracterizat prin instabilitatea monetară și deprecierea monedei franceze față de devizele altor țări. Francul-hârtie este unitatea monetară. Valoarea lui variază față de monedele de aur sau față de aur, conform cu amplitudinile, pe cari le măsoară fluctuațiunile sefimbului.

La fel s'a întâmplat în toate țările beligerante. Moneda hârtie a luat locul monedei aur, depreciând constant valoarea mijloacelor de schimb. Prin ocupațiunea militară a diferitelor teritorii străine s'a produs și schimbarea unității monetare din acele teritorii. Marca germană înlocuește francul belgian, coroana austriacă înlocuește dinarul sârbesc etc. Uneori puterile ocupante emit hârtie monedă cu valoare locală, cum au făcut Germanii în România, emițând biletele Băncii Generale, fără acoperire.

După rasboiu haosul monetar s'a generalizat și s'a adâncit și prin inflație. Unele unități monetare s'au prăbușit definitiv, ca rubla, marca germană, coroana austro-ungară. Alte unități s'au oprit la o treaptă oare-care de valoare după ani de scădere și fluctuație continuă. Pagubele suferite de întreaga economie mondială au fost fără pereche în istoria omenirii. Reacțiunea a venit târziu, după ani de zile, fiecare țara încercând să-și refacă moneda, unele sperând revalorizarea ei, altele acceptând stabilizarea la cursul ajuns prin jocul economic.

Au început legile zise de stabilizare. Astfel Franța, prin legea monetară din 25 Iunie 1928, a creat un sistem monetar nou, bazat numai pe aur. Este pentru prima oară în istoria moneta franceza ca unitatea monedei este definită printr'o greutate în aur. Această definire a francului în aur din 1928 a voit să afirme sănătatea și independența moneta franceză.

Din ziua în care a fost fixată convertibilitatea biletului în aur, francul a încetat de a mai fi obiect de specula. Variațiunile lui de aici înainte sunt limitate de *gold points*, ceea ce înseamnă că de la anumite limite de urcare sau de coborâre, fluxul și refluxul aurului vor echilibra desechilibrul momentan al balanței.

Prin legea din 1928 francul a început să fie preferat în regularea internațională a plăților, alături de doar și livra sterlină.

Pentru a nu se produce turburări economice de punerea în circulație a unei cantități prea mari de monede – franci – aur, s'a rezervat dreptul de a bate monede metalice numai Băncii Franței.

Monedele metalice franceze batute înainte de promulgarea legii au încetat de a mai avea curs legal.

În Germania s'a creat sistemul monetar Reichs-Mark, în Austria șilingul, în Ungaria pengă-ul.

La noi, prin legea stabilizării din 7 Februarie 1929, cursul leului a fost stabilizat astfel: *700 lei hârtie egali cu 3.10 lei aur*.

Dar efectele rasboiului în domeniul politico-economic și financiar s'au resimțit și după stabilizări. Crizele industriale, agricole și comerciale mondiale au săpat și baza umor monede socotite ca cele mai solide, ca dolarul și lira sterlina. Scăderea acestor două monede și fluctuațiile lor actuale au influențat opinia publică mondială. Increderea și în celelalte unități monetare a slăbit, încât unele își mențin cursul numai prin măsuri artificiale. În aceasta situație se găsesc, de exemplu, șilingul austriac, pengă-ul ungar, cari, la bursele străine, sunt cotate sub cursul legal cu aproape o treime.

Leul nostru se menține la cursul stabilizat, fiind protejat de diferite măsuri, ca controlul devizelor, care este o măsură paliativă, și prin cumpărarea aurului indigen în cantități cât mai mari, preconizându-se chiar intensificarea producției aurului.

În cursul anului 1931, chestia etalonului de aur a trecut oarecare momente de criză prin hotărârea Băncii Angliei, care a renunțat pentru un timp limitat la schimbul obligator al lirei sterline în aur. Din această cauză statele s'au împărțit în două tabere: unele pentru menținerea aurului ca bază a organizării monetare, în cap cu Statele Unite și Franța, iar altele contra, în frunte cu Anglia. În realitate, statele, care au renunțat la etalonul aur, au recurs la această măsură numai pentru a-și menține stocul de aur ce posedau și, după cum reiese din ultimele declarațiuni, vor reveni la etalonul aur îndată ce situația economică le va permite aceasta, stabilizând moneda lor la un curs favorabil propășirii economiei lor naționale. De altfel, peste puțin timp, reprezentanții tuturor Băncilor de emisiune, întruniți în Noembrie 1932, la Basel, s'au declarat pentru valuta aur, convinși că numai pe baza ei se poate spera într'o însănătoșire a finanțelor mondiale.

Capitolul III

Industrializarea aurului

Majoritatea popoarelor primitive nu cunoșteau folosirea aurului și a argintului la fabricarea de monede și bijuterii. Întrebuințarea aurului în asemenea scopuri artistice nu se întâlnește decât la popoarele ridicate pe o treaptă de cultura relativă, care 'și-au dat seama că acest nobil metal poate fi prelucrat în foițe foarte fine și foarte subțiri și că poate servi fie ca material întreg, fie ca îmbrăcăminte sau poleială la diverse bijuterii și unelte, făcute din alte metale, ca argint, arama etc.

Cea mai veche tradiție despre întrebuințarea aurului ne-o da *Moise*, profetul Evreilor, care într-o tablă a sa (2 Moise 32) vorbește despre „*Vițelul de aur*”, care, conform cultului simbolic al Israelitilor, a fost așezat de *Aaron* pe muntele *Sinai*. În templele de la *Dan* și *Bethel* a fost așezat un asemenea „*Vițel de aur*”, de către *Ierobeam I*, în anul 900 înainte de Chr.¹⁹

Fig. 7. Coroana funerară grecească de aur din secolul IV înainte de Christos

În protoistoria Europei aurul apare ca material monetar pe timpul regelui Alexandru cel mare al Macedoniei, iar ca material de bijuterii pe la începutul epocii de bronz și anume în Europa vestica și nordica, mai ales în Irlanda. Tot în epoca de bronz au început să fabrice bijuterii din aur Egiptienii și Babilonienii.²⁰ Întrebuințarea aurului ca material de bijuterii a ajuns să fie înfloritoare pe vremea culturei cretano-mykenice, iar cel mai înalt grad de dezvoltare se constata în lucrările de aur rămase de la Etrușci. La vechii Greci această industrie a luat un mare avânt prin secolii VI și VII înainte de Chr., iar în epoca romană a ajuns la o fabricațiune extrem de bogată și de inventivă.²¹

Fig. 8. Cercei vechi de aur, factură greacă, din Kyme. (sec. III in de Chr.).

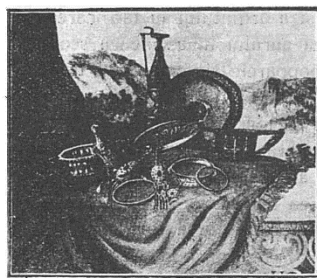

Fig. 9. Tezaurul de la Pietroasa (jud. Buzău), cunoscut sub numele «*Cloșca, cu pui de aur*», despre care d. M. Sutu susține însă că ar aparține unei arte și unui cult religios din străvechia Dacie.

La începutul evului mediu se remarcă o transformare în toate provinciile ostice ale fostului imperiu

¹⁹ Der grosse Brockhaus, vol. VII, pag. 469.

²⁰ Möller: *Metalikunst der Aegypter*. 1925.

²¹ Marshall: *Catalogue of Irish gold jewellery Greek, Etruscan and Roman in the British Museum*. 1911.

roman în ceea ce privește obiectele fabricate din aur. Astfel comoara lui *Attila, regele Hunilor*, găsită la Nagy Szent Miklos (Ungaria de sud), nu atinge frumusețea obiectelor din epoca romană. Popoarele germanice din timpul migrațiunii popoarelor iubeau și ele bijuteriile fabricate din aur, însă le doreau împodobite cu pietre colorate. Cele mai însemnate și mai prețioase descoperiri din această epocă sunt: Tezaurul de la Pietroasa (Cloșca cu puii de aur), aflător în muzeul național de antichități din București, apoi obiectele găsite la Șimleul Silvaniei, păstrate în muzeul de artă și istorie din Viena, precum și mormintele regilor Merovingieni de la Tournay (Franța), descoperirile de la Toledo (Spania) etc.

Arta bizantină a întrebuințat și ea mult aur și cu începere din secolul X a trimis în restul Europei o mulțime de obiecte de preț, în special icoane, legături de cărți și diferite alte reliquii. Cea mai bogată colecție a primit-o biserica San Marco din Venetia, printre care și renumitul altar numit „*Pala d'oro*”, început în anul 976. Alte lucrări de artă bizantină sunt la Gran și Budapesta (o parte a coroanei Sf. Ștefan), apoi în muzeul Luvru din Paris și în muzeul South-Kensington din Londra. Arta bizantină s'a distins mai ales în întrebuințarea aurului în pictura-mosaic, cum prea bine se poate remarca și azi în biserica (azi moscheia) Sf. Sofia din Constantinopol, cu toate încercările Turcilor fanatici de a o distruge.

Industrializarea aurului în materie religioasă-bisericească, fiind încurajată de Papii de la Roma, a înflorit mult în special în epoca stilului romanic din secolul XI până la jumătatea secolului XIII, cum dovedesc lucrările de artă din catedralele de la Trier, Hildesheim, Regensburg, Colonia și Aix-la-Chapelle. Cu începere din secolul XI toți Papii obicinuesc să poarte un trandafir sau roză de aur cu ocazia procesiunii ce se face la Roma în a patra Duminică din postul mare al Paștelor.²²

După introducerea noului stil Renaissance apar în Germania obiecte de aur de mare valoare, făcute după proiecte de Dürer, Holbein, Virgil Solis etc. Același lucru se întâmplă și în Franța sub regii Ludovic XIV, XV și XVI, când se disting mai ales talentații artiști din familia Germain.²³

Fig. 10. Legătură bizantină de cărți, placă de argint aurită din secolul X d. Chr.

În a doua jumătate a secolului XIX a învins în arta bijuteriei curentul de a reînvia formele vechi ale trecutului și în special cele din vremea Renașterii. Puțin înainte de anul 1900 s'a renunțat la formele vechi și la ornamentația de prisos în fabricarea obiectelor de aur, care de obicei se lucrează dintr'un aliaj de aur cu alte metale. Aliajul aurului cu cuprul se întrebuințează pentru bijuteriile fine cu 75–92% aur și restul cupru, iar pentru aliajul monetar 90% aur. Se mai întrebuințează pentru suduri un aliaj de 63% aur și 23–32% argint. Pentru diferite alte întrebuințări se mai folosește aurul roz, format din 75% aur, 20% argint și 5% cupru, apoi aurul englezesc 75% aur, 12,5% argint și 12,50% cupru, precum și aurul alb cu 75% aur, 15–19% argint și 6–10% cupru.

Aurul se mai întrebuințează azi în cantități mari sub formă de săruri în fotografie, iar în forma cea mai curată, fiind maleabil și ușor de lucrat, în dentistica. Sub forma de injecții hipodermice se mai folosește și

²² Der grosse Brockhaus, vol. VII, pag. 468 și 469

²³ Luthmer: Goldschmuck der Renaissance. 1881.

în tratamentul tuberculozei.

Cum am arătat, metalul prețios, multa vreme folosit numai pentru bijuterii și monede, găsește zilnic noi alte întrebuințări. Pe măsura însă ce întrebuințarea lui devine tot mai mare, în aceeași măsură se pune și problema rezervei totale de pe pământ, cum voi arăta în cele ce urmează.

Capitolul IV

Producția aurului în lumea întreagă. Scăderea producției și criza economică mondială

O statistică a producției generale de aur din timpurile cele mai vechi și până azi nu există și nici n'ar fi posibil să existe din motive ușor de explicat. Abia găsim oarecare date statistice despre producția mondială a aurului cu începere numai din anul 1493, fixată de toți istoricii la aproximativ 5800 kilograme. Ea crește regulat aproape în fiecare an, ajungând, de ex., în anul 1600 la 7380 kgr., în 1700 la 10.765 kgr., în 1800 la 17.790 kgr., în 1851 la 199.388 kgr., în 1900 la 316.159 kgr., în 1910 la 568.856 kgr. Și din anii 1911 până la 1920 la aproximativ 640.309 kgr. Anual. După o estimatie destul de largă, cantitatea de aur extras din Ardeal cu începere de la sfârșitul secolului XV până în anul 1918 este de aproximativ 520.000 kgr.²⁴

În anul 1925 producția mondială a aurului se ridica la valoarea de 1 miliard 747 milioane mărci aur, repartizată astfel: Africa de sud și Rhodesia 885 milioane, Statele Unite 106 mil, Canada 151 mil, Rusia 84 mil, Australia 61 mil, Indiile 35 mil. Și restul celorlalte țări (printre care contează și România) 325 milioane.

O statistică a aurului extras în anul 1930 a ajuns la următoarele cifre: Africa de Sud 330.000 kg., Canada 66.000 kg. America de nord 69.000 kg., Rusia 37.000 kg., Mexic 21.000 kg, Rhodesia 17.000 kg., Australia apuseană 12.000 kg., India engleză 11.000 kg. Producția mondială a acestui an s'a ridicat la cifra de 636.000 kg., reprezentând o valoare de peste 60 miliarde lei. De la anul 1493 până la 1930, s'au extras peste 32.000.000 kg. De aur. Din această cantitate de aur nu mai există însă decât 19½, milioane kg., din care 17.120.000 kg. Reprezintă valoarea monedelor de aur și a rezervelor băncilor de emisiune.

Unde o fi restul? Economistul englez Keynes a calculat, pe o întreaga serie de ani, cât aur se extrage și cât se întrebuințează pe toată fața pământului. Astfel a ajuns la concluzia că, din 1924 până astăzi, s'au întrebuințat 24.000 kg. de aur mai mult decât producția respectivă. Acest consum exagerat e îngrijorător, căci s'ar putea ca într'o bună zi să ne pomenim fără rezerve. Cea mai mare consumatoare a prețiosului metal este India engleză, unde zac neproductive, în lingouri sau bijuterii, imense cantități de aur, în cascele de fer ale rajahilor sau prinților miliardari locali.

Ceiace e sigur e ca, în pivnițele băncilor, aurul e bine păzit. Nu dispăre decât aurul utilizat în industrie și în alte domenii. Se întrebuințează foarte mult aur în industria bijuteriilor, în galvanoplastie, în chirurgie, dar mai cu seama în tehnica dentară.

Consumul mondial al aurului dentar se ridica la cifra de 36.000 kg. anual, iar această cifră e într'o continuă urcare. Cu înmormântările, se pierde în fiecare an o cantitate în valoare de 114 miliarde lei. Ținând seama de proporția, în care se ridică consumul aurului de către dentiști, ar însemna că odată cu înmormân-tările se va pierde în 20 de ani, între 1950 și 1950, aur în valoare de peste 70 miliarde lei.

Repartiția aurului monetar din lumea întreagă

Cam jumătate din producția mondială a aurului servește pentru scopuri monetare.

În urma războiului mondial, repartiția aurului monetar din lume, pe anii 1913 –1924, era precum urmează:

Numele continentelor sau al țărilor	Miliarde mărci		Participațiune %	
	1913	1924	1913	1924
Europa	20,4	13,1	60,7	32,1
Statele Unite ale Americii	7,9	19,1	23,6	46,8
Restul lumii	5,3	8,6	15,7	21,1

Acest tablou arată ce însemnată cantitate de aur a emigrat de pe piețele Europei în Statele Unite ale Americii, în timpul războiului.

D. Inginer I. Giguriu, directorul general al societății „Mica”, cea mai mare și mai prosperă societate

²⁴ A. Streckeisen și T. P. Ghițulescu: Les ressources d'or de Roumanie (pag. 295 după „The Gold Resources of the World”, XV Internațional Geological Congress, South Africa, 1929).

minieră din țară, într-o conferință ținută la 6 Martie 1932, asupra politicii aurului, spune ca „întreaga cantitate de aur produsă în lume este, după d. Inginer Ghijulescu de la Institutul geologic român, de 50 milioane kilograme. Din aceasta se găsesc circa 18 milioane kilograme aur fin în stocurile băncilor de emisiune, reprezentând o valoare de circa 2 miliarde 400 milioane lire sterline”.

D. Inginer Gigurtu mai spune în interesanta sa conferință că producția mondială a aurului a mers crescând până în anul 1915, când a atins maximul ei cu 96 milioane lire sterline, dar de atunci înapoi a scăzut mereu până în 1922. Din acest an începe din nou creșterea producției, în special prin minele din Canada și Transvaal. În Statele Unite ale Americii producția rămâne scăzută cu mici variațiuni. Aceasta se poate explica prin sărăcirea și epuizarea zăcămintelor cunoscute și lipsa de rentabilitate a exploatărilor, pentru a face cercetările și investițiile necesare într-o vreme când indexul de viață a mers crescând până la 264% și s'a menținut în ultimii ani între 170%, și 150%.

Indicele în creștere însemnează o scădere în puterea de cumpărare a aurului, iar indicele în scădere din contra o creștere a valorii aurului. Este prin urmare natural ca producția de aur să stagneze atunci când media prețurilor tuturor mărfurilor a crescut cu peste 5000 față cu nivelul mediu din anii antebelici.²⁵

Dacă privim repartizarea aurului între principalele bănci de emisiune din Europa (Franța, Anglia, Germania, Elveția, Italia) și Statele Unite ale Americii, la finele anului 1930 și 1931, găsim cifre foarte instructive. Aurul cel mai mult s'a scurs în acești 2 ani mai ales spre Franța și Elveția. De la 348 miliarde lei în 1930, Franța trece la 445 miliarde lei în 1931, iar în aceeași perioadă de timp Elveția trece de la 21 la 75 miliarde. Din contra, țările, de care fuge aurul, sunt Anglia și Germania. Într'adevăr, de la 139 miliarde lei aur în 1930, Anglia trece în 1931 la 99 miliarde, iar în aceeași perioadă de timp Germania trece de la 88 miliarde la 40 miliarde lei.

Se pune deci întrebarea: De ce fuge aurul chiar și de Statele Unite sau cel puțin nu se mai acumulează, căci ele sunt statul cel mai bogat sub toate raporturile materiale? De ce nu se îndreaptă el și către Italia, căci și ea a eșit învingătoare în război? Și de ce se scurge către Elveția, care nu contează prea mult în concertul economiei mondiale? Răspunsul nu poate fi decât acesta: Aurul se îndreaptă spre statele cele mai echilibrate, cele mai stabile, atât sub raportul politic, cât și sub cel social și economic. Aurul, din punct de vedere economic, caută liniște și evită turburările politice și economice. Acolo unde este liniște și siguranță politică și socială, prosperitatea vine în mod automat. Iată cea mai bună învățătură pentru acei, cari doresc normalizarea vieții economice.

Statistica aurului este cel mai bun dascăl în materie economică.

Ideia abandonării etalonului de aur

Cu toate acestea, Casandrele aurului, printre care și plinul de autoritate *Mac Kena*, fost ministru de finanțe al Angliei, găsesc ca nobilul metal și-a trăit traiul, fără să înțeleagă că vina nu o poartă el, ci alți factori economici, ca anarchy prețurilor diferitelor produse, fie materii prime, fie fabricate, care, în raport cu cursul aurului, au condus la o instabilitate economică și socială. De aci s'a născut ideea abandonării aurului ca îndreptar al prețurilor și înlocuirea lui cu alt etalon sau mai bine zis cu alte etaloane, care să aibă cursuri forțate.

Realitatea este că avem prea mult argint și foarte puțin aur. Acest fapt a produs o mare îngrijorare în unele cercuri de specialiști englezi.

Producția argintului a crescut într'adevăr considerabil în ultimul timp, așa încât prețul argintului astăzi este exact a cincea parte a prețului din anul 1870, natural, în raport cu aurul. Această scădere a prețului argintului a produs în țările cu valuta de argint, cum este China, multe neajunsuri economice. Prețul de export al multor mărfuri chineze a scăzut în mod considerabil.

În ce privește aurul, situația este de tot alta. Producția acestui nobil metal scade pe zi ce merge, astfel

²⁵ I. Gigurtu: Politica aurului. București, 1932.

ca el se scumpește. Producția mondială a aurului și-a ajuns punctul culminant în anii 1912–1915. De-atunci ea continua să scadă anual. Acest fapt este cauza că mulți cred în necesitatea revizuirii principiilor, care stau la baza evaluării producției. Dar puțini își dau seama de rezultatele unei revizuirii a acestor principii. Aceasta ar însemna revoluționarea întregului sistem economic de astăzi, pentru că nu există alt metal, care să fie mai acomodat ca etalon de valori decât aurul. Aurul este indicat pentru acest scop din cauză că este invariabil față de influențele externe. De alta parte valori mari de aur se pot păstra într'un spațiu relativ foarte redus, iar oscilațiunile valorii sale sunt foarte reduse. Dacă, prin urmare, în viitor nu ne-ar sta la dispoziție destul aur, atunci am fi nevoiți să căutăm alt material ca măsurătoare de prețuri, ceea ce ar implica o complectă schimbare a legilor, care prezidă dezvoltarea prețurilor în genere. Și să punem cazul că, în fine, s'ar găsi noul metal-etalon al valorilor, întrebarea este însă dacă toate țările ar admite acest nou etalon? Dacă nu, atunci am da de cele mai dificile complicații în economia mondială.

Scăderea producției aurului și criza mondială

Consecințele scăderii producției mondiale de aur, care a început să se remarce la sfârșitul anului 1915, n'au întârziat de a se manifesta printr'o instabilitate economică și socială, ca și prin anarchya prețurilor la diferitele produse. Accentuându-se tot mai mult această stare de lucruri, am ajuns, în anul 1928, la criza mondială cu efectele ei nenorocite. Primele efecte s'au arătat sub semnul deflațiunii, care era cauza primordială a crizei.

Ce revirement ciudat, într'adevar! De unde înainte cu câțiva ani inflațiunea sau supraabundența instrumentelor monetare inspira teroare și era o crimă în contra patriei și a genului uman, apare de-odată deflațiunea sau lipsa de mijloace monetare, ca cel mai teribil flagel, autoare a șomajului, a mizeriei și a foametei. Cum se știe, și una și alta au făcut în omenire o mulțime de victime nenorocite și demne de mila.

Numai în urma unei analize aprofundate, economiștii au ajuns la convingerea că prima cauză a acestei situații dezaastroase este lipsa instrumentului de schimb, a mijlocului de plată, adică penuria de monedă sau de credit. Fenomenul acestei penurii a fost observat la câțiva ani după război, deși el se manifesta discret încă din perioada anilor 1850–1910, în care s'au realizat cele mai mari progrese industriale, când etalonul de aur s'a impus întregii lumi și când s'a putut constata că în fața deficitului producției de aur prețurile se urcau și ele scădeau îndată ce producțiunea nobilei metal era excedentară.²⁶

În aceasta privință avem azi o lucrare remarcabilă, datorită d-lui Loveday, șeful serviciului de documentare economică de pe lângă secretariatul general al Ligei națiunilor și care a făcut parte din comisia de experți ai acestei Ligi, chemați de guvernul român, în Septembrie 1932, ca să examineze precara situație financiară și economică a României. În lucrarea sa, care confirmă aproape punct cu punct afirmațiunile d-lui inginer Gigurtu, d. Loveday a reunit toate elementele care permit compararea totalului mijloacelor de plată din toată lumea (monede aur în circulație, bilete de bancă și depozite la vedere), cu excepția Rusiei și a câtorva țări mici fără importanță, în anii 1913 și 1928. El a găsit că cifra anului 1928 este aproximativ dubla față de cea din 1913 (203% sau 212% după metoda lui de calcul). Dar prețurile anului 1928 sunt ele însăși mai superioare cu 50% decât cele din 1913. Deci pentru a finanța aceiași cantitate de mărfuri și de transacțiuni ca înainte de război, trebuia să dispunem în 1928 de jumătate mai multe instrumente de plată, fie 150%.

Ei bine, marginea între 150% și 203% sau 212% constituie exact proporția nouilor mijloace de plată, cu care trebuia să se facă față excedentului de producție, de consumație și de schimb din anul 1928 față de anul 1913, ceea-ce înseamnă că această augmentare era insuficientă ca să poată rezista deodată, în 1928, și la ridicarea prețurilor și la dezvoltarea economică întâmplată între timp.²⁷

Lipsa de aur, de plată și de credit își da fără milă efectele ei.

Acest fapt a îndemnat comitetul financiar al Ligei națiunilor să aleagă din sânul ei o comisie cu scopul

²⁶ Georges Boris: *Probleme de l'or et crise mondiale*. Paris, 1931.

²⁷ Idem, op. citat, pag. 51.

de a evalua cantitatea de aur a lumii și de a se ocupa de producția viitoare a aurului. Rezultatele publicate pân'acum de această comisie nu sunt deloc îmbucurătoare.

Marea criza provocată prin penuria de aur continua a-și arăta toate efectele ei nenorocite. Norii de la orizont anunță chiar o prelungire și o agravare a furtunei, mai ales dacă China, care studiază și ea adoptarea etalonului de aur, va trece alte 500 milioane de suflete la regimul aurului și dacă, pe de altă parte, Rusia, devenită țară exportatoare, va simți nevoia să-și constituie și ea un stoc de aur.

Pentru a preveni rezultatele insuficienței stocului mondial de aur, delegațiunea aurului de pe lângă Liga națiunilor a preconizat, între altele, o soluțiune parțială, un fel de paliativ și anume a generalizat sistemul numit *Gold Exchange Standard*, sistem care permite unei bănci de emisiune de a considera ca rezervă-aur un portofoliu de devize străine.

Dar aceasta tot nu e de ajuns și, în fața acestei precare situațiuni, economiștii se gândesc acum să găsească un alt remediu în contra relei repartițiuni a aurului în lume. „*Aurul fiind arbitrul destinului nostru*”, cum spune sir Josuah Stamp, economiștii tezei monetare agită chestiunea posibilității de a spori producția aurului, grație progreselor științei și ale tehnicei, căutând să echilibreze ritmul producțiunii cu acel al distribuției bogățiilor.

Din nefericire, șansele descoperirii de noi gismente aurifere prin mijlocul prospecțiunilor geofizice sunt slabe. Aceste metode se bazează pe diferența de conductibilitate electrică sau de greutate specifică. Lumea a fost incontestabil prospectată de o manieră foarte aprofundată pentru aur mai mult decât pentru orice alt metal. Dacă ne gândim la lunga durată și la caracterul intensiv al acestor cercetări, putem perfect concluda că norocul de a descoperi noi mine de aur de o mare importanță este mult mai mic decât se presupune în general, chiar și de către economiști și alți experți, cari din faptul că secolul trecut a văzut descoperirea unei serii de câmpii de aur (California, Australia, Transvaalul, Klondyke și Lena), înclină a deduce că mersul descoperirilor poate și trebuie să continue la infinit. Inginerii de mine știu însă că nu este așa, cu toate că nu este exclus, dacă nu probabil, să se facă și alte descoperiri însemnate.

Deocamdată avem un semn îmbucurător, o picătură în mare, în faptul că în regiunea minieră din munții Abrudului și anume pe teritoriul din dreapta Ampoiului, lângă Zlatna, și între valea Murășului s'au găsit în timpul din urmă noi zăcăminte aurifere foarte bogate. Astfel dintr'o singură tonă de minereu scoasă de d. Uliu Albin din mina sa de la Almașul mare a recoltat 24 kgr. aur, iar societatea „Mica” lucrează cu străluci-te șanse în minele sale de la Breaza, achiziționate în ultimul timp și cărora geologul german Schumacher le prezice un mare viitor. Dar se pare că căutătorii de aur au o nouă perspectivă de îmbogățire în sudul Africei, unde știri din toamna anului 1932 vestesc că s'a descoperit o regiune, în care prețiosul metal ar fi cu mult mai abundent decât în multe din regiunile exploatate pân'acum. Aceasta regiune ar fi la Radfontein, în Transvaal, unde s'a calculat ca ar fi o cantitate de aur în valoare de un miliard și cinci sute milioane de dolari. De asemenea se anunța descoperirea unor noi și importante zăcăminte de aur pe platoul Asmara din Erythrea, colonia italiană din Africa.

Dacă am admite totuși ca s'ar putea termina toate rezervele de aur atât din aluviuni cât și din mine, tot ar mai rămâne o rezerva imensă, ascunsă însă în apa marilor. Învățatul francez E. Bruet a stabilit că apa mărilor conține între 30–40 miligrame aur la o tonă de apă. Dacă se calculează cantitatea totală cuprinsă în cei 1330 milioane kilometri cubi de apă, s'ar ajunge la 70 trilioane kilograme aur, ceea ce ar reveni la circa 4600 kgr. aur pentru fiecare pământean sau aproximativ 1500 milioane de franci francezi pentru fiecare locuitor al planetei noastre!

Cine știe dacă știința, care progresează cu pași gigantici, nu va găsi cu timpul cea mai practică metodă pentru ca lumea să se folosească și de această incomensurabilă cantitate de aur!

Iată cum, chestia aurului devine din zi în zi o problema politică și economică tot mai arzătoare și de primul rang pentru întreaga omenire, care, obicinuită de mii de ani, prefera în majoritatea ei menținerea aurului ca etalon al valorilor, el fiind cel mai potrivit pentru măsurătoarea valorii diferitelor produse. Azi lumea întreaga, împinsă de variațiunea schimbului în comerțul mărfurilor, tinde să se atașeze de aur.

Dovada este China, țara cea mai mare producătoare de argint, care simte și ea nevoia sa adopte etalonul de aur, căci dacă adoptarea acestui etalon de către cele mai multe state bogate n'a reușit încă sa stabilizeze prețurile, ea a reușit cel puțin să stabilizeze schimburile internaționale prin faptul de o importanță capitală – că le-a restabilit siguranța.²⁸

²⁸ Georges Boris, op. citat, pag. 92.

Partea a doua

Dacia preistorică până la ocuparea ei de către romani

Capitolul I

Câteva considerațiuni geologico-economice asupra pământului Daciei

Solul și subsolul Daciei au fost și sunt, fără îndoială, cele mai bogate din Europa. Puține țări de pe globul pământesc sunt așa de norocos înzestrate de natură cu tot felul de avuții și produse naturale ca vechea Dacia Traiană, adică România Mare de azi. Ardealul este cunoscut și râvnit din vechime pentru cantitățile mari de aur, argint și alte minerale, pe care le conține în special teritoriul Munților Apuseni din lanțul Carpaților, cari formează coloana vertebrală a întregului pământ românesc.

Studiul geologic al masivului acestor munți, atât de interesanți nu numai prin bogatele lor zăcămintе de minereuri, ci și prin problemele, pe care le ridică complicata lor structură, este azi destul de amănunțit făcut, mai ales cu privire la epoca eruptivă, de către geologii unguri și de cei români de la Institutul geologic al României, precum și de la Universitatea din Cluj. Ași putea chiar adăuga, fără a fi taxat de șovinist, că cercetările și studiile geologilor noștri se disting printr'o analiză mai profundă, mai luminoasă și mai serioasă decât cele ale foștilor stăpânitori de până mai ieri ai Ardealului.

Munții Apuseni ai Ardealului, din care fac parte și Munții Metalici, pe cari mie îmi place să-i numesc Munții Abrudului, au format dimpreună cu tot lanțul Carpaților, în vremile protoistorice și nepătrunse ale alcătuirii globului terestru, un ținut acoperit de apă și mai târziu un ținut la malul mării, care, cu timpul, în urma cataclismelor geologice, a perpetuului proces de fierbere, de mișcare și de numeroase erupțiuni vulcanice, s'a transformat în regiunea eruptivă de piatră, ce se ridică la nordul și vestul șesului României.

Munții Apuseni sunt ca o insula muntoasă, cu o întindere de 17.000 klm. pătrați, situată între netedul câmpiei ungurești și colinele Ardealului. Ei au rostul unui fort, unul din cele mai folosite linii apărării și unul din cele mai organizate de însăși natura. Zona lor sudică o formează Munții Metalici, cari în decursul vremilor multi-milenare au fost napraznic loviți de dislocări terestre. Contactele anormale ale straturilor geologice, mozaicul strâns al faliilor, scufundările în mici bazine (Trăscău, Zlatna, Glod, Băița, Brad etc.), apoi vulcanismul vechiu și nou, pretutindeni simțit, dovedesc violența mișcărilor.²⁹

Profesorul maghiar I. Tulogdy afirmă că această regiune a fost, înainte cu milioane de ani, o întinsă mare³⁰, iar Cuvier, marele naturalist francez și precursorul paleontologiei, spune că în epoca protoistorică toate continentele pământului au fost acoperite alternativ de apa mărilor și de ape dulci, că în evoluția lui pământul a alternat și alternează neconținut în urma catastrofelor și a cataclismelor, la care a fost, este și va fi mereu supus, între cele două forme: ocean și continent.³¹ După inginerul maghiar M. Urbán, șeful Bărganului, apoi Munții Balcani cu regiunea dintre Sofia și Kazanlik, au caracterul unui fund de mare³². Alți geologi maghiari, Gesell Sándor și Pálffy Mór, ocupându-se de formațiunea geologică a regiunii miniere de la Roșia Montana, lângă Abrud, susțin că ea este compusă dintr'un tip de piatră „mediteraneană” și că aici a fost cândva un sân al Mării Mediterane.³³

Victor Stanciu, cunoscutul profesor de mineralogie la Universitatea din Cluj, confirmând teoria mediteraneană a regiunii Munților Apuseni, emite părerea că cele dintâi erupțiuni vulcanice au fost în sud și s'au continuat tot mai spre nord; apoi că marea fractură dintre Băița (jud. Hunedoara) și Baia Mare (jud. Satu-Mare), de-a lungul căreia apar riolitele de la Băița, Trestia, Măgura, Techerău, Zlatna, Bucium și

²⁹ Robert Fichoux: Munții Apuseni în „Transilvania, Banatul, Crișana, Maramurăsul 1918–1928”, vol. I, pag. 174.

³⁰ Tulogdy I.: Erdély Geológja. Cluj, 1925. Pag. 4.

³¹ G. Cuvier: Discours sur les revaluations de la surface du globe et sur les changements qu'elles ont produits dans le regne animal. Paris, 1830.

³² Urbán Mihály: Bányászati és kohászati lapok. Anul XXXIV. Budapest, 1906. No. 17 din 1 Sept. 1906.

³³ Gesell Sándor és dr. Pálffy Mór: Abrudbányai környeke. Magyarazatok a magyar korona országainak részletes geológiai térképehez. Budapest, 1908.

Roșia Montană (jud. Alba), se continua în Munții Gilaului, se pierde în rocele sedimentare ale geosinclinalului Clujului și Dejului, pentru-ca sa reapară în partea nordică a Munților Lăpușului și să formeze riolitele din eruptivul Băii Mari. Înaintarea acestei linii eruptive s'a făcut treptat și pe ea s'au format noi fracturi, de-a lungul cărora se înșirue vulcanii riolitici ai diferitelor basinuri. Prin scufundarea basinului ardelean se face o nouă fractura în regiunea Munților Abrudului. În aceasta fractura apar andezitele bazice. Linia andezitelor cu piroxen are direcția spre nord-est și sud-vest între Musariu (Ruda), Stănița, Roteș-Corabia-Vulcoiu, Chicera și se continua cu andezite amfibolice și cu mica neagra în aceeași direcțiune până la Baia-de Arieș. Andezitele cu amfibol au la sud, în linia eruptivă dintre Sărărâmbu-Brad, o dezvoltare destul de considerabilă. Paralel cu andezitele amfibolice, ca o continuare a lor, apar dacitele, care sunt și la Baia-Mare.³⁴

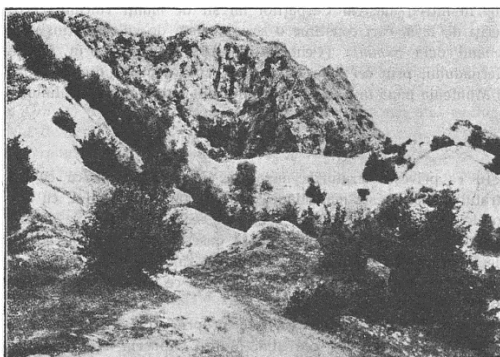

Fig. 11. Vechiul vulcan al „Cetății Mari” de la Roșia Montană. În mijloc roca masivă cu vechile exploatări romane, iar pe margini cenușa albă vulcanică, îngrămadită în timpul repetatelor erupții.

Învățăutul geolog vienez Eduard Suess spune că prin mișcările și erupțiunile vulcanice neregulate, care nu s'au întâmplat în toate părțile în aceeași măsură și nici în aceeași direcție, s'a produs în întreg masivul Carpaților un șir de munți vulcanici acoperiți de lavă, cari constituie o serie variată de vulcani stinși, începând de la Semnitz (Ceho-Slovacia) și continuă prin Munții Hernadului, prin cei de la Baia-Mare, apoi prin cei din Moldova și Muntenia până în Munții Abrudului din sud-vestul Ardealului.³⁵

Straturile geologice aurifere

În ce privește straturile metalice, G. Cuvier scrie că cu cât stratul geologic este mai adânc sub suprafața pământului, cu atât rocele și fosilele dintr'ânsul sunt mai vechi.³⁶ Astfel se explica faptul că cele mai multe metale se găsesc în crăpăturile adânci ale scoarței pământului sau în interiorul vulcanilor stinși. Această teorie se poate constata mai ales în ceea-ce privește minereurile aurifere.

Cea mai veche regiune auriferă propriu zisă din Dacia sau România de azi este cea din Munții Apuseni, cuprinsă într'un trapez, cu colțurile la Săcărâmbu (jud. Hunedoara), Zlatna-Roșia Montană Abrud (jud. Alba) și Ofenbaia sau Baia de Arieș (jud. Turda). Aurul este în legătură cu rocile eruptive secundare și terțiare, ce se întâlnesc aici în mare cantitate. Zăcămintele aurifere aparțin la filoanele cu așa numitele telururi și sunt cele mai bogate în aur din Europa întreagă.

Aurul liber nu apare aici decât rare-ori în formă de foițe, sârme și cristale. De regulă se găsește în pirite, din care se scoate prin amalgamare, sau mai des în combinație cu telurul, în filoane legate sau de rocile eruptive sau de cele sedimentare din imediata lor vecinătate, cum este greziul din comuna Bucium, lângă Abrud.³⁷ Une-ori aurul se întâlnește, în minele din acest ținut, și sub forma de bulgari sau așa numite pepite, cum am arătat în capitolul I al părții întâia.

Gismentele aurifere sunt în general, din punct de vedere al genezei lor, filoniene și aluvionare, spre

³⁴ Victor Stanciu: Zăcămintele minerale ale Daciei superioare în vol. 1 „Transilvania, Banatul, Crișana, Maramurașul”, București, 1929.

³⁵ Eduard Suess: Die Zukunft des Goldes. Wien, 1877. Pag. 91 și 92.

³⁶ G. Cuvier: Recherches sur les ossements fossiles. Paris, 1812.

³⁷ I. Simionescu: Tratat de geologie. Pag. 393 și 395. București. 1927.

deosebire de cele din Banat (Dognecea, Oravița, Ciclova) și Bihor (Băița), care sunt gismente sau zăcămintele de contact.³⁸

În afară de trapezul aurifer din Munții Apuseni, se mai găsește aur și în minele de la Baia-Mare, Baia Sprie și Capnic (jud. Satu-mare). După ocuparea Daciei, Romanii nu au putut pătrunde în acest centru minier, care era stăpânit de poporul Bastarnicilor. S'au găsit însă urme de exploatare romane în minele de la Rodra veche (jud. Năsăud) și în cele de la Dognecea și Oravița din Banat. Minele de la Rodna au fost mai ales exploatate de regii Ungariei în evul mediu. Proporția de aur era aici mai redusă, dând la 1 kilogram de aur 1½ de argint.

Din fericire, studiul geologic al regiunilor interioare carpatine, judecat după importante rezultate stratigrafice, tectonice și practice obținute de geologii români în acest prim deceniu de activitate, se găsește pe calea cea bună, care va duce în curând la umplerea tuturor lacunelor existente încă azi asupra structurii acestei regiuni.³⁹

Nisipurile aurifere de la Pianul de sus, lângă Sebeș (jud. Alba), au fost exploatate intens și de Daci și de Romani. Azi ele sunt lăsate în părăsire, dar sub stăpânirea ungurească n'au încetat de a fi lucrate până puțin înainte de prăbușirea fostei monarhii austro-ungare. Nisipuri aurifere există și în vechiul regat, anume pe Valea lui Stan (un mic afluent al Lotrului din jud. Vâlcea), unde s'a început înainte de război o exploatare promițătoare în masivul văii de către generalul N. Constantinescu și St. Gaillac, apoi pe Valea Băiașului (jud. Argeș) și pe Valea Bistriței din Moldova. Văile Murășului, Oltului și Arieșului, ca și aproape toate vâlcelele Munților Apuseni sunt cunoscute din vechime ca conținând nisipuri aurifere, care în multe locuri procura și azi pâinea zilnică populației nevoiaș.

Dar pe lângă minele de aur și de argint, care sunt aceleași cu cele de aur, Dacia Traiana a avut și are în subsolul sau o mulțime de alte produse naturale, ca huilă albă, cărbuni de pământ, petrol și gaz natural, fer, sare, diverse pietre de construcție, inarmoră, roci bituminoase (asfalt), chihlimbar, cupru, plumb, aluminiu, mercur, antimoniu, bauoxid, etc., în sfârșit un sol proverbial de bogat în produse minerale, din care o bună parte zac încă neexploatate.

Putem spune deci ca natura a fost cu strămoșii noștri și cu noi, cei de azi, de o dărnicie rară. Rămâne numai la priceperea și vrednicia noastră, ca să știm pune în valoare tot ceea-ce ea ne-a dat cu atâta îmbelșugare. Și judecând după munca depusă până azi, grație căreia a sporit mult producția noastră miniera față cu trecutul, nutrim ferma nădejde ca așa se va și întâmpla.

Capitolul II

Când și prin cine s'a introdus în Dacia exploatarea metalelor?

Cercetând urmele cele mai vechi cu privire la introducerea minieritului în Dacia, se pune de la sine întrebarea: Când, cum și prin cine și-au putut câștiga locuitorii Daciei antice primele noțiuni despre minierit și comerțul metalelor? Istoria ne arată că cei mai vechi căutători și exploatare de aur au fost Egiptienii. În Egipt minele de aur formau proprietatea Faraonilor potentăți și erau lucrate parte cu sclavi, parte cu osândiții la munca silnică. Soarta acestora era din cele mai triste. După descrierile lui Diodor, ei făceau această munca grea cu totul dezbrăcați și legați în lanțuri, sub biciul supraveghetorilor străini și nemiloși. De la Egiptieni, încă în timpurile cele mai vechi, au învățat minieritul Fenicienii, cari, căutând aur, argint și alte metale, s'au așezat pe țărmurile Mării Mediterane.

O mulțime de scriitori, vechi și noi, răspunzând la întrebarea de mai sus, spun ca Agatyrșii și Dacii au învățat acest meșteșug de la popoarele orientale și balcanice, care cu mii de ani înainte de Christos s'au ocupat cu exploatarea aurului din apa râurilor și a mărilor, ca și din munții Balcani (Hemus). Pe de altă parte pergamentele egiptiene dovedesc că Faraonii au întreprins primele lor expediții armate pentru ocu-

³⁸ A. Streckeisen et T. P. Qhițulescu, op. citat, pag. 297.

³⁹ I. Popescu-Voitești: Privire istorică asupra structurii geologice a subsolului Transilvaniei (în vol. I despre Transilvania, Banatul, Crișana, Maramuraș, 1918–1928).

parea localităților Akaba și Djebel Olbagi de pe țărmul Mării Roșii, unde se practica scoaterea aurului din nisipul aurifer al mării, ajungând astfel până la exploatarea de aramă din peninsula Siaai (Vadi Nas).⁴⁰

Cei mai iscusiți, mai întreprinzători și mai vechi comercianți de metale au fost Fenicienii și apoi Grecii. Navigatorii Fenicienilor mergând cu vasele lor din insula în insulă, au răspândit aurul egiptian și juvaericele assyriene, iar în peninsula Chalcidică, vis-à-vis de insula Thasos, descoperind metale în muntele Pangaios, au început comerțul lor și pe continentul european. Fenicienii au fost cei dintâi, cari au spălat aur în insula Thasos din nisipul quartș, cari au produs aramă în insula Cypru și cari în secolul XIII înainte de Christos au înființat colonii comerciale în diferite porturi din Marea Mediterană, apoi în Britania și până în Marea Baltică. Prin anul 1200 î. Chr. inundaseră cu articolele lor de bronz Europa centrală, de la Dunăre până la Marea Baltică, căutând aramă, cositor și sondând de unde s'ar putea scoate mai ales aur.⁴¹ Câmpul aurifer de la Ophir, în Africa, a fost descoperit tot grație întreprizilor Fenicieni.

Istoria ne dovedește ca acești comercianți iscusiți ai Fenicienilor au fost primii exploatare ai minelor de diferite metale din munții Balcani, că tot ei au deschis cei dintâi mina de argint de la Laurium, lângă Atena⁴² și că Grecii au învățat de la Fenicieni aprecierea și luxul obiectelor de aur.⁴³ Astfel, grație Fenicienilor, s'a făcut încetul cu încetul acea legătură comercială, care începând din Peninsula Chalcidică cu muntele Pangaios și trecând peste văile Strymon (Axius), Vardar, Maritza, munții Rhodope și coloniile pentru spălarea nisipului aurifer din Balcani, au ajuns, peste Dunăre, la Orșova, Jiu, Olt în munții Carpați din Dacia, luând și aici inițiativa exploatarea miniere.⁴⁴ Fenicienii au introdus în Dacia fabricarea inelelor de aur, care de aici s'au răspândit peste Tisa și Dunăre, apoi în Galiția până la fluviul Vistula.⁴⁵ De la Fenicieni au moștenit acest comerț vechii Greci, folosindu-se și ei de liniile comerciale ale celor dintâi.⁴⁶

Ca o dovadă a drumului urmat de Fenicieni și Greci cu comerțul lor în Dacia sunt monedele tetra-drachme (din Thasos), ca și monedele de aur din timpul lui Alexandru cel mare (secolul IV î. Chr.), care s'au găsit în număr mare la Petroșani și Cugir (jud. Hunedoara), Gelencze (jud. Trei Scaune) și în alte locuri.⁴⁷ Sistemul bătăii de monede în Dacia a fost luat de la Grecii vechi.

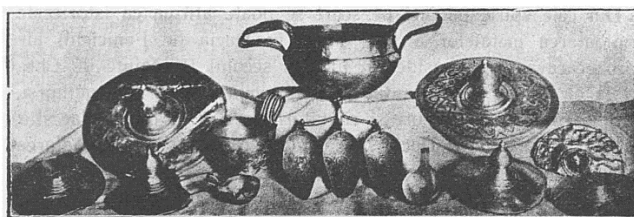

Fig. 12. Tezaurul de vase și discuri de aur din timpul Thracilor, găsit la Vâlci-Treun, lângă Plevna (Bulgaria)

Date și amănunte interesante asupra vechilor exploatarea miniere din Peninsula Balcanică au publicat în special francezul A. Boug⁴⁸ și cehul C. Jirecek,⁴⁹ care tot timpul cât a funcționat ca ministru al instrucției publice în Bulgaria (1883) la întrebuintat, studiind exploatarea miniere ale Grecilor și Romanilor în Balcani, până sub Turci. După Jirecek, muntele Pangaios din Peninsula Chalcidică a fost prima exploatarea minieră de aur din Balcani, căreia i-a urmat cea din localitatea Bine (Macedonia) cu exploatarea de fer și plumb, apoi cele de la Paronia și Rhodope cu minele de aramă. El mai spune că minele de la

⁴⁰ Chubas: Les conscriptions des mines d'or. – I. Beck: Die Geschichte des Eisens. Vol. I, pag. 72.

⁴¹ Rougemunt: Bronzezeit.

⁴² Beck: Ueber die laurischen Silberwerke.

⁴³ M. KHorres: Die Urgeschichte der bildenden Kunst.

⁴⁴ Herodot: VI, 46. – Thukydides: IV, 105.

⁴⁵ Geuthe: Etruskischer Handel. Pag. 104.

⁴⁶ Sadowsky: Die Handelstrassen der Griechen und Romer in die Geslade des baltischen Meeres. (Trad. Din limba polonă de Albin Kohn 1871).

⁴⁷ Carl Goos: Chronik der archaeologischen Funde Siebenburgens. Sibiu, 1875.

⁴⁸ A. Bout: La Turquie d'Europe. Paris, 1840.

⁴⁹ C. Jirecek: Archaeologische Fragmenten aus Bulgarien. Wien, 1888.

Rhodope au fost atât de bogate, încât la împărțirea imperiului roman (anul 386 după Chr.) aveau direcție separată și aparțineau Illyriculului de răsărit. Directorii purtau titlul de „*procuratores metallorum intra Macedoniam, Daciam mediterraneam intra Macedoniam, Moesiam seu Dardaneam*”. Sub imperiul româno-bulgar multe din cuvintele întrebuințate în jargonul minier erau de origine romană. Numai mai târziu, sub Turci, latinescul *scauria* s’a schimonosit în bulgărescul *sgoria* sau românescul *zgură*.

Punctul central al exploatării de aur și argint în Balcani a fost pe malurile râului Struma, lângă Pantaliola (Küstendilul de azi), unde s’au bătut și bani de aur și argint. În această regiune, obiceiul de a spala aur din nisipul râurilor se practică până în zilele de azi de către populațiunea săracă. Mine de aur au mai fost și în munții Osogov și Rujen (Macedonia), unde sub Turci s’au întrebuințat ca lucrători Sași din Ardeal, iar mine de argint la Srebrni Kolo și Kratovo. Aici mai erau și mine de aramă și de plumb. În 5 regiuni ale Peninsulei Balcanice au fost mari exploatări de minereu de fier. Pe valea Mestei au fost într’o regiune exploatări de minereu de fier, în alta, la izvoarele ei, în regiunea Ruziog, exploatări de aramă, iar în regiunea Nevrokop (satele Skrakatno și Baldevo) exploatări de aur din nisipul râului, care se continua și azi.

Din cele spuse pân’aci pe scurt se poate afirma ca istoricește exploatarea metalelor a fost adusă în Dacia de Fenicieni, ale căror caravane se considerau, încă în secolul II înainte de Chr, ca la ele acasă pe pământul Daciei, locuit atunci de Agathyrsi, cari au fost mari iubitori și căutători de aur, și ca atât aceștia, cât și urmașii lor, Dacii, au învățat comerțul și exploatarea aurului de la popoarele din Macedonia, Thracia și Moesia, unde au existat din timpuri preistorice bogate și înfloritoare exploatări miniere.

Capitolul III

Puterea de atracție a aurului asupra diferitelor popoare, care au locuit în vechime pământul Daciei

Înainte cu multe mii de ani – imposibil de precizat când anume – omul alb, constrâns de nevoile zilnice ale vieții, a început să-și făurească uneltele necesare mai întâiu din piatră, apoi din aramă, fer și bronz. Numai când el a ajuns la oarecare spoială de cultura și la buna stare, ’și-a făcut și obiecte de argint și apoi de aur.

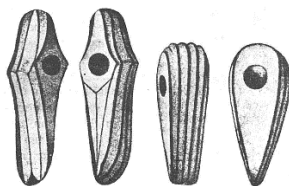

Fig. 13. Industria neolitică în Dacia preistorică: Unelte economice de piatră, găsite în Ardeal

Descoperirile arheologice întreprinse în această direcție, pe pământul patriei noastre, de către regretatul nostru învățat prof. V. Pârvan, în tovărășie cu colegii săi D. M. Teodorescu, Andrieșescu și alți elevi ai săi, descoperiri publicate în monumentală sa opera istorică „Getica”, sunt concludente și de o necontestabilă valoare. Ele au fost mult apreciate și au produs un deosebit răsunet și în străinătate. Astfel, în primul congres de preistorie și protoistorie ținut în Londra, la King’s College (August 1922), unde toate rezultatele intensei activități de săpături și cercetări preistorice și protoistorice, realizate după războiul mondial de V. Pârvan și școala sa, au fost scoase în relief de docenții universitari Radu Vulpe și Vladimir Dimitrescu, membri în comitetul permanent al congresului, precum și de C. Plopșor, directorul muzeului regional din Craiova. În special au tăcut mare impresie importante descoperiri de la Grădiștea Muncelului și Costești (jud. Hunedoara în Munții Sebeșului), apoi Crăsani (jud. Ialomița) etc.

Grație unui studiu aprofundat asupra diferitelor obiecte descoperite de el, în urma săpăturilor proprii, precum și asupra altora găsite în diferite muzee de prin Ardeal, V. Pârvan fixează către anul 1000 înainte

de Christos în ceputul exploatării minelor de aur din Ardeal sau vechea Dacie,⁵⁰ după ce mai întâiu la pag 646 a interesantei și vastei sale lucrări face următoarele constatări:

„Examinarea atenta a formelor de civilizație din La Tène ne arată că de fapt istoria națiunii daco-romane începe, larg cultural, încă din secolul III înainte de Christos, precum, etnografic, ea începuse încă din vârsta bronzului. Protoistoria Daciei e introducerea cea mai potrivită la istoria romanismului oriental. Așezată între lumea cimmero-scytho-greacă din Est și cea italo-illyra-celtă din Vest, de mentalități și civilizații profund diferențiate, Dacia a ales încă de la anul 1000 înainte de Chr. lumea Apusului: Rezultatul nu putea fi decât romanizarea Daciei”.

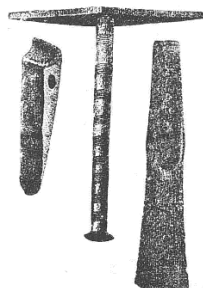

Fig. 14. Unelte din epoca de bronz a Daciei, găsite în Ardeal

O carte de valoare în limba maghiară.

Un material prețios cu privire la epocile preistorice și romane a Daciei cuprinde și documentata „Monografie a județului Alba”, scrisă în limba maghiară de un manunchiu de profesori unguri din Alba Iulia și Aiud. Herepei Károly,⁵¹ care a redactat partea privitoare la epoca preistorică, publica în interesantul sau studiu:

a) Descrierea, cu fotografiile lor, a 262 obiecte din epocile neolitică, de bronz și de fer, găsite parte de el, parte de alții, pe teritoriul jud. Alba.

b) Descrierea și enumerarea monedelor de arama, argint și aur, apoi a altor obiecte, altare și „tumulus-uri” etc., datând dinainte de ocuparea Daciei de Romani și descoperite în 17 comune, tot de pe teritoriul jud. Alba.

Fig. 15. Ceramică La Tène (epoca a doua de fer) din muzeul liceului Bethlen din Aiud

Prof. Cserni enumeră peste 400 de diferite obiecte și rămășițe din epoca romane, culese în 68 comune, precum și peste 800 inscripții romane, toate de pe teritoriul istoricului județ Alba.

Aceasta vastă monografie, tipărită cu multă îngrijire în 4 volume mari (fie-care între 500 și 1000 pagini), poate servi ca model de muncă și program de lucru în asemenea materie. Suferind pe ici-colo de un marcat șovinism în ceea-ce privește istoria Ungurilor în legăturile lor seculare cu Românii, ea este însă conștiincioasă și obiectivă în ceea-ce privește mai ales urmele adânci lăsate de străbunii noștri Daci și Romani pe pământul Daciei în cursul stăpânirii lor. Epoca romana este scrisă de învățatul și sânguitorul prof. Dr. Cserni Bela din Alba Iulia. Vechile documente și inscripții romane ce conține valoroasa monografie, sunt de un deosebit interes istoric. Păcat ca regretatul nostru învățat V. Pârvan n'a putut-o consulta din cauza necunoașterii limbei maghiare, căci, poate, ar fi putut evita unele erori din opera sa „Getica”.

⁵⁰ V. Pârvan: Getica, pag. 650.

⁵¹ Herepei Károly; Alsofeher vármégye öskora (Epoca preistorică a județului Alba), II kötet. Nagy-Enyed, 1901.

Așa, de exemplu, el susține ca Dacii n’au bătut nici moneda de aur, nici de bronz.⁵² Prof. Ungur Cserni Béla, dupa-ce spune ca Dacii au exploatat cu mult succes minele de aur de la Roșia Montana (Alburnus maior) și comuna învecinată Corna, ambele lângă Abrud, aduce ca dovadă două monede de aur din timpul domniei regelui dac Sarmiz, care – afirma el au fost bătute în monetăria de la Sarmiseghetuza, ori probabil în cea de la Tarnis, oraș, care ar fi fost așezat pe locul Albei Iulii de azi, situat mai aproape de regiunea minieră de la Abrud.⁵³ Aceste monede au fost găsite în anul 1826, cu ocazia unei arături, lângă Turda, și sunt descrise amănunțit de istoricul Hene Xavier Ferencz, fost canonic la Alba Iulia, într’o documentată carte a sa.⁵⁴ Iată descripția și clișeul celor 2 monede de aur în discuție: Pe aversul uneia portretul regelui Sarmiz cu barba privind spre dreapta, având inscripția circulară „Sarmiz basil”. Pe revers o poarta de cetate cu turn. La stânga un om dezbrăcat cu o bară în mână. La dreapta capul unui taur, iar înaintea porții doua bastonașe (?). strâmbe, încrucișate. Pe aversul medaliei a doua un cap cu doua fețe (Ianus). Pe revers, la mijloc, un scut, peste el, culcata, o lance cu 3 vârfuri, cu inscripția circulară, „Sarmiz basil”.

Fig. 16. Aversul și reversul a două monede de aur bătute pe timpul regelui dac Sarmiz

Eu am arătat greșeala, ce mi-se pare că a comis’o prof. Pârvan.

Rămâne acum ca istoricii viitori să lămurească aceasta controversă, conform cu adevărul istoric.

Lupta pentru aur la popoarele vechi

Prima amintire ce se face despre bogăția în aur a Daciei este a lui Herodot, părintele istoriei, care ne vorbește despre intrarea regelui Perșilor, Darius Hitaspes, în țara noastră, în anul 513 înainte de Christos, atras fiind de aurul râului Maris, care nu era altul decât Murășul nostru de azi. Apoi coloniile grecești de la gurile Dunării cunoșteau drumul Argonauților prin defileele Carpaților, unde „munții se bat în capete”, ca să ajungă la „lâna de aur” a Munților Apuseni. Mulțimea de monede grecești găsite pe pământul Daciei, pre-cum și câteva cuvinte grecești rămase în limba noastră (de ex. numirea celor trei Crișuri de la grecescul *hrusos*=aur), confirmă pe deplin faptul că minele de aur din Dacia au fost exploatate cu mult înainte de venirea Romanilor.⁵⁵

Dr. Szabó Iozsef, fost profesor de mineralogie la Universitatea din Budapesta și membru al Academiei Ungare de Științe, afirma ca minele de aur de la Alburnus maior (Roșia Montana, de lângă Abrud) au fost exploatate cu 150 de ani înainte de ocuparea Daciei de Romani.⁵⁶

Bătrânul și învățatul nostru numismat Mihail Suțu susține, contrar părerilor regretatului Alex. Odo-bescu, că însuși Tezaurul nostru de la Pietroasa, cunoscut sub numele Cloșca cu puii de aur, ar aparține unei arte și unui cult religios din străvechia Dacie.⁵⁷

Oricum ar fi, putem afirma că toate obiectele de aur găsite pe pământul Daciei și provenind din vremurile imemorabile ale epocelor paleolitica, neolitică și La Tène dovedesc cu prisosință că popoarele Daciei vechi cunoșteau și practicau exploatarea minelor de aur, ceea-ce ne impune constatarea că puterea de atrac-țiune a aurului și prestigiul acestui nobil metal datează din timpurile cele mai îndepărtate și ca d’atunci și până azi se dă tot mai turbata lupta pentru aur, cu care de mii de ani se măsoară bogăția atât a

⁵² V. Pârvan: *Getica*, pag. 828.

⁵³ Dr. Cserni Béla: *Alsdfcher vármegye történelme a róman korban* (Istoria judejului Alba în epoca romană). Nagy Enyed, 1901. Pag. 120 și 121.

⁵⁴ Hene Xav. Ferencz: *Beiträge zur dacischen Geschichte*. Hermannstadt, 1836. Pag. 80.

⁵⁵ Victor Stanciu, op, citat, pag. 240.

⁵⁶ Dr. Szabó Jozsef: *Az abrudbánya-verespataki banyakerület monografiája* (Természet-tudományi köztemények). Budapest, 1876. Pag. 317.

⁵⁷ Comunicare făcută la Academia română (1932).

particularilor, cât și a statelor. Încă din antichitate s'a imprimat în sufletul omenesc credința că aurul, sub orice formă, dă independență, că banul, care blestema și ferește totodată, este singurul instrument, care diminuează neferi-cirea și oferă distracție vieții triste și singurate, ce ne așteaptă mai târziu.

Voiu dovedi mai departe că însuși împăratul Traian a fost împins, între alte motive, să pornească războiu în contra Dacilor, în mare parte, și din cauza bogățiilor în aur, pe care știa ca le avea țara lor. Faptul acesta rezultă de altfel și din graba, cu care marele împărat a organizat militarește Dacia ca să intensifice minieritul din acest ținut, instituind, tot repede, un procurator aurariorum la Ampelum (Zlatna) și câte un sub-procurator la Alburnus minor (Abrud) și Baia-de-Criș.

În timpurile, care au urmat după încetarea domniei romane în Ardeal, tot bogățiile miniere au călăuzit pașii istoriei, căci toți barbarii și nomazii s'au îndreptat spre bogățiile aurifere ale Daciei.

Element de progres economic și de civilizație, aurul, care la început se extrăgea numai din aluviunile nisipoase ale râurilor, a fost căutat mai târziu și în masivele muntoase, operație împreună cu multa muncă și cheltuiala. Savantul geolog vienez Ed. Suess spune însă ca dacă aurul nu s'ar aduna și din aluviuni, dacă ar fi trebuit să ne mărginim, ca la argint, numai la aurul scos din galeriile miniere, nici prin minte nu 'i-ar fi trecut omenirii să-l folosească ca moneda cu o valoare unitară internațională.⁵⁸

Din cele arătate se poate lesne vedea cum de mii de ani valoarea intrinsecă a aurului a fost cunoscută și apreciată de toate popoarele cu tendințe culturale, economice și de lux. Nu este deci de mirare că unele din ele, mai războinice și mai iubitoare de lux decât altele, s'au năzuit să ocupe și să se stabilească în țările cu terenuri miniere bogate în aur. În această privință, reputația Ardealului, adică a Daciei Traiane, era bine cunoscută și în vechime. A fost deci natural ca posesiunea acestui pământ, binecuvântat de natură cu de toate cele necesare omului, să fie râvnită și urmărită cu sete, asiduitate și îndrăzneală. Minele de aur din Munții Apuseni, cunoscuți mai bine sub numele de Munții Abrudului, au fost din vremuri îndepărtate cele mai bogate și, fără îndoială, sunt și azi, după cum ne asigură geologul vienez Ed. Suess, care spune că unicul ținut, în care se mai poate găsi și azi o cantitate mare de aur, este în părțile vulcanice ale Carpaților.⁵⁹

Este prin urmare explicabil faptul că o serie de popoare rasboinice și laborioase să se bată și să sângereze, în lăcomia lor, în cursul a mii de ani, pentru a pune stăpânire pe pământul Ardealului, numit de străbunii noștri Romani Dacia felix, adică Dacia fericită.

Istoria ne oferă azi multe date, cu privire mai ales la patru dintre popoarele, care s'au străduit și au purtat războaie crâncene pentru a ajunge în posesiunea acestei țări și a bogățiilor ei. Popoarele acestea au fost: *Agatyrșii, Dacii, Romanii și Ungurii*.

A rămas însă scris în cartea dreptății imanente ca noi, Românii, ca urmași direcți și legitimi ai Romanilor, să rămânem, după 1645 ani de fortuită înstrăinare, singurii lor moștenitori în 1919.

În capitolele următoare mă voi ocupa de fiecare din aceste popoare în parte, folosindu-mă de izvoare istorice controlate și acordând, bine înțeles, toată atențiunea cuvenită străbunilor noștri: Dacilor și Romanilor.

Capitolul IV

Agatyrșii

Care anume popor a locuit cel dintâiu pământul Daciei? Iată o întrebare, la care niciun istoric nu poate da un răspuns precis. Téglás Gábor, un cunoscut archeolog maghiar, pretinde că pe pământul vechiului Ardeal s'ar fi perândat în epocile proto-istorică și preistorică peste 373 de seminții și așezări de popoare,⁶⁰ mai ales în munții metaliferi din dreapta și stânga Murașului și anume între Alba Iulia și satul Vețel (Micia romană), din jos de Deva. Relativ la epoca de piatră, Téglás Gábor a descoperit în hotarul comunei Cetea,

⁵⁸ Ed. Suess: Die Zukunft des Goldes, pag. 357.

⁵⁹ Ed. Suess, op. citat, pag. 261 și 325.

⁶⁰ Téglás Gábor: A történelem előtti Dacia. Arch. Ertesítő. 1892.

la 20 klm. depărtare de Alba Iulia, urme din viața omului primitiv, ceea-ce îl face să tragă concluzia că firul descălecării acestui om primitiv ar fi sudul Europei.

Nicolae Densușianu, în voluminoasa sa operă „Dacia preistorică”, ocupându-se de primii locuitori ai Daciei din epoca paleolitică, acorda o atenție deosebită poporului Pelasgilor sau Protolatinilor, cari, dimpreună cu Thracii, ar fi aducătorii civilizației epocii de piatră în Europa de sud. Cel dintâiu rege al lor ar fi fost Uranus (pela anul 6000 înainte de Chr), care ar fi domnit peste ținuturile de la nordul Istrului, adică a Dunării de azi.

Istoricii vechi despre agatyrși

Toate aceste afirmațiuni sunt însă bănuite și contrazise din cauza întunerecului ce acoperă epoca neamurilor, care au populat Dacia înainte de Daci și Romani. Singurul fapt istoric precis ni-l aduce Herodot, istoricul antichității, care în Cartea IV a istoriei sale, descriind războiul început în anul 513 înaintea erei creștine de către Darius Histaspes, regele Perșilor, în contra împărăției Sciților, din care făcea parte și Ardealul, spune că pe țărmul râului Maris (Murașul de azi)⁶¹ locuia poporul Agatyrșilor, care era mare amator de aur și se desfăta în aur. Părintele istoriei mai scrie următoarele:

„Agatyrșii sunt oameni înstăriți și poartă mult aur. Locuiesc împreună ca frații și nu se invidiază între ei. În ce privește celelalte obiceiuri ale lor, ei se aseamănă cu Thracii”.⁶²

Poporul Agatyrșilor ar fi venit în Dacia din Hylaea, o țară păduroasă, locuită azi de Tătarii Nogai.⁶³

D. Prof. N. Forga lămurește – după Herodot ca încă din secolul VI înainte de Chr. Triburi de Sciți înain-tând cu turmele peste Carpați, au descoperit în stâncile din valea Murașului aurul, pe care-’l cunoșteau numai din nisipul râurilor, și ca Agatyrșii ar fi un trib de Sciți.

Vasile Pârvan spune în „Getica” (pag. 650) ca „în secolul V a. Chr. Agatyrșii se aflau în Dacia de cel puțin două veacuri și ca tot masivul carpatic era locuit de Thracii nordici, cunoscuți mai târziu sub numele Agatyrși, apoi de Daci și de Geți”. Tot Pârvan mai scrie ca ei se mai numeau și Trauși și că denumirea de Agatyrși li-s’a dat de către Grecii vechi.

Despre Agatyrși mai pomenește în secolul V a. Chr. și scriitorul grec Stephanos, iar faptul că erau mari iubitori de aur și de pietre scumpe îl confirmă și Ammianus Marcellinus.⁶⁴

Aristotel amintește că Agatyrșii își redactau legile în versuri și le lăsau urmașilor lor în forma de cânte-ce⁶⁵. Grecii vechi îi socoteau pe Agatyrși ca aparținând popoarelor scytice din cauza portului părului, pe care, după Pomponius Mela, îl vopsiau. Ammianus Marcellinus afirma că ei își vopsiau mâinile și picioarele, ba chiar și dinții.⁶⁶ Poetul roman Vergiliu, vorbind despre Agatyrși, îi numește „picti Agathyrsi”⁶⁷. Profe-sorul Pârvan zice ca culoarea, cu care își vopsiau părul, era albastră!⁶⁸ (caeruleo). Nu cunoșteau căsătoria. Îmbrăcămintea lor era multicoloră, fața brună și ochii albaștri. Își tatuau fața și corpul. Cu cât erau mai nobili, cu atât se tatuau mai multicolor.⁶⁹

Bogăția în aur a agatyrșilor

Toate râurile din Dacia, ca Aurar (Arieșul), Maris (Murașul), Atlas (Oltul) și Tibisis (Timișul), au servit încă din timpul Agatyrșilor pentru spălatul aurului, iar cei, cari au înțeles mai bine să pună în circulație comorile de aur ale Agatyrșilor, au fost Grecii. Bani de aur aflați în orașele grecești de pe țărmul Mării Negre, ca și juvaericele de aur găsite cu ocazia săpăturilor din urmă la Nicopolis și Cherson, denota

⁶¹ Strabo în Hist. VII spune că Maris, adică Murașul, era un fluviu dac sau getic.

⁶² Herodot: Mist. IV 10, 48, 104 și 118.

⁶³ V. Bischoff u. Müller: Vergleichendes Wörterbuch der alten, mittleren und neuen Geographie. Gotha. 1829. Pag. 625.

⁶⁴ Ammianus Marcellinus: XX 8. 31.

⁶⁵ Aristoteles: Probl. XIX 28.

⁶⁶ Ammianus Marcellinus: XX 2, 13.

⁶⁷ Vergilius: Aeneis IV, 146.

⁶⁸ V. Pârvan: Getica, Pag. 661.

⁶⁹ Urbán Mihály: Bányászati és kohászati lapok. No. 17 din 1906.

bogăția în aur a Agatyrșilor.

Profesorul maghiar Kis Lános ne arată că în timpurile străvechi aurul era pus în circulație prin niște verigi sau inele de aur. Într-o conferință a sa publicată în anul 1859 sub titlul „Despre monedele-inele”, profesorul Kis constată că aceste inele nu erau făcute la întâmplare, ci după un anumit sistem de greutate. Același lucru îl afirmă și M. Much și I. Hampel.⁷⁰

Téglás Gábor, în urma unor studii asupra circulației monedelor-inele, spune că din Munții metalici ai Ardealului circulația monetară se făcea în următoarele direcțiuni:

I. Din ținutul Crișului alb spre sud și anume în direcția Timișului. Într-o mină din comuna Fizeș-Barbura, în apropierea orașelului Băița (jud. Hunedoara), s'a găsit o bucată de aur în greutate de 20 gr. Apoi în comuna Zăpuș, de lângă Dobra, același județ, s'au găsit în 1881 opt verigi de aur, legate una de alta. Această direcție se întindea până la râul Bega, spre confluența Timișului cu Tisa, și de aici spre Bizanț și Grecia.

II. De la minele de lângă Zlatna, Abrud și Valea Geoagiului circulația aurului mergea spre țara Hațegului. Aici, în comuna Potești, s'au găsit, în anul 1854, patrusprezece verigi de aur, fiecare în greutate de 105 grame. Unele din aceste verigi au putut fi fabricate și din aurul spălat în Murăș, lângă Alba Iulia, sau în comuna Pianul de sus din apropiere. De aici circulația monetară se îndrepta prin Caransebeș și Armeniș spre Porțile de fer ale Dunării⁷¹ și de aici apoi spre Bizanț și Grecia.

Herodot ne arată în Cartea sa IV ca exploatarea minelor de aur era atât de înaintată sub Agatyrși, încât numai după o muncă de sute de ani a putut să se ridice la o așa perfecțiune. Într'adevăr, istețimea comercială a Fenicienilor, meșterii Grecilor, a ajuns să fie cunoscută până în Munții Abrudului, căci prin inelele de aur egiptene ei au contribuit la dezvoltarea miniera din Dacia, fapt despre care vorbesc și piramidele Egiptului.⁷²

Este interesant de relevat faptul că împinși de perspectiva rentabilă a comerțului cu aur, numeroși negustori din Siria și Antiochia luau încă din vremuri străvechi drumul spre munții Abrudului. Mulți dintre aceștia au rămas pentru totdeauna aici, având chiar preoții lor.⁷³

Afirmatia categorică a lui Herodot ca fluviul Maris, adică Murașul, întretăia țara Agatyrșilor, ne dovește ca acest popor a stăpânit în vechime Ardealul și ca, fiind iubitor de aur, a lucrat și minele de aur.

Înainte de era creștină, Agatyrșii dispar din istorie. Ei sunt năpădiți de Celți, cari le nimicesc dominațiunea. Celții, la rândul lor, sub presiunea Daco-Geților de la sud, cari trec Dunărea, sunt nevoiți să-și caute altă patrie și să lase în posesiunea acestora ținutul din stânga Dunării de jos și Ardealul, unde se întăresc și fundează capitala lor Sarmisgetuza.

Capitolul V

Dacii sau geții

Poporul Dacilor sau al Geților apare pentru prima dată în istorie sub forma unui stat independent în timpul când se accentuiază năzuințele de expansiune ale Grecilor și mai ales ale Romanilor în Peninsula Balcanică sau vechea Moesia. În cursul acestor evenimente găsim la istoricii greci și romani însemnări prețioase despre Daci sau Geți.

Popor de origine thracică, fie din cauza creșterii populației, fie din alte motive, Geții încep să emigreze în toate direcțiile, încă din epoca neolitică, și continuă până pe la anul 1000 înainte de Chr., ducând cu ei civilizația și chiar limba lor. Ei invadează, afirmă V. Pârvan în „Getica” sa, o mare parte a Europei și ajung până în Asia și Africa. Emigrațiunea cea mai întinsă a fost spre vest, către Italia, pe care o ali-

⁷⁰ Hampel Iozsef: A bronzkor emlékei Magyarhonban.

⁷¹ Téglás Gábor: Bányászati és hohiszati lapok, No.1 din 1899.

⁷² Idem.

⁷³ Dr. Cserni Béla, op. citat, pag. 217.

mentează copios cu populații ce vin din Europa Centrală, în cinci valuri, până către anul 1000 înainte de Chr., când încetează.

Ce spun vechii istorici despre daci

„Națiunea Thracilor – scrie Herodot ⁷⁴ – este, după Indieni, cea mai mare dintre toate națiunile lumii. După diversitatea regiunilor, în care locuiesc, ei poartă nume diferite, însă cu toții au aceleași obiceiuri și aceleași instituțiuni”.

În vremea împăraților romani, atât după notele proprii, cât și ale popoarelor învecinate, Dacii erau cunoscuți sub acest nume. Numele *dacus* și *dacă* sunt de origine romană, iar cuvintele *dacus* și *davus* vin de la grecescul *daos*. Grecii vechi le mai ziceau Dacilor și Geți, pentruca ei, după un uz străbun, așa numeau popoarele vechi din Moesia sau Peninsula Balcanică. Unii istorici fac o deosebire, numind Geți popoarele, care locuiau în partea ostică, iar Daci pe acelea, care stăpâneau ținuturile Tisei, ale Ardealului, Munteniei și Moldovei până la Marea Neagră.

Istoricul Strabo (Cartea I, pag. 466) spune că Daco-Geții erau înrudiți cu Thracii nu numai în ce privește originea, ci și după limbă. Dio Cassius (în Hist. Roman. LXVII, Cap. 3) zice că el îi numește Daci, cum s’au numit ei singuri și cum îi numesc și Romanii, știind bine ca unii dintre Greci le mai spun și Geți. Istoricii greci susțin că strămoșii Dacilor sunt Thracii, veniți din Caucaz.⁷⁵ Despre aceasta se amintește și în câteva însemnări romane.⁷⁶

Este adevărat că există autori vechi, cari vorbesc și de alte seminții. Astfel mai multe izvoare vechi ne arată influența Sarmatilor. Istoricul Jornandes (în opul său De reb. Getic. I) afirma că Dacii ar fi urmașii Goților.

Pe de altă parte, Theofilacius și Schaffarik (Über die Abkunft der Slaven, pag. 81) pretind că Dacii sau Geții ar fi Slavi. Judecând după multele elemente slave în limba noastră, teoria aceasta poate conține un sâmbure de adevăr, deși cuvintele slave din limba românească sunt în cea mai mare parte rezultatul conviețuirii împreună a Daco-Romanilor cu Slavii și în special cu Bulgarii, cu cari au întemeiat imperiul româno-bulgar, având o durată de 160 ani (de la 1186 până la 1246).

Alex. D. Xenopol susține că Geții și Dacii erau două ramuri ale aceluiași popor,⁷⁷ căci Strabo afirmă cu siguranță și din propria lui experiență că „Geții și cu Dacii vorbeau aceeași limbă”, iar Justin arată că „Dacii sunt sămânța Geților”. De asemenea Plinius spune că „acei Geți, cari au început a locui în Dacia, s’au numit și Daci”.⁷⁸ Pe de altă parte, Dio Cassius cuprinde sub denumirea de Daci pe popoarele ce locuiau pe ambele maluri ale Istrului sau Dunării, arătând că mai în special ar purta numele de Daci aceia cari locuiesc pe malul nordic al fluviului, „fie să fi fost și aceștia Geți sau Thraci”.⁷⁹ Intr’alt loc, tot Dio Cassius mai spune, cu privire la amestecul numelor, sub care erau cunoscute aceste popoare, următoarele: „*Îi numesc Daci, zice el, căci așa se numesc ei înșiși și cu același nume sunt desemnați de Romani, deși nu-mi este necunoscut că ei sunt numiți Geți de unii dintre Elini, nebăgând ei de seamă dacă spun bine sau rau*”.⁸⁰

După cea mai nouă ediție (1929) a marelui dicționar Brockhans, Dacii ar face parte din rasa indo-germană a Thracilor. Locuitorii Daciei s’au numit la început Geți, iar sub numele de Daci apar numai sub regele Filip V al Macedoniei.

Faptul că Dacii sau Geții alcătuiau unul și același popor îl confirma și prof. V. Pârvan (la pag. 37, 167 etc. Din „Gefica” sa).

⁷⁴ Herodot: Lib. V, 3.

⁷⁵ Strabo, pag. 453. – Appian. Illyric. III.

⁷⁶ Diodorus Siculus: Fragment I, 21,

⁷⁷ A. D. Xenopol: Istoria Românilor din Dacia Traiană. Pag. 62.

⁷⁸ Strabo VII, 3, § 13. – Iustin și Plinius citați de Cantemir în Hronicul său pag. 71.

⁷⁹ Idem, pag. 59 și 60.

⁸⁰ Dio Cassius LXVII, 6.

Herodot numește pe Daci cel mai viteaz, cel mai uman și mai drept popor al Thracilor.⁸¹

Teritoriul ocupat de Daci se întindea de la Nistru și Marea Neagră până dincolo de Ardeal.

În anul 335 înainte de Chr. Ei poarta războiul cu Alexandru cel mare,⁸² puternicul rege al Macedoniei, care, bătăndu-i pe stânga Dunărei, le ia o însemnata pradă de război, precum și 4000 de călăreți și 10.000 pedestrași.⁸³

După moartea regelui Alexandru cel mare, Thracia și Macedonia ajung sub stăpânirea lui Lysimach, un beliduce al marelui rege, care, voind să-și mărească regatul prin noi ocupațiuni, trece Dunărea și ataca Dacia în anul 286 în. De Chr. El cade însă în cursa întinsă de Dromichetes, regele Dacilor, care îl prinde, dar în scurt timp îl eliberează.⁸⁴ Mai târziu (anul 171 în. De Chr.) Dacii bat pe Bastarnici, popor de origine germană, care stăpânea Polonia de azi.⁸⁵

Primul contact al dacilor cu romanii

Pe timpul lui Iuliu Caesar, numele și puterea Dacilor erau cunoscute și scriitorilor romani.⁸⁶ Se pare că Dacii s'au ciocnit prima dată cu Romanii atunci când, aliați cu Scordisții, s'au luptat cu generalul roman Minucius Rufus,⁸⁷ în anul 110 în. de Chr.

Cel dintâiu roman, care a vizitat Dacia, a fost C. Scribonius Curio,⁸⁸ în anul 76 în. de Chr. Mai târziu, pe măsură ce stăpânirea romană se întindea tot mai mult în Peninsula Balcanică, Dacii vin din ce în ce mai des în contact cu vulturii romani, cum voiui arăta în alt capitol, contact, care în cele din urmă le-a fost fatal.

Talentatul, dar nenorocitul poet roman Ovidius, care fusese exilat de împăratul Octavian August la Tomis (Constanța de azi), constată că Dobrogea era înainte de toate o țară getică, iar nu sarmatică (Tristia III). Sarmatii erau numai năvălitori (Tristia I, II și III), pe când Geții erau la ei acasă. Ovidius, în exilul său forțat, învață limba getică, ba chiar și cea sarmatică (Tristia III și V) și, spre marea surpriză a Geților, el compune o poemă de laudă împăratului Oct. August în limba lor (Tristia IV), la ascultarea căreia „*el capul et plenas omnes movere pharetras et longum Getico murmur in ore fuit*”. Poetul exilat spune (Tristia V) ca Tomis era mai mult un oraș getic decât grecesc și că el se afla în relațiuni tot așa de bune cu Geții ca și cu Grecii. Cu toate năvălirile fraților lor de dincolo de Dunăre și mai ales ale Sarmatilor, Geții nu încetează – spune Ovidius de a ara și semăna ogoarele Dobrogei, împlinind opera lor de muncitori statornici ai pământului.

Intr'una din puținele sale poeme, în care Ovidius se uită pe sine și nesfârșita sa lamentație, pentru a ne da un tablou mai complet al vieții de la gurile Dunării, în cunoscuta elegie a X-a din cartea III a Tristiilor sale, găsim câteva amănunte prețioase asupra condițiilor de viață ale Geților agricultori din sudul Dunării și în special din Dobrogea. Aceste amănunte sunt cu atât mai folositoare, cu cât ele pot fi aplicate întocmai și popoarelor de mai în susul Dunărei, prădate și ele regulat, iarna, până în fundul Thraciei, Ilyriei și Panoniei.

Iata admirabilele versuri hexametrice ale surghiunitului de la Tomis în frumoasa traducere a lui B. P. Hașdeu:

*Atuncea dar când Pontul și Dunarea spumânda
De iarna îmbrățișate prind peliță de gheață,
Pe-a Istrului lucioasa și maturată cale,*

⁸¹ Herodot: Cartea V, cap. 3.

⁸² Arrian: De expeditionib. Alexaud. I, 3. – Strabo: VII, 3.

⁸³ V. Pârvan: Getica, pag. 47 și 48.

⁸⁴ Samuel Kălesâri: Aurăria Romano-Dacca. Ed. Seivert, Posen et Cassov. 1780. – AM. I. Ackner: Die römische Aiterthümer und deutsche Burgen in Siebenbürgen. Jahrbuch der k. K. Contral-Conuss. Zur Erforschung und Erhaltung der Bau-denkm. I Band. Wien. 1856. "

⁸⁵ Iustin: XXXII, 3.

⁸⁶ Conrad Manneri: Res Trajan. Ad Danub. Gestae. Norimbergae. 1193. Pag. 6.

⁸⁷ Frontin: Strateg. Libr. II, cap. IV, 3.

⁸⁸ Eutrop: VI, 2.

*Călări pe cai sălbatici vrășmașii viu încoace,
Vestind a lor sosire săgețile ce zboară
Și rămânând drept urma pământul despoiat.
Țăranii fug departe, lăsând câmpia prada
Și barbarul răpește puțina-i avuție,
Tot ce putea să strângă țaranul priu sudoare.
Și carele și turma și sărăcia-i toată.
Apoi pe robi îi leagă cu mânila la spate;
Se duc, se duc sarmanii, privind cu disperare
În urma lor ogoare ce un vor să mai vadă.
Și focul ce se 'nalță din șubrede colibe,
Caci barbarul aprinde, doboară, mistuește
Tot ce nu poate duce, tot ce nu vrea să ducă.
Și stoluri de victime cad moarte sub săgeata
În vârful încârligată, al cărui fier subsese
Din ierburi ucigașe un suc înveninat.⁸⁹*

Această descripție este fără îndoială una din cele mai impresionante despre felul de viață și de siguranță a vieții ce domnea în acele timpuri în vechea Dacie.

În ce privește limba getică, durere, nu ne-a rămas aproape nimic, nici măcar poema scrisă de Ovidius în limba getică. Relativ la aceasta importanta chestiune, V. Pârvan scrie în „Getica“ (pag. 277) următoarele: „Soarta rea, care a făcut să se piardă Comentariile împăratului Trăiau asupra rasboaielor lui cu Dacii, a făcut să dispară fără urme și poemele scrise de Ovidius la Tomis, în limba getică. Astfel, în afara de numele de localități și de oameni, precum și de cele câteva nume de plante strânse de Dioscurides,⁹⁰ nu ne rămâne nimic sau aproape nimic din limba strămoșilor noștri”.

Numai asupra vieții și obiceiurilor poporului dac ne-au rămas câteva informațiuni din partea unor scriitori și mai ales în urma scenelor turnate de împăratul Traian pe celebra sa Columnă de la Roma, după ocuparea definitivă a Daciei.

Popor de țărani, sobri, muncitori și harnici, Dacii au dovedit o marcată vitalitate, mai ales când vom cunoaște eroismul, cu care își apărau pământul patriei în fața puternicelor armate romane, pe care de multe ori le-au învins, ba chiar le-au silit la o pace umiltoare. Ei disprețuiau moartea, pe care o priveau, după învățăturile profetului lor Zamolxes, ca hotarul unei vieți trecătoare și ca începutul vieții veșnice, mai fericite.⁹¹

După Zamolxes până la regele Burebista au fost mai mulți profeți, cari au urmat aceiași direcție și au muncit în același spirit. Dar cu vremea poporul dac decade, se dedă la viața ușoară și îmbrățișează beția, care devine un păcat național. Omul prevăzător, care și-a dat seama unde poate duce patima beției, a fost energicul rege Burebista, care cu sprijinul profetului Decaeneus a readus pe Daci⁹² la vechea viața austeră și ordonată. Dacii părăsesc viața ușoară, devin iar ascultători, reduc consumația exagerată de carne și se lasă de băutură, distrugând viile din Dacia. Pe multe pietre vechi comemorative, găsite la Roșia Montană, lângă Abrud, se vad gravate frunza de vie și strugurele.

Industria aurului la daci sau geți

Deși pricepuți în munca câmpului, Dacii s’au ocupat mult și cu exploatarea minelor de aur din Ardeal și în special a celor din munții Abrudului, ceea-ce le-a adus o bună stare și un traiu mai comod. Ei erau

⁸⁹ B. P. Hașdeu: Istoria critica, pag. 216.

⁹⁰ Pedanios Dioscurides, medic grec, născut în secolul I după Christos, a scris opul: „De materia medica”, care timp de 1700 de ani a fost o autoritate în botanica și farmacologie.

⁹¹ Herodot: IV, cap. 94.

⁹² Strabo: Pag. 304 și 762. – V. Pârvan: Getica, pag. 137.

vestiți ca cei mai bogați în obiecte de aur.⁹³

În domeniul aurului Daco-Geția – spune V. Pârvan⁹⁴ – se prezintă mai original față de restul Europei. Dacia, bogată în aur, exporta acest metal până departe în nord, la Scandinavi, dar nu, cum s'a crezut, ca material brut, care era prelucrat acolo în mod artistic, ci și ca obiecte de lux și podoabă, fabricate în Dacia și purtând pecetea stilului getic. Intr'adevăr, motivul decorativ al spiralei, general și în Scandinavia, capătă în Carpați o dezvoltare și o stilizare cu totul particulară.

Învățatul nostru archeolog da ca probe despre bogăția în aur a poporului daco-getic, între altele, următoarele obiecte găsite: la Șmig (jud. Târnava Mica) discuri convexe de aur; la Mojna (Târnava Mare) brățara de aur; la Brăduț (Odorheiu) 25 inele de aur deschise; la Otlaca (Arad) discuri convexe de aur; la Sarasău (Maramuraș) 15 spirale turtile de aur; la Bija (Târnava mica) brățări de aur masiv; la Beba Veche (Torontal) foaie de aur masiv; la Țufalău, (Trei Scaune) 9 securi de aur și podoabe de plăci de aur. Chiar cele trei tezaure de la Mihalkovo (Galiția), Fokoru și Dalj (Slavonia), departe de inima Daciei, aparțin tot Dacilor, ceea-ce dovedește că Daco-Geții dezvoltau o artă proprie a aurului, ale carei produse umpleau tot centrul și nordul Europei, concurând cu arta etruscă a bronzului și argintului, ca urmare a curentului autentic thracic al artei aurului în Carpați.

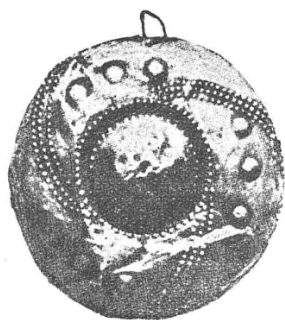

Fig. 17. Disc de aur din epoca Dacilor, găsit la Șmig (jud. Târnava Mare).
Azi la muzeul Bruckenthal din Sibiu.

Fig. 18. Vas de aur din epoca Dacilor, găsit la Bija (jud. Târnava Mică).
Azi în muzeul Bruckenthal din Sibiu

Bogăția în aur a Daciei o recunoaște și Ed. Suess, care spune că producțiunea de aur din Ardeal a fost pe vremuri cea mai însemnată.⁹⁵ De altfel o mulțime de autori străini, ca Mommsen, Massmann, Neuge-bauer, Ackner, Téglás Gábor, Torma Károly. Dr. Erdy I., Ieney I. etc. confirmă acest fapt.

Cele mai convingătoare dovezi în această privință sunt însă monedele de aur bătute în timpul Dacilor, precum și imensa pradă de războiu impusă și ridicată de Traian din Dacia, după ocuparea ei.

Viața familială

Dacii erau poligami. Libertatea femeii era restrânsă, mai ales după măritiș. Ca fată era cu totul liberă. Căsătoria o considerau drept o afacere. Mirele se prezenta la părinții fetei ca cumpărător – și părinții se târguia. Ca urmare a acestui obicei ne-a rămas Târgul de fete de pe muntele Găina, care desparte ținutul Moților de ținutul Crișenilor. Acest târg se ține de mii de ani în fie-care vară în ziua de Sîn-Petru (30 Iu-

⁹³ Braun Emil: Ruinen und Museen Rom's. Braunschweig. 1854. Pag. 31.

⁹⁴ V. Pârvan: Getica, pag. 341, 342, 678, 679 și 680.

⁹⁵ Ed. Suess: Die Zukunft des Goldes, Wien, 1877. Pag. 232 și 233.

nie).

Femeile, în baza religiei lor, n'aveau nici ele frică de moarte și luau parte la soarta bărbaților. Soțiile bărbaților învinși beau răzând otrava. Ele nu se temeau să aleagă între moarte și sclăvie. În gospodăria cas-nică se pricepeau bine la țăsut. Își fabricau albiturile din in și din cânepă, care în Dacia creștea și sălbatecă. Lucrurile de lux 'și-le procurau de la popoarele vecine. Uneltele mai simple 'și-le făceau ele singure sau bărbații lor.

Dacii iubeau viața de oraș. Zideau porți mari, boltite, dintre care unele se găsesc până în ziua de azi. Arhitectura lor, deși dezvoltată, era simplă. Aranjamentul interior al caselor se compunea din obiecte puține. În bucătărie o vatră pentru foc, iar uneltele de bucătărie erau simple oale, blide și căni de pământ. În schimb la cei bogați toate vasele erau de aur sau de argint. Istoria ne spune că împăratul Traian, când a ocupat definitiv Dacia, a adunat atâtea vase de aur și argint, încât ar fi putut umple cu ele muzee și biserici întregi. În camerele de locuit câteva bănci sau lavițe și câte un cuer. Așternutul patului era de fân sau de paie și era acoperit cu piei de animale.

La Daci, cari erau abili în aruncarea săgeților de pe cal, era foarte înfloritoare facerea armelor de luptă. Ca insigne pe steagurile de războiu aveau un balaur cu cap de lup. Corpul balaurului era lungăreț și construit din foițe de metal, pe care vântul le putea ușor umfla ca să dea un vuet, care de multe ori era o muzică înfio-rătoare și pe care mai târziu au adoptat-o și Romanii. Ca armatură de războiu purtau sabia scurtă și puțin strâmbă, scutul, buzduganul, cămașa de zale și ciocanul.

La tratativele de pace delegații Dacilor se îmbrăcau în costume albe. Ei erau mai ales preoți și înainte de începerea tratativelor cântau dintr'un instrument, numit lauton.

Poezia și muzica le erau cunoscute, dar într'un cerc restrâns religios. În viața lor de familie era datina ca părinții și rudeniile nouilor născuți să plângă, dând astfel expresie mizeriei și durerii ce le rezervă viața, iar, când murea cineva, își exprimau bucuria ca mortul a scăpat de năcazuri, fiind de aci înainte fericit pe vecie. Cadavrele morților le ardeau, așezând cenușa într'un vas, pe care apoi îl îngropau, dând pomană. Deasupra mormântului făceau o ridicătură mare de pământ, care se practică până azi în Ardeal, și pomana era repetată în fie-care an.

Fig. 19. Ostași daci cu steagul lor de războiu: un balaur cu cap de lup. (După un relief din columna împ. Traian)

Cei bogați asigurau menținerea pomenilor prin lăsăminte și fundațiuni. În general Dacii trăiau cu conso-lația fericirii viitoare, adică cea de dincolo de mormânt. Pentru ei era indiferent dacă mor de boală sau pe câmpul de luptă.

Este evident că cu un asemenea popor, condus de o asemenea credință sufletească, se putea face mult pe lângă o guvernare inteligentă, ceea-ce s'a și realizat, căci Dacii au avut marele noroc ca în timpurile cele mai critice să aibă câțiva regi înțelepți și viteji, cum au fost Burebista, Cotyso și Decebal, cari, cum vom vedea, au dat enorm de lucru celui mai vast imperiu al antichității, adică Romanilor, iluștrii noștri strămoși.

Capitolul VI

Antagonismul daco-roman, cauzele și urmările lui

Atât în timpul Republicei și al Consulilor, cât și sub Impărați, glorioasa Romă urmărea metodic un

plan grandios pentru lărgirea hotarelor sale. Deja sub Iuliu Caesar (născ. 12 Iulie anul 101 în. Chr.), cel mai mare bărbat de stat al tuturor timpurilor, granițele imperiului roman se întindeau de la Oceanul Atlantic până în Asia mică, la râul Euftrat. Cărmuirea unui imperiu atât de vast nu era desigur ușoară, având de a ține piept atâtor dușmani, mari și mici, din Europa, Africa și Asia.

Fig. 20. Iuliu Cezar (n. 12 Iulie 101 și m. 15 Martie 44 in. de Chr.)

Primele conflicte armate daco-romane

Printre dușmanii politice de expansiune a Romei se aflau și Daci, cări, pe lângă apărarea independenței țării lor, urmăreau și întinderea granițelor, în dauna imperiului roman. Astfel regele lor Burebista (90–40 în. De Chr.), care vedea în Romani un pericol amenințător, trece Dunărea cu o armată numeroasă de 200.000 oameni⁹⁶ și jefuește Moesia superioară (Jugoslavia de azi). Atacul acesta neașteptat indignează pe Iuliu Cesar,⁹⁷ care pune gând rău îndrăznețului rege și ia toate dispozițiile necesare pentru un războiu în contra Dacilor.⁹⁸ Planul acesta n'a putut fi însă dus la îndeplinire din cauza pumnalului asasin al lui Brutus și Cassius, cari asasinează pe Iuliu Caesar în ziua de 15 Martie a anului 44 înainte de Chr.

După moartea marelui bărbat de stat și proconsul, Dacii năvălesc din nou în Macedonia, pe care o pustiesc în bună voie, deoarece Romanii, din cauza luptelor interne, nu le-au oprit înaintarea.

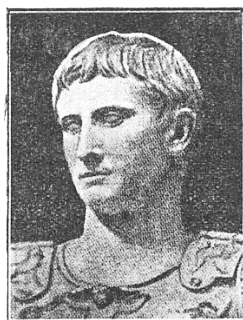

Fig. 21. Împăratul Octavian August (născ. 23 Sept. 63 în. Chr. și mort 19 Aug. Anul 14 d. Chr.)

Octavian August nepotul lui Iuliu Caesar, reușind să fie proclamat împărat de către Senat, hotărăște să execute el planul unchiului său și încă înainte de lupta avută, la Actium, cu pretendentul la tron Antoniu, pornește să atace și pe Daci și pe Bastarnici. El ocupă în acest scop ținutul Savei, pentru-ca pe această linie să-și facă drum spre țara lui Burebista, care constituise un stat puternic, întins, bine organizat și unitar. Burebista a fost marele constructor al cetăților dace din Munții Sebeșului⁹⁹ (jud. Alba și Hunedoara), ridicate, între altele, pentru apărarea minelor de aur din Munții Apuseni, de care îi despărțea numai valea Murașului. Împăratul Octavian August reușește să ocupe cetatea Segesta de la confluența râului Sava cu Kulpa și, lăsând aci trupe, pleacă împotriva Dalmatinilor, dar fiind rănit în luptele cu ei de o piatră la genunchi, fu silit să se întoarcă la Roma și să încredințeze conducerea armatei generalului M. Statilius

⁹⁶ Franke: Zur Geschichte Trapan's und seiner Zeitgenossen. Güstrof. 1837. Pag. 73. – Strabo VII.

⁹⁷ Appian: De bell. Illyric. – Strabo VII.

⁹⁸ Sueton: Cap. 44. – Strabo VII,

⁹⁹ V. Pârvan: Getica, pag. 480–481 și 778.

Taurus.¹⁰⁰

În acest timp, regele Burebista moare, căzând victima unei conjurațiuni.¹⁰¹ Urmașul său Oroles, constatând că nu mai poate pune în linia de bătaie decât maximum 40–50.000 de luptători, socotește mai prudent să trăiască în pace cu Romanii. Alți principii daci însă încearcă să atace din nou provinciile din sudul Dunării, dar sunt respinși de M. Statilius Taurus, iar M. Licinius Crasus, după o luptă violentă, distruge pe Bastarnici, aliații Dacilor.¹⁰² Prisonierii căzuți în acest crâncen războiu au fost colonizați de împăratul Octavian August în Balcani (munții Hemus).¹⁰³

Cu toate aceste lovituri grave, Dacii rebeli nu se astâmpăra. Ei se regroupează și când M. Licinius Crasus își face intrarea triumfală în Roma, ajunge în fruntea poporului dac viteazul rege Cotyso. În timpul domniei acestuia, de câte ori înghieța Dunărea, Dacii se aruncau asupra Moesiei. Împăratul Octavian August trimite împotriva lor (în anul 14 în. Chr.) o armată în frunte cu C. Lentulus, care, după o întâlnire disperată, îi aruncă pe partea stângă a Dunării și zidește în scop de apărare mai multe cetăți pe partea dreaptă a marelui fluviu. În această luptă a căzut și regele Cotyso cu 3 tovarăși ai săi).¹⁰⁴

Încorporarea Moesiei de către romani și atitudinea războinică a dacilor

Această nouă victorie a armelor romane a avut ca rezultat încorporarea Moesiei la imperiu, ca provincie romană, atașându-i pentru apărare Legiunea IV Scytică și Legiunea V Macedonica, iar ceva mai târziu, sub împăratul Nero, și Legiunea I Italica.¹⁰⁵

Dar Dacii tot nu se liniștesc. Ei se aliază cu Panonii și fac alte incursiuni și turburări în provinciile romane. De astă dată este trimis în contra lor generalul Aelius Catus, care face 50.000 prizonieri, pe cari îi duce în Thracia.¹⁰⁶ Dispozițiile luate de împăratul Tiberiu ne arată că și mai târziu Dacii au rămas tot rebeli. Sub acest împărat s'a construit drumul de piatră pe partea dreaptă a Dunării, aproape de localitatea Poletin, care ne stoarce și azi admirația.¹⁰⁷ În anul 68 după Chr., profitând de o mișcare insurecțională a lui Vitellius, Dacii ocupă ambele părți ale Dunării fără cea mai mică rezistență, distrug taberele de iarnă ale cohortelor și ar fi împins îndrăzneala lor și mai departe, dacă generalul Mucianus n'ar fi alergat împotriva lor cu Legiunea VI, adusă din Asia.¹⁰⁸ Respingi în munți, Dacii nu rămân nici liniștiți, nici credincioși Romanilor.¹⁰⁹ Ei pândesc un nou prilej pentru atac, pe care îl și execută pe când domnea la Roma împăratul Domițian.

Dacii sub Decebal

În acest timp era în fruntea Dacilor, ca rege, Decebal, bărbat inventiv și foarte priceput în arta războiului. Domițian hotărâse, în urma deselor invazii dacice în Moesia, să pornească rasboiu în contra lui Decebal și a țării sale. Planul se potrivea la numele de roman, dacă n'ar fi fost întreprins de un tiran fricos. Intr'adevăr, armele romane n'au noroc în luptele duse cu Decebal. Împăratul Domițian, retras într'un oraș din Moesia, petrecea, conducând de acolo, din depărtare, mersul războiului. Succesele 'și-le atribuia lui, iar înfrângerile le punea în spatele comandanților, pedepsindu-i și disprețuind pe generalii curagioși.¹¹⁰

În astfel de împrejurări, sfârșitul războiului era de prevăzut. Oppius Sabinus, consul, și Cornelius

¹⁰⁰ Appian: De bell. Illyric. Cap. 22–28.

¹⁰¹ Strabo VII, 303.

¹⁰² Dio Cassius: LI, 24.

¹⁰³ Manneri, pag. 8.

¹⁰⁴ Procop: De aedific. Justinian. Cap. V. – Florus: IV, 6; XII, 18, 19, 20.

¹⁰⁵ Tacit: Annal. Libr. IV, cap. 5. – Dio Cass: LV, 23.

¹⁰⁶ Strabo: VII p. 303.

¹⁰⁷ F. Grisellini: Versuch einer politisch. Und natürl. Geschichte des Temesvarer Banats. Erster Theil. Wien 1780. Pag. 286 și 287. – I. Arnetk Die Trajans Inschrift in der Nähe des Eisernen Thores. Jahrbuch der K. K. Centr. Comiss. Zur Erforschung u. Erhaltung der Baudenkm. Wien, 1856. Pag. 83–90.

¹⁰⁸ Tacit: Histor. III, cap. 46.

¹⁰⁹ Flor: IV, 12. – Iornandes: De reb. Getic. Cap. V.

¹¹⁰ I. Chr, Engel: Comentario de expeditionib. Trajan. Ad Danub. Vindobonae, 1794, pag. 138.

Fus-cus, comandantul gărzilor, sunt învinși, legiunile pier și ceea-ce constituia cea mai mare rușine pentru armata română a fost că un vultur legionar a căzut în mâinile dușmanului. Acest rezultat rușinos silește pe netrebni-cul împărat să încheie o pace umilitoare (pe timp de 12 ani) cu Decebal, apoi se întoarce la Roma, unde, pentru a arăta că a fost „victorios”, intră cu vreo câțiva prizonieri, împrumutați și aceștia de regele dac, și nu ’i-a fost rușine să pretindă Senatului ca să fie sărbătorit.¹¹¹

Dar nu după multă vreme se află la Roma că adevăratul învingător a fost Decebal, care primea și un tribut anual de câte 2 oboli de fiecare cap roman, în plus mai mulți experți tehnici, grație luminei cărora să-și întărească puterea în paguba imperiului roman.

Pretențiile lui Decebal și indignarea Romei

Cu toate aceste avantagii, Dacii, dedați la viața de tabără, nu stau mult timp liniștiți. Decebal devine pretențios față de Romani și sub fel și fel de pretexte, ba că nu ’i-s’a plătit tributul, ba pentru lucruri și mai mici, se arata iar dușman provinciilor romane Moesia și Panonia, primește pe dezertorii romani în țara lui și amenința cu reînceperea rasboiului, dacă nu ’i-se îndeplinesc fără amânare toate promisiunile date.

Fig. 22. Decebal, regele Dacilor (81–107 d. Chr.)

Roma nu putea tolera mult timp aceasta situație umilitoare. Jocul sorții e capricios. În scurtă vreme victoria lui Decebal are drept urmare căderea Ardealului în mâinile Romanilor și odată cu ea nimicirea inde-pendenței și a statului dac. Prin pacea rușinoasă încheiată de Domițian, autoritatea Romei, ca putere mondia-lă, era atinsă mortal. Întreaga opinie publică din Roma, în frunte cu poeții Horațiu, Vergiliu și Propertiu, cerea declararea rasboiului și distrugerea poporului dac, întocmai cum peste 1816 de ani opin-iunea publică a Bucureștenilor, condusă de regretații Take Ionescu, N. Filipescu și poetul Octavian Goga, cerea în 1916 marelui rege Ferdinand I și înțeleptului său sfetnic Ion I. C. Brătianu să rupă cu neutrali-tatea, să declare războiu Austro-Ungariei și să distrugă lanțurile robiei maghiare.

Cum se vede, istoria se repetă. Puternica Romă își îndreaptă pentru un timp toate forțele spre țara mun-toasă a Dacilor, spre mândrul, pitorescul și bogatul Ardeal, a cărui ocupare se plănuise deodată cu strivirea și moartea libertății Dacilor.

După asasinarea lui Domițian în anul 96 d. Chr. este proclamat împărat Marcus Coccejus Nerva, bărbat în vârstă de 71 ani. Înțeleptul bătrân simțea că umerii lui nu vor fi în stare să suporte munca uriașă ce-l aștepta și a cărei ducere la îndeplinire nu se mai putea amâna. De aceea el își caută un tovarăș de domnie, pe care îl găsește în persoana fiului său adoptiv Marcus Ulpius Traianus (născut în anul 56 și mort în anul 117 d. Chr. la Selinus, în Cilicia).

Datoria acestuia era să șteargă pata neagră de pe numele Romei, pricinuită de armele lui Decebal, și să întărească din nou autoritatea și prestigiul imperiului roman.

Deviza era: Dacia!

Capitolul VII.

Situația tezaurului roman la începutul secolului II după Christos

¹¹¹ Dio Cassius: LXVII, 6, 7, 10. – Sueton. in Domitian, cap. 6. Eutrop VII, 15. – Plinius în Panegy. Trajan. Cap: XI. – Petrus Patricius: Hist. Exc. Ed. Bonn, pag. 122.

Fără a atinge întru nimic mândria glorioasei cetăți eterne, atribuind și alte scopuri de ordin material hotărârii Senatului roman, luata în anul 100 d. Chr., de a regula definitiv cu sabia raporturile dintre Daci și Romani, agravate iremediabil prin tributul impus de regele Decebal puternicului imperiu roman, socotesc util și edificator de a arăta în ce stare se afla tezaurul roman în acel moment față cu bogăția recunoscută în aur a Daciei, condusă de cumintele, socotitul și plinul de resurse strategice Decebal, care a domnit de la anul 80 până la 106 d. Chr.

Purtarea numeroaselor războaie și sleirea tezaurului roman

Nu trebuie să scăpăm din vedere că Romanii, timp de 150 de ani, încă de pe vremea consulatului lui Iuliu Caesar, urmând politica lor de expansiune, purtaseră nenumărate războaie în Europa, Asia și Africa și că și în vechime, ca și azi, purtarea războaielor costa și înghițea sume fabuloase de bani. Campania pentru ocuparea Spaniei a ținut ani de zile, începând din anul 27 î. Chr. Ea a fost dusă în scopul de a pune mâna pe bogatele mine de aur din Peninsula Iberică, recunoscute ca atare încă din timpul Fenicienilor.

Scriitorii romani ne vorbesc despre bogăția în aur a fluviilor Duero și Tajo. Plinius numește Asturia cel mai bogat ținut în aur de pe pământ și spune că aurul ce se aducea anual din Asturia la Roma era de 20.000 pfunzi. Iată deci un prim motiv al ocupării Spaniei de către Romani. Dar războaiele, în care s'au angajat Romanii, încă sub Iuliu Caesar și apoi sub împărații Octavian August, Tiberiu, Titus și Domițian în contra Gallilor (Francezilor), a Teutonilor (Germanilor), a Parților (pentru ocuparea Armeniei și a țărilor învecinate), a Britanilor, Iudeilor etc., ce enorme sume de bani trebuie să fi costat, pentru ca împăratul Traian să poată ajunge stăpân peste 150 milioane de suflete?! Era natural prin urmare ca, din cauza atâtor campanii costisitoare, tezaurul roman să se resimță în mod grav și îngrijitor. Aceasta era situația de fapt a finanțelor romane în ziua când Traian s'a urcat pe tronul imperial și când puțin mai târziu hotărâse să pornească cu războiu nimicitor în contra Daciei, despre ale cărei bogății în aur se dusesse demult faima printre toate popoarele învecinate.

În afară deci de partea politică a raporturilor înrăite cu Dacia, cărora trebuia să li-se pună capăt cât mai curând spre complectă satisfacere a Romei umilite un moment, comorile recunoscute în aur ale Daciei au format și ele, paralel, obiectivul pornirii armelor romane, întărite și disciplinate, împotriva mândrului, cutezătorului și bogatului rege Decebal. Imensa pradă de războiu, impusă și luată de Traian de la Daci după ocuparea țării lor, o confirmă în mod neîndoios, cum voi dovedi într'un alt capitol.

Astfel în clipa, în care suna trompeta de războiu în Dacia, ea echivala cu moartea independenței vîguroșului popor dac și totodată cu ridicarea tuturor bogățiilor în aur din țara războinicului Decebal.

Capitolul VIII

Împăratul Traian: caracterul, concepțiile și principiile sale de guvernare

Istoria consideră pe Traian, cu drept cuvânt, ca pe cel mai mare împărat al Romei. Când îi cunoști faptele, nu poți într'adevăr vorbi de el decât cu entuziasm. A fost cel mai strălucit și mai simpatic suveran din antichitate. Însăși statura lui maiestuoasă și atitudinea lui mobilă inspirau simpatie. Ca militar a călcat pe urmele lui Iuliu Caesar, pe care, ca bărbat de stat, l'a întrecut. Înțelepciunea, cu care a știut să conducă imperiul, a adus numai fericire și belșug poporului roman, ridicându-l la vechiul loc de onoare. Faptele sale glorioase i-au asigurat, lui și poporului roman, un nume nemuritor. Fiind în vârful piramidei puterii, el înțelegea să respecte legea, dreptul, egalitatea și drepturile cetățenești. Nici pe sine nu se sustrăgea de la lege. Nobilul său suflet îl caracterizează de minune următoarele cuvinte, cu care preda sabia de onoare comandantului suprem al gărzii sale de apărare:

– „Dacă voi domni bine, o vei folosi pentru apărarea mea, iar dacă voi domni rău, o vei întrebuința în contra mea!”

Împăratul Traian a desființat legile pentru ofensa maiestății imperiale, a pedepsit pe toți trădătorii, fiind de părere că nesinceritatea și falșitatea nu sunt bune nici în viața particulară și nici în viața de stat. N'a

condamnat pe nimeni numai pe simplă bănuială, în baza înaltului principiu de morală justițiară: că mai bine să rămână nepedepsiți 100 de vinovați decât să sufere un singur nevinovat. De aceea, când Senatul i-a acordat titlul de onoare de „Optimus”, n’a fost o lingușire din partea maturului corp, ci recunoașterea sinceră a adevăratelor sale merite. Cu tot acest titlu, el n’a abrogat obiceiul de a saluta pe împărat cu cuvintele:

– „*Fi mai norocos decât August și mai bun decât Traian!*” (Felicior Augusto, melior Traiano).¹¹²

Fig. 23. Statuia împăratului Traian, aflătoare în muzeul din Neapole.

În cei 20 de ani ai domniei sale, a reușit să-și câștige stima și admirația tuturor timpurilor. Pe vremea lui era liberă gândirea și exprimarea ei.¹¹³ Deși era mai mult militar, el a încurajat și științele, care au înflorit în tot cursul domniei lui, împlinindu-și misiunea de împărat cu un incomparabil succes atât ca om, cât și ca suveran.

Toți istoricii străini, vechi și noi, sfârșind cu cei maghiari, sunt de acord asupra calităților superioare dovedite de Traian în timpul domniei sale și toți, fără excepție, îi aduc meritate elogii.

De curând s’a găsit însă un român – generalul în pensie N. Portocală – care în volumul său intitulat „Din preistoria Daciei și a vechilor civilizațiuni” încearcă să dea jos de pe soclul nemuririi pe marele împărat roman. Ceea ce n’au făcut nici scriitorii unguri, la cari s’ar mai trece cu vederea o asemenea aversiune, întreprinde cu hotărâre, dar fără argumente, un general român, care nu-i poate ierta împăratului Traian faptul că a bătut pe Daci, că le-a ocupat țara, că le-a luat 500.000 prizonieri, că le-a răpit toate bogățiile, și că „a înăbușit astfel pentru foarte multă vreme germenele unei civilizațiuni originale”.

„Aceasta este opera lui Traian, pe care noi îl cântăm în versuri. Pax romana, atât de lăudată, a fost efectuată: mormântul poporului dac pentru multă vreme. Aceasta era pacea romană și binefacerile ei!” – exclamă indignat generalul Portocală la pag. 206 a cărții sale.

Bătăios în retragerea sa, generalul nostru nu se dă îndărăt de a combate și pe învățatul nostru istoric V. Pârvan pentru descoperirile istorice din „Getica” sa. Fără îndoială, este stranie această eșire a unui om de cultura generalului Portocală, din partea căruia ne-am fi așteptat mai curând la o carte asupra războiului nostru de întregire națională, la care a participat și care seamănă mult cu războiul daco-roman. Poate va veni? Să sperăm. Pân’atunci să vedem cum a decurs războiul de exterminare dintre Decebal și Traian, amândouă proto-părinți adevărați ai neamului românesc de azi.

Nu voi descrie în cele ce urmează glorioasele fapte războinice, care ’i-au adus lui Traian titlurile de onoare ca „Germanicus” și „Parthicus”. De asemenea nu este scopul meu să ilustrez nici influența lui bine-făcătoare asupra dezvoltării instituțiilor de stat, a virtuților civice, a științelor și artelor.

Mă voiu mărgini deci să arat numai acele fapte glorioase, care au avut ca urmare ocuparea totală a Daciei, prin care a binemeritat numele de „Dacicus”. Înainte însă de a proceda la descrierea lor, voi căuta să subliniez în câteva liniamente generale principiile de guvernare, de care s’a condus marele împărat.

¹¹² Eutrop: VII, 2.

¹¹³ Tacit: Hist. I, 1.

Principiile de guvernare ale Împăratului Traian

Traian a fost numit ca urmaș al împăratului Nerva la sfârșitul lunei Noembrie, anul 97 d. Chr., dar nu după mult timp (27 Ianuarie 98) bătrânul Nerva murind, Traian putu să ocupe tronul imperial în plin și fără nicio rezistență. El a primit trista știre la Colonia, din ținutul Rhinului, unde ținea piept Teutonilor și de unde nu s'a putut întoarce la Roma, pentru a lua frânele guvernării, decât abia în anul următor (99 d. Chr.). Întreaga lui domnie de 20 ani (97–117) este caracterizată de unul și același principiu: organizarea țării și purtarea cu succes a războaielor.

Nu trebuie să uităm că la urcarea lui Traian pe tron, imperiul roman era oare-cum în declin. Cursese prea mult sânge roman sub împărații Tiberiu, Caligula, Nero și Domițian. Dându-și bine seama de aceasta, noul împărat s'a străduit să introducă în poporul roman și în armată un spirit nou.

Sub Traian trebuia totul să se schimbe. Scopul lui era nu numai de a lărgi și mai mult fruntariile imperiului, ci și de a creia granițe asigurate de munți și de șanțuri.¹¹⁴ Traian pusese deja baza acestora încă sub predecesorii săi Domițian și Nerva în calitatea de comandant al armatei de la Rhin prin faptul că împinsese granița dincolo de Rhin, reușind să ocupe ținutul dintre Lens, Mainz, Neckar și Dunărea de sus. De la Regensburg până aproape de Ardeal era un șir întreg de cetăți romane, legate între ele prin drumuri, șanțuri și poduri. În Germania numele acestor șanțuri era cunoscut sub numele de „limes romanus”, care avea rostul lui, deoarece Rhinul nu era o linie sigură de apărare, căci înghieța regulat în fiecare an. Înainte de a construi acest „limes romanus” era nevoie de 8 legiuni, cu toate rezervele lor, pentru apărarea liniei de la Rhin. Pe urmă însă ajungeau numai jumătate, deși pofta de a se răzvrăti a Germanilor nu slăbise.

La Dunărea de sus și de mijloc (Vindobona, Noricum și Panonia), adecă de la Regensburg până la Belgrad, hotarele erau aparate de mai multe cetăți și tabere bine întărite, de munți și de ținuturi mocirloase. Legătura între ele se făcea pe drumuri bune de războiu.

Cea dintâie problema a lui Traian, întors după moartea lui Nerva la Roma, a fost să apere provinciile de la Dunăre nu numai în contra atacurilor popoarelor barbare, ci să facă o granița nouă, mai sigură de cum era Dunărea. Moesia, provincie română, care se întindea de-a lungul Dunării, din Panonia până la Marea Neagră, era expusă într'una invaziunilor Dacilor și ale Sarmaților, conduși de Decebal, care stăpânea din stânga Dunării până dincolo de Carpați.

Pe acesta trebuia să-l umilească și să-l nimicească împăratul Traian, dacă vrea să aibă pace și să introducă spiritul roman și în aceste provincii, care erau destinate în capul său să formeze o bază solidă pentru viitoarea politică de expansiune a Romei. Planul lui Traian era să aducă sub sceptrul roman toate popoarele de la nordul Mării Negre, apoi popoarele, care se întindeau până în Armenia, mai ales pe Parți, precum și toate semințiile germane până la „Limes romanus” și la Rhin. Pentru viitoarele lui expediții trebuia să-și asigure o bază solidă de operațiuni, care să-i dea succesul în luptele ce plănuia.

Așa se explică între altele faptul de ce ținea Traian să ocupe cu ori-ce preț Dacia și să o reorganizeze în spirit roman și tot așa se înțelege de ce atribuia gloriosul împărat o importanță atât de marcată construcției marelui pod de piatră peste Dunăre de la Turnu-Severin (Drobetae). Intr'adevar, numai grație acestei politici de stat și grație acestui crez, s'a putut întinde dominația Romei de la Oceanul Atlantic peste Rhin și Dunăre departe spre Europa centrală și până în Asia. În acest scop măreț, toate drumurile din Italia și din Peninsula Balcanică duceau spre podul de la Turnu-Severin.

Capitolul IX

Cele două expediții în contra Daciei și ocuparea ei de către Împăratul Traian

Urcând tronul imperial cu depline puteri, primul gest al împăratului Traian a fost să refuze plata mai departe a tributului anual datorit Dacilor și să denunțe pacea rușinoasă încheiată de slabul Domițian cu Decebal, pregătindu-se cu grijă și perseverență de războiu.

¹¹⁴ Eutrop: VIII, 2.

Prima expediție

El părăsește Italia și pleacă cu armata spre Dunărea de jos în anul 101 d. Chr.¹¹⁵ Trece marele fluviu pe două poduri de vase, unul construit la Viminacium (Costolaci) și altul la Taliata, de pe malul Moesiei superioare (Serbia de azi), și face tabără la Tibiscum,¹¹⁶ aproape de locul unde se unește apa Bistrei cu Timișul și pe care se află azi satul Căvăran. Prima luptă cu Dacii s'a dat în localitatea numită Tapae. Victoria a fost de partea lui Traian, care a ordonat să fie trași în țeapă toți prizonierii daci.

După prima înfrângere, Decebal încearcă în două rânduri să încheie pace, dar este refuzat de Traian, care pornește un nou atac puternic în contra Dacilor. Lupta a fost dârză, sângeroasă și s'a terminat tot cu biruința armelor romane, deși au suferit serioase pierderi. Se spune că de astă dată au fost atâția răniți, încât nu se mai găsea pânză pentru pansarea lor, ceea-ce a făcut pe nobilul împărat să-și rupă hainele de pe el, pentru a lega cu ele rănilor vitejilor săi ostași.

Dar lucrurile nu s'au oprit aci. Legiunile romane continuă urmărirea armatei lui Decebal, ocupă cetate după cetate, iau o mare pradă de războiu și mulți prizonieri dimpreună cu steagul cu vultur, pe care îl luaseră Dacii, în timpul domniei lui Domițian, în luptele avute cu armata romană de sub comanda generalului Fuscus. Când trupele romane ajung până sub zidurile Sarmiseghetuzei, regele Decebal, înfrânt, se dă bătut și solicită din nou pace, pe care împăratul Traian – de teama terminării proviziunilor de alimente – 'i-o acordă pe baza următoarelor condițiuni:

1. Depunerea armelor.
2. Eliberarea prizonierilor și extrădarea dezertorilor romani, pe cari Traian i-a omorât imediat.
3. Obligațiunea că nu vor mai ridica niciodată armele în contra Romanilor și vor încheia alianță cu ei.
4. Dărâmarea cetăților și a tuturor fortificațiilor.
5. Retragera din părțile Daciei ocupate de Romani.
6. Trimiterea de delegați la Roma ca să declare Senatului roman că se supun și să solicite aprobarea păcii.
7. Prezentarea lui Decebal personal în fața împăratului, înaintea căruia, prosternându-se la pământ, să-i declare că-l recunoaște ca învingătorul și stăpânul său.

Fig. 24. Șoseaua tăiată în stâncă, sub împăr. Traian la Cazane, lângă Orșova

Supunerea lui Decebal

Neavând încătore, Decebal a fost nevoit să primească această pace grea și umilitoare, prin care se desființa independența Daciei. Traian, terminându-și opera, a ridicat un monument ca semn al biruinței sale și după-ce lasă o mare parte din armată lângă Sarmisegheluza și întărește pământul ocupat cu castre și gar-

¹¹⁵ Manneri, în istoria sa (pag. 15), pune plecarea lui Traian din Roma spre Dunăre în toamna anului 100 d. Chr. Crede însă că războiul cu Dacii s'a început numai în toamna anului următor.

¹¹⁶ A nu se confunda Tibiscum cu Tibiscus, numele roman al râului Tisa, cum fac unii scriitori.

nizoane, se întoarce la Roma, unde este primit de popor cu mari aclamațiuni în anul 103 după Chr.¹¹⁷

Fig. 25. Ostași romani construind fortificațiuni.
(După un relief din columna Imp. Marcus Aurelius de la Roma).

În scurt timp sosesc și delegații daci la Roma. Ei au fost conduși în Senat, unde, depunând armele și cu mâinile legate în semn de sclavi, imploră maturului corp aprobarea păcii încheiate. După aprobare, ei și-au reprimut armele.

Toate evenimentele descrise pân'aci au avut ca încheiere sărbătorirea strălucită a împăratului Traian la Roma, cu care prilej i-sa dat numele de onoare „Dacicus”, cum ne arată medaliile din acea vreme.¹¹⁸

Astfel a ajuns Dacia liberă sub dominația romană, iar Decebal el însuși tributarul Romei. Poporului dac, dedat la libertate, i-a rămas să mediteze și să facă paralelă între trecut, prezent și viitor. El nu putea concepe decât o patrie liberă. Singura lui mângăere era spiritul ager al regelui lor, al cărui suflet era mereu frământat de ideea următoare: Cum ar putea el să recâștige libertatea poporului său ajuns în sclăvie?

A doua expediție

Intr'adevăr, aflând că Traian construisese podul de piatră peste Dunăre la Drobetae (Turnu-Severin) și văzând primejdia ce-l amenința, Decebal voia s'o preîntâmpine. El își reorganizează armata, întărește fortă-rețele, adună armate de rezervă și face tot posibilul pentru înlăturarea pericolului. Mistuit de ură și de răzbunare, Decebal împinge dușmănia până la denunțarea alianței și pășește față de Romani ca un dușman deschis.

Genialul nostru poet M. Eminescu, îmbrățișând ideia poetizării genezei poporului nostru, într'un poem epopeic proiectat în 4 cânturi, care a rămas neterminat, dar din care d. G. Călinescu a scos la iveală câteva versuri din manuscrisele poetului, ilustrează astfel pofta de rasbunare a lui Decebal:¹¹⁹

*„Ce este moartea? Pot să mor îndată
Fără a mă fi răzbunat? Pot? Na, nu!
Nu pot, căci nu voi. Nu voi să mor.
Pricepi tu...? Este așa de dulce viața,
Așa de dulce este răzbunarea!
Ce mă nspăimântă?
Tu ești copil... bătrâne“*

Împăratul Traian, care știa că pacea încheiată cu Decebal nu va fi durabilă, cunoștea prea bine pofta sa de răzbunare, dar a amânat declarația de războiu până n'a văzut terminat podul de piatră de la Turnu Serevin.

Maestrul podului a fost unul dintre cei mai renumiți ingineri ai timpului său, arhitectul Appolodorus, un grec din Damasc (Siria), de ale cărui temeinice și întinse cunoștințe Traian a știut să se folosească în

¹¹⁷ Dio Cassius LXVIII, 9.

¹¹⁸ Ackner: Die antiken Münzen, eine Quelle der ältern Geschichte Siebenbürgens. – 7. K. Schuller: Archiv für die Kenntniss von Siebenbürgens Vorzeit. I. Band, I Heft, Hermanstadt 1840, pag. 76–86. – Dio Cassius LXVIII, 10. – Zonaras: Annal. XI, 21. Ed. Bonn. II, pag. 508.

¹¹⁹ G. Călinescu: „Eminescu, poet al Daciei“ în „Adevărul literar și artistic“ No. 614 din 11 Sept, 1932.

toate grandioasele sale construcțiuni. Întregul pod era așezat pe 2 capete și pe 20 de picioare intermediare. Lățimea Dunării în acest punct era atunci, de altfel ca și azi, de 596 stânjeni sau 3576 picioare vieneze.¹²⁰

Cititorul rămâne uimit, când se gândește cât de repede a fost terminată marea construcție, care n'a reclamat mai mult decât vreme de un an de zile, pentru-că la începutul expediției a doua (104 d. Chr.) podul era deja gata, așa că Traian a putut să-și treacă peste el armatele în Dacia,¹²¹ cum dovedesc o mulțime de medalii din timpul acesta (a. 104 d. Chr.).

Fără îndoială, podul de piatră de la Turnu-Severin a făcut mari servicii în continuarea celei de a doua campanii a lui Traian în Dacia și a contribuit enorm la succesul obținut. Grație lui, armatele romane puteau ataca pe Daci de-odată din mai multe părți. Dacă în prima expediție Traian ocupase trecătoarea de la Porțile-de-fer și întreg ținutul Hațegului, în cea de-a doua el a putut să-și îndrepte atacurile în același timp atât de la vest cât și de la sud asupra întăriturilor Dacilor. Peste podul de la T.–Severin a trecut o parte a armatei romane la Sily, iar altă parte a înaintat pe malul Oltului, prin defileul munților de la Turnu-Roșu. Aceste înaintări, făcute după un plan bine fixat și executate cu energie, au produs, cum era și firesc, mare neliniște în sânul armatei dace și al însuși poporului dac.

În fața viitorului nesigur, Decebal încearcă în ultimul moment o cursă. El invita în tabăra lui pe comandantul Legiunei I Minervia, Longinus, sub pretextul că ar voi să se sfătuiască împreună asupra mai multor chestiuni. Generalul roman, nebănuind nimic, ba chiar crezând că Decebal, în greaua situație în care se găsea, ar fi decis să se predea, n'a întârziat să dea urmare invitației. Ca culme, Decebal îl leagă imediat și îl pune sub paza. Motivul era lașitatea: regele Dacilor credea că astfel va stoarce de la Traian condiții favorabile de pace.¹²² Știind cu cine are a face, împăratul Traian s'a ferit de a da un răspuns precis delegaților daci, cari pretindeau să li-se lase posesiunea Daciei ardelenne în schimbul punerii în libertate a lui Longinus. Un răspuns categoric negativ putea îndârji pe Decebal ca să omoare pe Longinus – și apoi promisiunea satisfacerii pretențiilor nedrepte ale lui Decebal ar fi constituit o pată atât pentru împăratul cât și pentru prestigiul imperiului roman. După-ce însă Longinus s'a sinucis, Traian a scăpat de o mare grijă.¹²³

Strâns ca într'un clește între stâncile masivului păduros, care desparte Ardealul de Muntenia, Decebal m'avea altă scăpare decât ca în ultimul moment să forțeze trecerea prin munți și să se unească cu popoarele sălbatice, care locuiau în acele părți. Dar prin terminarea podului de la T.–Severin era iluzorie și această speranță, mai ales că Traian, trecând podul cu armata sa, ocupase munții până aproape de trecătorile dintre pasul Vulcan și Turnu Roșu.

Disperarea lui Decebal că sau învinge sau moare, l'a făcut pe Traian să procedeze cât mai prudent. Într'adevăr, el ocupă fiecare palmă de pământ cu cea mai mare precauțiune. Astfel a trecut o bună bucată de vreme până când armata romană a putut urca înălțimile munților și să împingă pe Daci prin lupte sânger-roase din pozițiile lor întărite. Cel mai mare serviciu l'au făcut în aceste lupte arcașii și mai ales Germanii mercenari cu armele lor ușoare. Numai după lupte îndârjite, ajung Romanii în punctul strategic, unde trecă-torii erau barate prin cetățui și ziduri lungi întărite.¹²⁴ Cu forțe mari, Traian ocupă și înălțimile munților și după multă trudă și vărsare de sânge, își face drum spre interior, spre însăși reședința regelui Decebal, care nu mai era departe.

Fuga și sinuciderea lui Decebal

Nobilii daci, pierzând acum orice nădejde, dau foc capitalei Sarmiseghetuza, iar Decebal cu trupele cre-dincioase o ia la fugă și lasă în grija sorții poporul dac, dintre ai cărui fii mulți se otrăvesc sau se omoară unii pe alții. Femeile au avut și ele sfârșitul bărbaților și al iubiților lor. Cu o extraordinară putere

¹²⁰ Dr. Aschbach: Über Trajan's steinerne Donaubrücke. Wien, 1858. Pag., 210–213.

¹²¹ Dio Cassius LXVIII, 14. – Zonaras: Annal. XI, 21.

¹²² Dio Cassius LXVIII, 12.

¹²³ Z. Christ. Engel, op. citat, pag. 185, 186.

¹²⁴ Ackner: Römische Alterthümer. Wien, 1856. Pag. 9.

sufletească, emulând, femeile luau și ele otrava ucigătoare și se prabușiau în rândurile cadavrelor eroilor.¹²⁵

După această victorie și după profunda debandadă din sânul armatei dace, Traian își împarte armata și o împrăștie prin munți ca să curețe și ultimele resturi ale Dacilor. Astfel a fost înfrântă și cu totul distrusă armata lui Decebal.

Dând ascultare legendelor noastre populare, pe care nu trebuie să le ignorăm, putem presupune că resturi din armata înfrântă și decimată a lui Decebal s'au reunit din nou în mai multe puncte și au încercat să dea noi lupte, pentru-că, fără aceste legende, n'am ști de ce poporul nostru numește până în ziua de azi câmpia din partea dreaptă a Arieșului, lângă gara Hărăstaș, de lângă Câmpia lui Mihai, Pratul lui Traian¹²⁶ și de ce platoul de lângă Zlatna, în drumul spre Abrud, se numește Troian. Unii autori spun că Traian, după înfrângerea lui Decebal, ar fi dat armatei sale pe acest loc un mare ospăț.

Fig. 26. Sinuciderea lui Decebal. (După Victor Duruy: Histoire des Romains)

Altă legendă ne vorbește amintind că Decebal s'ar fi sinucis la Napoca (Cluj), aruncându-se în propria lui sabie, lângă unul din podurile de peste Someș. Toate aceste legende cuprind lucruri, cu cari merită să ne ocupăm. Pentru clarificarea istoriei Ardealului din aceste timpuri, ar aduce un real serviciu aceia, cari ar aduna toate legendele populare cu deosebită considerare la elementele istorice ale poporului nostru din Ardeal. Astfel lângă Târgu-Mureșului este un izvor, numit Fântâna regelui. După o legendă, acest izvor își trage numirea de la un rege dac. Scriitorul săcuiu ardelean Benkő Iosif (născut în 1740) presupune că în vechime a fost pe acest loc un oraș dac sau roman, ale cărui rămășițe se puteau vedea încă în timpul său.¹²⁷

Decebal, urmărit de Romani, s'a refugiat dintr'un loc într'altul, ca un om fără de noroc și fără patrie, ferindu-se de a cădea în mâinile dușmanului. În cele din urmă, în fața ruinei țării sale și fiindu-i închisă ori-ce cale de scăpare, mândrul și viteazul rege s'a sinucis.¹²⁸ Corpul lui a fost trimis Senatului roman, ca cea mai elocuentă probă a ocupării Daciei. În urma acestui dezastru, cea mai mare parte a poporului dac s'a aruncat în brațele învingătorului, cerându-i iertare pentru trecut, iar cealaltă parte a plecat să-și caute o patrie nouă între Nistru și Carpați.¹²⁹

A doua expediție a lui Traian în Dacia n'a durat mai mult de 2 ani și ea s'a terminat în anul 106 d. Chr. Ambele campanii au ținut cam 5 ani, fiind pace un an.¹³⁰

¹²⁵ Köleséri, op citat, pag. 34.

¹²⁶ Dr. I. F. Neugebauer: Dacien. Aus den überresten des klassischen Alterthums mit besonderer Rücksicht auf Siebenbürgen. Kronstadt, 1851. Pag. 200.

¹²⁷ Neugebauer, op. citat, pag. 247.

¹²⁸ Plinius: Epist. VIII, 4. – Dio Cassius LXVIII, 14. – Köleseri, op. citat, la pag. 34 spune că locul sinuciderii ar fi fost Deva (Singidava) și că Decebal s'ar fi otrăvit. – Columna lui Traian arată și ea că Decebal ar fi luat otravă.

¹²⁹ Vergilius: Ecl. I, 3, IV, 17.

¹³⁰ Iulian: În Caesa ibus.

Partea a treia Dacia sub romani

Capitolul I

Consecințele ocupării Daciei: prada de războiu luată de romani. Noua organizare dată Daciei

După totala nimicire a lui Decebal și după ocuparea Daciei de armata romană, marele împărat Traian s'a întors în toamna anului 106 la Roma, acoperit de glorie și ducând cu el o imensă pradă de războiu, care pare a servi ca normă, în asemenea cazuri, până în zilele noastre.

Evaluarea prăzii de războiu

Intr'adevăr istoriograful I. Lydus evaluează prada de războiu, luată în drugi și monede de aur, la 5 mili-oane libre de aur, adică peste 5 miliarde franci, iar prada în argint 1 miliard franci (având în vedere pondul librei romane și proporțiunea dintre aur și argint din acea epocă), în afară de turmele de vite și de o enormă cantitate de pahare și vase de aur și argint, mai presus de ori-ce preț, precum și în afară de arme și peste 500.000 de oameni, bărbați solizi și războinici, după cum afirmă Criton, doctorul împăratului Traian, care va însoțit în războiu.¹³¹

Dacă pe lângă această pradă ce a fost ridicată pentru stat, vom avea în vedere și jafurile fără număr comise de triburi, centurioni și soldați, cari toți au devenit oameni cu stare în urma acestui războiu, și dacă vom socoti că întreg poporul dac a fost spoliat de averile sale, atunci putem spune că prada de războiu, ridicată din Dacia, s'a urcat la cel puțin 70 miliarde franci aur.¹³²

Savantul archeolog francez Carcopino rectifică cifrele de mai sus și susține că cantitatea de aur găsită de Traian în Dacia a fost de 165.500 kilograme¹³³, care calculate în bani românești de azi însumează (prețul kilogramului fiind de 111.000 lei) 18 ½ miliarde lei. Încolo Carcopino nu mai face mențiune nici de turme, nici de vase și nici de cei 500.000 prizonieri, de cari vorbește Criton în istoria lui Lydus.

Regele Decebal își ascunsese faimoasele sale tezaururi de aur și argint sub albia râului Sargetia (Streiu-lul), ce curgea pe lângă capitala sa. Împăratul Traian însă, cu ajutorul lui Bicile, unul dintre amicii intimi ai nefericitului rege dac, a descoperit întreg secretul și a reușit astfel să ridice și aceste bogății.¹³⁴

Profesorul dr. I. Lupaș spune că în anul 1551, când era în Ardeal armata împărăției austriace sub comanda generalului Castaldo, țărani români din valea Streiului au mai găsit un rest din comoara lui Decebal, vreo 40.000 galbeni de ai lui Lysimach, macedoneanul. Generalul Castaldo 'i-a luat însă de la ei, trimițând la Viena 2000 galbeni, cari au fost așezați în muzeul de antichități.¹³⁵

Sărbătorirea Împăratului Traian la Roma

Biruitorul Dacilor nu 'și-a făcut intrarea-i triumfală în Roma până când n'a sosit și mamă-sa din Spania, voind cu ori-ce preț s'o vadă și pe ea bucurându-se de succesele sale și de strălucita primire ce 'i-se făcea. Festivitățile și petrecerile au ținut în șir 123 de zile, luând parte la ele delegați din toate părțile vastului imperiu.

În cea mai frumoasă piață a Romei s'a ridicat în amintirea acestei biruințe un măreț monument de marmoră, care se numește Columna lui Traian.¹³⁶ Învățățul german Th. Mommsen scrie despre columna

¹³¹ I. Lydus: De magistr. II, cap. 8. – N. Densușanu: Dacia preistorică, pag. 494.

¹³² N. Densușanu, op. citat, pag. 495.

¹³³ I. Carcopino: Les richesses des Daces et le redressement de l'empire romain sous Trajan. În publicațiunea românească: Dacia 7, Cluj, 1924.

¹³⁴ Dio Cassius: Hist. Rom. (Ed. Gros et Bolssee) lib. LXVIII, c 14.

¹³⁵ Dr. I. Lupaș: Istoria Românilor, ed. VIII, Buc., 1929, pag. 37 și 38, precum și în revista „Transilvania” din 1889, pag. 109.

¹³⁶ Niebuhr: Vorträge über römische Geschichte, III, pag. 218. – Ammianus Marcellinus spune că Columna lui Traian a fost ridicată din bogăția de aur adusă de Traian din Dacia. Faptul acesta îl confirmă și Gellius (Libr. XIII, cap. 23).

aceasta că este „o carte de tablouri săpate în piatră”. Ea are înălțimea de 43 metri și 124 de tablouri cu 2000 de figuri în relief, care reprezintă momentele mai însemnate din luptele lui Traian cu Dacii. Datele acestei columnne sunt cu atât mai prețioase, cu cât împăratul Traian n’a avut un istoric priceput, care să fi descris în mod demn evenimentele importante din timpul domniei lui glorioase. Notele, pe care le scrisese însuși Traian despre războaiele sale cu Dacii (*De bello Dacico*) – cum scrisese odinioară Iuliu Caesar despre războiul său cu Galii (*De bello Gallico*) – s’au pierdut, din nenorocire.

Fig. 27. Columna și Forul lui Traian de la Roma

În amintirea victoriei asupra Dacilor, Traian a ridicat (în anul 109) un monument lângă satul Adam Clisi (Dobrogea), închinându-l zeului Marte Răzbunătorul (*Mars ultor*), iar în cinstea și amintirea prea vitejilor bărbați, cari au murit pentru țară, a făcut un mormânt împodobit, scriind pe zidurile lui numele tuturor celor căzuți. Tot aci a întemeiat și o așezare de cetățeni romani (*Tropaeum Trajani*), cari au ridicat ei (în anii 115 și 116) un monument în cinstea împăratului Traian.¹³⁷

Din prodigioasa pradă de războiu împăratul Traian a mai construit la Roma Forul său cel vast cu arcul de triumf, apoi Basilica Ulpia, alte două Biblioteci Ulpia, precum și un templu, o splendidă clădire, pe care istoricul Ammianus Marcellinus o numește unica în lume, demnă chiar de admirația zeilor, căci întrecea ori-ce descripție și niciun muritor nu va fi în stare să o reproducă.¹³⁸

Am dat într’adins toate amănuntele de mai sus numai în dorința de a dovedi în chip evident că Dacii, pe lângă aurul ce l’au putut lua și ei, ca popor de pradă, de la alte popoare, cu care au purtat războaie, au scos ei înșiși metalul nobil, în cantități mari, din minele și văile Munților Apuseni, fapt despre care Romanii aveau perfectă cunoștință, astfel că nu este deloc de mirat ca Roma, într’un moment de criză financiară, să se fi gândit la ocuparea Daciei, împinsă de demonul bogățiilor de aur și argint, acumulate aici.

Se poate spune deci fără a greși că dacă politica de penetrațiune a Dacilor spre sud-vest și de amestec în treburile romane ale Illyricului (*Moesia superioară și inferioară*), începută de Daci încă pe vremea lui Burebista, înainte cu 150 de ani, continuată războinic de Cotyso, ca și de Decebal, nu mai putea fi tolerată de împăratul Traian, pofta de cucerire a Daciei pentru acapararea comorilor sale de aur a intrat nu mai puțin și ca în cumpăna socotelilor marelui împărat roman, când a pornit cele două strălucite campanii sale pentru ocuparea ei.

Organizarea Daciei sub romani

După 4 ani de lupte cu nobilul său dușman, Decebal a murit moarte de erou. Disparația lui a fost ultima lovitură dată domniei Dacilor în Ardeal. Rărindu-se șirurile luptătorilor, n’a mai rămas niciun conducător de seamă, care să împiedice căderea patriei lor. Cei tari și curagioși murind pe câmpul de luptă, iar marea mulțime rămânând nearmată, era fatal ca Ardealul să îngenuncheze la picioarele învingătorului și să devie provincie romană.¹³⁹ Traian ajunsese stăpânul ei, iar Roma nu cunoștea milă față de acei, cari o

¹³⁷ V. Pârvan: Începuturile vieții romane la gurile Dunării. București, 1923. Pag. 181–185. – Dr. I. Lupaș: Istoria Românilor, pag. 40.

¹³⁸ Ammianus Marcellinus: Libr. XVI, cap. 10.

¹³⁹ Gellius (Libr. XIII, cap. 23). – Dio Cassius LXVIII, 14.

înșelase și disprețuise. Pământul ocupat și cu tot ce viețuia pe el devine proprietatea imperiului roman, care nu recunoștea principiul că învingătorul nu poate câștiga drept de proprietate asupra averilor particulare ale celor învinși.

O singură concesie a făcut împăratul Traian dușmanilor săi zdrobiți: A cruțat pe locuitorii Daciei și nu „i-a mutat în alte ținuturi, cum era obiceiul roman după ocuparea unei noi provincii. El a socotit că era mai prielnic să se folosească de brațele lor muncitoare la agricultură, la exploatarea minelor, la facerea de drumuri și construirea de orașe în provincia ocupată și atât de râvnită. Traian a pedepsit mândria Dacilor, luându-le o incomensurabilă pradă de războiu în aur și argint, apoi expropriându-i de pământ în folosul luptă-torilor săi colonizați aici și trecând în proprietatea statului toate minele de aur și de sare.”¹⁴⁰

În ce privește administrația internă, ea a fost lăsată până la o anumită limită destul de liberă, însă cu un accentuat caracter șovinist. Astfel în interesul romanizării Daciei, se cauta pretutindeni introducerea datinilor și a limbei romane, afară de părțile unde se vorbea limba greacă. Adunările religioase erau interzise, ca și ori-ce mișcare de independență.

Una din primele griji a lui Traian a fost asigurarea păcii, fie chiar cu jertfe cât de mari – și aceasta în interes public. De aceea a organizat colonizările, municipiile și orașele în așa fel, ca imperiul să tragă cât mai multe foloase.¹⁴¹ Năzuința sa era să rupă cu trecutul, să organizeze Ardealul după calapodul roman și ca să nu poată fi împiedecat în planurile sale de organizare, a dus în unele părți forțe armate însemnate. A hotărât modul cum să se facă administrația, iar pentru guvernarea provinciei a numit un guvernator (*praeses* sau *procurator provinciae*) cu titlul de „*Legatus Augusti*”, care în cele mai multe cazuri era și comandantul Legiunei XIII Gemina. A introdus apoi o mulțime de instituțiuni civile și militare, care erau comune în toate provinciile imperiului. Cu un cuvânt, a întrebuințat toate mijloacele, care serviau interesele de stat ale Romei.

Este interesanta constatarea vechilor istorici, cari spun că pentru romanizarea Daciei a jucat un mare rol însăși limba statului, adică limba latină. Aceștia afirmă că noii supuși din Ardeal „și-au însușit în scurt timp datinele și limba romană. Poporul dac, amestecat cu poporul roman și venind mereu în contact cu el,” i-a luat obiceiurile și totodată și limba, așa că încetul cu încetul Dacii s’au lepădat de datinile și de limba lor strămoșiască.

Istoria ne arată de altfel că popoarele culte, amestecate cu popoare mai puțin culte, exercită asupra acestora o mare putere de asimilare și de contopire. Dovadă este cazul Panoniei, care, ocupată sub împăratul Octavian August, deși n’a fost declarată ca provincie romană, s’a acomodat în decurs de 40 ani atât de mult cu limba și datinele romane, încât „și-le-a apropiat pe deantrecul, folosind limba romană și în familie.”¹⁴²

Pare deci a fi un adevăr că limba romană a slăbit, ba chiar a nimicit puterea de viață a elementului dac. Odată cu schimbarea limbei, a dispărut și caracterul dac, cu trecutul și tradițiile sale. Poporul dac schimbându-și limba, „și-a schimbat în același timp și mentalitatea sub puterea fermecătoare a Romanilor.

Astfel împăratul Traian, înțelept și abil, „și-a atins scopul: În Ardeal și în Carpați s’a înfipt vulturul roman. Ardealul a fost câștigat ca bază pentru activitatea ulterioară. De aceea strălucitul lui nume a fost, este și va fi pronunțat totdeauna cu multa admirație și venerație.

Capitolul II

Cum sa manifestat geniul administrativ al Împăratului Traian în Dacia

Istoria ne arată că Traian, după ocuparea Ardealului, n’a plecat imediat la Roma, ci a mai rămas aici o bună bucată de vreme în scopul de a se consacra unei mari opere: aceea de a-i organiza administrația, de a

¹⁴⁰ Ammianus Marcellinus XVI, 10. – Aul. Gellius XIII, 23

¹⁴¹ Köleséri op. Ci: at, pag. 10.

¹⁴² Vellej. Paterc. II, 11): „In omnibus Panoniis non disciplinae tantum modo, sed linguae quoque notitiam Romanae, pluriusque etiam litterarum usum et familiarem animorum fuisse exercitationem”.

dispune cum să se facă împărțirea pământului și să sporească producția minelor de aur, apoi cum să traseze și să populeze nouile orașe, pe care hotărâse a le înființa. În timp ce își frământa capul cu organizarea sistematică a noiei sale provincii, el își alegea colaboratorii muncii viitoare, de obicei, din rândurile celor mai distinși ofițeri și îngrija de decorarea șefilor armatei învingătoare, ca și de a soldaților de rând pentru vitejia lor, acordându-le diferite coroane (*corona ovalis, civica, muralis, vallaris*), sulite (*hasfa pura*), brățări de mână și lanțuri albastre de gât (*armilae, catelae, torques*) și alte insignii (ca *phalerae*).

Prima preocupare de ordin public: căile de comunicație

Marele împărat apreciând că o țară nu poate fi bine administrată și nu poate progresa fără căi de comunicație, principala lui grijă a fost, între altele, să lege Dacia cu Roma, capitala și inima imperiului, prin dru-muri lesnicioase. Podului de peste Dunăre de la Turnu Severin trebuia să-i urmeze construirea unei întregi rețele de drumuri bune. Printre număroasele căi de comunicație din noua provincie – toate cu gravitație spre Roma – amintesc cu deosebire două, care privesc direct ținutul minelor de aur din munții Abrudului și care s’au desăvârșit în restul domniei sale până în anul 117 d. Chr., când Traian a murit, luptând în Asia mică.

Cel dintâiu drum de mare însemnătate economică era șoseaua, care pleca din Apulum prin Ampela (Ampoița de azi) la Ampelum (Zlatna), un centru al administrației miniere. Acest drum urma malul drept al Ampoiului, începând de la comuna Micești peste Gura Ampoiței și peste Tăuți până la Găureni, iar de aci trecea pe malul stâng al Ampoiului până la Zlatna, care, ca centru de administrație minieră, avea cinci căi de legătură cu regiunile miniere din apropiere. Astfel una ducea spre Fericel și Dealul Ungurului de azi, a doua spre Almașul-mare, a treia spre Abrud (Alburnus minor), a patra spre Roșia-Montană (Alburnus maior) și a cincea traversa peste masivul Corabiei-Vulcoiu, prin Bucium, la Baia-de-Arieș (Ofenbaia).

Al doilea drum important din munții Abrudului era cel descoperit de profesorul ungar Téglás Gábor din Deva, drum care trecea pe malul Crișului repede la Răchițele, iar de aici peste Muntele Mare la Alba-cul din zilele noastre și apoi pe malul Arieșului în jos, atingând Câmpenii, conducea la Roșia-Montană, de unde străbătea peste Corabia până la Zlatna.¹⁴³

Este de admirat cum spiritul practic roman a știut să lege ținutul minier al Munților Apuseni, adică Dacia-Apulensis (Dacia de mijloc), printr’o arteră destul de principală de comunicație, cu Dacia Poralis-sensis (Dacia de nord). În cât privește Dacia Malvensis (Muntenia), care constituia a treia provincie romană a Daciei Traiane, își avea arterele ei principale de comunicație cu celelalte două provincii de mai sus prin pasul Turnului Roșu, apoi prin Mehadia și Orșova de azi.

De asemenea este de remarcat principala șosea, care conducea la Roma și care plecând prin Sarmise-ghetuză (Grădiștea de azi), Geoagiul-de-jos, Blandiana, Portul Murășului, Alba-Iulia (Apulum), Aiud (Brucia), Mirislău, Ocnele Murășului (Salinae), Vântul-de-sus, Turda (Potaissa) peste Hărăstăș, atingea Câmpia Turzii și trecea la Cluj (Napoca), iar de la Agârbiciul unguresc de azi mergea în valea Almașului până la Porolissum (Moigrad), în Sălaj.¹⁴⁴

Nu trebuie să uităm că și Alba-Iulia (Apulum) avea drumuri admirabile cu regiunea podgoriei de la Șard, Ighiu, Telna, Cricău și Bucerdea-vinoasă până la Galda.¹⁴⁵

Romanii, ca constructori de șosele, erau neîntrepuți. Ei nu se preocupau prea mult dacă construirea ei era grea din punct de vedere tehnic, ci se uitau în primul rând să fir scurtă. Ei evitau curbele și preferau trasarea drumurilor în liniile cele mai drepte posibile. Șoselele strategice aveau, din distanță în distanță, niște coloane de piatră înfipite în pământ, cari indicau kilometrajul în mile romane.

Inspectorii șoselelor se bucurau de mare cinste în fața publicului, care pe cei meritoși îi recompensa prin ridicarea de monumente comemorative. Atât colecția de documente romane Corpus Inscriptionum

¹⁴³ Téglás Gábor: Tanulmányok a rómaiak daciai aranybányászatáról, 1891.

¹⁴⁴ Király Pál: Dacia provincia August. 1893. – Téglás Gábor: Tanulmányok, 1891.

¹⁴⁵ Dr. Cserni Béla: Alsófehér vármegye történelme a római korban, 1901. Pag. 137.

Latinarum, cât și istoricii Miller, Ackner, Hohenhausen, Hene, Neigebauer și Cserni publică o mulțime de inscripțiuni romane de pe asemenea monumente de piatră, de care aveau parte în primul rând împărații.

Iată, ca model, inscripția de pe o coloană monumentală de piatră ridicată în onoarea împăratului Traian, în anul 109–110 d. Chr, la mila X de pe șoseaua Potaissa (Turda) – Napoca (Cluj), coloană găsită în anul 1865 în grădina lui Szabó Ferenc din Cluj:

IMP		
CAESAR	–	NERVA
TRAIANUS	–	AUG.
GERM	–	DACICUS
PONTIF	–	MAXIM
POT. XII	–	COS. V
IMP. VI	–	P. P. FECIT
PER. COH.	–	I. FL. ULP.
HISP. MIL.	–	C.R E. Q.
A POTAISSA	–	NAPO
CAE.		
M.P. X		

A se citi: *Imperator Caesar Nerva Traianus Augustus Germanicus Dacicus, pontifex maximus (tribunica) potestate XII, consul V, imperator VI, pater patriae, fecit per cohortem I Flavianam Ulpianum Hispanorum miliarum civium Romanorum equitatem. A Potaissa Napocae milia passum decem.*¹⁴⁶

Marele Traian era numit, cu drept cuvânt, părintele patriei.

Admirabilele căi de comunicație erau construite de lucrători sclavi și cu ajutorul armatei active. Pentru întreținerea lor se percepeau anumite taxe, pe care populația le plătea bucuroasă, cunoscându-se și pe acele vremuri proverbul: timpul e ban, fiindcă pe drumuri bune și drepte omul ajunge totdeauna la țintă mai repede. O dovadă despre buna stare a drumurilor în epoca romană, care era dată în grija unor funcționari speciali, ne-o atestă și faptul că trăsurile de poștă, trase de cai, parcurgeau și pe atunci între 10 și 12 kilometri pe oră, deci ca în timpurile moderne de azi.

Măsuri administrative și militare

Opera de organizare întreprinsă de împăratul Traian s'a întins aproape pe toate terenurile. Între altele, el a dat o deosebită atenție restaurării orașelor distruse în cursul războaielor cu Dacii și care erau importante centre militare și economice. Mută capitala de la Sarmiseghetuza la Apulum în scopul de a da noiei provincii o organizație după tipul roman.

Pentru o mai bună administrație și pentru siguranța provinciei, împăratul Traian a adus în Ardeal patru legiuni importante, anume legiunile: *I (Adjutrix)*, *V (Macedonica)*, *VII (Claudia)* și *XIII (Gemina)*. Primele trei legiuni (I, V și VII) au fost așezate în nordul provinciei, drept apărare în contra invaziunilor barbare, iar legiunea XIII a fost destinată părții de mijloc a Daciei cu sediul la Apulum (Alba-Iulia).

Comandamentul legiunii XIII Gemina era la Apulum. Din actele administrației militare rămase și publi-cate în colecția de documente Corpus Inscriptionum Latinarum se cunosc numele aproape tuturor comandanților legiunii cu mandatul de delegat (legatus) până în anul 244 d. Chr. Prețioasa colecție citează numele a 18 comandanți, cari la început erau de obicei din Italia, iar mai târziu și din Africa, apoi numele a 16 tribuni de legiune, 3 de prefecți de cohorte (comandanți de piață în orașe) și 13 șefi de centurii, cari toți au locuit la Apulum (Alba Iulia). Din punct de vedere militar, comandanții legiunii veneau în grad imediat după guvernatorul provinciei, care în viața civilă sta însă pe același rang cu procurator Augusti.

Administrația provinciei era condusă de delegați ai împăratului, cărora le era subordonată nu numai

¹⁴⁶ Idem, op. citat, pag. 133.

armata, ci și populația civilă și funcționarii administrativi. Acești delegați purtau diferite titluri, ca *Legati Caesarum*, *Legati Augustales*, *Consules*, *Proconsules*, *Procuratores Caesarum*, *Praejecti Augustales*, *Protopretores* etc, toți funcționari superiori imperiali.

Cel dintâiu delegat sau locțiitor al împăratului Traian a fost Terentius Scaurianus pela anul 110 după Christos.¹⁴⁷ Numele celorlalți urmași ai săi sunt citate în lucrările istoricilor Ackner, Neugebauer, Cserni, Vass etc, cu multă exactitate, pe baza vechilor inscripțiuni găsite.

Castrele și așezările romane din Dacia Apulensis

Concomitent cu organizarea administrativă, politică și economică, împăratul Traian a procedat și la organizarea militară, ale cărei urme se văd până în zilele noastre pe locul castrelor romane, care erau pure fortificații militare, devenite unele și colonii, iar altele rămase simple așezări pentru asigurarea ordinei provinciei cucerite și menite a contribui la romanizarea ei. Castrele romane din Dacia Traiană au fost construite mai ales pe văile râurilor Murăș, Olt, Someș, Streiu etc., și nu la înălțimi mari, ci pe panta dealurilor, cum e la Apulum (Alba Iulia) la poalele dealului Mamut, Alburnus minor (Abrud) pe locul numit „Cetățea”, Micia (Vețel) etc, contrar obiceiului Dacilor, cari își așezau cetățile pe înălțimi, cum sunt cele din Munții Sebeșului: Costeștii la 550 metri, Piatra roșie la 823 m. și Grădiștea Muncelului la 1256 m., apoi cele din vârful Pietrii Craivei la 1083 m. și de la piscul Tăufi (669 m.) de pe valea Ampoiului.

Unul dintre cele dintâi castre romane s'a ridicat de legiunea XIII Gemină la Vefel (Micia), lângă Deva, în fața drumului ce se deschide, prin satul Căienel, spre munții metaliferi din regiunea Băiței.

Al doilea castru s'a edificat la Apulum, căruia i-au urmat castrele de pe valea Murășului, ca Ad-Aguas (Călan), Germizara (Geoagiu), Blandiana (Cârna) și Burticum (Vurpăr).¹⁴⁸

Fig 28. Castelul dac de la Costești (jud. Hunedoara) Descoperit de prof. D. M. Teodorescu din Cluj.

Judecând după documentele din acel timp, cel mai important castru, devenit municipiu și apoi colonie, a fost Apulum, de care mă voi ocupa mai pe larg într'un capitol deosebit.

Este regretabil că nu se poate vorbi totdeauna cu destulă precizie despre situația și întinderea tuturor coloniilor, castrelor și diferitelor așezări romane din Dacia, pentru-că ne lipsesc în privința multora documentele relative scrise. Scrierile lui Herodot, Ptolemaeus, Iordanes, ca și tabela lui Peutinger și cea fără nume de la Ravena conțin une-ori veritabile lacune. Pe de altă parte hoardele popoarelor barbare, în timpul migrațiunii lor, au distrus tot ce le-a căzut în cale, mai ales în Dacia. Abia mai târziu locuitorii aplicați la munca câmpului, arând pământul, ne-au scos la iveală unele rămășițe și fărâməturi de diferite obiecte, în baza cărora se poate trage o concluzie despre starea faptică din antichitate.

Astfel, pe baza lucrurilor găsite de istoricul maghiar dr. Cserni Béla, care el însuși a făcut multe săpături, se poate spune că au existat așezări romane, mai mici sau mai mari, în următoarele localități din

¹⁴⁷ Corpus Inscriptionum. Latinarum 111, 1443.

¹⁴⁸ Idem, op. citat., III, 1407.

județul Alba: Alba Iulia, Roșia Montană, Bucium, Abrud, Galda-de-jos, Vințul-de-jos, Berghin, Vurpăr, Bucerdea vinoasă, Cetea, Cecălaca, Stremți, Geoagiul-de-sus, Galda-de-sus, Gârbova-de-sus, Uioara (Ocnele Murășului), Hopârta, Spânlaca, Căptălan, Ciuciu, Cârna, Micești, Șoimuș, Corna, Cricău, Ighiu, Lopadia, Decea murășană, Portul Murășului, Sântimbru, Sâncraiu, Oarda-de-jos, Mănărade, Aiud, Lopadia română, Ampoița, Pețelca, Pătrânjeni, Păclișa, Sard, Șebișeni-Vinț, Spring, Cenade, Secaș, Cricău, Tîbru, Rădești, Tăuți, Oieșdea, Valea Dosului, Ocna Sibiului, Cacova și Zlatna. Din județul Turda: Neagra, Vințul-de-sus, Bistra, Turda, Baia-de-Arieș și altele.

În ce privește satul Pătrânjeni (de lângă Zlatna) voi aminti că s'au găsit, în anul 1717, fundații întregi de case romane, ceea-ce presupune și aici o colonie romană. Mai mult chiar. Cu prilejul construirii liniei ferate Alba Iulia–Zlatna, săpăturile făcute au scos la lumina zilei inscripțiuni comemorative, care ne arată că în munții împrejmuitori au fost serioase exploatări miniere.¹⁴⁹ Tot în hotarul acestei comune s'a găsit monumentul comemorativ al procuratorului Aelius Sostratus,¹⁵⁰ care azi formează masa de jertfelnic a bise-ricei ortodoxe din loc, pe care o deservește vrednicul preot Amos Opriș.

O mulțime de așezări romane au fost și în județul Hunedoara, atât în dreapta cât și în stânga Murășului, mai ales în regiunea minelor de aur din munții ce se ridică în fața orașului Deva, ca și în regiunea minelor de fer de la Ghelar, lângă orașelul Hunedoara, apoi în țara Hațegului, pe valea Streiului etc. Despre multe din ele se face amintire în cuprinsul cărții de față. Cu studiul și săpăturile lor s'au ocupat și se ocupă intensiv științificește D. M. Teodorescu, profesor de archeologie la Cluj, și C. Daicovici, conferențiar tot acolo.

Multe din rămășițele romane din comunele de mai sus se află azi răspândite prin diferite muzee, ca în cele din Alba Iulia, Cluj, Aiud, Deva, Blaj, Sibiu, Budapesta, Viena și București. Unele împodobesc parcuri și castele de nobili unguri, iar altele au fost înstrăinate și puse în comerț de lăcomia oamenilor.

Afară de acestea vor mai fi desigur și alte castre, nedescoperite încă sau dispărute cu totul de pe fața pământului. Despre județele Alba și Hunedoara se poate spune că au fost în întregime colonii romane. În ce privește orașul Apulum și Ulpia Traiană (Sarmiseghetuza) s'au găsit și se găsesc încă zilnic și azi dovezi elocvente despre vechia lor strălucire, de îndată ce zgârie cineva pământul.

Este interesant de constatat că așezările romane din Dacia n'au fost răspândite în aceeași formă pe tot cuprinsul ei. Așa, de exemplu, în Muntenia (Dacia Malvensis) au fost, cu toată probabilitatea, numai puține colonii, deoarece în partea răsăriteană a Carpaților (Montes Bastarnici) până la Nistru (Tyras sau Danasirus), în afară de Valul lui Traian, au rămas prea puține urme, în baza cărora s'ar putea trage concluzia că ar fi existat colonii romane. Cu mult mai dese apar aceste colonii în Moldova (partea nord-estică a Daciei Malvensis), apoi în Ardeal și văile sale (pe teritoriul Daciei Apulensis și Daciei Porolissensis). Pe teritoriul acestora cad toate localitățile, despre care ne vorbesc tabela lui Peutinger, ca și tabelele fără nume de la Ravena.

Se vede că Romanii au căutat să populeze mai întâiu localitățile dace și numai în mod excepțional și pentru interese militare și economice au format colonii noi, care au primit apoi nume romane.

Capitolul III

Grupele regiunii miniere exploatare de romani

Din capitolele precedente s'a putut vedea că minele de aur din Munții Apuseni erau cunoscute diferitelor popoare încă din timpurile cele mai vechi, din vremuri preistorice. Regiunea minieră a Munților Apuseni a fost un fel de Californie pentru toate neamurile, care au stăpânit-o în decursul istoriei. Azi nu mai încape nicio îndoială că bogățiile miniere din Dacia au constituit un puternic motiv, pentru ca împăratul Traian să facă tot posibilul să s'o ocupe prin forța armelor. Faptul acesta îl confirmă de altfel și graba, cu care marele împărat, îndată după victoria definitivă obținută în contra Dacilor, a ocupat cu legi-

¹⁴⁹ Dr. Cserni Béla, op. citat, pag. 152 și 153.

¹⁵⁰ Idem, pag. 245.

unea XIII Gemina întreaga regiunea muntoasă dintre râurile Arieș, Crișul alb și Murăș și a trimis aici toată lucrători și coloniști din cei mai pricepuți, recrutați din toate părțile vastului imperiu, ca să activeze cât mai mult exploatarea miniere.

Printre acești muncitori versați în minerit și cari și-au câștigat un adevărat renume au fost în special Dalmatinii și Piruștii, originari din Albania și Epir. Cei dintâi au pus bazele orașelului Ampelum (Zlatna de azi), iar cei d'ai douaie au contribuit mult la dezvoltarea orașelului Alburnus maior (Roșia Montană de azi).¹⁵¹

Regiunea minieră din Munții Apuseni sau mai precis din Munții Abrudului, care a fost exploatată de către Agaturși, Daci și mai ales de către Romani, prof. Cserni Béla o grupează în modul următor:

1. Grupa minieră a Băiței

Cade pe teritoriul județului Hunedoara, în vecinătate cu jud. Alba. Minele exploatate de Romani sunt spre sud de Băița și anume în munții Cornet și Sfredelul, unde a fost o însemnată colonie minieră romană și unde, în anul 1881, s'au găsit de archeologul Téglás Gábor, cu ocazia unor săpături, o mulțime de rămășițe romane, ca săgeți de șteampuri de piatră și moșiere sau piulițe, care se află azi în muzeul istoric din Deva. Cea mai mare activitate au dezvoltat-o strămoșii noștri romani în jurul galeriei numită azi Ana, unde s'au găsit mai multe piulițe și pietre cu inscripții romane. Tot aici, făcându-se niște săpături mai adânci, în anul 1880, s'a dat de urmele unui tezaur monetar din vremea împăratului Marcus Aurelius.¹⁵²

2. Grupa minieră Baia de Criș Ruda

Este situată tot în județul Hunedoara și de asemenea în vecinătatea județului Alba. La Măgura Căraciu-lui (851 m.), de lângă Baia-de-Criș, s'au descoperit urme, care confirmă exploatarea aurului prin spălare înainte cu mii de ani.

Aici s'au găsit trei vechi și frumoase statui miniere, care îmbogățesc azi muzeul istoric din Deva. Roma-nii au căutat metalul nobil în acest munte și prin facerea de galerii, care se pot distinge și azi. Exploatarea Agaturșilor și Dacilor se mărgineau mai mult la suprafața solului și nu întrebunțau decât rar sistemul săpării de galerii, care a fost introdus mai intensiv de Romani.

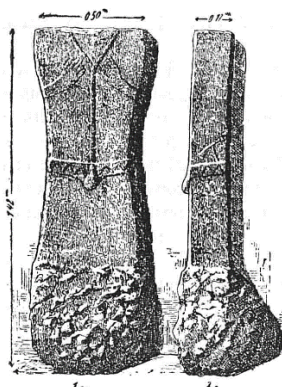

Fig. 29. Donă statui miniere romane, găsite în minele din Măgura Căraciului, lângă Baia-de-Criș

Urme de minerit sau băișag roman, cum se zice în Ardeal, s'au găsit și în comuna învecinată Țebea, în al cărei cimitir ortodox își doarme somnul de veci Avram Iancu, eroul revoluției de la 1848. Cei vechi îi ziceau Chybe.

Comuna Ruda (4 klm. De la Brad și 9 klm. De Baia de Criș), a fost pe vremea Romanilor un remarcabil centru minier, cum dovedesc diferitele rămășițe și pietre cu inscripții romane. Pe o piatră de trachyt, aflată în mina „12 Apostoli“ de la Ruda, s'a găsit inscripția următoare, compusă numai de trei litere inițiale: V E P. Archeologul Téglás Gábor, după îndelungate și intensive studii, a dezlegat înțelesul acestor trei inițiale, spunând că ele trebuie citite astfel: *V(illicus) E(t) P(rocurotor)*, titlu care se dedea, sub Roma-ni, unui funcționar superior din administrația minelor statului. Villicus, un soiu de curator, era un

¹⁵¹ Téglás Gábor: Tanulmányok a rómaiak daciai aranybányászatáról, 1889. Pag. 38 și următoarele.

¹⁵² Téglás Gábor: Hunyadmegyei Kalauz. Cluj. 1902, Pag. 67

funcționar și în exploatarea particulare, dar totodată și în cele de stat, iar câte odată făcea parte și din personalul tehnic conducător, cum ne arată o inscripție pe o piatră de altar, găsită în anul 1885, și care azi se găsește în altarul bisericii ortodoxe din comuna Pătrânjeni (delângă Zlatna).

Fig. 30. Inscripția romană V E P pe o piatră de trachyt, găsită în minele de la Ruda.

Partea de sus a pietrei fiind ruptă, inscripția, care se poate citi numai de la rândul al treilea, este următoarea:

DI
EM. V AP
NARIS VER S
AUG. N. ROMA
NS AUG. N. VERN
VIL. POSUIT

După archeologul Domaszewsky această inscripție trebuie citită astfel: (Isi)di? (pro salut) e M. Jul(ii) Ap(olli)naris Ver(us) Aug(usti) n(ostri) Romanus Aug(usti) n(ostri) veru(ae) vil(ici) posuit... ceea-ce ar însemna că un fel de contabil (*verua ab instrumentis*) și un *villicus* au adus jertfă pe acest altar pentru sufletul lui *M. Julius Apollinaris*, un funcționar înalt, care a servit la procuratura minieră din Ampelum (Zlatna).

Că a existat în ierarhia funcționarilor romani postul de contabil, cunoscut sub numele *verua ab instrumentis tabulariorum*, ne arată și o altă piatră, care se poate vedea și azi zidită în casa lui Lukdes Mihai din Zlatna. Această piatră a servit ca amintire soției lui Fuscinus (*verua ab instrumentis tabulariorum*), cu numele *Sossia Sabina*, care a trăit numai 26 de ani și care a murit după o căsătorie de 11 ani și 10 luni.

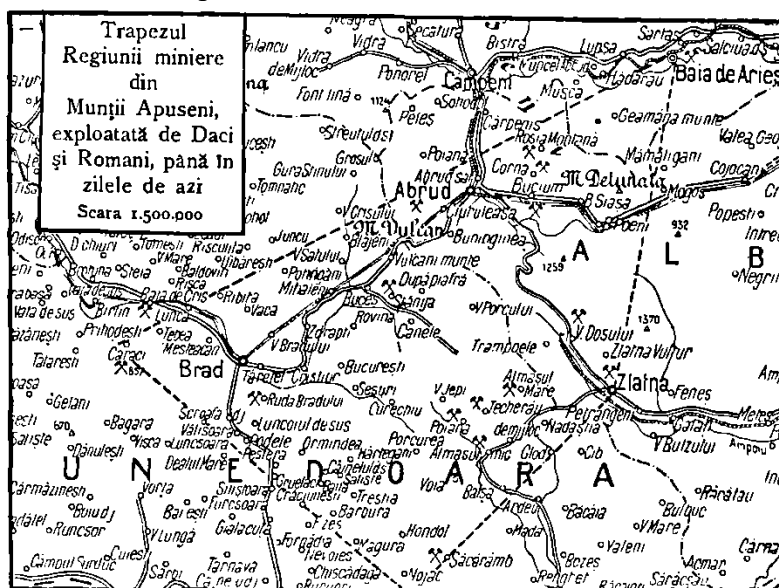
Iată textul acestei inscripții:

D M
SOSSIA SABINA
VIXIT ANN. XXVI
EFECIT ÎN MAT
RIMON. ANN. XI
M. X. SINE. VLLA Q
VERELLA FUSCI
NUS VER. AB INS
T. TAB. COIUGI
B. M. P.

Dintr'o inscripție găsită în Aprilie 1873 în renumita biserică „Diana“ din Efes și anume: „T. Cl(audio) T. F. Papiria (X)enophonti. Pro(curatori) Illyrici per Moesiam inf(eriorem) et Dacius tres”, rezultă că acel Claudius a fost ulterior procurator al minelor de argint din Panonia și Dalmația (*procurator argentinarum Pannoniarum et Dalmatiarum*) și apoi procurator al Daciei de mijloc (*procurator Daciae Apulensis*). Din

aceasta se deduce că, după analogia din Dalmația și Gallia, a fost și la Ruda și la Zlatna acel villicus, despre care se face amintire și pe piatra din biserica de la Pătrânjeni și că el a fost și curatorul minelor și condu-cătorul lor tehnic. Această afirmațiune o confirmă și studiul aprofundat al lui Téglás Gábor asupra inscripției de la Ruda, dându-ne posibilitatea să așezăm pe villicus în statul funcționarilor de la minele de aur din Dacia și că deci cele trei inițiale V E P înseamnă *V(illicus) E(t) P(rocurator)*.¹⁵³

Urme clare și vizibile de exploatări romane în minele de la Ruda s’au găsit și în mina din masivul Barza-Ruda, anume în cele două galerii paralele, numite azi, Sofia” și, Mihail”, unde câteva trepte roma-ne, artistic săpate, sunt fără îndoială operă romană.¹⁵⁴

Trapezul regiunii miniere din munții Apuseni exploatată de daci și Romani, până în zilele de azi.

3. Grupa minieră Fericeș –Măgura–Dealul Ungurului

După ultima împărțire administrativă, grupa acestor mine cade parte în județul Hunedoara, parte în județul Alba. Ea se întinde de la Geoagiul de jos (vechiul Germizara), de pe partea dreaptă a Murășului, vis-à-vis de Orăștie, și până la Ampelum (Zlatna). La Germizara s’au găsit o mulțime de țigle și cărămizi cu inscripția: L E G XIII G E M (*Legiunea XIII Gemina*) și N. S. B. (*Numerus Singularis Brittanorum*). Această localitate era legată cu Apulum (Alba Iulia) printr’o admirabilă șosea, care mergea tot pe dreapta Murășului. Din cauza izvoarelor sale calde, Germizara era o stațiune balneară foarte căutată în Dacia. Tot aici se mai afla și așa numitul Collegium Galatarum,¹⁵⁵ care era o societate a coloniștilor aduși din Asia mică, după cum la Ampelum era Collegium ffercliani cu scop pur religios, iar la Alburnus maior (Roșia Montană) Collegium Jovis Cerneni, care era o societate de ajutor mutual și de înmormântare. La Brucla (Aiud) era Collegium aurariorum a muncitorilor minieri.¹⁵⁶

Drumul de la Geoagiul de jos duce peste comunele Mada, Balsa, Almașul mic, Poiana, Techereu și Almașul mare la coama munților Fericeș sau Fericeaua (1172 metri) și Dealul Ungurului (1043 metri), unde existau din timpurile cele mai vechi renumite mine de aur. O mulțime de rămășițe vechi romane, ca piulițe, cioburi etc., descoperite aici, se găsesc azi la muzeul din Cluj. Fără îndoială că numirea de azi a Dealului Ungurului a fost cu totul alta pe vremea Romanilor. Care însă era, nu se cunoaște.

4. Grupa minieră de la Almașul Mare

Cade, ca și cea precedentă, pe teritoriul județelor Hunedoara și Alba. Este în imediată apropiere de grupa Fericeș-Măgura–Dealul Ungurului, fiind concentrată mai ales în jurul muntelui Dosul negru și cu-

¹⁵³ Téglás Gábor: Articol publicat în revista Bányászati és kohászati lapok No. 21 din Noembrie 1906 despre administrația minieră din Dacia și despre inscripția găsită în mina „12 Apostoli” din hotarul comunei Ruda, de lângă Brad.

¹⁵⁴ Dr. F. Schumacher: Die Goldlagerstätten und das Braunkohlenvorkommen der Rudaer 12 Apostel Gewerkschaft zu Brad in Siebenbürgen für praktische Geologie”. Berlin, 1912.

¹⁵⁵ Corpus Inscriptionum. Latinarum 111, 1394.

¹⁵⁶ Corpus Inscriptionum. Latinarum 111, 941.

prinzând și teritoriul comunelor Sfănița și După Piatră. Aparține erupțiunii terțiare de andesit și este cunoscută din punct de vedere geologic sub denumirea de „Grupa Dealul Jidovului-Stănița”, având o lungime de 25 klm. O parte a acestui puternic lanț de munți începe cu vârfurile izolate de andesit: Dealul Jidovului, Măgura Lupului și Breaza de Zlatna și continuă peste Grohaș la Stănița, pe o lățime de circa 11 klm.¹⁵⁷

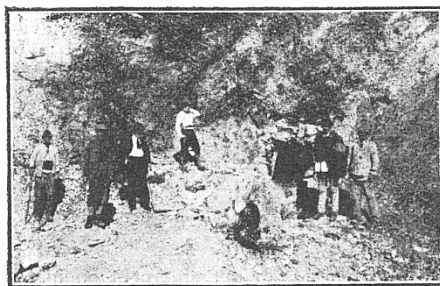

Fig. 31. Intrarea în mina „Zăpodia” din muntele Fericea

În minele de la Almașul mare au fost găsite două statui vechi romane, reprezentând pe Jupiter și Juno. Ele se află azi în muzeul de la Deva și sunt descrise pe larg, de către archeologul Téglás Gábor, în revista ungurească „Bányászati és kohászati lapok” din 1905.

5. Grupa minieră Corabia-Vulcoiu-Boteș

Începe de la izvoarele văii Ampoiului, despărțită de comuna Bucium și orașul Abrud prin Dealul mare. În muntele Vulcoiu, cu vârful său de trachyt numit Corabia (1351 metri), se află ceva mai jos de creștet vestita mină de aur Sfinții Petru și Pavel, pe teritoriul comunei Bucium cu cele 6 sate ale sale: Bucium-Poeni, Bucium-Șeasa, Bucium-Muntari, Bucium-Isbita, Bucium-Sat și Bucium-Cerbu.

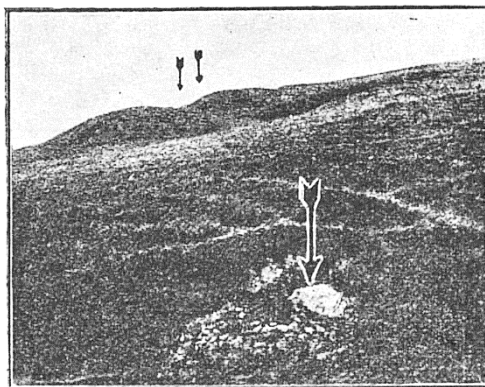

Fig 32. Vârful muntelui Boteș cu săpături presupuse din timpul Romanilor.

Urmele archeologice găsite în cursul vremii, ca unelte, inscripțiuni, rămășițe de locuințe stabile romane, dar mai ales cele două cimitire de lângă muntele Corabia arată că aici s'a desfășurat o statornică și fecundă exploatare minieră, cu lucrători aduși din Dalmația, din Grecia, Phrygia și Bitynia. În cimitirele de mai sus se îngropau, pe lângă funcționari, și muncitorii sclavi, aduși din diversele provincii romane. Întrebuințarea sclavilor la munca minelor o confirmă o inscripție comemorativă, ridicată între anii 161–167 după Chr., împărătesei *Annia Lucilla*, la *Ampelum*, de către *liberti et familia et leguli aurariorum*.¹⁵⁸ Despre munca sclavilor amintește și tabla cerată cu No. VI, găsită la Roșia Montană.

6. Grupa minieră de la Roșia Montană

Aceasta este cea mai însemnată atât prin bogăția minelor, cât și prin importanța documentelor archeologice, ce ne-au rămas și printre care cele 25 table cerate ocupă locul de onoare, Minele Cetatea mare și Cetatea mică, apoi minele Orlea-Sf. Cruce, precum și cele care se întind în masivul munților Letea, Igren, Scamnița, Cârnicul mare și Cârnicel dovedesc ori-cărui spirit cercetător că aici a fost odată o puternică colo mană romană, cum rezultă de altfel, pe lângă neprețuitele table cerate, și din număroasele urne și vase

¹⁵⁷ Ludwig Krausz: Monographie über die Stanizsa-er Albini Goldbergwerke in Siebenbürgen. Alba Iulia, 1917.

¹⁵⁸ Corpus Inscriptionum Latinarum III, 1307.

romane, inscripțiuni și monumente funerare, Grupele 5 și 6 fac parte din județul Alba. Din cauza rolului însemnat ce l'au jucat în istoria dezvoltării neamului nostru, le voi acorda o mențiune specială în capitolele următoare.

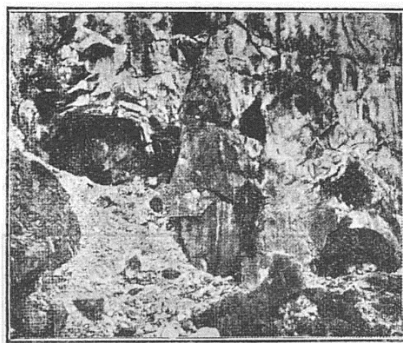

Fig. 33. Galerii romane și alte urme în masivul „Cetatea” de la Roșia Montană.

7. Grupa minieră de la Baia de Aries (Ofenbaia)

Această grupă aparține județului Turda. Și aici s'au găsit diferite unelte și obiecte vechi grăitoare despre exploatarea romane, dar, durere, nu ni s'au păstrat decât foarte puține. Rentabilitatea ei n'a fost încurajatoare nici în trecut și nu este nici azi.

Geologul Posepny împarte regiunea Abrudului în următoarele patru categorii geologice eruptive:

Prima, cea mai scurtă și mai îngustă, este cea de la Baia-dearieș. A doua este cea de la Roșia Montană-Corabia-Vulcoiu, alcătuiind două linii paralele de munte, care în partea despre răsărit este compusă în cea mai mare parte din trachyt (andesit și trachyt normal); în partea apuseană din cuarț-trachytic (dacit) și numai dinspre Vulcoiu compusă iar din trachyt simplu sau verde. În apropiere de Roșia Montană apare renumita stâncă Detunata cu coloanele ei de bazalt-andesitic. A treia linie eruptivă este cea dintre Zlatna și Mihăleni (lângă Criștior-Brad), iar a patra dintre Orăștie și Hălmagiu cu punctul principal la Săcărâmbu.¹⁵⁹

Cum sau distrus și înstrăinat multe urme romane din județele Hunedoara și Alba.

Fără îndoială, istoria posedă azi date pozitive asupra domniei romane în Ardeal, ca și asupra exploatarea miniere, pe care le-a făcut în Dacia într'o măsură atât de largă. Toate aceste date se afla consemnate, de pe urmele rămase, în vasta colecție de inscripțiuni, cunoscută sub numele *Corpus Inscriptionum Latinarum*, ca și în scrierile a o mulțime de autori vechi și mai noi, străini și români.

Evident, în timpurile agitate și chinuite ale năvălirilor barbare, multe din documentele și monumentele vremii au fost distruse fără urmă, iar din cele rămase, întâmplător, unele au fost nimicite mai târziu, fie din neștiință, fie din răutate. Astfel archeologul Téglás Gábor ne spune într'o broșură-călăuză asupra jud. Hunedoara că însuși Joan Huniade Corvinul, guvernatorul Ardealului, a întrebuințat în edificarea cartelului său de la Hunedoara o mulțime de statui și pietre cu inscripții comemorative aduse de la Sarmisegetuza (Grădiște) și de la Micia¹⁶⁰ (Vețelul de azi, lângă Deva), unde a fost, cum se știe, un important castru roman.

De asemenea număroase statui și pietre comemorative, mai ales din regiunea Albei Iulii (vechiul Apulum), au căzut pradă reconstrucției cetății de la Alba Iulia sub împăratul Carol VI (1711– 1740).

Tot din Călăuza lui Téglás Gábor mai află că în parcul și în castelul contelui Geza Kuun din Minthia, lângă Vețel (vechia Micia) se află adunată o mare mulțime, un adevărat muzeu, de statui (printre care și Charon și Pan), altare, monumente funerare, care toate la un loc constituie un adevărat tezaur despre trecutul istoric al Daciei. Multe obiecte și rămășițe vechi romane se mai găsesc și în parcul și castelul baronului Nopcea din Zam, azi proprietatea familiei Csernovics, precum și în alte curți și castele ungurești din Ardeal.

¹⁵⁹ Lukács László: Az erdélyi nemesfém-bányászat jelene és jövője. Budapest, 1879. Pag. 7.

¹⁶⁰ Téglás Gábor: Hunyadmegyei Kalauz. Cluj, 1902. Pag. 98.

Dar chiar de când avem fericirea să trăim în România Mare, autoritățile române stau cu totul nepăsătoare în fața jafului ce se comite cu obiectele vechi ce se mai găsesc pe ici-colo și vorbesc despre trecutul nostru. Așa, de exemplu, pe locurile de case distribuite cu ocazia împrumutării la Partoș (Portul Murășului), între gara Alba-Iulia și podul de peste Murăș, s'a clădit în vremea din urmă un respectabil număr de case noi, întrebuințând o bună parte din cărămizile ștampilate din timpul dominațiunii romane, săpate și scoase la iveală de cei interesați, fără ca autoritatea comunală a orașului să ia măsuri pentru adunarea, selecționarea și păstrarea acestui material prețios în muzeul comunal, cum a procedat sub regimul maghiar învățatul pro-fesor de la liceul local dr. Cserni Béla, autorul importantelor săpături făcute pe locul vechiului oraș Apulum.

Ar fi timpul să ne deșteptăm și să fim mai vigilenți și mai respectuoși cu puținele urme ce se mai găsesc câte-odată, grăindu-ne despre trecutul străbunilor noștri, căci din respectul pentru gloria trecutului putem să mai culegem îmbărbătare pentru viitorul ce ne așteaptă.

Capitolul IV

Centrul minier de la Roșia Montana (Alburnus Maior) și Bucium

Dintre toate centrele vechi miniere, arătate în capitolul precedent, cele mai însemnate au fost Alburnus maior (Roșia Montană cu Buciumul) și Ampelum (Zlatna). Urmele minelor de la Roșia Montană, prin strălucitele amintiri ale epocii romane în Ardeal și prin neprețuitele table cerate, găsite aici, ne dau cele mai sigure și mai importante lămuriri despre felul exploatărilor, ca și despre viața minierilor romani. Este indiscutabil că cea mai dezvoltată industrie minieră a fost la Roșia Montană. În schimb centrul administrativ a fost la Ampelum, unde își aveau reședința *procuratori aurararium* sau *procuratori augusti* cu oficiile lor montanis-tice. La Abrud era numai un *sub-procurator*.

Câteva date geologice

Situația geografică a minelor de la Roșia Montană este 46 grade, 18 minute, 20 secunde lățime nordică și 40 grade, 47 minute și 57 secunde lățime estică. Roșia Montană este înconjurată de munți înalți, ca Vârșul cu creștet dublu: Rotunda și Gârda. Din valea Roșiei Montane se ridică imediat de către est muntele Letea, de către nord Văidoaia și Igrenul, de către nord-vest Orlea, de către sud Cârnicul, Cetatea și Zeus (Czaisz) și de către sud-vest Carpinul.

Teritoriul aurifer are o lungime est-vestică de 2.5 kilometri. O lățime de 1.5 klm. și un teritoriu de 31½ kilometri pătrați. Pe acest teritoriu întâlnim minerale alcătuite din trachyt și andesit, apoi pietre de nisip. Cârnicul, Cârnicelul, Cetatea, Afinișul și Zeus sunt formate din dacit. Partea de mijloc a Cetății este compusă din așa numita breccia.¹⁶¹ În Cârnic, apoi în partea nordică și sud-vestică a Cetății întâlnim un pietriș de porfir, în care se află cristale de cuarț cu 6 laturi și piramide duble. Cetatea, vecină cu Cârnicul, își are numele de la stâncile și vârfurile în formă de cetate. În toți munții, cari împrejmuesc Roșia Montană, au fost și sunt exploatări miniere.

Aurul se găsește aproape în fiecare piatră. În exploatările de la Afiniș s'au scos în vechime mari cantități de aur. După însemnările lui Partsch, s'a aflat în anul 1826, în mina masivului zis „Boi”, foarte mult aur liber. Într'un interval de muncă de câteva ore se scoteau 7, 8 și chiar 9 kilograme aur. Cantități însemnate de aur s'au găsit și în Cârnic, în dacit și în piatră de porfir. Aurul de la Roșia Montană a fost și este renumit pentru frumoasa lui formă cristalină. El se află câte-odată și în octaedre, hexaedre și în romburi.

Exploatările romane de la Roșia Montană

Nici într'o parte nu se văd mai bine, mai convingător și mai plastic urmele exploatărilor miniere ale Romanilor ca în masivul de la Roșia Montană, unde au lucrat în mare parte coloniști și muncitori Piruști,

¹⁶¹ Urbán Mihály: Bányászati és kohászati lapok No. 17 din Septembrie 1906.

cei mai bine reputați lucrători minieri ai timpurilor vechi, pe cari împăratul Traian a ținut să-i așeze aici, aducându-i din Dalmația și Epir. Preocupățiunea marelui împărat a fost nu numai să aducă în Dacia coloniști *ad agros urbes colendas*, cum scrie istoricul timpului Eutropius, ci și să exploateze cu succes bogatele mine de aur.

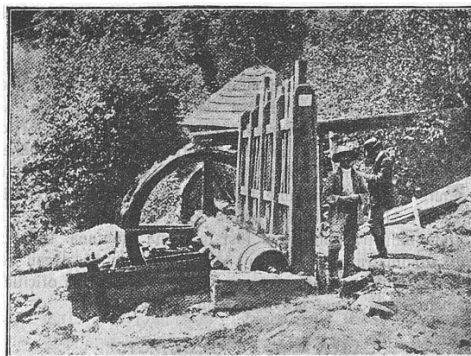

Fig. 34 Șteampuri primitive de la Roșia Montană, aproape identice cu cele din vremea Romanilor.

Dacă la început Romanii urmau și ei exemplul Dacilor de a scoate aurul prin spălare din nisipul văilor și al râurilor, ei n’au întârziat de a face apel și la procedee tehnice, încercând să scoată metalul nobil din stâncile subsolului, spărgând minereul aurifer și măcinându-l. Ei au introdus în exploatările miniere mijloace mai sistematice și de natură mecanică prin specialiști recunoscuți. În această privință ni s’au păstrat urme din cele mai evidente la Roșia Montană. Minele de aici Cetatea Mare și Cetatea Mică, ca și cele din Cărnicul Mare, constituie până în zilele noastre o icoană vie a ingeniosului mod de extracțiune practicat de Romani. În special masivul Cărnicului a fost sfredelit și găurit de jur-împrejur și în multe locuri de sus în jos prin galerii sau ștolne, ca o cetate asaltată de brațe dornice cu ori-ce preț de îmbogățire.

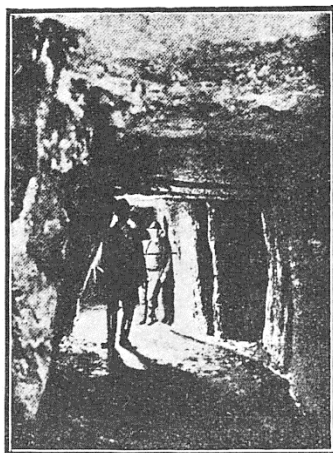

Fig. 35. O galerie veche din timpul Romanilor în mina de azi a statului de la Roșia Montană.

Din examinarea minelor de la Cetatea mare și Cetatea mică se poate vedea deosebirea dintre felul vechiu de exploatare și cel de azi.¹⁶² Romanii erau pricepuți în săparea galeriilor, pe cari le făceau mari și cu arcuri boltite, aproape arhitectonice. Deși nu cunoșteau pulberea explozibilă, care s’a descoperit abia după o mie și ceva de ani, și cu atât mai puțin dinamita, uzitate azi în exploatarea minelor, Romanii făceau galeriile, zdrobind stanele mari de piatră prin încălzire, adică prin foc, peste al căror volum mărit se turna apoi oțet și apă, ceea-ce înlesnea sfărâmarea lor. Urme doveditoare despre această operație să văd și azi în chip impu-nător la Cetatea mare și Cetatea mică.

Arheologul sas Ackner, un meritos colecționar de antichități ale Ardealului, scrie următoarele impresionante rânduri cu privire la splendoarea celor două Cetăți, care, dimpreună cu corandele Frasinului de la Bucium, sunt cele mai frumoase monumente ce ne-a putut lăsa viețuirea strămoșilor noștri pe acest pământ: „Când cine-vă vizitează Roșia, trebuie să întrebe cu tot dreptul mai întâiu de vestita Cetate. Ur-

¹⁶² Dr. Cserni Béla: Alstóchérvármegye történelme a római korban. Pag. 154.

cându-se în sus spre ea, la privirea masselor scobite, călătorul se uimește și rămâne îngrozit. Ele sunt pe din afară și pe dinlăuntru lucrate în cerc și în realitate se pot asemăna cu un amfiteatru ărpănat sau mai bine încă cu un vulcan stins, al cărui crater înnegrit privește spre cer. Cetate mare și mică în limba română însemnează întăritură mare și mică. Acestor stânci li-se cuvine cu atât mai mult numele de întărituri, cu cât în Cetatea mare nu poate intra cine-vă decât prin o singură deschizătură în partea despre miazănoapte, iar în Cetatea mică numai printr'o strâmtă văgăună. Privirea de sus în jos, dacă cine-vă s'a urcat până la vâri, și interio-rul, dacă cine-vă a pătruns înlăuntru, sunt înfiorătoare. Toate simțurile celui ce a străbătut înlăuntru, mai ales dacă aceasta o face pentru prima-oară, sunt puse în mișcare. Nu fără un simțimânt de groază vezi ici pe băieșul îndrăzneț deasupra rupiurilor periculoase cum se urcă de pe un sghiab pe altul, adesea pe scări nesolide, pe balcoane formate ici-colo sau pe urme de picior tăiate cu îngrijire și pe vârfuri de stâncă ce se ridică drept în sus și, ca și cum ar pluti în vânt, face găuri și cu străduință sparge cu dinamită sau lucrează cu lăstarul și cu ferul".¹⁶³

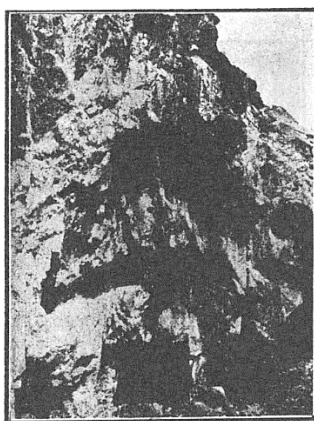

Fig. 36. „Cetatea Mare,, de la Roșia Montană cu urmele exploatării prin foc din timpul Romanilor.

Pentru scobirea și perforarea galeriilor, Romanii întrebuințau și un fel de dălți, numite „arrugia”.

Asupra procedeului, cu care Romanii sdrobiau și măcinau apoi minereul scos din galeriile minelor, vechiul scriitor grec Diodor ne dă următoarea interesantă descriere:

„Băieți încă nedesvoltați în vârstă sunt siliți să ricăie prin băi în săpăturile făcute în stâncă, să culeagă cu sânguință miclele bucăți de piatră și să le aducă afară din baie. După aceștia, bărbați trecuți de 30 de ani iau o anumită cantitate de bucățele, le sfărâma cu ciocane de fer până ce piatra e redusă la mări-mea boabelor de mazăre. Adusă în starea aceasta, femeile și bătrânii iau piatra și o duc la puiă (steampuri). Pășesc apoi 2 sau 3 la sul (fus) și învârtesc până ce au măcinat măsura primită și au făcut-o subțire ca făina de grâu. În fine oameni pricepuți iau piatra măcinată spre a o supune ultimei operațiuni. O freacă anume pe o scândură lată și ceva înclinată, în timp ce varsă pe ea apă. Pământul se descompune în apă și plutește peste scândura plecată. Aurul însă, din cauza greutateii, rămâne îndărăt. Făcând aceasta de repetite ori, ei freacă aurul ușor cu mâinile, apoi apasă încetinel cu bureți (spongi), cari iau ceea-ce este mai moale și țărânos, până ce în fine rămâne numai bucata de aur curată”.¹⁶⁴

Procedeul acesta a rămas până în zilele de azi cu o singură deosebire și anume că sulul sau fusul șteampurilor nu mai este învârtit de oameni, ci de apă, care cade în cupele unei roți ca de moară, de care este angajat fusul, spre a se putea învârti și a ridica prin dinții săi săgețile, care în căderea lor sfărâmă apoi bucățele-lele de minereu, grație pietrelor de bazalt tare ca fierul aplicate la partea de jos a săgeților. Pentru a avea apă suficientă și pe vreme de secetă, apele diferitelor pâraie au fost zăgăzuite, în timpurile mai noi, între munți, formând 2 lacuri, pentru alimentarea cu apă a șteampurilor. Un asemenea lac există și la Corna. Romanii nu cunoșteau întrebuințarea mercurului.

¹⁶³ Ackner: Römische Alterthümer Jahrbuch der K. K. Central Comision für Erf. U. Erhalt. Der Baudenkmale. Bd. 1. Wien, 1856.

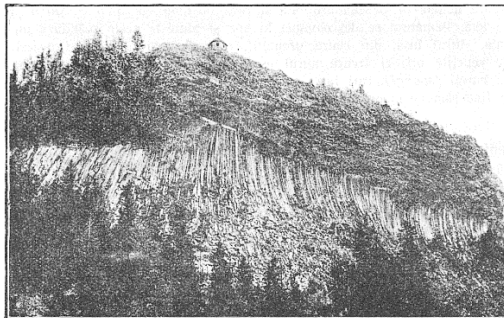
¹⁶⁴ Diodor III, 12-24.

Totuși cu acest sistem primitiv de exploatare reușiau strămoșii noștri romani să trimită anual tezaurului din Roma peste 10.000 funți de aur¹⁶⁵ (5000 kgr.), ceea ce constituie o producție enormă față cu slabele lor mijloace de extracțiune. Din aurul și argintul scos în minele de la Roșia Montană, Bucium și alte centre miniere din Munții Apuseni, împărații romani băteau monede de aur și argint. În multe locuri din Ardeal s'au găsit număroase monede de aur din vremea împăraților Hadrianus, Septimius Severus și alții, precum și dinari de argint cu efigia împăraților Caracalla, Marcus Aurelius Antoninus etc.

Exploatările romane de pe teritoriul comunei Bucium: masivul Frasinului și masivul Corabia-Vulcoiu-Boteș.

După Roșia Montană, cele mai însemnate și productive exploatări aurifere au fost pe teritoriul comunei Bucium, alcătuită din următoarele sate: Bucium-Cerbu, Bucium-Sat, Bucium-Izbita, Bucium-Muntari, Bucium-Șeasa și Bucium-Poeni. Când ne ridicăm de la Roșia Montană pe înălțimile Rotunda și Vârs, ni-se arată ochilor tabloul impresionant al munților de andesit de la Baia-de-Arieș cu stâncile lor de piatră eruptivă, care dau întregului ținut un caracter vulcanic.

Fig. 37. Detunata, celebra stâncă de bazalt din Bucium-Șeasa.

Spre răsărit de la Roșia Montană se înalță munții Ruginoasa și Hărăgușul, iar spre sud stâncă de bazalt Detunata (1182 metri) cu sora ei Flocoasa (1168 m.), la poalele cărora se resfiră cele 6 sate ale frumoasei comunei Bucium. Detunata este o impozantă stâncă, care se înalță pe coama unui deal la spatele satului Bucium-Șeasa, având un părete de bazalt de o raritate neobicinuită. El are o lungime de 200 metri, o înălțime de peste 100 metri și este format din stâlpi de bazalt cu câte 4, 6 sau 8 laturi, așezați unul lângă altul ca într'o orgă, fiind înspre vârf încovoiați puțin în afară. La poalele falnicei stânci, care, din punctul de vedere al erupțiilor geologice n'are nicio legătură cu straturile aurifere,¹⁶⁶ se află un mic ghietaș, ascuns în brădet.

Urmele exploatărilor romane din masivul Frasinului

Pe teritoriul comunei Bucium întâlnim urme vădite de exploatări romane în muntele Frasinul, care desparte satele Bucium-Șeasa și Bucium-Muntari, înălțându-se mândru în fața Detunației și a masivului Corabia-Vulcoiu-Boteș, la est de Bucium-Izbita și sud de Bucium-Poeni.

Exploatările de la Frasin sunt, după cele de la Cetatea mare și Cetatea mică din masivul Roșiei Montane, cele mai impunătoare și uriașe lucrări subterane din timpul Romanilor. Corandele impozante, care străbat, cum arată clișeul alăturat, întreg masivul stâncos al muntelui dinspre Bucium Muntari (Valea Abruzelului) spre Bucium-Șeasa, o ilustrează în mod strălucit. În măruntaiele Frasinului lucrează azi cu succes societatea „Industria aurului”, proprietara minei „Concordia”, atât de fecundă și bine-cuvântată în producția ei de aur pân'acum 40-50 de ani.

¹⁶⁵ Gutenberg Lexikon, vol. IV, pag. 147. Budapest, 1931.

¹⁶⁶ Semper: Beiträge zur Kenntniss der Goldlagerstätten des Siebenbürgischen Erzgebirges. Berlin, 1900. Pag. XII.

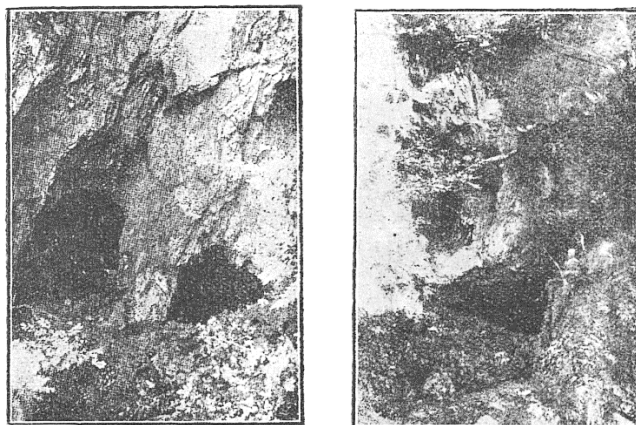

Fig. 38. Urișele corande din masivul Frasinului, comuna Bucium:
Intrarea (stânga) prin Bucium-Muntari și eșirea (dreapta) prin Bucium Șeasa.

Masivul Corabia-Vulcoiu-Boteș

Masivului Corabia aparține spinarea lată a Boteșului (1263 m.), conul de andesit al Vulcoiului cu vârful său proeminent și tăiat, precum și Corabia (1351 m.) cu Negruleasa, toate dominând prin proeminența lor impunătoare. Această triplă spinare de munți formează linia administrativă despărțitoare între comuna Bucium și comuna Valea Dosului, lângă Zlatna. Întreg masivul acestor munți este vestit din timpurile cele mai vechi prin bogăția în aur a minelor „Ieruga” din Corabia, „Sf. Petru și Paul” din Vulcoiu, „Iacob și Ana” din Bofeș, precum și vreo alte 15 mine mai mici.

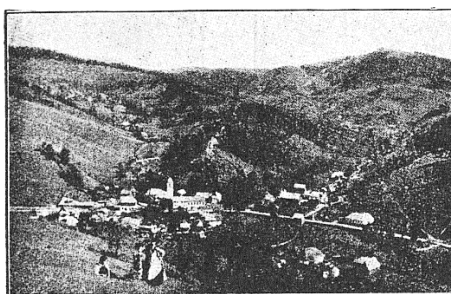

Fig. 39. Satul Bucium-Șeasa.

Buciumanii, oameni vii, inteligenți și foarte pricepuți în minierit, sunt în același timp pătimiș îndră-gostiți de pământul lor și nu văd cu ochi buni ca vreo societate străină să vină și să exploateze bogățiile subsolului moștenit și muncit de ei. Este în deosebi caracteristic ceea-ce s’a întâmplat în anul 1886 cu o societate franceză, care luase în exploatare mina „Sf. Petru și Paul”, proprietatea lui Lukdes Lăszlo din Zlatna, devenit mai târziu ministru de finanțe și apoi prim-ministru al Ungariei. În acel an o ceată de 40 țărani, cu stare bună, au dat un atac nocturn împotriva coloniei franceze de la Vulcoiu, omorând un funcțio-nar și luând cu ei cantitatea de 32 kgr. aur. Ei au comis această faptă în credința că aurul nativ este o binecuvântare a bunului D-zeu și că, după concepția lor, înstrăinarea lui n’ar constitui un mare păcat. D’atunci niciun străin n’a mai pus piciorul în această comună pentru întreprinderi aurifere. Natural, făptuitorii au fost toți aspru pedepsiți, dar faptul ilustrează mentalitatea locuitorilor, oameni liniștiți și cinstiți de felul lor, dar în materie de aur nativ, mai ales când e scos de către străini, nu se pot da uneori înapoi de la atacuri în massă. Desigur, un îndemn la asemenea gesturi îl furniza bogăția fabuloasă de pe vremuri a acestor mine. Să nu uităm că încă prin anul 1857 mina „Sf. Petru Paul” da zilnic câte 20 kgr. aur liber sau nativ și că această producție bogată a durat vreo 30 de ani, în afară de aurul stampat.¹⁶⁷

În masivul Corabia, exploatările vechi întâmpinau mari dificultăți cu izvoarele apelor. Ca să înlăture această piedică, cei vechi canalizau apele într’un mare rezervoriu, de care se serveau apoi pentru spălarea nisipului aurifer. Chiar apa din rezervoriu, în scurgerea ei, era captată din distanță în distanță și utilizată tot în asemenea scopuri.

¹⁶⁷ Téglás Gábor: A Korábia római bányászata és kettős sirmezeje. Budapest, 1890. Pag. 7 și 8.

Fig. 40. Vârful muntelui Corabia cu tranșeea numită „Ieruga”

La periferia sudică a Corabiei se afla un lac, de care vorbește și Plinius, având o lungime și lățime de câte 200 pași și o adâncime de 10 pași. Păretele extrem al lacului, construit din piatră și pământ, avea o grosime de 8 metri și poporul îi zicea Pod, de unde denumirea de azi Poduri a locului, unde s’a găsit un vechiu cimitir roman.¹⁶⁸

De la fostele stabilimente ale exploatării franceze de la Vulcoiu până la Corabia, deși sunt păduri de brad, impun ochilor niște scobituri, care merg paralel cu tăieturile numite „Ieruga”, rămase din vremea Romanilor. Este, într’adevăr, de admirat arta, cu care s’a tăiat în acel timp masivul stâncos al muntelui, căci nici chiar cu mijloacele cele mai perfecte ale tehnicei de azi n’ar fi ușor să se taie un munte de cuarț și trachyt pe o înălțime de 150 metri și o lățime de 20–30 metri. Ne putem închipui cât de grea a fost această muncă atunci, când omenirea nu cunoștea încă nici praful de pușcă, nici dinamita.

Masivul Corabiei ne este azi bine cunoscut atât din punct de vedere geologic, cât și archeologic, primul grație studiului d-lui inginer I. Bányai¹⁶⁹ și al doilea în urma unei munci conștiincioase și obositoare de 5 ani (1881–1885), depusă de archeologul Téglás Gábor,¹⁷⁰ fostul director al școalei normale ungurești de la Deva și ale cărei rezultate le-a publicat în 1890, la Budapesta, într’o interesantă și documentată carte de mare volum sub titlul: „A Korábia római bányászata és kettős sirmezeje” (Mineritul roman și cele două cimitire de la Corabia).

Cimitirele romane de la Corabia

Téglás Gábor ne spune că de la muntele Boteș spre Valea Pietri a aflat 8 șiruri de morminte, unul lângă altul. Șirurile nu sunt de aceeași lungime și din această cauză diferă și numărul mormintelor, care încep de la partea de răsărit a muntelui Boteș și d’acolo se înșirue spre vest. Numărul lor neegal se explică prin situația terenului, dar se vede că Romanii ’si-au dat silința pentru o așezare geometrică și să facă șirurile în direcție dreaptă și de aceeași lățime. Adâncimea mormintelor se schimbă și ea după situația terenului. În părțile pietroase adâncimea este 1½ metru, iar mai jos de 1.6 metri și 1.8 metri.

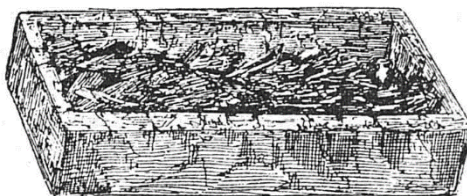

Fig. 41. Cosciug de piatră, găsit în cimitirul dela Corabia.

Mai jos de Corabia, la marginea punctului numit Poduri, aveau o adâncime de la 0.9 până la un metru. Mergând mai în jos, mormintele sunt din ce în ce mai adânci. Cadavrele sunt așezate, după simbolul învierii și al vieții de dincolo, cu fața spre răsărit, ceea-ce ar fi o dovadă că muncitorii erau creștini. În unele locuri, mormintele au fost devalizate și câteva din ele poartă urmele unui zid de piatră. Téglás amintește că în șirurile de sus a aflat 15 morminte, iar în cele de jos 20 de morminte. Dincolo de Poduri se

¹⁶⁸ Téglás Gábor: A Korábia római bányászata és kettős sirmezeje. Budapest, 1890. Pag. 13.

¹⁶⁹ Ioan Bányai: Zăcămintele aurifere din muntele Boteș (vol. XII, 1927, al Institutului geologic al României).

¹⁷⁰ Téglás Gábor: A Korábia római bányászata és kettős sirmezeje. Budapest, 1890.

începe al doilea cimitir. Acesta se întinde la poalele muntelui Slăvășoaia de la drumul de pădure, care merge spre Zlatna, spre muntele numit Gruiu Văcarului, și cuprinde teritoriul dintre Paraul Iadului, respective Fântâna Craiului și Dâmbul Tăului. Ca extensiune și număr de morminte, acest cimitir întrece pe cel de la Boteș. Depărtarea între ele este de 4 klm. Și aici mormintele sunt aranjate tot ca la Boteș, cadavrele fiind așezate cu fața spre răsărit. După ultimul șir de morminte s'a găsit un zid de 6 metri lungime și de aceeași lățime, ceea-ce ar presupune existența unui vechiu mauzoleu. Învățatul Téglás crede că în aceste părți înmormântarea se făcea prin arderea cadavrului în mormânt și anume: Din bucăți mari de piatră se construia un fel de coșciug, în care se așeza cadavrul cu fața spre răsărit, apoi 'i-se da foc și deasupra se așezau alte bucăți mari de piatră, peste care se așeza pământul. Mai înainte cadavrul se ungea cu ulei, pentru a arde mai bine.

Fig. 42. Cană de ulei, găsită în mormintele romane de la Corabia.

Săpăturile de la Corabia.

Deschizând câteva morminte, Téglás Gábor a găsit în masa unsuroasă de cărbuni, afară de oase mai mici, rămășițe de lămpi și câni, cuie mai mici și mai mari. După părerea lui, cuiele mari au fost folosite la siciul de lemn, iar cele mai mici au putut fi rămășițe de juvaere sau alte lucruri. El mai presupune că vasele au fost sparte în decursul arderii sau a aruncării pământului, căci lângă fie-care cadavru se așeza la partea dreaptă a capului o cană, iar la stânga un vas negru. Într'un mormânt, Téglás a găsit la mâna dreaptă bucăți dintr'un pahar, apoi o lampă cu inscripția OPTATI, iar într'un alt mormânt a aflat 2 câni roșii de ulei și rămășițele unei câni negre. Într'unul din morminte s'a aflat și o lampă cu inscripția IANAR. În toate mormintele nu s'a găsit niciun obiect de valoare, fie de aur, argint sau bronz, cum s'au aflat în mormintele de la Hallstatt și de la Keszthely, ceea-ce ne arată că în mormintele de la Corabia n'au fost înmormântați decât funcționari, muncitori minieri și sclavi.

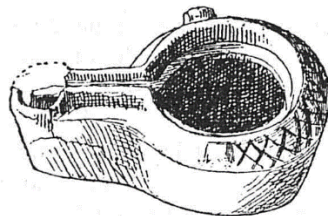

Fig. 43. Stearț-lampă romană, găsită în mormintele de la Corabia.

În toate mormintele deschise s'au aflat multe vase de pământ și mai ales câni de ulei. S'a găsit și un singur vas de sticlă, apoi plăci de metal, o oglindă de metal, despre care s'a crezut la început că ar fi de argint, dar fiind examinată chimicește, s'a constatat că era un fel de bronz, pe care Romanii îl foloseau la facerea oglinzilor. Într'un mormânt s'a aflat o păreche de cercei, iar într-un altul trei stiluri sau tocure de scris. Tot la Corabia s'a mai găsit o piatră sculptată, două capete de leu (aflătoare în muzeul istoric din Deva), bustul unei femei, care, nefiind transportabil, a rămas la Corabia, apoi unelte de minierit și anume: un mojer pentru măcinatul minereului, o troacă de lemn, care a fost găsită în mina „Sf. Petru și Paul”. O troacă identică a fost descoperită și la Roșia-Montană, în mina „Sf. Ecaterina”. Acest exemplar se află azi în muzeul național din Budapesta. În cimitirul de la Slăvășoaia s'au găsit fibule de un tip caracteristic roman.

Téglás mai spune că în morminte n'a aflat nicio monedă a timpului. A găsit însă fostul ministru ungar de comerț Lukács Béla, fiu al Zlatnei, mai multe monede de aramă și de bronz, ale căror inscripții nu s'au putut descifra din cauza ruginei.

Fig. 44. Mojer (piuă), găsit lângă mormintele romane, de la Corabia-Slăvășoaia

Fig. 45. Monede romane, găsite în muntele Negrileasa lângă Corabia.

Lukács Béla mai amintește de o monedă din vremea împăratului Adrian, pe care a aflat-o în muntele Negrileasa. Tot în muntele Negrileasa a fost descoperit un vas cu bani de argint, din cari d-na Lukács Béla a luat 8 bucăți și și-a făcut o brățară. Pe aceste monede erau gravate următoarele inscripții:

1. TRAIANO AUG. GER. DAC. P. P. TR. P. Pe revers: COS V.P.P. I. TR. P.
2. HADRIANUS AUG. COS. III P. P. Pe revers: NILUS.
3. DIVA FAUSTIAN. Pe revers: AUG. VIS.
4. DIVA FAUSTINA. Pe revers: AETERNITAS.
5. FAUSTINA AUGUSTA. Pe revers: Nu se poate descifra.
6. ANTONINUS AUG. PIUS P. P. TR. P. XXII. Pe revers: indescifrabil.
7. IMP. ANTONINUS AUG. P. P. TR. P. XV. Pe revers: indescifrabil.
8. IMP. ANTONINUS AUG. TR. P. XXI: Pe revers: COS III.

Téglás Gábor susține că la Corabia n'a fost propriu zis o colonie bine organizată, pentru-că altfel s'ar găsi mai multe urme de edificii solide. El a găsit lângă lacul de la Poduri numai niște cărămizi romane și crede că pentru apărarea minelor a fost detașată o companie (vexilatio) de soldați din legiunea XIII Gemina, ai cărei soldați însă au locuit în colibe de lemn sau de piatră.

Corporația minierilor (*Collegium aurariorum*) își avea sediul la Zlatna.¹⁷¹

Pe baza inscripțiilor din morminte, Téglás susține că poporul din părțile Corabiei a folosit limba oficială a imperiului, adică cea latină, și că a cunoscut perfect toate formele îndatinate la inscripțiile funerare. El confirmă faptul că la Zlatna (Ampelum) și la Roșia Montană (Alburnus maior) majoritatea locuitorilor a fost compusă din coloniști-muncitori, aduși din Albania și Dalmația și că acestora li-s'au alipit cu vremea Greci, Dolicheni, Comagenei,¹⁷² adică Semiți din Syria, și Bithinieni din Phrygia 3). Toți aceștia și-au însușit limba și datinile romane, adică s'au romanizat.

Capitolul V

Administrația minieră sub Romani

Ocupând Dacia, împăratul Traian a înțeles ca, până la noui ordine, să administreze regiunile miniere prin ofițerii legiunii XIII Gemină. Aceștia îndeplineau, la început, lucrările de cancelarie, de control și une-ori chiar lucrările tehnice. Apoi, pe măsura organizării noiei provincii, a fost numit în fruntea administrației miniere un procurator cu titlul *procurator aurariorum*, care trebuia să fie specialist și se deosebia de procuratorul sau guvernatorul administrativ al provinciei.

¹⁷¹ Corpus Inscriptionum Latinorum 111, 941

¹⁷² Corpus Inscriptionum Latinorum III, No. 1301, care se ocupa de Zlatna, publica următoarea inscripție despre Comagenei; I(ovi) O(ptimo) m(aximo) Commagenorum eterno Marinus Marian (us) Bas sacerdos I(ovis) O(ptimo) m(aximi) D(olicheni) pros(alute) s(ua) suorumq(ue) omnium vot(um).

Dintre cei mai marcanți procuratori, cunoscuți posterității, citam între alții pe:

a) *M. Ulpius Hermias*, primul organizator al exploatărilor miniere, care s'a ridicat la această demnitate dintre libertinii împăratului Traian. Desigur trebuie să fi fost un om de valoare și priceput, căci după moarte rămășițele sale pământești au fost transportate la Roma din ordinul împăratului.¹⁷³

b) *Neptunalis*, de asemenea libertin. El a ridicat soției sale un monument funerar, care a fost găsit la Ampelum¹⁷⁴ (Zlatna).

c) *Papirius Rufus*, primul procurator ajuns la acest înalt post din clasa de jos. A murit în Zlatna, dar nu se știe locul unde a fost înmormântat.¹⁷⁵

Mai amintim pe procuratorii *Sempronius Urbanus*,¹⁷⁶ *Macrinus Macer*,¹⁷⁷ *Caius Aurelius Salvianus*,¹⁷⁸ sub care s'a construit apeductul de la Zlatna, și *Aelius Sostratus*,¹⁷⁹ al cărui monument a fost desco-perit în hotarul comunei Pătrânjeni, de lângă Zlatna. Acest monument formează azi, după cum am mai spus și în altă parte, prestolul bisericeii române ortodoxe din Pătrânjeni.

Scriitorii Köleseri, Ackner și Neugebauer ne dau numele a 14 procuratori.

Urmele epocii romane din prima jumătate a secolului III după Christos ne lămuresc că direcția superioară tehnică și administrativă a minelor o exercita *procuratorul generat al provinciei*, care își avea reșe-dința la Apulum (Alba Iulia). Unul dintre aceștia a fost și Caius Aurelius Salvianus, avansat din demnitatea de procurator aurariorum.

În cancelariile administrației miniere stătea în primul rând *tabularius* (archivarul).¹⁸⁰ Printre aceștia a fost și Lucius Ianuarius Romulus, după cum dovedește sarcofagul găsit la Alba Iulia în anul 1772, în aula episcopiei romano-catolice.

Înregistrarea și contabilizarea diferitelor lucrări o efectuau așa numiții *librarieni*, cari se recrutau dintre militari cu cunoștință de carte. Dintre aceștia pomenim pe *M. Aurelius Antoninus*¹⁸¹ și *Helvius Primus*,¹⁸² cari au fost repartizați din sânul legiunei XIII Gemină la direcția minelor din Ampelum (Zlatna).

Casierul direcțiunii sau administrației miniere se numea *dispensator*. Dintre aceștia urmele istorice ne transmit numele lui *Callisius*,¹⁸³ care la început fusese rob sau sclav împărătesc.

La Alburnus Maior și Ampelum mai funcționau și așa numiții *leguli aurariorum*, cari aveau controlul spălătoriilor de aur și al muncitorilor din mine.¹⁸⁴

Pentru a nu rămâne restanțe de hârtii nerezolvate, prin bitouri, procuratorul putea să angajeze și alți funcționari, pe cari însă îi plătea din beneficiile sale. Aceste beneficii trebuie să fi fost foarte mari, judecând după venitul anual de 60.000 sesterți, pe care îl avea *sub-procuratorul Avianus* de la Baia-de-Criș.¹⁸⁵

Procuratorul minelor, ca funcționar superior al statului, avea datoria principală să încheie socotelile veniturilor, pe care le trimetea apoi la tezaurul împărătesc (*patrimonium caesaris*). Controlul și poliția minelor le exercita armata sub comanda unui ofițer.

Deși subsolul din regiunile miniere era proprietatea statului, totuși găsim și urme de exploatare miniere particulare. De sine înțeles, aceste întreprinderi aveau o întindere mult mai mică și exploatarea lor era

¹⁷³ Corpus Inscriptionum Latinarum III, 1312.

¹⁷⁴ Idem, 1313.

¹⁷⁵ Idem, 1311.

¹⁷⁶ Idem, 1298.

¹⁷⁷ Téglás Gábor: Tanulmányok a fomaiaiak daciai aranybányászatáról, Pag. 65.

¹⁷⁸ Corpus Inscriptionum Latinarum III, 1293.

¹⁷⁹ Corpus Inscriptionum Latinarum III, 7836.

¹⁸⁰ Idem, 1286.

¹⁸¹ Idem, 1317.

¹⁸² Idem, 1318.

¹⁸³ Idem, 1301.

¹⁸⁴ Idem, 1260 și 1307.

¹⁸⁵ D. Rotman: Aurul și argintul. Art. Publ. în „Natura“ No. 2 din 1922.

mai primitivă. Pentru aceste teritorii sau perimetre, particularii plăteau statului o arendă fixă. Aceasta se constată și din tablele cerate cu No. IX, X și XI. Arenda era de circa 70 denari pe jumătate an, adică cam 60 lei aur. Perimetrul unei astfel de mine, dată în arendă, era cam cât ar putea lucra 20 de muncitori. Obiceiul arendării minelor de către stat se practica mai mult în regiunile Roșiei Montane, Băii-de-Arieș și Corabia-Vulcoiu.

Cu începere din veacul III după Chr., statul roman întrebuinta la exploatarea minelor și o parte dintre condamnații la munca silnică (*damnationes ad metalla* și *in opus metalli*). Categoria celor dintâi săvârșea o muncă mai grea, iar ceștialalți (*in opus metalli*) mai ușoară.

Funcționarii din administrația minelor, după împlinirea anilor de serviciu, primeau pensie, iar cei, cari se ridicau în funcțiuni din rândurile sclavilor, își redobândiau libertatea.

Din studiul inscripțiilor descoperite și mai ales grație tablei cerate cu No. 15, rezulta că la Alburnus maior și la Ampelum muncitorii minieri erau constituiți în societăți cu caracter social, numite *collegium aurariorum*, sau cu caracter caritativ și religios (de înmormântare), numite *collegium Jovis cerneni*.¹⁸⁶ O asemenea asociație se spune că ar fi existat și în orașul Brucla, care ar fi fost situat între Teiuș și Aiudul de azi, iar după Ackner între satele Tibru și Cricău.

Membrii acestor societăți plăteau diferite taxe. Ca taxă fundamentală, fiecare membru plătea odată și pentru totdeauna 100 de sesterți (cam 20 lei aur), în plus o cotizație lunară de 1 as (șease bani sau centime). Și ciudat lucru: nu lipsea cu prilejul înscrierii nici cinstea lui Bacchus, căci membrul nou intrat în societate trebuia să aducă și o amphoră (ulcior cu două toarte) plină cu vin bun. Urmașii membrului răposat primeau 300 de sesterți (60 lei aur), dintre cari 50 se împărțiau între participanții la înmormântare. Dacă vreun membru asociat nu murea acasă, societatea trimetea pe spesele sale o delegație de 3 membri pentru săvârșirea înmormântării și punerea pomenei. Când asociatul deceda la distanțe mai mari de la casa lui, societatea nu mai trimetea delegați, dar plătea coloniei respective cheltuelile de înmormântare. Dacă mortul asociat era din rândurile sclavilor și fostul său stăpân nu-l înmormânta cu cinstea cuvenită, atunci *collegium cerneni*, ca pedeapsă, îi organiza o înmormântare fictivă-simbolică. În cazul când asociatul sclav își recăștiga libertatea, era obligat să facă cinste o amphoră cu vin.¹⁸⁷

Pe lângă lucrătorii minieri erau constituiți în societăți toate breslele meseriașilor. Astfel erau bijutierii (fabri aurarii), fierarii (fabri ferarii), dulgherii (fabri tignuarii), abagii și tesătorii (fabri centonariorum), lemnarii (fabri dendroforii). Comercianții (negotiatores) își aveau și ei societatea lor și un avocat angajat, cum dovedește o inscripție¹⁸⁸ găsită pe malul Murășului la „Alba Iulia.

Toate centrele miniere aveau medici vestiți și anume medici de stat și medici particulari.¹⁸⁹ În timpurile acele însă profesiunea aceasta liberă, dar grea și gingașă, nu era legată de examene ca astăzi și era practică de indivizi deștepți, cari știau să farmece și să descânte bine. Existau și chirurghi, ortopezi și dentiști.

Din cele ce preced, cititorul se poate convinge că administrația minieră introdusă de străbunii noștri romani pentru exploatarea bogățiilor aurifere din Munții Apuseni, adică din munții Abrudului, era atât de solid organizată, încât nu se putea să nu lase urme serioase de bună stare și prosperitate economică.

Este în afară de orice îndoială că una dintre prosperile colonii miniere romane a fost și cea de la Ampelum (Zlatna), care a fost înființată curând după ocuparea Daciei. Pietre comemorative și inscripțiuni, care datează din anul 158 după Christos, ne vorbesc din belșug despre acest adevăr istoric.

Numirea de *Ampeium* este consacrată de pe timpul Romanilor, deși cuvântul este de origine pură dacogetică. În prețioasa colecție de inscripțiuni vechi *Corpus Inscriptionum Latinarum*, vol III, numirea de *Ordo Ampelensis* este citată de două ori și anume la inscripția No. 1308 sub forma de ORDOOAMPELE...

¹⁸⁶ *Corpus Inscriptionum Latinarum*, tabla cerata No. II.

¹⁸⁷ Kiraly Pál: *Dacia Provincia Augusti*. Nagybecskerek, 1894, Tom. II, pag. 280.

¹⁸⁸ *Corpus Inscriptionum Latinarum* III, 1500. – Goos: *Chronik d. Archeolog. Funde Siebenbürgens*. 1876.

¹⁸⁹ *Corpus Inscriptionum Latinarum* III, 1636.

iar la inscripția No. 1293, descoperită în anul 1861, sub forma de ORDOAMP..

Nenumăratele descoperiri arheologice, dintre care unele adevărate opere de artă, ne fac să credem că Ampelum a fost chiar un oraș frumos și bogat. Întinderea și înfățișarea lui externă, în lipsa urmelor de preci-ziune necesară unui cercetător obiectiv, nu se pot stabili. Dar totuși putem afirma că acest oraș roman s'a întins ceva mai departe decât localitatea de azi a Zlatnei, atât în direcția spre Valea Dosului, cum atestă valul lui Traian, cât și în direcția spre Pătrânjeni.

În imediata apropiere a acestui oraș există o livadă, numită *Troian*, unde Zlătnenii își țineau până mai eri petrecerile lor de vară. Pe de altă parte, rămășițele apeductului, construit la Ampelum de Romani, servesc și azi locuitorilor zlătneni o apă bună răcoritoare de izvor. Una din aceste rămășițe se poate vedea în apropiere-rea actualelor uzine metalurgice ale statului.

În ce privește *Alburnus Minor* sau *Auraria Maior* (Abrudul de azi), el era un sub-centru administrativ, sediul unui sub-procurator. Castrul roman de aici a fost ridicat pe locul din Abrud-sat, numit Cetățea, unde, durere, nu s'a procedat până azi la niciun soiu de săpături, care cu siguranță ar scoate la lumina zilei multe lucruri noi și interesante pentru istoria trecutului nostru îndepărtat. Să sperăm că se vor face odată și odată.

Paza minelor de aur și ordinea publică între coloniștii ținuturilor miniere erau încredințate, cum am mai spus, în grija armatei. În acest scop, cohorte din legiunea XIII Gemina aveau garnizoane permanente în cele două centre: Ampelum și Alburnus maior.

Sub împăratul Caracalla (211–217 d. Chr.), legiunea XIII Gemina s'a augmentat și cu cadre aduse din Spania, anume din legiunea antoniană, apoi cu rezerve britanice, germanice, numidiene și bithyniene, dintre care cea mai mare parte s'a asimilat cu populația băștinașă a Daciei, mai ales la Alburnus maior și Ampelum.

În administrația minelor de aur, ca de altfel în toate domeniile statului, funcționau sub ordinele procuratorilor așa numiții *questores*, cari aveau în sarcina lor să dea în arendă domeniile publice, să încaseze arenzile, să supravegheze bună starea edificiilor publice și să conducă cartea funduară.

Politia civilă din coloniile miniere nu era mai puțin bine organizată. În fruntea ei stau *duumvirii*, un fel de magistrați, cari îngrijeau de menținerea ordinii, de salubritatea publică, de stațiunile balneare, de târgurile și jocurile publice.

În general se poate spune că prosperitatea coloniilor miniere din Munții Apuseni se datora în bună parte și funcționarilor pricepuți și selecți, printre cari excelau în prima linie magistrații (judecătorii). Aceștia nu trebuie confundați cu *magistri*, ce făceau serviciul de primari ai comunelor, ajutați de *decuriones* (consilieri comunali). Magistrații, pe lângă actele de împărțire a justiției, făceau și acte de notariat public, redactau actele de convențiuni în numele coloniilor și sub directa lor supraveghere se clădiau edificiile publice ale statului prin antreprenori angajați de ei.

Dar dezvoltarea bogățiilor miniere din munții Abrudului o mai dovedește și faptul următor: Intr'adevăr este interesant de relevat ca, împinși de perspectiva rentabilă a comerțului cu aur, numeroși negustori din Siria și Antiochia au luat drumul spre munții Abrudului în scopuri comerciale. Mulți dintre aceștia au rămas pentru totdeauna aici, având chiar preoții lor.

Printre aceștia colecția de inscripțiuni latine *Corpus Inscriptionum Latinarum* citează pe *Aurelius Marinus*, *Addebar Semei* și *Oceanus Socratis*.¹⁹⁰ Tot aceste inscripțiuni ne mai vorbesc și despre venirea la Apulum (Alba Iulia) a câtorva Evrei din Palestina, ca *Aurelius Chrestus*¹⁹¹ și *M. Chrestus*¹⁹² pentru afaceri comerciale cu aur. Este de remarcat că în urma luxului ce înflorise în Dacia, existau în regiunile miniere numeroși meseriași de bijuterii și obiecte de aur.

Se presupune că denumirea de *Jidovul* a muntelui cu acest nume dintre Zlatna și satul Pătrânjeni, pe

¹⁹⁰ *Corpus Inscriptionum Latinarum* III, 1316.

¹⁹¹ *Corpus Inscriptionum Latinarum* III, 1131.

¹⁹² *Corpus Inscriptionum Latinarum* III, 1143.

malul drept al Ampoiului, s'ar datora unui evreu exploatator de mine în partea locului.

Din cele expuse mai sus, rezultă indubitabil că Romanii, odată cu ocuparea Daciei, au adus aici, grație puterii lor de penetrațiune și de organizare, o cultură destul de înaintată și cu care, desigur, nu se putea mândri niciun popor contemporan. Trebuie să recunoaștem totodată că în neliniștea vremilor de atunci, ca și a golului ce l'au găsit pe aceste plaiuri în populația provinciei, misiunea civilizatoare a poporului roman n'a fost dintre cele mai ușoare.

Atunci, ca și azi, cultura pretindea cheltuială, bani – și banii, cari se băteau din aurul prețios ce se extrăgea din sânul munților Abrudului, au contribuit în cea mai largă măsură la crearea în Dacia Traiană a unei culturi romane cu urme vecinic neperitoare.

Această cultură și bună stare a stârnit, cum era și natural de altfel, gelozia, apetitul și poftele de jaf ale popoarelor barbare, care, apucate de furia invaziunilor, au determinat mari schimbări istorice și au distrus tot ceea-ce le cădea în cale. Cu tot instinctul lor barbar și distrugător, aceste popoare, mânite de stupidă și sălbatecă aviditate materială, n'au putut însă nimici foarte urmele geniului creator roman.

Capitolul VI

Viața internă din Dacia în epoca romană și opera de colonizare

Dacia, ca provincie nouă alipită imperiului roman, n'a fost părtașe de la început nici la puterea publică, nici la foloasele libertății constituționale. Prima grijă a Senatului roman a fost să desființeze toate asociațiile, care s'ar fi putut opune autorității statului. Dacă Roma a tolerat ici-colo, din mărinimie, privilegiile câtorva familii nobile, desființarea lor a urmat de îndată ce s'a îndeplinit scopul, în vederea căruia au fost menținute.

Puterea publică era în mâna Senatului și a înalților funcționari imperiali, cari aveau o putere nemărgini-tă. De altfel principiile sănătoase de guvernământ, grație cărora Italia s'a dezvoltat în pace și progres, au fost aplicate și în Dacia și chiar în provinciile cele mai îndepărtate, dacă o meritau și inspirau încredere. Încetul cu încetul s'a născut în provincii o singură națiune română, iar colonizarea și dreptul civil roman s'au întins asupra tuturor supușilor credincioși și meritoși.

Fig. 46. Filosoful Lucius A. Seneca

„Ori-unde a învins Romanul, acolo” și-a stabilit și locuința“ zice Seneca.¹⁹³ Locuitorii Italiei, atrași de plăcerile vieții și împinși de interese, se grăbeau să profite de ori-ce victorie, căutând să se așeze pe pământurile ocupate. În această privință se impune atențiunii ori-cui următorul fapt demn de amintit: După o ocupație de 40 ani a Armeniei, când stăpânirea romană a fost înfrântă, au fost omorâți 80.000 de Romani într'o singură zi, din porunca lui Mitridates.

Aceste colonizări benevole, după care alergau cetățenii romani din Italia, erau dictate mai ales de situa-țiile funcționărești bine plătite, de rentabilitatea agriculturii, a comerțului și a exploatării minelor. Numai după-ce împărații au fixat pentru legiuni anumite locuri stabile, au început nouile provincii romane să fie populate și cu familiile luptătorilor, deoarece pân'aci soldații mai în vârstă, cari primeau pentru serviciul lor bani și pământ, se așezau de regula în provinciile, unde 'și-au petrecut tinerețea.

¹⁹³ Seneca: De consol. Ad. Helv., cap. 6: „Ubi-cumque vicit romanus, habitat”.

Cele mai productive ținuturi și cele mai bune locuri au fost reținute în întregul imperiu pentru coloni-zările civile și militare. Este interesanta această apucătură politica a Romei, ca pe de o parte să se silească a răspândi spiritul roman prin propriile sale organe, iar pe de alta să țină în frâu provinciile cele noi, în care nu se putea încă încrede.

În ce privește moravurile și politica internă, coloniile reprezentau exact Roma.¹⁹⁴ Coloniștii erau legați între ei prin stima ce datorau cetății eterne, prin prietenie și înrudire. Ei nu numai că răspândiau respectul față de-imperiul roman, dar ei înșiși își dau toată silința ca să se bucure de aceeași considerațiune. Orașele municipale erau ridicate la rangul de colonii. Așa numitul drept din Latium acorda o deosebită favoare orașelor, în care funcționarii deveneau cetățeni romani – și cum funcționarii se schimbau des, ei ajungeau după câțiva ani să fie priviți ca cele mai fruntașe familii. Acei funcționari, cari erau primiți în legiuni sau aveau funcțiuni civile, cu un cuvânt toți aceia, cari îndeplineau servicii de stat și se distingeau prin însușiri personale, primeau și anumite recompense, care le sporea forța morală.

Cele mai însemnate favoruri li-s'a acordat în timpul domniei Antoninilor, când dreptul civil roman a fost întins asupra majorității supușilor. Massa poporului se bucura de dispozițiile binefăcătoare ale legi-uirilor romane, mai ales în ceea-ce privea dreptul matrimonial, dreptul testamentar și de moștenire.

Nepoți de ai Gallilor, pe cari îi supusese Iuliu Caesar, au ajuns mai târziu comandanți de legiuni, guvernatori de provincii și chiar membri ai Senatului din Roma.

Colonie în înțeles roman se numea acel loc, cu toate localitățile împrejmuitoare, pe care Roma l'a colo-nizat cu supușii săi și i-a dat legi. Pământurile se împărțiau între coloniști prin tragere la sorți. În Ardeal acești coloniști locuiau aproape în toate părțile dimpreună cu locuitorii autochtoni, cari stau de asemenea sub legile romane. Colonizările își aveau menirea lor în stat: să stăpânească poporul provinciei ocupate, să împiedice invaziunea dușmanilor din afară,¹⁹⁵ să înmulțească populația romană,¹⁹⁶ să reducă proletariatul, să înfrâneze turburările, iar bătrânii luptători să se simtă bine remunerați pe calea aceasta. Coloniștii erau conduși de triumviri la locurile destinate, unde, după împărțirea loturilor, trebuiau să se ocupe cu agricul-tura.

Viața publică a coloniilor avea colorit civil și religios. Chestiile civile ale comunelor erau conduse de un consiliu, care își da silința ca fie-care colonie să devină icoana fidelă a Romei. Legile lor, care se de-osebiau întru câțva de cele ale Romanilor, erau redactate de triumviri și trebuia să aibă în vedere interesele instituțiilor proprii locale.

Populația fie-cărei colonii era împărțită în *decurii*, ai căror conducători se numiau *decurioni*. Totali-tatea era condusă de *duumviri*, aleși pe câte un an. Urmau apoi *censorii* (estimatorii), *aedilii*, cari con-duceau poliția, și *quaestorii*, cari îngrijau și manipula veniturile publice. Însfârșit, coloniile mai aveau un soiu de patron, ales din sânul lor, care, în cazuri de lipsă putea reprezenta la Roma cele mai importante afaceri ale comunei.

Șeful religios era așa numitul *pontifex*, iar ajutorul lui era *augur*. Veniau imediat 3 *flameni* (*dialis, Ju-piter; martialis, Mars și quirinalis*, preotul lui Romulus). Aceștia judecau în chestii religioase sub preși-denția ponteticelui. Cu timpul, înmulțindu-se numărul zeilor, s'a înmulțit și numărul preoților, pentru-că fie-care zeu trebuia să aibă un preot.

Provinciile aveau în fruntea lor câte un guvernator, ca reprezentant al împăratului, cu titlul de *legatus*, *proconsul* sau *propraetor*, care în Ardeal era de obicei și comandantul legiunii XIII Gemina. Sub ordinele acestuia sta și armata din provincie. El avea dreptul de inspecție supremă atât asupra minelor, cât și asupra mersului finanțelor publice. Provinciile colonizate cu Romani depindeau direct de împărat în vreme de stare de asediu, iar în timp de pace de senatul roman.

¹⁹⁴ A. Gellius. XVI, 13: „Coloniae, populi romani guasi effigies”.

¹⁹⁵ 1) Cicero (Orat. De leg. Agrar. În Rullum): „Coloniae sic idoneis locis sunt collocatae, ut non oppida Italiae, sed pro-pugnacula imperii esse viderentur”.

¹⁹⁶ Titus Livius (libr. VII, dec. 3): „Stirpis augendae causa”.

Judecând după monumentele timpului ca și după medaliile, altarele și inscripțiile găsite, Dacia Traiană a fost guvernată direct de împărați.¹⁹⁷ Sub împăratul Perfinax (a. 193 d. Chr.) Ardealul a fost provincie consulară. Istoricul Iulius Capitolinus spune că în acea vreme au fost 4 provincii consulare: Moesia superioară, Moesia inferioară, Syria și Dacia.¹⁹⁸

Capitolul VII

Coloniile romane din Ardeal

Împăratul Traian, apreciând marea importanță economică și politică ce prezintă Ardealul pentru tezaurul roman și pentru prestigiul imperiului, se gândea și din depărtare la organizarea din ce în ce mai temeinică a provinciei ocupate după atâtea lupte și sânge vărsat. Intr'adevăr, dându-și seama de multele bogății din cuprinsul ei și convingându-se că în fosta țară a lui Decebal ar putea trăi mult mai mulți locuitori decât au rămas în urma crâncenelor războaie și ale emigrațiunii, a adus din întregul imperiu o mare mulțime de coloniști pentru munca pământului și a minelor, cum și pentru zidirea orașelor proiectate. Această operă de colonizare se impunea de altfel și din cauza scăderii populațiunii, mai ales în rândurile bărbaților, căzuți în îndelungatele lupte ale lui Decebal.¹⁹⁹

În urma dispozițiilor lui Traian, s'au înființat în Dacia următoarele colonii, care aveau drepturi de orașe (*jus italicum*):

1. *Colonia Zernensis* (la Ptolemaeus și în tabela lui Peutinger figurează cu numele Dierna), înființată lângă râul Cerna și Orșova. Ulpianus, om de drept și scriitor, spune lămurit că a fost înființată de Traian.²⁰⁰ Aici a fost detașată de Traian o companie din legiunea XIII Gemina, precum și trupe din legiunea I Britanică.²⁰¹

2. *Colonia Sarmisegethuza* își datorează originea și dezvoltarea sa tot lui Traian, cum dovedesc multe documente romane.²⁰² După prima expediție a lui Traian, învingătorul, s'a numit Ulpia Trajana (Augusta Dacica). Clădită la un kilometru și jumătate de la șirul de munți ai Porții de fer, care desparte apa Bistrei de cea a Streiului din țara Hațegului, a fost o cetate romană de mare însemnătate istorică, după cum ne arata multe ruine și rămășițe, care au stat aici până în timpul din urmă sub cerul liber, expuse capriciilor vremii și dintre care unele se mai pot vedea și azi: edificii mărețe, teatre, monumente, coloane, altare, mozaicuri, sicriuri, unelte, vase și pietre, câni, apeduct și drumul roman,²⁰³ care trecea prin această parte. Semnele stră-lucirii vechi și ale bogăției ni-le învederează creștăturile de marmora alba. Fie-care rămășiță, cât de mică, ne dovedește bogăția de lux a Romanilor din vechia capitală a provinciei Dacia, care înfățișa gloria romana.²⁰⁴

Aici își avea, la început, reședința guvernatorul imperial și comandantul legiunii XIII Gemină. Această colonie avea un teritoriu întins, cuprinzând localitățile: Grădiște, Gureni, Pestișul mare și Pestișul mic, Ostrovul mare și mic, Clopotiva, Cărnesti, Densuș etc. În toate aceste sate s'au găsit o mulțime de ruine și rămășițe de clădiri romane.²⁰⁵

¹⁹⁷ Dovada neîndoioasă despre aceasta sunt titulaturile guvernatorilor: Legati Caesarum, Legati Augustales, Consules, Proconsules, Procuratores Caesarum, Augustales Praefecti, Praetores, cum atestă M. I. Ackner în: Die Colonien u. Militärischen Standlager der Römer in Dacien. Jahrb. Der K. K. Central Commission zur Erforschung u. Erhaltung der Baudenkmale. II Band. Wien, 1856. Pag. 70.

¹⁹⁸ Iul. Capitolinus: In Pertinax II, 3.

¹⁹⁹ Eutropius VIII, 3 spune: „Trajanus, victa Dacia, ex toto orbe romano infinitas eo copias transtulerat ad agros et urbes colendas. Dacia enim diuturno bello Decebali viris fuerat exhausta”.

²⁰⁰ Ulpianus: De Censib. Libr. I. 88 și 9: „In Dacia quoque Zernensium Colonia a Diva Trajano deducta, juris italici est. Sarmisegethusa quoque ejusdem juris est, item Napocensis colonia et Apulensis et Patavicensium vicus, qui a D. Severo jus coloniae impetravit”. – Griselim, op. citat, pag. 265. – Neugebauer, op. citat 10: 6.

²⁰¹ Corpus Inscriptionum Latinarum III, 1629 și 8074.

²⁰² Neugebauer 17: 45.

²⁰³ Hohenhausen: Die Alterthümer Daciens in dem heutigen Siebenbürgen, pag. 22–23. Wien, 1775.

²⁰⁴ M. I. Ackner: Römische Alterthümer in Siebenbürgen. Jahrb. Der K. K. Centr. Commiss. Zur Erforsch. Und Erhalt. der Baudenkm. Wien, 1856.

²⁰⁵ Neugebauer, op. citat, p. 46.

3. *Colonia Napocensis* (Cluj), înființată de Traian și situată lângă drumul de țară ce duce la Gherla.²⁰⁶ Istoricul Ulpianus confirmă că și această colonie s'a bucurat de jus italicum. Importanța ei rezidă în faptul că a fost garnizoană permanentă de armată (*casirum stativum*) și reședința șefului poliției (*aedilis coloniae Napocae*).²⁰⁷ Din această colonie se recrutau soldați pentru armata încă din vremea împăratului Adrian (a. 117–138 d. Chr.). Mulți din ei au fost duși în Numidia (Africa) și înrolați în legiunea III Augusta²⁰⁸, apoi în Panonia și în alte provincii, fie ca legionari, fie ca ofițeri.

4. *Porolissum* (Mojgrad sau Novigradul din jud. Sălaj) și-a luat ființă tot sub împăratul Traian. Că a fost colonie, o mărturisesc diferite rămășițe găsite, precum și o piatră comemorativă, pe care s'au găsit cuvintele: *decurio, augur și pontifex*. La clădirile ridicate în castrul de la Porolissum au lucrat în vremea lui Traian soldați din legiunea VII Claudia,²⁰⁹ iar pe timpul împăratului Caracalla (a. 211–217) legiunea Hispano Antoniană.²¹⁰

5. *Potaissa sau Patavissa* (Turda). Și aici a fost o importantă colonie romană, căci minele de sare de la Turda au fost exploatate și în epoca română. Se pare însă că n'a fost înființată de Traian, deoarece – spune Ulpianus – a purtat numele împăratului Septimius Severus, care a domnit de la 193–211 d. Chr. Ackner fixează că drumul de la Potaissa ducea la Napora.²¹¹ La Potaissa, după leg. XIII Gemina, a ținut mult timp garnizoană legiunea V Macedonica.

În afară de aceste cinci colonii și de colonia de la Apulum (Alba Iulia), care a fost cea mai însemnată dintre toate și de care n'a voiu ocupa pe larg mai jos, au mai fost și o mulțime altele, dar din cauza timpului distrugător nu se cunosc încă toate cu precizie. Ptolemaeus amintește peste 40 de orașe în Dacia, ale căror locuri nu se pot stabili pân'acum, dar e sigur că ele au fost ridicate lângă râurile Murăș, Someș, Olt, Streiu (Sargetia) și Târnava mare. Istoricul sas Ackner, unul dintre cei mai zeloși cercetători ai epocii romane, a publicat studii întregi despre toate coloniile, mari și mici, din acea epocă, care, deși acoperită de pâcla trecu-telor veacuri, a fost fără îndoială una din cele mai strălucite ale Daciei.

Colonia Apulum (Alba Iulia)

Odată cu intrarea Daciei în stăpânirea romană, a început să domnească aici un spirit nou de viață și de progres. Totul arată că colonia Apulum a fost cea mai importantă din Ardeal, înființată de Traian pe ruinele dacice, la poalele muntelui Mamut. Probe elocvente avem nu numai în nesfârșitele monumente și inscripții-ni, ci și în faptul că pe unele monumente de marmoră se spune că Apulum a fost municipiu. Vechea și bogată colonie s'a extins între Alba Iulia și Partoș (Portul Murășului), de unde s'au scos și se scot încă din pământ până în zilele noastre multe rămășițe grăitoare despre mărirea sa.

O inscripție de pe o țigla șampilată din vremea împăratului Traian, aflătoare în muzeul de antichități din București, ne adevărește că legiunea XIII Gemina și legiunea I Adjutrix au făcut garnizoană în același timp la Apulum și au contribuit astfel la înființarea orașului.

În timpul împăratului Antoninus Pius (a. 137 – 161 d. Chr.), a fost comandant al legiunii XIII Gemina, care își avea comandamentul la Apulum, legatul M. Statius Priscus.²¹²

O piatră de marmoră din timpul împăratului Decius (a. 249 – 251 d. Chr.) numește Apulum: „*Colonia nova*”, de unde se deduce că Apulum a fost municipiu²¹³ până la această dată. Este mai verosimil însă că fusese colonie, dar în timpul împăraților Philippus și Decius (244–251 d. Chr.), în urma devastărilor făcute

²⁰⁶ Torma Károly: Romaiak nyoma Erdély éjszaki részeiben. Az erdélyi Muz. Egylet Evkönyve. II. Kolozsvár, 1860. Pag. 30–32 și 37–38.

²⁰⁷ Idem, pag. 37.

²⁰⁸ Corpus Inscriptionum Latinaum III, 3021.

²⁰⁹ Corpus Inscriptionum Latinaum III, 8071.

²¹⁰ Corpus Inscriptionum Latinaum III, 7638.

²¹¹ M. I. Ackner: Archiv für Siebenbürgische Landeskunde. Bd. I Pag. 30.

²¹² Corpus Inscriptionum Latinaum III, 1443.

²¹³ Pe doua pietre, despre care vorbește istoricul Neugebauer, se află inscripția: MUN. SEPT. APUL. (Municipium Septimum Apulum).

în Dacia de Carpi și de Goți, își pierduse însemnătatea și numai din grația lui Decius, care bătuse și alungase pe barbari – fapt care i-a adus titlul de restitutor Daciarum – și-a recâștigat din nou dreptul de colonie.

Fig. 47. Vase de lut, găsite într'un cimitir roman din Portul Murășului, lângă Alba Iulia

Pentru întâia oară colonia Apulum a fost devastată în anul 162 d. Chr., în urma unei invaziuni a sălbaticilor Marcomani, un popor de rasa germană. Grație împăratului Marcus Aurelius (a 161–180 d. Chr.), a fost restaurată din nou și a ajuns la înflorirea de mai înainte.²¹⁴

Istoricul Bartalis afirma ca în vremea împăratului Caracalla (211 – 217 d. Chr.), Goții au distrus din nou până la pământ Apulum, pe care va reclădit mai târziu Decius.²¹⁵ Ori-care ar fi adevărul, e sigur însă ca având în vedere poziția sa, Apulum a jucat și pe timpul Dacilor (Tarnis) și al Romanilor rolul unei colonii de mare importanță.²¹⁶

Înființarea orașului Apulum

Fig. 48. Altarul de marmoră albă, ridicat în cinstea veteranului L. Aurelius Marinus, din leg. XIII Gemina Antoniană, găsit la Alba Iulia

În armata romana era obiceiul că în tot locul unde intrau legiunile și își formau tabără stabilă, veneau după ele o mulțime de negustori ambulanți, cari se așezau în apropierea taberei și procurau armatei cele de lipsă d'ale mâncării, precum și alte lucruri necesare. O astfel de așezare s'a făcut și pe teritoriul vecin cu tabăra din Apulum, formând cu timpul baza unei comune noi, la care s'au alăturat apoi și veteranii, cari, fără să facă serviciu, au rămas credincioși steagului. Această comună este amintită pe inscripțiuni și în alte documente sub numirea de *Kanabae*. Astfel un contract, pe care l'a încheiat în lunie anul 162 d. Christos Dasius Breucus cu Alex. Bellicus pentru cumpărarea unui sclav, poartă următoarea dată: *Actium Kanabis*

²¹⁴ Karl Goss: Die römische Lagerstadt Apulum in Dacien. Anuarul gimnaziului luteran din Sighișoara, 1878, pag. 31–32.

²¹⁵ Ant. Bartalis: Ortus et occasus Imperii Romanorum in Dacia. Posenii, 1781, III, pag. 30.

²¹⁶ Poetul Ovidius amintește despre aceasta colonie, scriind: „Danubius rapax et Dacicus orbe remoto Apulus”.

*legionis XIII Geminae, XVII Kalendas Iunias, Rufino et Quadrato cos*²¹⁷ (în timpul consulatului). Apoi în contractul încheiat de Claudius Iulianus, soldat în legiunea XIII Gemina, și Claudius Mari cu Claudius Philefus, în ziua de 4 Octombrie a. 160 d. Chr., pentru cumpărarea unei femei cu numele Throdota: *Actum Kanabis legionis XIII Geminae IV nonas Octobres. Bradua et Varo cos* (în timpul consulilor).²¹⁸

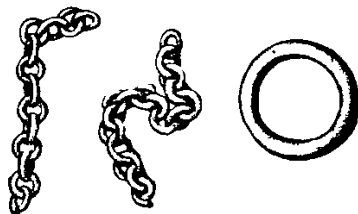

Fig. 49. Obiecte de bronz din epoca romană, găsite la Alba Iulia

Denumirea de *kanaba* se da magaziilor de mărfuri și bodegilor din apropierea taberei. Acest cuvânt nu se întâlnește în scrierile clasicilor romani. El era o numire tehnică populară, cu care se desemnau nu atât locuințele provizorii, ci magaziile și prăvăliile clădite pe teritoriu străin, care puteau fi ușor demontate și transportate în altă parte.

Săpăturile făcute de neobositul profesor alba-iulian Cserni pe teritoriul cetății și al orașului Alba Iulia ne arată că vechiul Apulum avea o întindere foarte mare. Kanabae și municipiul de mai târziu aveau o lungime de 4 klm. și o lățime de 15 klm. de la tabără. Mai târziu, când Karabue și municipiul au devenit colonie, lungimea era mai mare de 5 klm., iar lățimea de cel puțin 2 klm.

După părerea unui alt cercetător serios al epocii dacice și romane, canonicul F. Xavier Hene, tot din Alba Iulia, Apulum era un oraș foarte populat și întins, a cărui parte centrală ar fi trecut și pe partea stângă a Murășului²¹⁹ în spre comunele Drâmbari, Ciugud, Seușa și Oarda, ceea-ce i-ar fi dat o suprafață de peste 11 kilometri pătrați. După alți autori, el s'ar fi întins de la Portul Murășului până la Ighiu, unde se terminau stradele mahalelor, grădinele, vilele și fermele,²²⁰ deci pe o suprafață de 12 klm. în lungime.

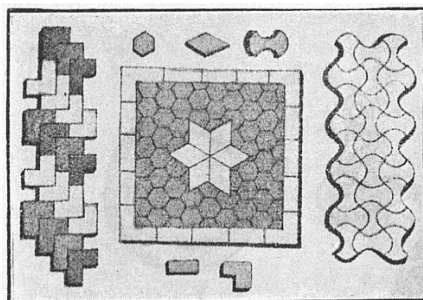

Fig. 50. Mozaicuri de cărămidă, găsite cu ocazia săpăturilor făcute de prof. Cserni la Alba Iulia.

Judecând, într'adevăr, după rămășițele edificiilor scoase la iveală, Apulum a fost un oraș însemnat, fru-mos, luxos și bogat. Cele 21 de clădiri publice și particulare, printre care și o baie publică (clădită de *vir clarissimus P. Aelius* pe care le descrie profesorul dr. Cserni în interesanta sa „Istorie a jud. Alba în epoca romană”, precum și coloanele, figurile de piatră și admirabilele mozaicuri confirmă în totul cele de sus.

Dar mai mult: Ca și azi, Alba Iulia a avut și în trecutul ei îndepărtat cea mai proastă apă potabilă. Administrația romană a înțeles însă să remedieze această stare de lucruri atât de păgubitoare igienei și sănătății publice, construind un apeduct de 10 klm. până la Șard, spre a aduce în oraș apă bună de băut. Urmele apeductului se văd până azi în grădina episcopiei catolice, numită „Lumea nouă”. Existența lui o confirmă o inscripție din anul 158 d. Chr., care spune că a fost construit de soldații legiunii XIII Gemi-

²¹⁷ Colecția tablelor cerate No. VII.

²¹⁸ Tabla cerată cu No. XXV.

²¹⁹ Hene Xav. Ferenez: Beiträge zur dacischen Geschichte. Nagy Szeben, 1836. Pag. 80.

²²⁰ Király Pál: Apulum. Az alsőfehermegyei történelmi, régészeti és természettudományi egyet évkönyve. II. Kolozsvár, 1889. Pag. 25.

ne.²²¹ Din nenorocire, Alba Iulia zilelor noastre, deși este orașul Încoronării, se află din acest punct de vedere tot în situația timpurilor omului primitiv.

În provinciile de vest ale imperiului roman – scrie dr. Cserni – mar fi existat vreo colonie sau municipiu, în care să se fi aflat atâtea temple (biserici), edificii publice și inscripțiuni ca la Apulum. Partea numita Kanabae, care la început avea un caracter strict militar, a primit mai târziu un colorit civil și fiind înglobată în oraș, era administrată de Ordo decurionum, un consiliu compus din cei mai de frunte cetățeni, având în cap pe cei mai înalți funcționari și pe magistri, cari conduceau trebile orașului. Unul dintre cei mai vechi primari ai orașului (duumvir) a fost *C. Iul. Metrobianus*, care din decurio (consilier) a fost numit primar pe 5 ani.²²²

O inscripție din anul 161 d. Chr. ne spune că în acel an s'a clădit la Apulum un mare stabiliment militar cu cheltuiala împăratului Antoninus Pius.

Orașele erau împărțite în decurii. Din inscripțiile eșite până azi la lumina, Apulum făcea parte din decuria XI.²²³

Împestrităta populație a coloniilor

În ce privește populația orașului Apulum, ca și a celorlalte colonii din munți, de ex. Ampelum (Zlatna), Alburnus maior (Roșia Montană) și Alburnus maior (Abrudul), chiar fără a se bucura de dreptul orașelor (cu jus italicum), era foarte variată, un soiet de mixium-compositum. Această împestritare se datora faptului că legionarii romani din armată, după un serviciu de 20–30 ani, se învățaseră, pe lângă elementele roman și dac, să considere Dacia ca propria lor patrie, unde foarte mulți s'au și stabilit definitiv. Astfel încetul cu încetul elementul civil s'a alcătuit din soldați și ofițeri eliberați și cum numeroși dintre ei erau din toate provinciile vastului imperiu roman (britanici, galli, germani, mauri, semiți, numidieni, piruști, dalmatini, epiroți, lydieni, bythinieni, frygieni, parti, albanezi etc.), ne putem lesne închipui ce populația eterogenă locuia în multe din aceste colonii, unde, ca veterani, primeau de la stat bani, slujbe și pământ.

Colecția inscripțiilor latine este plină cu asemenea nume²²⁴ străine din Europa, Asia și Africa, singurele continente cunoscute atunci. Dar, ori-cât de cosmopolita era această populație, ea cu timpul s'a romanizat complet, devenind cei mai buni cetățeni romani, iar în urma procesului secular de stratificare și contopire etnică, azi, cei mai buni cetățeni români.

Consultând documentele vremii, ne convingem că pe măsură ce se dezvoltă orașul Apulum, care era capitala Daciei Apulensis, cu jurisdicție deci pe mai multe județe, în aceeași măsură progresau și înfloreau și localitățile strict miniere din apropiere.

În urma importantului rol istoric pe care l'a jucat în vechime, apoi de-a lungul veacurilor până azi, orașul Apulum sau Alba Iulia zilelor noastre este un centru al românismului, cu un trecut istoric atât de bogat în fapte mari naționale, încât el a devenit un simbol al tuturor Românilor. Intrarea lui Maihai Viteazul (la 1 Noembrie 1599) în Alba Iulia, frângerea pe roată (28 Februarie 1785) a martirilor Horia și Cloșca, proclamarea unirii Ardealului cu patria-mamă (la 1 Decembrie 1918) și încoronarea marelui rege Ferdinand I ca rege al tuturor Românilor (în ziua de 15 Octombrie 1922) sunt fapte și etape nemuritoare în istoria noastră națională și nimic pe lume nu le va putea șterge vreodată din sufletul românesc.

Dezvoltarea Roșiei Montane, a Zlatnei și a Abrudului în epoca romană și producția lor anuală de aur

Aceste localități formau cele trei centre aurifere din Munții Abrudului. Numele lor au o origine pur geto-dacică.²²⁵

Alburnus maior (Roșia Montana) a fost, ca producție, cel mai mare centru aurifer, în care inscripțiile

²²¹ Corpus Inscriptionum Latinarum III, 1061.

²²² Corpus Inscriptionum Latinarum III, 972.

²²³ Corpus Inscriptionum Latinarum III, 1043.

²²⁴ Dr. Cserni Béla: Alsófehér vármegye történelme a romai korban, pag. 216 și 217.

²²⁵ V. Părvan: Getica, pag. 274 și 278.

și tablele cerate documentează existența a o mulțime de Illyri, în special *Pirusti*, veniți din Dalmația aici la lucrul minelor, ca specialiști bine cunoscuți. O mahala întreagă purta numele lor: *vicus Pirustarum*.²²⁶ Istoria ne citează chiar numele unui primar pirust cu numele *Plamius Baezus*.²²⁷ Din tabela cerată No. IV se vede că toate satele din jurul acestui orașel californian erau getice,²²⁸ deci dacice.

Ampelum (Zlatna), înfloritoare capitala a ținutului aurifer al Daciei, împărțită cu *Alburnus maior* și cu *Alburnus minor* „avantagiile unei vieți economice intense și desavantagiile unei lipse de seriozitate și statornicie a populației internaționale, care o împeștră, circulând pe aici în perpetua agitație, fie în slujba particulară a împăraților, fie pentru propria sete de câștig ușor pe seama minierilor din district”.²²⁹

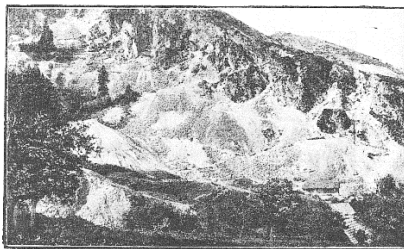

Fig. 51. O altă vedere a masivului Cărnicul Mare de la Roșia Montană.

După o tradiție, pe care o amintește un autor maghiar, cu numele Kövály, într-o carte a sa,²³⁰ întemeierea Zlatnei s'ar datori Evreilor. Deși colecția *Corpus Inscriptionum Latinarum* vorbește și citează numele unor negustori evrei, ca *Aurelius Chrestus* și *M. Chrestus*, veniți din Palestina și Siria la *Apulum* și *Ampeluni*, în scopul de a face comerț cu aur, și deși un munte de lângă Zlatna poartă numele de Jidovul (în vremea Dacilor se zicea Jidava), totuși este greu de admis interesanta ipoteză a tradiției ungurești, pe care n'o justifică nicio inscripție și niciun monument al timpului.

Fig. 52. Piața orașelului Zlatna

Ampelum a ajuns la o stare înfloritoare numai în epoca romană, căci era reședința unui procurator *aurariorum*, adică al directorului administrației minelor din apropiere. Aici a locuit *procuratorul Neptunalis*, care a ridicat soției sale un monument funerar, aici a murit *procuratorul Papirius Rufus* și tot aici au trăit și *procuratorii Caius Aurelius Salvianus*, care a construit apeductul de la Zlatna, și *Aelius Sostratus*, al cărui monument se găsește azi în altarul bisericii române ortodoxe din satul vecin Pătrânjeni, până unde se întindea în vechime orașelul.

O tradiție populară spune că regiunea minieră *Corabia-Vulcoiu*, dintre Zlatna și comuna Bucium, ar fi fost vizitată chiar de un împărat roman, care, se zice, că ar fi fost înțeleptul *Septimius Severus* (a. 193–211 d. Chr.). După această tradiție, administrația și lucrătorii minieri, aflând că vine împăratul, au pus străji pe tot drumul până la masivul Corabiei. Una din aceste străji era postată lângă un izvor, care se numește până azi Fântâna străjii. Trecând de acest izvor mai departe, împăratului *Septimius Severus* i-s'ar fi făcut sete și ar fi băut apă dintr'un alt izvor, care până în zilele noastre poartă numele de Fântâna Craiului.

Ajungând la mine, capii autorităților și băieșii au prezentat împăratului o tavă mare plină cu aur, care a stors admirația augustului personagiu. În semn de bucurie, împăratul a distins pe fie-care minier în parte,

²²⁶ *Corpus Inscriptionum Latinarum* III, 1399 și 2110.

²²⁷ *Corpus Inscriptionum Latinarum* III, 1270.

²²⁸ V. Părvan: *Getica*, pag. 275.

²²⁹ *Idem*. Pag. 278 – *Corpus Inscriptionum Latinarum* III, 1210.

²³⁰ Kövály: *Erdélyi építészeti emlékei* (Amintiri arhitectonice din Ardeal), pag. 24.

punându-le la pălărie câte un fir de aur din grămada destinată tezaurului imperial de la Roma. Din acest gest împărătesc s'ar trage obiceiul țăranilor români din Zlatna și Bucium de a purta până azi la pălăriile lor un șnur aurit, așezat în patru șiruri deasupra bordurei.

În drumul peste munți de la Zlatna la Corabia-Vulcoiu exista două dealuri, care poartă următoarele nume sugestive: unul *Dealul muncii* și altul *Dealul sudoarei*. În hotarul Corabia-Vulcoiului s'au găsit mai multe morminte romane și număroase obiecte și unelte vechi, grăitoare despre gloria străbunilor noștri. Lângă satul Bucium-Poeni, în punctul numit Poduri, s'au găsit urme de locuințe stabile din epoca romană. Cea mai mare parte a acestor rămășițe se găsesc azi în muzeul de antichități din Budapesta, unde au fost trimise prin îngrijirea unui fiu al Zlatnei, Lukdes Bela, fost ministru de comerț al Ungariei (1889), și a preotului local romano-catolic cu numele Csiky Iános.

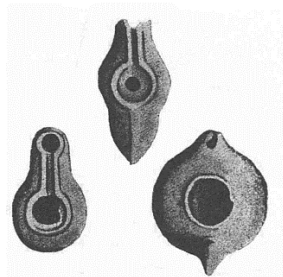

Fig. 53. Ștearțuri romane (opaițe cu ulei), de care se serviau minierii în galeriile minelor de aur.

Istoria trecutului minier al Zlatnei este aproape identică cu a Abrudului, cunoscut ca al treilea centru minier administrativ în epoca romană sub numele de Alburnus minor și *Auraria Daciae* sau *Auraria maior*. Abrudul, zis și Abruttus, este o numire pur daco-getică și derivă din cuvântul dacic abrudiom, care însemnează aur. Astfel Abrudul de azi este un nume, care constituie o perfectă continuitate cu cel vechiu, chiar din punct de vedere fonetic. Încă pe vremea lui Decebal, Abrudul era centrul operațiunilor miniere din Dacia.

În anul 106 d. Chr., după cucerirea Daciei, împăratul Traian a așezat aici trupe din legiunea XIII Gemi-na, dându-i denumirea de *Auraria Daciae*, iar mai târziu pe acel de *Auraria maior* și a organizat așa numitul *Collegium aurariorum* sub conducerea unui director (magister).

În toate minele de la Roșia Montană, din jurul Abrudului și Zlatnei erau ocupați, în epoca romană, între 15.000–20.000 lucrători, așa primitiv cum se exploatau p'atunci, și scoteau săptămânal două măji, adică între 200–250 funți de aur. În fie-care an, procuratorii aurariorum trimiteau la Roma, pentru alimentarea tezaurului imperial, aproximativ 10.000 funți aur, cam 5000 kilograme,²³¹ ceea-ce constituia o producțiune foarte mare și care era superioară celei din zilele noastre.

O interesantă descriere a Zlatnei din anul 1623 în versuri alexandrine germane

Un poet german, cu numele Martin Opitz, considerat ca unul dintre cei mai mari poeți ai secolului XVII, grație talentului și curățeniei limbei sale,²³² trăind în vara anului 1623 mai mult timp ca oaspe al lui Henrich Lisabon, administrator de mine în Zlatna, s'a simțit îndemnat de tot ceea ce 'i-au văzut ochii să facă o descripție poetică a Zlatnei și împrejurimilor sale. Opitz, care era din Bunzlau (Germania) și fusese adus ca profesor reformat la Alba Iulia de către Gabriel Bethlen, principele Ardealului, a scris și o carte documentată asupra antichităților romane din Ardeal, sub titlul „Dacia antiqua”. Ea n'a văzut însă lumina zilei, deoarece manuscrisul, trecând din mână în mână după moartea autorului, a fost în cele din urmă furat.

Descrierea Zlatnei este intitulată: „Zlatna oder Gedichte von Ruhe des Gemithes”,²³³ adică „Zlatna sau poezii despre odihna spiritului” și este făcută în 532 versuri alexandrine. Scrisă în vara anului 1623,

²³¹ Gutenberg Lexikon, vol. IV, pag. 147. Budapesta, 1931.

²³² Joseph Kürschner: Deutsche Național Litteratur, Band 27, Berlin și Stuttgart.

²³³ Martin Opitz: Weltliche und geistliche Dichtung. Herausgegeben von Dr. H. Vesterley, Berlin und Stuttgart. Pag. 45–58.

transpiră din ea o adevărată simpatie față de „Dacia antiqua“ și față de opera Romanilor, descoperita de autor aici.

Iată, ca proba, câteva versuri despre stabilirea Romanilor în Zlatna:

Drumb können wir die Saiurninos lesen,
Die Lupos, Statios und den Gemelum auch,
Der so ein Bad gebaut auff Römischen Gebrauch.
Die Scaurianen²³⁴ mehr, die Syrer, der Fronfonea,
Und die Flamonier und die Senecionen
Und Marcum Ulpium, sonst Hermiam²³⁵ genannt,
Der das Goldbergwerk hier hatt' unter seinen Hand,
Die Asche (Zweifels ohn zu Zlaina aufgeladen)
Ward bis nach Rom geführt auss keyserlicher Gnaden.... etc.

Regretând că trebuie să plece din Dacia veche în Germania – unde a și murit prin anul 1640 – și să se despartă de amicul său Lissabon de la Zlatna, Martin Opitz își termina descrierea-i poetică cu următoarele versuri:

O, liebes Vaterland, wanu werd'ich in dir leben?
Wann wirst du meine Freund und mich mir wieder geben?
Ich schwinge mich schon fort; gehab anjetzt dich wol
Du, altes Dacia, ich will, wohin ich soll.
Und ihr, Herr Lisabona, bleibt, der ihr seydt gewesen,
Mein werther lieber Freund; das was hier wird gelesen,
Wie schlecht es immer ist, soll künftig doch allein
Bezeugen meine Treu, waun nichts von uns wird seyn.

Mare admirator al vechei culturi romane, Opitz numește Roma „regina pământului“ (versul 477), iar în descrierea vieții și obiceiurilor populației românești din Zlatna și jur, descendentă a Romei vechi, dovedește multă simpatie și dragoste, spunând că ea „prezintă încredere, cinste și respectul cuvântului dat”.

Castrul Micia (Vețel, lângă Deva)

Deși n'a fost colonie cu drept de oraș, totuși Micia, fiind castru important, a jucat un rol de seamă sub Romani, deoarece aici, pe valea Murășului, era concentrată multă armată pentru paza minelor de aur din munții metalici de la Băița, Săcărâmbu, Baia-decriș, Ruda, Fericel, Măgura, etc., cum dovedesc grămezile de pietre și cărămizi cu inscripțiuni, statui găsite și o mulțime de ruine interesante ale vechilor edificii. O colecție frumoasă de pietre cu inscripții se află adunate în muzeul istoric de la Deva, în urma săpăturilor făcute în jurul castrului sub regimul maghiar de către Téglás Gábor, iar sub regimul românesc de către profesorul D. M. Theodorescu și conferențiarul C. Daicovici de la universitatea din Cluj. Castrul propriu zis de la Micia n'a fost încă dezgropat până azi. Va fi însă desigur în curând.

La început, sub Traian, soldații din garnizoana Micieii erau din legiunea XIII Gemina și apoi mai târziu sub Septimius Severus, din cohorta II Flavia Comagenorum, cohorta I Alpinorum, cohorta I Vindeliorum și cohorta I Hispanorum²³⁶.

Ultima piatră cu inscripții găsită la Micia datează din timpul împăratului Trebonianus Gallus (a. 251–253 d. Chr.). Ea este o piatră de kilometraj de pe șosea, arătând că de la Apulum până la Mircia distanța este de 67.5 (XLV) kilometri.²³⁷

²³⁴ D. Terentius Scaurianus a fost primul guvernator al Daciei numit de împăratul Traian.

²³⁵ Marcus Ulpius Hermias a fost primul procurator al minelor de aur din Dacia, cu reședința la Zlatna.

²³⁶ Corpus Inscriptionum Latinarum III, 1342, 1343, 1371, și 1375.

²³⁷ Téglás Gábor: Hunyadmegyei Kalauz, Kolozsvár, 1902, pag. 21.

Acestea au fost coloniile sau așezările mai importante din regiunea minelor de aur, singurele care fac obiectul volumului de față, fără a mai cita și pe cele mai mici de la exploatarea aurifere de la Baia-de-Arieș, Baia-de-Criș, Băița, Bucium, Cărpiniș, Ruda, Căienel, Pianul de sus, Țebea, Brad, Lupșa, Bistra etc., care toate la un loc dovedesc activitatea intensă desfășurată de străbunii noștri Romani în căutarea lor zeloasă și neobosită după nobilul metal al aurului, acest simbol al bogăției din toate vremurile.

Așezările romane de la minele de sare, fer și alte exploatări

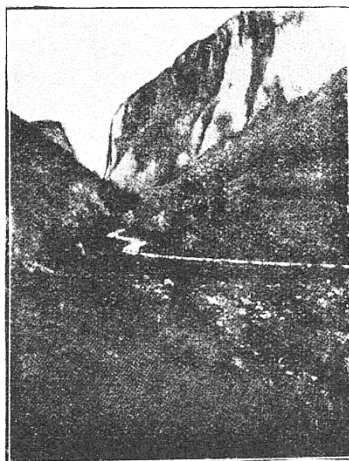

Fig. 54. Eșirea din bazinul Trăscăului la Cărpiniș.

Așezări romane au mai fost și în localitățile altor exploatări miniere, precum erau minele de sare de la Uioara sau Ocele Murășului (Salinae), de unde se scoteau, ca și de la Turda (Potaissa), mari cantități de sare în bulgări, care se expediau cu plutele în josul Murășului, pe ale cărui maluri se aflau un fel de porturi mici cu mari depozite de sare, ca *Portul Murășului* (lângă Alba Iulia), *Șoimuș* (lângă Deva), *Valea Mare* (lângă Săvârșin) și *Lipova*. Istoricul Neugebauer, în publicațiile sale de documente, citează numele lui *P. Ael. Strenus*, ca patron al acestei întreprize comerciale.

De asemenea mai erau așezări și la exploatarea minelor lor de fier de la Ghelar (jud. Ia Cărpiniș Hunedoara) și Trăscău, azi Remetea (din jud. Alba), la cele de argint și plumb de la Rodna (jud. Năsăud), la carierele de marmoră și piatră de la Bucova (jud. Severin), Ampoița (jud. Alba) și Geoagiu (jud. Hunedoara²³⁸), precum și la stațiunile balneare de la Călan (Ad-Aquas) și Geoagiu (Germizara sau Hydata), jud. Hunedoara, cunoscute ca bai termale încă din timpurile cele mai vechi.

Ghelarul și *Valea Ferului*, cu minereurile lor de fier, au furnizat lumii fierul necesar încă din timpurile cele mai întinse ale istoriei. Exploatarea armatorilor romani *Sofericus* și *Gaurianus* au furnizat lumii fierul necesar încă din timpurile cele mai întinse ale istoriei. Exploatarea armatorilor romani *Sotericus* și *Gaurianus* au fost numai continuarea exploatarea din vremea Dacilor, mult mai vechi.²³⁹

Intr-o mină de fier de la frășcău s'au găsit table cerate și un triptichon,²⁴⁰ care, după declarația învățatului dr. Massmann, sunt de origine greacă.

Așezări romane au mai fost și în Sacuime și pe teritoriul locuit de Sași, cu un cuvânt în tot Ardealul. A le aminti pe toate, ar însemna să trec peste cadrul lucrării ce mi-am propus.

Capitolul VIII

Organizarea finanțelor sub romani, monetăria statului de la Apulum și monedele romane bătute în Dacia

²³⁸ Neugebauer, op. citat, 105: 3.

²³⁹ Victor Stanciu: Zăcămintele minerale ale Daciei superioare în vol. I „Transilvania, Banatul, Crișana, Maramurașul”. București, 1929. Pag. 236.

²⁴⁰ H. L. Finály: Az erdélyi bányákból került viasztáblák és az ősi romai folyóirása (Az erdélyi Muz. Egyl. Evkönyv. I Kötet, 1859–1861).

Cea mai însemnată sursă de încasări pentru tezaurul roman o formau în Dacia bogatele venituri din exploatarea minelor de aur și de sare (de stat și particulare), apoi veniturile pădurilor, a pământului, darea de cap, vămile și carierele de piatră.

Administrația finanțelor, ca și controlul, erau încredințate procuratorilor, cari în lucrările lor oficiale erau independenți de guvernatorul provinciei. Procuratorului îi urma imediat în rang șeful archivei, numit *tabularius*.²⁴¹ Acesta avea în grijă să registrele de dare, făcute pe baza măsurătorii pământurilor, apoi exemplarele originale ale cărților funduare. Ajutorii acestuia erau *adiutores tabulariorum*.²⁴² Registrele de dare le conducea librarius ab *instrumentis censualibus*. Casierul se numea *dispensator* și el mânua toți banii.²⁴³ Este interesant că cei mai mulți funcționari financiari erau sclavi imperiali, cari primeau pensie și libertate după anii lor de serviciu.

Procuratorul fixa și aduna deosebitele dări și arenzi, pentru că el era, cum am spus mai sus, șeful administrației financiare. Minele de aur, deși aveau administrația lor separată, totuși procuratorul exercita și el dreptul său de control financiar și tehnic. Evaluarea averii impozabile se făcea din 5 până la 10 ani și în mod atât de minuțios, încât proprietarul era obligat să declare până și numărul pomilor fructiferi. Plata impozitelor către stat o făceau comunele, care apoi le încasau proporțional de la locuitori.

Dările (*vectigalia*) erau de următoarele feluri:

1. Dări directe (*fributa sau stipendia*), care se împărțiau astfel:

a) Darea de pământ (*fributum soli*), care consta din a zecea parte a venitului produs de pământul împărțit după ocupație (*ager redditus*).

b) Darea de cap (*tributum capitis*), pe care o plăteau muncitorii cu ziua, sclavii, iobagii pentru femei și copii.

2. Dările indirecte, cărora aparțineau în primul rând vămile (*portorium*). Exportul grâului, vinului, unt-de-lemnului, aurului, fierului și sării era interzis. Vama de import și tranzit se plătea nu numai la graniță (*limes imperii*), ci și pe teritoriul provinciilor, al circumscripțiilor și al orașelor, fiind scutiți numai arendașii de stat (*publicani*), cetățeni romani. Vămile difereau după provincii. De regulă se lua 2–5% *ad valorem*, mai târziu 12 ½–25%, nu însă în Dacia.

Cel mai mare venit îl aduceau minele de metale nobile și de sare, care erau în parte date în arendă (ca *monopolium*). Darea de moștenire era de 5%, iar sclavii, cu ocazia liberării lor, plăteau ca taxă 20% din averea lor. Dar tezaurul roman mai încasa încă un fel de impozit interesant sub titlul de cadou (*aurum corro-narium*), pe care îl plăteau în cazuri excepționale oamenii bogați cu ocazia înaintărilor, numirilor și distincțiilor. Apoi mai erau lăsamintele voluntare și averea celor morți fără testament și fără moștenitori.

În afară de minerit, de agricultură și creșterea vitelor, mai era înfloritoare în Dacia și cultura viilor, mai ales în județul Alba. De-a lungul Murășului, de la Burticum (Vurpăr) și până la Salinae (Uioara sau Ocnele Murașului), apoi în valea Târnavelor găsim urme de viticultură veche. Încă sub Antonini s'a adus din Italia în Dacia cea mai bună viță de vie. Prin urmare și viticultura aducea în punga statului dare și vamă apreciabilă.

Multe din izvoarele de venit ale statului se dau în arendă. Unul dintre acești arendași a fost și P. Aelius din Apulum, care ținea în arendă păduri și mine de sare. Veniturile din vămi erau și ele destul de importante.

Dacia aparținea teritoriului vamal, care se întindea din Elveția până pe malul drept al Dunării și până la Marea Neagră. Despre strângerea vămilor merită a fi amintit că agenții arendașilor luau 2½% vamă în orașele *Tsierna* (Orșova), *Sarmiseghetusa* (Ulpia Traiana), *Ampehum* (Zlatna) și *Micia* (Vețel, lângă Deva).

²⁴¹ Corpus Inscriptionum Latinaum III, 980.

²⁴² Corpus Inscriptionum Latinaum III, 1466, 1468 și 1469.

²⁴³ Corpus Inscriptionum Latinaum III, 978.

Monetăria de la Apulum

Teritoriul județului Alba a câștigat mult, din punct de vedere financiar, din momentul când s'a înființat la Apulum (Alba Iulia) o monetărie a imperiului roman. Înființarea monetăriei în acest oraș a avut o însemnătate istorică, pentru-că, în afară de Roma, numai orașele de o marcată importanță s'au bucurat de această favoare și, din întâmplare, ea a coincident cu cea mai mare sărbătoare a imperiului: serbarea a o mie de ani de la înființarea Romei.

„**Acta Diurna**”, monitorul oficial al imperiului și care se trimitea prin poștă și în provincii, deja în anul 246 d. Chr. a adus la Apulum știrea îmbucurătoare că cu ocazia aniversării de 1000 ani de la înființarea Romei și pentru-ca și orașul Apulum să serbeze cu atât mai impozant acest jubileu, împăratul Marcus Iulius Philippus (senior) 'i-a acordat acestui oraș cinstea și dreptul de a avea o monetărie. Distincția a fost mare, fără îndoială, pentru-că pe timpul împăratului Gallienus nu erau monetării decât în 22 de orașe, dintre care numai 16 băteau bani de aur. În celelalte, precum și în Apulum, se fabricau numai bani de argint și de bronz. Cu începere din anul 270 d. Chr. nu s'au mai bătut bani decât la Roma. Primii funcționari și muncitori destinați monetăriei de la Apulum au sosit aici în anul 246 d. Chr., trimiși din orașul *Viminacium* (Costolac din Serbia de azi). Se vede însă că erau toți slabi în această meserie, deoarece executarea banilor la Apulum lăsa mult de dorit și era cu mult inferioară aceleia de la *Viminacium* și Roma. E posibil că cei dintâi bani-monedă pentru Dacia n'au fost bătuți la Apulum, ci la *Viminacium* și că numai cu începere din anii 247 și 248 d. Chr. au fost bătuți și în primul oraș din regiunea minieră a Abrudului. Aceștia erau însă primitivi și duri. În special capul împăratului nu era destul de precis, reversul nu era curat, iar marginile prost executate, ca și inscripția, astfel că literele erau vizibile numai pe jumătate.

Monedele bătute în anul milenar și în anii următori aveau aspectul acesta: Pe avers era capul împăratului, al împărătesei sau al moștenitorului tronului cu o inscripție, care indica numele și titlul, iar pe revers era o femeie îmbrăcată în haine naționale dacice, stând sau șezând și ținând în mână sabia, sceptrul și o ramura sau *vexillum*, adică un mic steag de război. Pe unele monede, lângă femeie, figurau două vexile bătute în pământ. Pe unul era numărul roman V și pe celălalt XIII. La picioarele femeii era un vultur, care ținea în cioc o cunună și un leu. Inscripția permanentă era „*Provincia Dacia*” și sub figură, sub o linie, era numărul anilor: AN. I, II, III, IV-XI. Numărul anului se afla numai până la XI, deoarece în anul 256 d. Chr. s'a desființat monetăria de la Apulum.

Femeia de pe reversul monedelor era simbolul Daciei. Numărul V simboliza legiunea V Macedonica, al cărei semn era vulturul, iar numărul XIII simboliza legiunea XIII Gemina. La aceasta din urmă se refera leul.

În anul 244 d. Chr., înainte de jubileul aniversar de 1000 de ani al Romei, s'au bătut la Apulum cele dintâi monede de bronz, pe care se află chipul împăratului *Iulius Philippus* sau al împărătesei *Marcia Otacilia Severa* ori al fiului împăratului *Philippus junior*. Bani de argint jubiliari s'au bătut numai de un fel, în anul 247 d. Chr. Pe monedele bătute în anii următori la Apulum se văd chipurile lui *Traianus Decius*, a soției sale *Etruscilla*, a fiilor lor *Herennius* și *Hostilianus*, apoi *Trebonianus Gallus*, *Aemilianus Valerianus* și în sfârșit capul lui *Gallienus*. Astfel banii bătuți la Apulum se pot foarte ușor recunoaște.

Numărul V, care simbolizează legiunea V Macedonica, îl găsim și pe monedele bătute în timpul împăratului Philippus la Heliopolis și Beritus (Siria), deși aceasta legiune făcea garnizoana din uou în Dacia deja de pe vremea împăratului Septimius Severus. Aceasta ne-o putem explica numai prin faptul că legiunea V Macedonica a luat parte în războiul cu Parții, purtat de împăratul Gordianus, și ca și după urcarea pe tron a lui Philippus a mai rămas o bucată de timp în Orient, de unde a fost apoi trimisă de noul împărat în castrul Potaissa (Turda), vechia ei garnizoană.

Monetăria statului roman de la Apulum sta sub controlul suprem al adunării provinciale (*concilium provinciarum trium Daciarum*), adică al celor trei provincii dace: *Dacia Apulensis*, care cuprindea Banatul, Munții Apuseni și valea Mureșului, apoi *Dacia Porolissensis*, care îngloba ținuturile Bihorului,

Sătmăruului și Maramurășului, și *Dacia Malvensis*, care cuprindea Muntenia, Moldova și Basarabia de azi. În această adunare provincială, funcționarii jucau un rol important în urma funcției și demnității lor în stat. Adunarea le vota distincțiuni și hotăra ridicarea de monumente în memoria celor merițoși. Printre aceștia, cei dintâi trebuie să fi fost funcționarii superiori din administrația minelor, cari se distingeau în exploatarea aurului și contribuiau astfel la progresul economic al imperiului.

Este interesant de amintit că adunarea provincială putea să proclame chiar revoluția.

Despre întrunirea acestei Camere sau adunări provinciale a Daciei Traiane ne-a rămas o singură amintire, dar numai din secolul III după Christos și anume din anul 241, când, întrunindu-se în timpul domniei împăratului Marcus Antonius Gordianus Pius, a votat ridicarea unui monument în onoarea acestuia.²⁴⁴

Banii bătuți în monetăria de la Apulum, în număr de 42 tipuri, sunt publicați cronologic în prețioasa și interesanta monografie a jud. Alba (epoca romană) a neobositului cercetător istoric dr. Cserni Béla, fost profesor la liceul romano-catolic din Alba Iulia, dimpreună cu textul inscripțiilor de pe diferite pietre come-morative și monumente găsite în Ardeal, dar mai ales în jud. Alba.

Capitolul IX

Tablele cerate de la Roșia Montană și importanța lor istorică

Tablele cerate sunt o invențiune grecească. Ele serveau pentru însemnarea de scurte notițe, scrisori, bilete etc. Începând din timpul lui Pericle, uzul tablelor cerate se generalizează din ce în ce mai mult în Grecia. Întrebuințarea tablelor cerate o aflăm pomenită și în Herodot, Demarat, Aristofan etc. De la Greci această invențiune a trecut și la Romani.

În afară de tablele cerate din Ardeal, găsite la Roșia-Montană, s'a mai aflat și la Pompei, lângă Neapole, abia în anul 1875, o colecție întreagă de table cerate, aproape identice cu cele din Ardeal. Toate însă sunt în stare de carbonizațiune. Tablele din Pompei au fost descoperite, grație săpăturilor făcute, într'un cuțăr, în care s'a găsit portofelul bancherului Cecilius Jucundus. Cuțărul era așezat deasupra ușei uneia din odăi. Aceste table sunt niște chitanțe, având forma de diptice și triptice. Scrisul din ele este cursiv ca și în tablele de la Roșia-Montană.

Întrebuințarea tablelor cerate s'a continuat veacuri de-a rândul, aproape până în zilele noastre, mai ales prin influența bisericeii. Ele se foloseau mult și în corespondența zilnică pentru ținerea socotelilor, pentru diplome, pentru foi de zestre, testamente etc.

Toate tablele cerate, găsite până azi (de la Roșia-Montană și Pompei) cuprind și acte juridice. Ele sunt cele mai vechi și mai de preț documente, care vorbesc lumii despre existența poporului daco-roman în secolul al 2-lea după Christos, dovedind relațiunile sociale și de drept privat ale națiunei romane din Dacia Traiană, desigur cea mai expansivă și cea mai însemnată națiune în antichitate.

Ascunse în sânul pământului și găsite în diferite rânduri după 18 veacuri, ca un *monumentum aere perennius*, la Roșia-Montană, lângă Abrud, din aceste table, în număr de peste 40, nu mai există azi decât 25 bucăți, printre cari patru triptice complete. Multe din ele însă sunt deteriorate din cauza oamenilor igno-ranți, cari le-au găsit și cari n'au știut cum să umble cu ele și nu și-au dat seama de valoarea și raritatea lor.

Toate tablele cerate relative la istoria Daciei Traiane, câte sunt azi cunoscute, au fost descoperite în decurs de aproape trei sferturi de secol (de la anul 1786 până la 1855, adică în 69 ani) și toate la Roșia-Montană, lângă Abrud, în minele din munții Igren, Letea și Cârnicul-Mare.

Se pune însă întrebarea: Ce căutau aceste table cerate, acest neprețuit tezaur pentru istoria trecutului nostru, în minele întunecate ale munților Igren, Letea și Cârnicul-Mare? De ce n'au fost ele păstrate la Sarmisegheiuza (Grădiștea de azi), capitala Daciei, sau în alte cetăți ca Apulum (Alba-Iulia), Napoca

²⁴⁴ Corpus Inscriptionum Latinarum III, 1454.

(Cluj), ori în Potaissa (Turda), orașe în care a înflorit viața Romanilor? Răspunsul la această întrebare ni-l dă profesorul George Popa Liseanu din București, care într'un studiu foarte documentat despre „Tablele cerate descoperite în Transilvania”, spune următoarele:

„Cât timp Traian a stat pe tronul Cesarilor, nimeni n'a îndrăznit să se atingu de provincia lui de la Dunăre. Numele lui Traian era deajurs ca să țină în frâu roiul de popoare ce mișunau în jurul Daciei și care cu nesaț s'ar fi aruncat asupra bogatului imperiu ca să-l prădeze și să-și caute în el locuințe. Îndată ce însă cuceritorul Daciei deveni prin moartea sa divul Traian, popoarele neastâmpărate dinspre nord și Orient încep a se mișca, încep a da năvală din toate părțile asupra provinciilor prea întinsului imperiu. Dacia avea să primească cele dintâi lovituri – și pentru ca dânsa, în timpul împăratului Adrian, să poată căpăta epitetul de felix, trebuia neapărat să fi fost scăpată dintr-un mare pericol de fiul adoptiv al cuceritorului Daciei. După moartea lui Adrian însă năvălirile dușmanilor în această țară deveniră din ce în ce mai dese și mai periculoase”.

Și într'adevăr, primejdia a sosit odată cu războiul marcomanic, pus la cale de liga anti-romană a Germanilor, în frunte cu Marcomanii, la cari s'au alipit și popoarele sarmate, care începură să atace din mai multe părți vastul imperiu roman. Acest războiu îngrozi și umplu de spaimă pe toți locuitorii imperiului. Guvernatorul Daciei și al Moesiei superioare, M. Claudius Fronto, după mărturia unei inscripțiuni (Corpus Inscriptionum Latinarum. 111 No. 1457), bate pe Iasigi, cari, prădând Dacia, amenințau Sarmiseghetuza. Colonia de aci, recunoscătoare, ridică o piatră în onoarea acestui vestit general.

Dar Iasigii, cutreerând Dacia, o devastează în mod îngrozitor și ajung până la Alburnus maior (Roșia-Montană) și satele din jur, cărora, după ce le jupoaie de tot avutul, le dau foc.

Cu acest trist prilej – aceasta este și ipoteza marelui archeolog și istoric german Teodor Mommsen – locuitorii din Abrud, Roșia-Montană și satele vecine și-au ascuns toate bogățiile care unde au știut și au putut, plecând apoi cea mai mare parte în munți ca să țină piept barbarilor. Și desigur văgăunile și galeriile munților Igren, Letea și Cârnicul-Mare erau indicate ca ascunzători ideale pentru averea și actele mai importante ale familiilor lovite de soarta războiului și dintre cari multe au pierit, rămânând avutul lor îngropat în mine, supuse și acestea cu timpul surpărei.

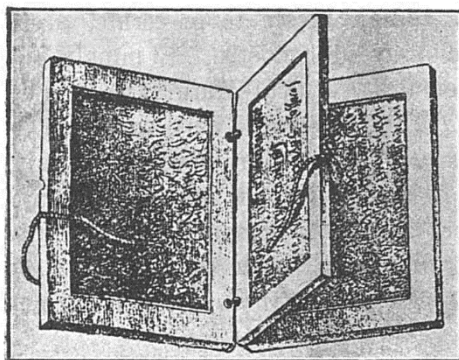

Fig. 55. Forma unei table cerate (triptic) în bună stare.

Toate tablele cerate, găsite la Roșia-Montană, datează din timpul domniei împăraților Antonin Piul (138–161) și Marcu Aurel Filosoful (161–180), afară de una singură din epoca lui Adrian. Ele au fost găsite: 11 table cerate în mina „Sf. Ecaterina”, 3 în mina „Ohaba Sf. Simeon”, iar celelalte în minele „Sf. Ladislau”, „Sf. Iosif” și „Laurențiu”. Fiind documente de o mare importanță istorică, ele au fost descifrate și studiate de archeologi savanți, ca Massmann din Muenchen (la 1841), Teodor Mommsen din Berlin (la 1843), de Huschke (1845), Neugebauer (1851), preotul Ackner (1856). Detlefsen (1858 și 1859), Timoteiu Cipariu (1855, 1857 și 1858) în Analele gimnaziului din Blaj și (la 1867) în Archivul pentru filologie și istorie, apoi Finaly (1861). Edon (1874) și Bruns (1876) într'o conferință ținută la Berlin sub titlul: Die Unterschriften in den römischen Rechtsurkunden și în sfârșit G. Popa Liseanu (1926) într'un aprofundat studiu, făcând parte din interesantul volum Romanica, publicat de Casa școalelor din București.

Importanța limbistică a tablelor cerate

În cele mai multe din tablele cerate găsite la Roșia-Montană, chiar și în cea cu textul grecesc, se pome-nește mai des, ca nume de localități, Alburnus maior, adică Roșia-Montană de azi, apoi Alburnus minor, adică Abrudul, al cărui nume dacic poporan Abrudava (din Abrudiom-aur) s'a conservat totuși până azi.

Ca nume de persoane, pe care le întâlnim în tablele cerate, sunt foarte multe nume dalmatine, ceea ce dovedește că împăratul Traian, care a început o sistematică exploatare a băilor de aur din Ardeal, gândindu-se la o extracțiune mai rațională, a adus la Abrud minieri pricepuți din Dalmația. De altfel între puținele monumente de la Abrud, există, după Popa Liseanu, trei inscripțiuni, cari pomenesc despre origina dalmatină a celor ce le-au ridicat.

Dintre numele de persoane, despre care fac amintire tablele cerate, cele mai multe sunt nume pur romane, vreo 15 nume sunt grecești, – căci Grecii, ca popor de negustori și meseriași, au avut totdeauna dese relațiuni cu vecinii lor de peste Dunăre, – și apoi vreo 40 de nume barbare și de un aspect eterogen, precum: *Cerdo, Annes, Beusas, Geldo, Lossa, Liga, Liccai, Maco, Bato, Caricci, Verzo, Passia, Plator, Bradua*, etc.

Asupra unora din aceste nume s'au făcut cercetări aprofundate, care dovedesc că ele sunt de proveniență dalmatină, ceea ce confirmă ipoteza despre colonizarea munților metaliferi ai Daciei cu lucrători speciali aduși de pe malurile orientale ale Dalmației.

În ceea ce privește limba scrisă din tablele cerate, ea este limba graiului vulgar latin, care este embryo-nul, din care avea să se dezvolte limba românească. De aceea importanța limbistică a acestor table este enormă, deoarece ele fiind scrise de provinciali, de oameni de jos, deși concepute după toate formele oficiale și riguroase ale limbei culte, totuși ele prezintă urme sporadice de o limbă latinească rea și coruptă, care arată însă graiul vorbit al coloniștilor de la Dunăre. Și apoi dacă este adevărat că nimicirea unei limbi este tot una cu nimicirea unei naționalități, tot așa de adevărat este că deodată cu zămislirea unei naționalități începe și zămislirea limbei sale.

Iată pentru ce cea mai scumpă moștenire, pe care ne-au lăsat-o străbunii noștri, Romanii, este limba. Acest neprețuit tezaur, grație stăruinței și caracterului conservator al poporului nostru, nu ni l-a putut înstrăina nimeni în timpul celor 18 veacuri, de când trăim și ne dezvoltăm pe încântătoare și mănoasele văi și plaiuri ale de D-zeu binecuvântatei României-Mari.

Capitolul X

Dacia sub urmașii Împăratului Traian în perioada de liniște relativă

Forța de expansiune, de colonizare și de organizare introdusă de Traian în politica imperiului roman a reușit să înfiripeze în Dacia, în scurt timp după ocuparea ei, o adevărată viață de stat împreună cu o bună stare economică, care începuse încet-încet să fie jinduită de toate popoarele învecinate. Sub teroarea viitoru-lui incert și a lăcomiei popoarelor barbare împrejmuitoare, unii dintre împărații români – cei înțelepți – au înțeles să ia serioase măsuri de conservare, dictate de mărimea primejdiei amenințătoare și de aspra necesitate de a nu dispărea.

Era natural ca, în primul rând, să se resimtă de această politică de conservare și de prosperitate economi-că regiunea minieră din ținutul Munților Apuseni, care forma un nesecat izvor de bogăție pe seama tezaurului imperial. De aceea, cum am văzut din cele expuse pân'aci, împăratul Traian a început din primul moment să dea o deosebită atenție acestei regiuni, înzestrându-o cu căi de comunicație, pe care nu le avem nici azi. Număroasele cetăți și castru romane sunt probe elocvente despre valoarea, pe care o acordau Romanii Californiei antice de sub stăpânirea lor.

În cele ce urmează voi arăta pe scurt cum au înțeles diferiți împărați romani chemarea vremii și rolul lor pentru a păstra posesia mănoasei și scumpei provincii a Daciei, acest antic Eldorado, numit sub

împăratul Adrian „Dacia felix”.

Impăratul Adrian (117–138 d. Chr.)

După moartea marelui Traian (117 d. Chr.) s’a urcat pe tronul împărătesc Adrian, care fusese guvernator în Syria. A domnit 21 de ani (117–138 d. Chr.). Mândru, dar timid, nu se putea aștepta de la el să realizeze, chiar și numai în parte, planurile eroicului și înțeleptului său predecesor. Cea dintâiu provincie, care s’a resimțit de lipsa de orizont a noului împărat, a fost Ardealul. Miile de coloniști romani așezați aici de Traian ajunseseră într’o stare foarte înfloritoare, grație liniștei și intensei comunicații stabilite cu provinciile de la Dunăre. Faptul însă că, la un moment dat, invaziunile popoarelor vecine amenințau Dacia, l’au turburat pe Adrian într’atât, încât începuse să nutrească intenția de a o părăsi – și numai intervenția energică a guvernatorului Marcus Turbo Severus, care era încântat de prosperitatea acestor colonii, i-a scos din cap această nenorocită idee.²⁴⁵

Fig. 56. Bustul împăratului Adrian aflător în Capitoliu, la Roma.

Slab de înger, Adrian își retrace armatele din Armenia, Mesopotamia, Asyria și Africa. Fluviul Eufrat devine din nou granița, cum era înainte de Traian. Istoricii timpului, față de acest gest, se întreabă dacă n’a fost la mijloc o josnică invidie pe gloria marelui său înaintaș? Câteva fapte par a-i confirma acest sentiment pătimaș. Intr’adevăr, din ordinul lui, a fost distrus mărețul pod de peste Dunăre de la T. Severin, sub pretextul că podul ar înlesni trecerea popoarelor barbare în Thracia.²⁴⁶ Astfel a devenit monumentalul pod, clădit cu 20 ani înainte de Traian, o ruină până în zilele de azi, rămânând ca numai cele două picioare să ne amintească de grandoearea renumitei construcții.

Fricosul Adrian înclina să mai dărâme și alte clădiri ridicate de împăratul Traian, dacă n’ar fi observat că prin aceasta ’și-ar trage nemulțumirea poporului și Senatului roman.²⁴⁷ Tot din invidia ce purta gloriei lui Traian, Adrian nu putea mistui pe toți bărbații, cari sub domnia cuceritorului Daciei făcuseră fapte de vitejie sau se distinseseră în serviciul statului. Unii din aceștia au fost odios persecutați, ba alții chiar uciși. De această soartă a avut parte și celebrul architect Apollodorus, autorul podului de peste Dunăre.²⁴⁸ Adrian, după-ce s’a folosit și el de talentul lui, a sfârșit prin a-l face să cadă victima urei sale.²⁴⁹

Fiind demontată partea superioară a podului de piatră, el n’a mai putut fi de niciun folos Romanilor. Cu toate acestea, localitatea, numită atunci Drubeta, a servit și mai departe ca loc însemnat de războiu, pentru-că erau în apropiere mai multe cetăți și toate drumurile se întâlneau în acest punct în scopul de a facilita comunicația între provinciile de la sudul Dunării cu cele de la nord. Lângă picioarele podului s’a construit un alt pod de pontoane cu ajutorul flotei din Moesia și Istria, iar lângă pod s’a format în scurtă vreme un oraș, numit *Ageta* sau *Egeta*,²⁵⁰ care, după Ptolemeus, trecea de cel mai însemnat oraș la

²⁴⁵ Eutrop. VIII, 3, – Ael. Spartian. In Hadrian. Cap. 6. – I, Seivert: Inscript. Monumentor. Romanor. In Dacia mediterran. Viena, 1772, – Dio Cassius LIX, 18.

²⁴⁶ Dio Cassius LXVIII, 13. – Eutrop. VIII, 6. – Rotteck: Allgemeine Geschichte, Bd. III, pag. 41. Braunschweig 1844. – I. Chr. Engel, op. citat, pag. 259.

²⁴⁷ Ael. Spartian: In Hadrian, cap. 8: „Theatrum, quod ille (Trajanus) in campo Martio posuerat, contra omnium vota destruxit”.

²⁴⁸ Dio Cassius LXIX, 4.

²⁴⁹ Dio Cassius LXVIII, 13.

²⁵⁰ Grisellini op. citat T. I, pag. 282 și 283.

Dunăre. Despre acest oraș se face amintire și în „*Itinerarium Antonini*”, precum și în „*Notitia Imperii*”.

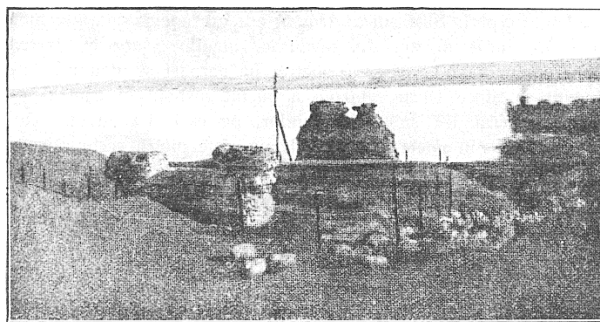

Fig. 57. Zidul portalului și pila-culee de la capătul podului lui Traian de pe partea stângă a Dunării (T. Severin).

Singura calitate bună a împăratului Adrian a fost că a dat Ardealului o administrație serioasă, grație concursului celor doi guvernatori din timpul domniei lui, anume *Marcus Turbo Severus* și *C. Papirius Aelianus*,²⁵¹ și a contribuit la organizarea mai departe a armatei. În interesul unei mai lesnicioase administrații, el a împărțit teritoriul Daciei în două: Dacia superioară, căreia aparțineau ținuturile mai aproape de Italia, și Dacia inferioară, din care făcea parte Ardealul, Muntenia și Moldova până în Carpații Bastarnici. Armata era într'adevăr atât de bine instruită, încât divizia de cavalerie, numită „*batava*”, trecea Dunărea înnotând, ceea-ce a speriat pe barbari și n'au mai îndrăznit să atace Dacia. Adrian a purtat războiu în contra semințiilor sarmatice și a Roxolanilor, pe cari i-a învins. Din această cauză în unele inscripții de pe niște pietre vechi rămase Ardealului se pomenește numele de, *Dacia felix*“,²⁵² iar Adrian este numit pe o medalie „*restitutor orbis terrarum*“,²⁵³ adică restauratorul Daciei.

Cu moartea lui, întâmplată în anul 138 d. Chr., s'a deschis drumul domniei Antoninilor.

Împăratul Antoninus Pius (138–161 d. Chr.)

Împăratul Antoninus Pius a domnit de la anul 138 până la anul 161 d. Chr. Fiu adoptiv al lui Adrian, a fost unul dintre cei mai stimați și iubiți suverani cunoscuți în istorie. Prin activitatea lui neobosită, prin dragostea lui de adevăr, prin dorința lui de a ferici pe toată lumea, apoi prin bunătatea și viața lui nepătată și-a câștigat titlul de onoare „*Pius*”. După unii istorici²⁵⁴ el ar fi reprimat prea aspru invaziile Germanilor și Dacilor liberi. De aceea se poate spune că sub domnia sa de 23 ani Dacia s'a bucurat de o stare foarte înfloritoare.²⁵⁵

Fig. 58. Bustul împăratului Antoninus Pius, aflător în Capitoliu, la Roma

Fig. 59. Monedă de aramă din timpul împăratului Antoninus

Sub acest împărat, împărțirea administrativă a Daciei a fost schimbată în 3 părți: *Dacia Porolissensis* (partea vestică a Ardealului) cu capitala Porolissum (Moigrad), *Dacia Apulensis* (ținutul Murășului și Arieșului până în Carpați) cu capitala Apulum și *Dacia Malvensis* (Muntenia) cu capitala Celei. Această împărțire administrativă a Daciei în anul 168 d. Chr. este neîndoioasă, deoarece colecția inscripțiilor latine

²⁵¹ Neigebaner op. citat 81:1. – I. Chr. Engel op. cit. 261, 6.

²⁵² Idem op. citat 30:59; 36:98; 53: 1

²⁵³ I. M. Ackner: Die antiken Münzen, pag. 300.

²⁵⁴ Ael. Spartian, in Antonin. – Iul. Capitolini Antonin. cap. 5. – Syacell, ed. Niebuhr, pag. 665.

²⁵⁵ Neigebaner, 20, 21: 9, 10, 11.

arată că în anul 169 generalul *M. Claudius Fronto* a fost numit locțiitor de guvernator cu titlul „*Legatus Augusti, propraetor Moesiae superiorae et Daciarum trium*”. Unul dintre bravii săi generali a fost *Caius Clodius*, comandantul armatelor, care operau în contra Iasigilor și a Dacilor revoltați,²⁵⁶ apoi *Rustrius Sulpiticianus*, *M. Statius Priscus*, *L. Antonius Italicus* și *Surrianus*, cari toți au fost guvernatori ai Ardealului²⁵⁷ când Dacia s’a dezvoltat în pace și fericire, întărind influența romană.

Împăratul Marcus Aurelius Antoninus (161–180)

Împăratul *Marcus Aurelius Antoninus* s’a urcat pe tron în anul 161 d. Chr. A fost destinat de *Antoninus Pius* pentru cea mai înaltă treaptă, din cauza înaltelor sale calități, a bunătății și a științei sale. Ca scriitor ’i-s’a dat numele de „philosophus”. Până azi se cunosc cele 12 cărți ale sale sub titlul: „*Către mine însumi*”.

Sub acest împărat Ardealul a primit cea dintâi lovitură din partea popoarelor barbare de la nord, fiind atacat de Bastarni, Alani, Goți, Sarmatii de la Dunăre, Iasigi, Marcomani, Quazi etc., cari, aliați între ei, au purtat lupte și au neliniștit Dacia aproape tot timpul domniei lui *Marcus Aurelius Antoninus*. Aceste lupte s’au terminat parte prin biruințe, parte prin alianțe și tratate de pace. În războiul cu Sarmatii, i-a fost de mare ajutor generalul *Avidius Cassius*, învingătorul Parților, devenit celebru prin menținerea disciplinei de fer în armată.

Fig. 60. Bustul împăratului *Marcus Aurelius*, aflător în *Capitoliu* la Roma.

După istoricul *Dio Cassius*,²⁵⁸ unele din popoarele vecine cu Dacia au legat alianță cu *Marcus Aurelius*, altele primeau de la ei ajutoare în bani. Astfel ’i-a succedat împăratului să alunge de la hotarele Daciei pe *Tarbus*, care intrase pe teritoriul Daciei și amenința cu războiu, dacă nu i-se plătește tribut. Iasigilor le-a îngăduit să facă comerț cu *Roxolani* pe teritoriul Daciei, cu condiția însă ca în fie-care caz să ceară aprobarea guvernatorului. Pe la anul 180 d. Chr., după terminarea războiului cu *Marcomanii*, a adus în Dacia un număr respectabil de coloniști quazi și germani, punându-i sub direcția lui *Pertinax*, apoi încheiând pace cu Iasigii, a asigurat partea vestică a Daciei.²⁵⁹

Ca guvernator al Daciei în această vreme se mai amintește, afară de *Pertinax*,²⁶⁰ un anumit *Clemens*, iar prin anul 166 d. Chr. *Caius Rutilius Cocles*, care ’și-a câștigat mari merite în luptele din Dacia.²⁶¹ Un monument găsit la *Apulum* (*Alba Iulia*) arată că în anul 161 d. Chr. a fost guvernator al Daciei *Publius Furius Saturninus*,²⁶² ca propretor și consul desemnat. (COS. DES=*consul designatus*), deși despre existența unui asemenea oficiu „*Fasti consulares*” nu face nicio mențiune. Istoricii timpului mai spun că tot pe timpul domniei lui *Marcus Aurelius*, Dacia și *Moesia superioară* au fost guvernate de *Quirinus Frontonicus*?²⁶³ și că semințiile *Astingilor*, *Costobocilor* și *Dancringilor* râvneau mult la pământul rodnic al Daciei, precum și la minele de aur și sare, redeschise prin sârguința romană.

Împăratul *Marcus Aurelius Antoninus* a fost reorganizatorul finanțelor romane, înființând așa numiții

²⁵⁶ Köleséri op. citat, pag. 17.

²⁵⁷ Felmer: Hist, Transilv. Cibinii. 1803. Pag. 56.

²⁵⁸ *Dio Cassius* LXXI, 19.

²⁵⁹ *Dio Cassius* LXXI, 17 și 19.

²⁶⁰ Iul. Capitalin: In Vit. *Pertinax*.

²⁶¹ *Dio Cassius* LXXI, 12. – Neigebaner op. cit. 72: 1.

²⁶² Neigebaner op. cit. 135: 4.

²⁶³ Neigebaner op. cit. 27: 40.

„*curatores*”, cari aveau însărcinarea să supravegheze ca funcționarii să nu delapidze banii statului. Grație impulsului acestui împărat, amic al păcii, orașul Apulum a fost ridicat la rangul de municipiu și s’a înființat în cuprinsul lui o nouă colonie romană, numită Kanabae, formată în mare parte din ostașii pensionari ai Legiunii XIII Gemina, precum și din alți coloniști aduși din provincia italiană Apulia. Orașul Apulum a mai purtat și numele de „Municipium Aurelii”.²⁶⁴

Luminatul împărat a murit la Vindobona (Viena) în timpul războiului ce ducea împotriva Germanilor.

Capitolul XI

Roma în fața impetuoșității năvălirilor barbare

Destinul rasei latine a fost ca încă înainte cu 1800 de ani să se întâlnească în drumul ei civilizatoriu cu rasa germană (teutonă) și să aibă cu ea grave conflicte de idei și interese. Intr’adevăr, bogățiile din Dacia Traiană, ca și cultura romană și peste tot spiritul latin, care se introdusese solid în Dacia în răstimp de o jumătate de secol, au găsit în fața lor atunci, ca de altfel și azi, o învierșunată dușmănie din partea poporului german și a diverselor seminții înrudite cu el, precum și din partea Scytismului rusesc.²⁶⁵ Atunci, ca și în zilele noastre, poporul german striga „*că trebuie distrusă romanitatea cu blestematul său spirit latin, care abătea și abate toate nenorocirile asupra Europei*”.²⁶⁶

Fascinați de această doctrină germană, altoită și cu Scytismul rusesc, barbarii au început să se miște mai cu putere în primăvara anului 168 d. Chr., continuând 4 ani în șir opera lor distrugătoare în Dacia. Tabla cerată No. 13, găsită în anul 1855 în mina „Sf. Ecaterina” din Roșia Montană, confirmă acest fapt istoric. Consecințele năvălirilor au fost din cele mai funeste și mai grave. În fața jafului și a cruzimei, la care se dedau semințiile barbare, locuitorii Daciei și ai regiunilor miniere, care formau obiectul principal al năvălitorilor, au fost siliți să-și scape viața și avutul, ascunzându-se unii prin munți și peșterile lor, iar alții prin cavernele și galeriile minelor de aur. Cele mai prețioase obiecte și documente de familie erau îngropate de nenorociții refugiați în pereții minelor, ale căror intrări le astupau apoi cu bolovani de piatră. Cu modul acesta ni s’au putut păstra celebrele table cerate, care constituie proba cea mai evidentă a origini și latinității noastre.

Impăratul Commodus (180–192)

Nenorocirea Daciei a fost că tocmai în vremuri așa de grele s’a urcat pe tronul împărătesc *Titus Commodus Antoninus*, sub care a început epoca de jale pentru Roma. Dacă până la Traian tronul imperial a fost ocupat de încruntatul Tiberiu, de nebunul Calligula, de fricosul și scleratul Nero, de dobitocul Vitellius și de crudul Domitianus, de astă dată venea pe tronul cesarilor nevrednicul și lașul Commodus, care, deși era fiul lui Marcus Aurelius, n’a fost în stare să se ridice la înălțimea tatălui său. Cu el începe într’adevăr jalnica perioadă a Daciei.

După moartea părintelui său, Commodus s’a întors la Roma, care era în plin războiu cu Quazii, Marco-manii, Hermondurii și Sarmații, aproape toate popoare de origine germană. În loc să continue luptele și să caute a-și învinge dușmanii, el, nesocotind sfaturile consilierilor, numiți de tatăl său, retrace trupele de pe malul stâng al Dunării și trăește în desfrâu la Roma, unde ’și-a petrecut tot restul domniei (180–192 d. Chr.). Din cauza lipsei de conducere și de supraveghiere, începe a-și croi drum decadența imperiului. Neajunsurile externe și interne, dar mai ales războiul cu Marcomanii, aliații Germanilor, au produs descompunerea vieții înfloritoare economice și de stat, deschizând calea unei lumi noi prin migrațiunea popoarelor în a doua ei perioadă, care a fost cea mai dezastruoasă.

Norocul Daciei, cel puțin pentru câțva timp, a fost că a avut în fruntea armatei sale comandanți eminenți, ca faimoșii *Vespronius Candidus*, *Manilius Fuscus*, *Clodius Albinus* și *Pescenius Niger*, cari s’au

²⁶⁴ Corpus Inscriptionum Latinarum III, 1132.

²⁶⁵ A. Block, marele poet rus, scrie: „Da, noi, Rușii, suntem Scyți”.

²⁶⁶ A. Spengler: Preussenthum und Sozialismus.

acoperit de glorie,²⁶⁷ punând deocamdată stavilă poftelor barbare pentru cucerirea Daciei, un moment părăsită.²⁶⁸

Pentru binele imperiului roman, tiranul, lașul și defraudatorul Commodus a fost sugrumat, la îndemnul soției sale Marcia, în ziua de 31 Decembrie 192 d. Chr.

Impăratul Helvius Pertinax

I-a urmat pe tron Helvius Pertinax, care între anii 177 și 179 fusese guvernatorul Daciei. Fiu de cărbunar, a primit tronul silit. În toate serviciile de stat, unde a fost pus, a dat dovezi de pricepere și istețime. În două rânduri a slujit în Dacia. Întâia oară a fost trimis aici când făcea parte din flota, care lupta în contra Germanilor, dar nu peste mult timp, fiind bănuț, a fost rechemat.²⁶⁹ Mai târziu a fost readus din Syria și numit ca locțiitor de guvernator în Dacia. Prin meritele sale s'a ridicat pe tronul imperial, pe care l'a primit forțat. Proectase să introducă o bună administrație în afacerile imperiului, dar, din nenorocire, n'a avut timp, căci după 87 zile de domnie a fost asasinat de garda pretorienilor, căreia îi refuzase plata așa numită „*dona-tivum*”. Istoricul Dio Cassius 'i-a ridicat un monument.²⁷⁰

Impăratul Didius Julianus

După asasinarea lui Pertinax, situația imperiului s'a schimbat în mai rău. Garda imperială a declarat că va da puterea aceluia, care va plăti mai mult. S'a îndeplinit profeția lui Jugurika: că Roma își va găsi cumpă-rătorul! Și într'adevăr, tronul imperial a fost scos la mezat. S'au prezentat doi amatori: *Sulpicianus*, ginerele împăratului, care a oferit 5000 drachme de cap,²⁷¹ și *Didius Julianus*, un bogătaș în vârstă din Milano. Acesta oferind mai mult – 6250 drachme – a ajuns împărat.

Scăderea aceasta josnică în recrutarea împăraților a adus imperiului nebănuite încurcături și lovituri. Din momentul acesta puterea armatei a fost pecetluită. S'au născut partide în sânul armatei și prin urmare rivali la domnie. Italia și provinciile au devenit centrul luptelor și al revoluțiilor, ceea ce fatal împingea imperiul la disoluție. Politica nefastă de la Roma își resfrângea efectele și în provincii, unde popoarele nemulțumite căutau să-și recâștige independența. De aci, neliniște și mișcări sedicioase.

După 66 zile de domnie, nefericitul împărat Didius Julianus a fost omorât de aceiași soldați, în ziua de 1 Iunie 193 d. Chr.

Impăratul Septimius Severus (193–211)

Grele primejdii ar fi amenințat Dacia, dacă armata, din care făcea parte și legiunea XIII Gemina, nu ar fi contribuit în anul 193 la proclamarea ca împărat a lui *Septimius Severus*, care era un distins militar și bărbat înțelept. După asasinarea nedemnă a lui Pertinax, armata din Panonia, aflând de cumpărarea cu bani a scaunului imperial de către Didius Julianus, a ținut să spele această rușine, proclamând ca împărat, la Carnuntum (la sud de Viena), pe însuși comandantul ei Septimius Severus, originar din Africa. Odată ales, noul împărat s'a dus la Roma, unde a fost recunoscut și de Senat. Alăturându-și la domnie pe *Clodius Albinus*, guvernatorul Britaniei, a pornit cu armata în contra dușmanului său de moarte, generalul *Pescenius Niger*, pe care la învins și nimicit.

Atotputernicia gardei imperiale a fost simțită și de împăratul Severus, dar fiind energic și abil, s'a știut impune astfel, încât avea în mâna sa conducerea întregului aparat de stat: militar, civil și financiar. Arătându-și recunoștința față de armată, prin mărirea soldei și acordarea dreptului de a purta inele de aur, împăratul putea să se reazeme pe ea cu toată încrederea. Septimius Severus, deja în primul an de domnie, a distins cu medalii toate legiunile, care l'au ajutat de a se urca pe tron. Printre acestea erau și legiunea XIII

²⁶⁷ Dio Cassius LXXII, 8. Ael. Lamprid.

²⁶⁸ In Commod.

²⁶⁹ Iul. Capitolin: In Pertinax.

²⁷⁰ Dio Cassius LXXIV, 5.

²⁷¹ O drachmă grecească fiind egală cu denariul roman, suma totală de cap venea cam la 2500 franci aur.

Gemina și o parte din Legiunea V Macedonica, aflătoare în Ardeal.

Fig. 61. Bustul împăratului Septimius Severus, aflător în Capitoliu la Roma.

Pe timpul domniei acestui iscusit împărat, a funcționat ca guvernator al Ardealului *L. Annius Fabianus*,²⁷² care mai târziu (a. 201 d. Chr.) este amintit ca consul²⁷³ cu *M. Nonius Mucianus* în „*Fasti consulares*”. Guvernarea sa a avut o influență din cele mai binefăcătoare asupra raporturilor de viață din Dacia Traiană. A pus capăt corupțiunii generale, decretând o severă dictatură militară. A vizitat personal diferitele provincii și a luat dispoziții energice pentru apărarea lor. O tradiție populară spune că a vizitat și regiunea minieră de la Ampelum (Zlatna). Ca măsură de siguranță a trimis din Moesia la Potaissa (Turda) legiunea V Macedonica. Orașului municipal Apulum (Alba Iulia) i-a acordat drepturi electorale, iar la Ampelum (Zlatna) a instituit consiliu orășenesc. Acordând o deosebită atenție Daciei Apulensis, a trimis aici ca guvernator pe fiul său Geta, despre activitatea căruia vorbesc mai multe monumente înălțate în onoarea lui. Coloniile miniere din munții Abrudului au fost de asemenea călduros sprijinite de Septimius Severus.

O atenție deosebită merită faptul amintit despre acest împărat de istoricul Ulpianus²⁷⁴ care spune că el a contribuit mult la dezvoltarea coloniei Potaissa. Tot la acest potentat se referă și o piatră comemorativă găsită la Turda.²⁷⁵

Împăratul Caracalla (211–217)

După o domnie de 18 ani, Septimius Severus a murit la Elboracum (York), se zice otrăvit de fiul său Marcus Aurelius Antonius Bassianus, care i-a urmat pe tron sub numele de *Caracalla*.

La început ambii frați – *Caracalla* și *Geta* – au domnit împreună, având fiecare putere independentă. După puțin timp însă, ambițiosul Caracalla a omorât pe îratele său Geta în fața mamei sale. A ucis apoi 20.000 oameni dintre partizanii acestuia. După această baie de sânge, a părăsit Roma pentru un an de zile. Urmând exemplul împăratului Adrian, a cutreerat provinciile imperiului, lăsând să curgă sânge peste tot în urma lui. A petrecut și în Dacia.²⁷⁶ Dovezi despre aceasta avem în mai multe pietre comemorative de marmoră albă, aflate în Dacia.²⁷⁷

Sub Caracalla, care a domnit 6 ani, Ardealul a suferit mari schimbări, parte schimbări interne prin extinderea dreptului civil roman asupra tuturor locuitorilor Daciei, parte schimbări externe prin ivirea Goților la Dunăre. Extinderea dreptului civil asupra tuturor supușilor imperiului nu putea fi considerată ca o binefacere, deoarece el supunea și pe cei din Dacia la toate sarcinile cetățenilor, cari își pierduseră deja privilegiile (dreptul de a fi funcționar, de a fi judecat de adunarea poporului, scutirea de dări și hotărârea războiului și a păcii). În fond totul se reducea la o dispoziție cu caracter financiar, pentru-ca și pe această cale să sporească veniturile tezaurului în suferință.

Cauza? Împăratul Caracalla, care ridicase la cele mai înalte demnități în stat pe clowni și pe scopiți, nu putea să aibă concursul armatei decât cheltuind pentru ea sume fabuloase. În acest scop el distribuia armatei anual, pe lângă soldele ridicate, suma de 70 milioane drachme sau denari. Era deci natural să se

²⁷² Neigebauer op. citat 22:14. – Seivert op. citat, Nr. XXVIII, XLIV.

²⁷³ Neigebauer op. citat, 173:1.

²⁷⁴ Digest. De Censib. Libr. I, §§ 8 și 9.

²⁷⁵ Neigebauer op. Dit. 200:2; 67:2.

²⁷⁶ Ael. Spartian: In Caracalla 89, 6.

²⁷⁷ I. K. Schuller: Archiv für die Kenntuiss von Siebenbürgens Vorzeit. Band I Heft 2, pag. 313.

îngrijească de noi resurse de venituri, mai ales că provinciile de la Dunăre erau amenințate de Goți, în contra cărora avea nevoie de însuflețirea armatei. Acest popor puternic, de origine, la germană, fiind neliniștit în vechia sa patrie, de lângă Marea Neagră, prin tendința de înaintare a Romanilor, încerca de astă dată să ocupe el Dacia.²⁷⁸ Că planul 'i-a reușit în parte, se poate deduce din faptul că mai târziu (250–251 d. Chr.) împăratul Decius a recâștigat prin lupte grele teritoriile pierdute, restabilind astfel liniștea coloniilor atacate.²⁷⁹ Chiar și Caracalla a purtat lupte mai mici cu Goții și a avut câteva victorii.²⁸⁰

Fig. 62. Bustul împăratului Caracalla, aflător în muzeul Vaticanului, la Roma.

După vizita din Ardeal, împăratul a plecat, prin Thracia, spre est, lăsând în grija sorții frumoasa și bogata Dacie,²⁸¹ pe care în acest timp o administra, ca locțiitor, Castanus, un bărbat viteaz și devotat împăratului.²⁸² Nu i-a fost dat însă lui Caracalia să se întoarcă la Roma din această călătorie. În drum, între Edessa și Carrhae, împăratul a fost rănit de *Tullius Martialis*, din îndemnul lui Macrinus, comandantul gardei, și apoi omorât de doi ofițeri din gardă.

Impăratul Macrinus (217–218)

Urmașul său a fost *M. Opelius Macrinus*, capul complotului, care a răpus viața lui Caracalla. Originar era maur din Africa și din părinți necunoscuți. Sub Septimius Severus a avut mai multe însărcinări înalte, Caracalla îl numise comandant al gardei. După asasinarea acestuia i-a ocupat tronul, declarând și pe fiul său *Diadumenianus* ca coregent. În scurtă vreme a devenit odios prin favoritismul scandalos ce-l practica, ridi-când pe unii funcționari fără merite la înaltele slujbe de consuli și guvernatori de provincii. În Dacia numise ca guvernator pe *Marcus Agrippa*, iar în Panonia pe *Decius Tricillianus*, îndepărtând din aceste demnități importante bărbați distinși, ca *Sabinus* și *Castinus*.²⁸³

În scurta lui domnie (abia a domnit 14 luni în anii 217–218 d. Chr.), a putut liniști pe Dacii răsculați și a ținut în frâu pe *Dacringi*, cari invadaseră Dacia și erau hotărâți să continue atacurile lor dacă Macrinus nu le-ar fi extrădat pe ostaticii predați de ei lui Caracalla ca garanție a credinței lor.²⁸⁴

Macrinus a căzut victima unei conspirațiuni femeiești, în frunte cu *Iulia Moesa*, care va ucis în mod barbar atât pe el, cât și pe fiul său.

Impăratul Heliogabalus (218 – 222)

În urma acestui dublu asasinat, armata, în special legiunile din Syria, a proclamat împărat, spre rușinea Antoninilor și a tronului imperial, pe imberbul de 18 ani *M. Aurelius Antoninus Heliogabalus*. Era nepotul d-nei *Iulia Moesa*, a cărei soră *Iulia Domna* fusese măritată cu împăratul Septimius Severus.

Heliogabalus a fost în Syria preot superior al cultului zeului Elagabal din Emesa. Deoarece trecea ca copil bastard al lui Caracalla, a fost ales de trupele syriene, în ziua de 16 Maiu 218, ca împărat în contra

²⁷⁸ I. E. F. Manso: *Gesch. Des ostgothischen Reiches in Italien*. Breslau, 1821, – Aschbach: *Gesch. Der Westgothen*. Frankfurt am Main. 1821. – Excerpt. Petr. Patric, pag. 124.

²⁷⁹ De aici numele de „restitutor Daciarum” pe diferite pietre comemorative din acel timp. Neigebauer op. cit. 126:9 și „Dacia capta” inscripție pe monede. – I. M. Ackner. *Die antiken Münzen*, pag. 327.

²⁸⁰ Ael. Spartian. In Caracalla, op. citat.

²⁸¹ Dio Cassius LXXVII, 16

²⁸² Idem LXXVIII, 13.

²⁸³ Dio Cassius, op. citat, și Engel, op. citat, pag. 270.

²⁸⁴ Dio Cassius LXXVIII, 27.

lui Macrinus. După asasinarea acestuia, a fost recunoscut de tot imperiul. Întors la Roma, el continua cultul zeului său chiar ca împărat.

Scurta lui domnie de 3 ani și 9 luni este pătată de cele mai degradatoare acte și orgii. Acest suveran, cu adevărat oriental, a introdus în Roma, deja copleșită de vițiuni, alte corupțiuni și mai rafinate. Iată câteva trăsături de caracter ale acestui monstru, transformat în animal de rând, ca să ne putem face o idee de atmosfera profund vițiată ce domnea atunci în cetatea eternă: În cei 4 ani ai domniei sale a avut 6 soții și între aceste și o fecioară a Vestei. Pe unele din ele le-a alungat, pe altele le-a asasinat. Prindea la trăsura lui femei de jumătate goale, iar el se așeza într'ânsa gol, dezbrăcat. Ordonă să 'i-se facă mese și vase de argint în forme triviale și sensuale. Invita pe prietenii săi la palat și în fața lor se deda la cele mai scârboase orgii, iar pe acei, cari se luau la întrecere cu el în scene de asemenea natură, îi ridica la demnitățile cele mai înalte. Se deda la acte degradatoare și în public, ca animalele. Pe mamă-sa voia s'o mărite după un servitor, pe care avea de gând să-l facă împărat. A întrecut pe toți monștrii în cheltueli, nerușinări și cruzimi.²⁸⁵ A creiat o singură instituție: un Senat compus din femei, care trebuia să dea tonul în modă.

Fig. 63. Bustul împăratului Heliogabalus, aflător în Capitoliu, la Roma.

Din cauza vieții sale dezgustătoare era disprețuit de toate sufletele cinstite ale poporului roman.²⁸⁶

În toată vremea domniei sale, Dacia a fost neglijată și a suferit. Câteva monede de argint din timpul lui, găsite în Ardeal, nu dovedesc nicio preocupare mai serioasă pentru această provincie.

Heliogabalus a murit în anul 218, ucis de poporul Romei, care cu ocazia unei revoluții l-a aruncat în râul Tibru.

Împăratul Alexander Severus (218– 235)

După dispariția acestui monstru 'i-a urmat pe tron vărul său *Alexianus* sub numele de *Alexander Severus*, un tânăr de abia 14 ani, dar cu exterior simpatic, cu moravuri austere și având o fină cultură greacă. Sufletul lui plătând și nestricat s'a deschis înaintea sfaturilor date de cei 16 senatori dintre cei mai aleși, de cari era înconjurat și ajutat în conducerea treburilor imperiului. În scurt timp priceperea și hărnicia lui le-a dovedit prin înțelepte acte de guvernământ. Se simțea într'adevăr mare nevoie de un suveran, care să aducă o viață nouă în vastul imperiu roman, care vreme de 40 ani a fost condus numai de tirani.

Domnia lui de 13 ani și 9 luni a fost o adevărată binecuvântare și pentru Dacia, care a trăit în liniște și pace. Guvernatorii convingându-se că își vor câștiga încrederea împăratului numai printr'o corectă administrare și prin iubirea locuitorilor, își dau toate silințele ca să animeze înflorirea provinciilor. Împăratul Alexander Severus a rămas însă profund îngrijorat când a constatat că în armată nu mai domnea disciplina necesară, grație spiritului decăzut și imprimat în cursul domniei împăraților Commodus, Caracalla și Heliogabalus. Voind să introducă o disciplină mai strictă în rândurile gardei sale, era cât p'aci să cadă el însuși jertfă acestei încercări. S'a mai observat o mare mișcare și în sânul legiunilor, cu care plecase la Rhin împotriva Germanilor.

Generalul Maximinus, de origine gotică, își formase un partid în armata obosită de drumuri grele și sub pretextul că împăratul pedepsea chiar în marș prea aspru orice abatere de la disciplina militară, a fost

²⁸⁵ Caesar Cantu: Istoria universală. Ediția 7, vol. VII, în limba italiană, Turin.

²⁸⁶ Dio Cassius LIX, 1.

omorât de soldați atât el cât și mamă-sa *Mammaea* (Martie 235 d. Chr.). Nefericitul împărat Alexander Severus avea abia 27 de ani. O parte a armatei sale s'a răzbunat în contra asasinilor, dar a lăsat în viață pe șeful complotului Iulius Verus Maximinus, care apoi a ajuns pe tron.

În Ardeal se găsesc adeseori monede de aramă și de argint din timpul domniei lui Alexander Severus.

Împăratul Maximinus (235 – 238)

Maximinus, ucigașul și urmașul lui Alexander Severus, era de origine inferioară din Thracia, născut din tată gotic și din mamă alană. Frageda tinerețe și-a petrecut-o ca păstor. Prin faptul că avea un corp de uriaș și poseda o putere fizică extraordinară, a făcut o strălucită carieră militară. Deja sub Septimius Severus era locțiitorul Daciei cu rangul de „*propraetor*”.²⁸⁷

Sub domnia împăratului Maximinus, Goții și Sarmații făceau tot mai dese invaziuni în Dacia Traiană. În scop de a se apăra împotriva lor, acest împărat a ridicat în regiunea nord-vestică a provinciei, între văile Crișurilor și Someșului, o serie de întărituri de hotar, numite „*limes dacicus*”, care serveau mai mult pentru apărarea minelor de aur din munții Abrudului. Cu vremea aceste fortificațiuni au fost distruse de năvălirile barbare, în special a popoarelor germanice și de rasă mongolă.

O medalie²⁸⁸ îl arată pe Maximinus ca pe învingătorul Sarmaților și al Dacilor, ceea-ce pare a indica că Dacii liberi de la nord au încercat în acest timp să-și recâștige independența, din care cauză împăratul i-a amenințat cu războiu, silindu-i, după oare-care lupte, să-i primească condițiile de pace. De aici își trag originea titlurile lui onorifice: „*Sarmaticus Maximus*” și „*Dacicus Maximus*”. Deși istoria și mai ales *Iulius Capitolinus* și *Herodianus* nu fac nicio amintire despre expedițiile acestui împărat în contra Dacilor și Sarmaților, totuși se poate presupune că planul lui Maximinus era ca, în afară de popoarele amintite, să subjuge pe toți barbarii până la Marea Nordică, ceea-ce probabil că ar și fi încercat să realizeze, dacă soarta nu l'ar fi părăsit.²⁸⁹

Maximinus și-a isprăvit domnia, după cum a cucerit-o: prin asasinat. Fiul său *C. Iul. Verus Maximinus*, care este arătat pe unele monede ca împărat, a avut aceiași soarte ca și tatăl sau atât de urgisit pentru cruzimea și zgârcenia sa: a fost ucis de gardă în ziua de 7 Martie 238 d. Chr.

Împăratul Felix Gordianus (238 – 244)

Imperiul roman a ajuns de astă dată într'o mare încurcătură dinastică. Trupele din Africa proclamă ca împărat pe octogenarul *Gordianus I* dimpreună cu fiul său *Marcus Antonius Gordianus II*, dar în același timp cei, cari purtau binele public în sufletul lor la Roma, proclamă ca împărați pe doi senatori bătrâni: pe *Maximus Pupienus* și *Balbinus*. În același timp 4 împărați! În asemenea împrejurări cum putea trăi în liniște și fericire marele imperiu al lumii? Poporul roman, răzvrătit, văzând că nu poate uza de dreptul său de alegere, cerea ca Gordianus II, tânărul de 13 ani, să rămână singur împărat. Generalul Capelianus, guverna-torul Mauretaniei și dușman personal al Gordianilor, atacă cu putere pe noii împărați (în a. 238 d. Chr.). Tânărul a căzut pe câmpul de luptă, iar bătrânul, după o domnie de 36 zile, primind trista veste, s'a sinucis.

Ce se petrecea în acest timp la Roma? Garda imperială, revoltată că împărații aleși de ea au fost asasina-ți, se năpustește asupra celor 2 împărați, aleși de Senat, chiar în palatele lor, unde îi omoară și apoi duc cada-vrele lor în tabăra altui tânăr Felix Gordianus, pe care îl proclamă împărat sub numele de *Gordianus III*.

Acest împărat a apărut pe tron ca un salvator al patriei. Iubit de popor și de armată, el și-a dat silința să restabilească pacea internă. La ajungerea acestui mare țel i-a fost de mare sprijin educatorul său *Misitheus*, mai târziu socrul său și comandantul gardei. A purtat războiu cu Persii. Plecând cu armata în

²⁸⁷ Neigebauer op. citat, 143:132; 146: 157; 161: 268.

²⁸⁸ Steph. Schönvisner: *Iter Romanorum per Pannon*. Budae, 1780, pag. 67.

²⁸⁹ Iul. Capitolinus: *In Maximin. Patre.* – Herodianus: *Hist. Roman.* VII. cap. 1 și 2.

contra lor, a bătut în anul 242 d. Chr. pe Goți și pe Sarmați, cari 'i-au aținut calea în Moesia. Acest fapt de arme 'i-a atras onoarea unui monument. El a întărit orașul Viminacium de pe partea dreaptă a Dunării, în Moesia superioară, zidind acolo o cetate, și l'a ridicat la rangul de colonie romană.²⁹⁰ Ridicarea acestei cetăți servea de apărare în contra deselor incursiuni ale barbarilor învecinați, asigurând liniștea nu numai a Moesiei, ci și a provinciilor romane de pe partea stângă a Dunării.

În timpul scurtei sale domnii, Ardealul a fost scutit de atacuri din afară, precum și de mișcări insurecționale interne. Amintirea împăratului Gordianus III ne-a păstrat-o o inscripție găsită la Turda,²⁹¹ precum și o medalie bătută la Viminacium, din care adeseori se găsesc exemplare și în Ardeal.²⁹²

Tânărul împărat a fost și el asasinat, pe malurile Eufratului, în ziua de 10 Martie 244 d. Chr., de către *Marcus Iulius Philippus*, zis „*Arabul*”, noul comandant al gardei imperiale, care fusese numit în locul lui *Misitheus*, răposat.

Împăratul Philippus Arabul (244 – 249)

În primăvara anului 244 d. Chr. a fost proclamat împărat de către armată și Senat acest Philippus, care, după locul nașterii sale, purta numele de Arab. Noul împărat, care era fiul unui șef de bande de tâlhari, întorându-se din Mesopotamia la Roma, desemnează de mai înainte pe fiul său ca viitor împărat și încheie pace și alianță cu Perșii, cărora le cedează Mesopotamia, cum ne arată atât analele romane, cât și medaliile timpului.²⁹³

În al doilea an al domniei sale (245 d. Chr.) s'a început războiul cu Carpii (o seminție scytică sau gotică din Podolia), cari au atacat și prădat provinciile romane de la Dunăre și mai ales Dacia. După mai multe lupte, Philippus 'i-a forțat să încheie pace. Nu se poate stabili exact cât timp a durat acest războiu contra Carpilor. El se poate însă fixa între anii 245 și 247, deoarece pe o medalie din anul 247 se poate citi: „VICTORIA CARPICA”. Pe o altă medalie, cu efigia tatălui și a fiului, este inscripția: GERM. MAX. CARPICI MAX". (Germanici Maximi, Carpici Maximi).²⁹⁴ Din aceste frumoase medalii se poate vedea că Philippus și fiul sau cu același nume au luptat nu numai în contra Carpilor, ci și în contra Germanilor, căci altfel nu se pot explica titlurile de onoare: „*Germanicus maximus*” și „*Carpicus Maximus*”.

Provincia, care a suferit mai mult în urma războiului cu Carpii, a fost bogata Dacie. Faptul ni-l confirmă o piatră comemorativă, găsită la Apulum (Alba Iulia), înălțată de *G. Valerius lui Serapio*.²⁹⁵ Această piatră ne arată că în anul 247 (al treilea an de domnie a lui Philippus), Dacia a fost cu totul eliberată și curățită de dușmani, s'a bucurat din nou de zile de pace, chiar creștinismul prinsese rădăcini adânci, iar cu ocazia marilor festivități de 1000 ani de la zidirea Romei, care au căzut în timpul acesta, s'a început o eră fericită pentru Dacia, întocmai cum s'a întâmplat când, sub Gordianus I, a fost ridicat la rang de colonie orașul Viminacium.

Din nenorocire, această eră de liniște și de progres n'a durat mult timp. Pe medaliile bătute de Philip-pus în Dacia găsim inițialele D. F. (Dacia felix), ceea ce ne arată recunoștința Daciei față de împăratul eliberator al provinciei de încălcările dușmane. Succesele împăratului Philippus au fost întrerupte de Goți „cari, pătrunzând în Moesia, bat pe Gajus Messius Decius, locțiitorul împăratului, din cauza că nedisciplinații săi legionari l-au trădat și au trecut în lagărul dușman.

Împăratul Vajus Messius Decius (249– 251)

²⁹⁰ Aceasta ne-o arată o medalie bătută de Gordianus la Viminacium cu următoarea inscripție: IMP. CAES. M. ANI. GORDIANUS, AUG. Capul încoronat cu lauri este al lui Gordianus. P. M. S. COL. VIM. (Provinciae Moesiae Superioris COLonia VIMinacium).

²⁹¹ Neigebauer op. citat, 201:3.

²⁹² I. M. Ackner: Die antiken Münzen, pag. 319.

²⁹³ Eckhel: Doctrin. Numer. Veter. VIII, pag. 320 și 321.

²⁹⁴ I. M. Ackner: Die antiken Münzen, pag. 322.

²⁹⁵ Neigebauer, op. citat, 151: 196; 162:262. – Gruter, op. citat, No. 9, pag. 85.

Nu mult după această înfrângere, legiunile din Moesia proclamă împărat pe Decius. Indignat, împăratul Philippus pornește în contra lui Decius. Întâlnirea și ciocnirea dintre ei are loc, în Ianuarie 249, la Verona (Italia), unde Philippus cade, iar fiul său este prins și ucis la Roma.

Noul împărat, om harnic și energic, era născut în comuna Bubalia din Sirmiuul Jugoslaviei de azi. Numind pe fiul său *Herennius Etruscus* coregent, îl trimite în Illyricum, care era asediat de Goți, și peste puțin timp îl urmează și el acolo. Reușește să obțină o strălucită victorie asupra dușmanului și scapă provinciile de la Dunăre, printre care și Dacia, de atacurile din ce în ce mai cutezătoare ale popoarelor barbare. Victoria aceasta i-a creat un mare renume. Pe diferite monumente, ridicate și găsite în Ardeal, el este arătat ca eliberator, restauratorul și fericitorul Daciei,²⁹⁶ unde în scurt timp reorganizează întreaga viață economică, administrativă și militară. În cursul acestei opere de restaurare, de care municipiul Apulum a beneficiat în mod cu totul special, provincia Daciei *Apulensis* a fost populată cu noi coloniști aduși din diferite părți ale imperiului. Dezvoltarea orașului Apulum a luat un nou avânt, numindu-se și „*Colonia nova Apulensis*”. Munții Apuseni, cu regiunea lor minieră, au profitat și ei în mod deosebit de pe urma acestei colonizări.

În fața istoriei nu poate fi secret motivul, pentru care împăratul Decius s'a purtat cu atâta tragere de inimă față de provinciile amintite mai sus și față de armatele aflătoare acolo. Înălțarea lui pe tronul imperial o datora doar dragostei și vitejiei acestora. În timpul însă, când Dacia Traiană se mai menținea cu formele ei de viață și civilizație romană, Kniva, regele Goților, atacă din nou puternic Moesia, unde, după lupte sângeroase, își înfîșe stăpânirea. Împăratul Decius și fiul său își găsesc moartea în luptele disperate din Thracia, în anul 251 d. Chr., după unii în localitatea Forum Trebonii din Dobrogea, iar după alții la Abricium.

Capitolul XII

Apusul dominației romane în Dacia

Nori grei se grămădeau zi de zi asupra imperiului roman și mai ales asupra Ardealului, amenințat mereu de invaziunile războinicilor Goți. Invaziile popoarelor barbare pe pământul cesarilor erau, bine înțeles, mult încurajate de luptele interne, care nu mai încetau. Tronul imperial era pătat de sânge. Un împărat după altul cădeau de mâini ucigașe. Și baia de sânge nu voia să înceteze.

Războaiele necurmăte și creșterea peste măsură a oligarhiei romane creaseră pricini de slăbiciune și teren prielnic sămânței anarhice. Curente disolvante născuseră în Roma, capitala lumii civilizate. Cetatea eternă devenise azilul tuturor pribegilor lumii: era o cavernă a exceselor vieții fizice, dând chiar unii împărați cele mai triste exemple, căci, după moartea marelui Traian, care avea ca dogmă binele patriei, puțini din urmașii săi i-au urmat calea sănătoasă. Respectul legilor căzuse, iar desordinea administrativă și malver-sațiile aduseseră dezechilibrul financiar. În asemenea condiții, era greu pentru imperiul roman s'o mai ducă mult.

Cascada ultimilor împărați romani

După-ce împăratul Decius a murit pe câmpul de onoare, împreună cu fiul său, armata a ridicat pe tron pe *Trebonianus Gallus*, care a domnit de la anul 251–253 d. Chr. Ca să fie liniștit din partea Goților, încheie cu ei o pace umiltoare, angajându-se a le plăti un tribut anual. Dar cu tot tributul, pacea n'a fost durabilă. Kniva, regele Goților, a intrat din nou în Moesia. De astă dată norocul armelor se schimbă și *Aemilius Aemilianus*, loc-țiitorul împăratului, repurtează o mare victorie asupra lor. După acest 189 succes, Aemilia-nus pune pe soldați să omoare pe împăratul *Trebonianus Gallus* dimpreună cu pe fiul său, crimă care se săvârșește în luna Maiu 253 d. Chr. Armata proclamă împărat pe Aemilianus, care, după o

²⁹⁶ Neigebauer, op. citat, 126:9.

domnie de numai 3 luni, este ucis și el de proprii lui soldați.²⁹⁷

După el 'și-a luat titlul de împărat Licinius Valerianus, care se rezema pe armată. Înțelept și bun, el ar fi putut deveni un mare împărat, dar era lipsit de energie. În timpul domniei lui s'au răsculat aproape toate popoarele imperiului, începând din Gallia până în Armenia. Toate încercările noului împărat de a menține unitatea teritorială a imperiului au rămas zadarnice. Războaiele neîntrerupte pe de o parte, iar pe de alta nemulțumirile și corupția din interior grăbiau sfârșitul dominației romane în Dacia. Care devenise obiectul poftelor de cucerire ale popoarelor barbare, puse la pândă și pe pradă. După câteva victorii norocoase, a avut parte numai de înfrângeri, astfel că la un moment dat din Dacia numai partea vestică și sud-vestică mai erau în stăpânirea romană. Războiul cu Perșii i-a fost fatal, căci a căzut prizonier în mâinile regelui Sapor, care, după un tratament umilitor de mai mulți ani, l'a omorât în cele mai groaznice chinuri.

I-a urmat pe tron fiul său corupt *Gallienus*, care trebuia să reziste tuturor dușmanilor Romei. Quazii și Sarmatii au ocupat Dacia dimpreună cu Panonia. În fața marelui pericol, Senatul roman s'a văzut îndemnat de a trimite puternice forțe militare împotriva barbarilor – și numai astfel Dacia a ajuns din nou sub domnia romană.

Dar o nouă primejdie se ivește pentru Roma. Popoarele din provinciile atacate 'și-au ales fie-care câte un împărat: *Illyricul* pe *Ingenus*, *Moesia* pe *Nonius Regillius* sau *Regillianus* (înrudit cu dinastia lui Decebal)²⁹⁸ și *Gallia* pe *Posthumus*. În fața acestei grave situații, împăratul Gallienus a devenit și mai crud, nu față de senatori, că pân'acum, ci față de armată. Cruzimea lui nemăsurată a turnat uleiul peste foc. Unul după altul au apărut rivalii, cari sunt cunoscuți în istorie sub denumirea de „*triginta tyranni*” (Cei 30 de tirani). Ar fi greu de descris scurta carieră a acestora de la tron până la mormânt.²⁹⁹ Gallienus, silit să poarte lupte în contra atâtor dușmani, interni și externi, a fost asasinat într'o răsccoală (a. 268 d. Chr.), fiind în vârstă de 35 ani.

Domnia lui a fost cea mai nenorocită din câte cunoaște istoria. Fie-care parte a imperiului era în fierbere și trosnea. Toate splendidele și atât de minuțios calculatele cuceriri ale împăratului Traian erau amenințate de prăbușire, dacă cei câțiva împărați, cari au mai urmat, n'ar fi împiedecat și amânat, pentru încă câțva timp, procesul de definitivă destrămare.

Marcus Aurelius Claudius noul ales al armatei, s'a urcat pe tron în ziua de 24 Martie 268 d. Chr. În anul următor a avut să dea față cu o armată gotică în număr de 300.000 soldați, pe care totuși a învins'o, cu ajutorul beliducelui *Aurelianus*, împăratul de mai târziu, distrugând și o îlotă dușmană, compusă din 2000 vase cu pânze.

Date istorice³⁰⁰ ne arată că o bună parte din această număroasă armată o formau Dacii liberi (din nordul Ardealului), pentru că Goții au provocat la arme pe toate popoarele din jurul Daciei Traiane și de la Dunăre. Dar armele împăratului Claudius au avut noroc, au învins și a adus din nou Dacia în stăpânirea Romei.³⁰¹ Această însemnată victorie n'a împiedecat însă pe barbari ca, după moartea lui Claudius, întâm-plată în anul 270, la Syrmium (în Slavonia), să fie din nou îndrăzneți.

În timpul acela de restriște și de vagabondaj al popoarelor barbare, Romanii au dus lupte continue când cu Goții, când cu Marcomanii și Sarmatii pentru pământul Daciei. Armatele romane, care țineau ocupate strâmtoarele Balcanilor și ambele maluri ale Dunării, s'au aruncat din nou asupra lor sub conducerea lui Aurelianus, care le-a constrâns să facă pace.

După moartea lui Claudius a fost ales cu unanimitate ca împărat *Marcus Aurelius Quintilius*, care însă după 16 zile s'a sinucis. După unii istorici ar fi fost omorât.

Ultimul Împărat Lucius Domitius Aurelianus (270–275)

²⁹⁷ Eutrop. IX, 5.

²⁹⁸ Trebeli. Poll: XXX tyrani, cap. 9 spune: „Decebalus ipsius, ut fertur, affinis”.

²⁹⁹ Trebeli. Poll: XXX tyrani

³⁰⁰ Trebeli. Poll. In vita Claudii. – Vlav. Vopisc. in Aurelianus.

³⁰¹ Pompon. Laelius: In vita Claudii.

În locul lui Quintilius a fost proclamat ca împărat generalul cu bun renume *Lucius Domitius Aurelianus*. Născut în anul 214 d. Chr., la Syrmium (Panonia), el era băiat de țărani și a ajuns pe tron din simplu soldat, fiind adoptat de împăratul Claudius. Personalitatea noului cesar a inspirat mari temeri Goților, cari îi cunoșteau talentul războinic. Reînouind condițiile păcii încheiate în ajun, ei s’au obligat chiar să dea Romanilor și o armată auxiliară de 2000 călăreți în schimbul acordării de către împărat a unei suprafețe de pământ agricol lângă Dunăre.

Se pare că acest contract încheiat a fost ținut cu sfințenie, deoarece întâmplându-se ca o ceată de 500 Goți să facă o incursiune în provinciile romane, comandantul Goților a dispus ca șeful năvălitorilor să fie omorât. Dacă ar fi să dăm crezământ arătatilor istoricului maghiar Vass Iozsef,³⁰² menținerea condițiilor de pace intra în însăși prevederile împăratului Aurelianus, care a cerut însă, ca garanție, șefului armatei gotice să-și crească fiii și fetele în spirit roman. Unele din fete s’au căsătorit chiar cu generali romani în dorința împrietenirii dintre aceste două popoare, ceea-ce din punctul de vedere al politicii statului roman era o măsură abilă,³⁰³ În fond însă această atitudine a împăratului roman era numai simulată și dictată de împrejurări: El se convinsese că Ardealul și ținuturile din stânga Dunărei nu ar mai putea rezista atacurilor viitoare ale popoarelor barbare și se gândea cum să le salveze, până mai e timp, de puhoiul ce le amenința din ce în ce mai grav, pentru-că nici unui roman nu ’i-ar fi putut trece prin cap să creadă că între poporul roman și barbari ar fi fost posibilă o prietenie sinceră. Calculata prietenie manifestată Goților i-a servit împăratului Aurelianus ca să părăsească în anul 274 d. Chr. militărește Dacia și să-și strămute legiunile și slujbașii în Moesia, adică în dreapta Dunării.³⁰⁴

Fig. 64. Monedă de aramă din timpul împăratului Aurelian.

Cu începere d’atunci o parte a Moesiei s’a numit *Dacia Ripensis* sau *Dacia Aureliana*.³⁰⁵

După unii istorici, motivul principal al acțiunii ultimului împărat roman ar fi fost că Goții pătrunseseră și în Italia, unde învingând armatele romane lângă Piacenza, plănuiau să plece asupra Romei. Pentru a preveni acest atac, de care se temea, împăratul Aurelianus s’a văzut nevoit să-și retragă legiunile aflătoare în Dacia și să le aibă la dispoziție pentru apărarea cetății eterne. Oricare ar fi fost motivul politic sau de ordin militar, care a impus această măsură, fapt neîndoios este că Aurelianus și-a retras armata din Dacia și a trecut-o pe dreapta Dunării, în Moesia.

Scriitori străini, ca Rössler, Hunfalvy etc., dovediți dușmani neîmpăcați ai neamului nostru, susțin că, deodată cu retragerea armatei în Moesia, ar fi încetat și s’ar fi stins în Dacia Traiană ori-ce viață a coloniștilor romani, înstăpâniți pe pământul ei de aproape două veacuri. Teoria aceasta falsă și tendențioasă a fost combătută cu dovezi și argumente neîndoelnice de către cei mai renumiți istorici români și străini, de bună cre-dința, stabilind temeinic că poporul băstinaș daco-roman, adică plebea, proprietara de pământ, ca și proletariatul muncitoresc, care își câștiga pâinea de toate zilele în munca remuneratoare a pământului și a minelor de aur, au rămas lipite de glia și de ciocanul lor, de casele, de munții, de minele și de gospodăriile lor.

Mărturisirea prețioasă a istoricului maghiar Vass

³⁰² Vass Iozsef: Erdély a romaiak alatt. Kolozsvártt, 1863. Pag. 83.

³⁰³ Sporschil: Gibbon’s Geschichte des Verfalles und Unterganges des römischen Weltreiches. Pag. 233 și 234.

³⁰⁴ Eutrop. IX, 9. – Sext. Ruf. Fest. Brev. VIII. – Iornandes: De regn. Succ. 51. – Malalas XII, pag. 301. – Vopiscus: In Aurelianus. 39.

³⁰⁵ Antonini Itinerar. – Ammian. Marcellin. XXVI, 5, 7. – Sext. Ruf. Op. citat. – Eutropius op. citat.

În privința aceasta avem demult (1853) și mărturia unui învățat maghiar, anume profesorul Vass Iozsef, membru al Academiei maghiare, care în cartea sa „*Erdély a Romaiak alatt*” (Ardealul sub Romani) scrie la pag. 86 următoarele: „*Cu toate acestea, o parte însemnată a locuitorilor Daciei a rămas în patria lor stră-bună și coloniștii n’au încetat a ținea la patria lor, unde primii ocupanți, i-au învățat lucrul pământului și industria minieră. Încetul cu încetul s’au reluat legăturile între popoarele de pe cele două maluri ale Dunării*”.

De altfel însăși luptele de mai târziu, purtate de armatele romane cu Goții, ne dovedesc că Roma nu și-a luat gândul de la pământul Daciei, ocupat de Traian cu atâta jertfă de sânge.³⁰⁶

După retragerea armatei romane din Dacia de către Aurelianus și mutarea ei în Moesia, Ardealul a ajuns cu toate bogățiile sale în stăpânirea Goților, cari, ocupând apoi și Panonia, au înființat imperiul gotic. De aci înainte începe pentru Ardeal o viața nouă, amară și chinuită, sub călcâiul popoarelor barbare.

Împăratul Aurelianus a murit în scurtă vreme – în anul 275 d. Chr. – în timpul expediției ce pornise împotriva Perșilor. El a fost ucis pe drum de un libert al sau.

³⁰⁶ Eutropiu X, 4. – Idatins: Ad ann. 332. „Victi Gothi ab exercitu romano in terris Sarmatarum”. – Iulianus: In Caesaribus. „Eam quam (Trajanus) provinciam recuperavi”.

Partea a patra Dacia în timpul năvălirilor barbare

Capitolul I

Vagabondarea popoarelor și stabilirea Ungurilor în Dacia

Toți scriitorii istorici serioși, dezbrăcați de idei dușmănoase neamului românesc, își unesc părerile în sensul că împăratul Aurelian și-a retras din Dacia Traiană armata și funcționarii în dreapta Dunării, fiindcă aici, în Moesia inferioară și superioară, se credea mai la adăpost de atacurile și loviturile continue ale barbarilor năvălitori. De asemenea, în cap cu învățatul profesor ungar Iozsef Vass, membru al Academiei maghiare, recunosc că dacă, deodată cu legionarii și dregătorii romani, s'au retras din Dacia și oamenii mai bogați de prin orașe, cari se puteau despărți cu ușurință de niște ziduri orășenești, spre a se muta în altele,³⁰⁷ în schimb poporul de la sate, Dacii autochtoni și băștinași, ca și coloniștii romani împroprietăriți aici de vreme îndelungată nu s'au strămutat nicăiri, ci au rămas pe pământul și la casele lor, unde, chiar în vârtejul tuturor năvălirilor, găseau un adăpost mai bun prin văile, codrii, prin peșterile munților și galeriile minelor de aur.

Afirmațiunea unor scriitori străini ca împăratul Aurelian ar fi evacuat întreagă Dacia Traiană de locuitorii săi, este falsă, greșită și interesată. Așa ceva era nefiresc, căci o populație nu se putea expune unor pri-mejdii, care puteau deveni și mai grele pentru dânsa în locurile necunoscute din dreapta Dunării sau Dacia Aureliana. Populația daco-romană s'a menținut în Dacia Traiană în tot timpul năvălitorilor, fără ca să-i piară samânta și fără ca să-și fi întrerupt cu desăvârșire ori-ce legătura cu rudeniile din sudul Dunării, nevoind să uite nici unii, nici alții cine au fost.

Potopul barbarilor

Cei mai lacomi și mai nerăbdători năvălitori au fost fără îndoială Goții musculoși și sălbateci. Inca din secolul III, rasa germana, reprezentată atunci prin ramura Goților, fie ei Visigoți sau Ostrogoți, striga „*ea trebuie să se distrugă romanitatea cu blestemul ei spirit latin*“.³⁰⁸ Înarmați cu o astfel de mentalitate, Goții, după retragerea lui Aurelian, au intrat nesuparați în Ardeal, pe care l'au stăpânit apoi 100 de ani (274–376). Alungați de crudul popor al Hunilor, le-a luat locul „biciul lui D-zeu“ *Attila*, regele lor, cu oardele sale barbare, care au vagabondat pe pământul Ardealului și au jefuit până în anul 454.

Fig. 63. *Attila, regele Hunilor Din colecția de stampe a Academiei Române.*

După moartea lui Attila, își face patrie nouă în Dacia *Ardaric*, regele Gepizilor, și ei popor de origine gotică. Stăpânirea acestora a încetat în anul 567, când au fost bătuți și alungați din Ardeal de către Avari, popor de rasă mongolică, conduși de regele lor *Baian*. În anul 630 ei ocupă și Dalmația. Din cauza luptelor interne dintre Avari, pătrund și se stabilesc în Ardeal Slavii. Avarii sunt bătuți, în anul 791, de către Carol cel mare, regele Francilor, cu trei armate, în rândul cărora erau și Slavi. Poporul avar s'a contopit succesiv

³⁰⁷ Dr. I. Lupaș: Istoria Românilor. Ediția VIII. Pag. 46.

³⁰⁸ A. Spengler: Preussenthum und Sozialismus.

în popoarele cteștine ale Slavilor și Francilor sau Francezilor de mai târziu.

Cu Slavii, Românii au trăit împreună timp îndelungat, împrumutând unii de la alții datini, unelte, obice-iuri și elemente de limbă, cum dovedesc atâtea numiri de origine slavă, ca *Grădiște*, *Belgrad* (Alba Iulia), *Turda*, *Cluj*, *Moigrad*, *Zlatna* etc. Aproape toți Slavii din nordul Dunării s’au contopit succesiv cu Românii, ceea ce dovedește ca aceștia erau mult mai numeroși. În sudul Dunării însă, elementul slav fiind în număr mai mare, a înghițit o buna parte din elementul românesc, putându-se salva de slavizare numai Românii răspândiți prin Serbia (valea Timocului), Macedonia, Grecia, Albania și Bulgaria.

Nu trebuie uitat însă următorul fapt important și anume ca procesul de formațiune a poporului românesc se îndeplinise deja înainte de a veni în atingere cu Slavii. Dovada ne-o da limba românească, a cărei structura latină n’a fost stare s’o destrame îndelungată conviețuire cu Slavii, cari ‘i-au îmbogățit numai comoara de cuvinte cu un număr însemnat de elemente slave.³⁰⁹

Fig. 66. *Arpad, ducele Ungurilor.* (După colecția de stampe a Academiei Române)

Năvălirea și stabilirea Ungurilor în Ardeal

Către sfârșitul secolului al IX-lea (896) s’a ivit la hotarele răsăritene ale pământului românesc încă un popor turanic: *Ungurii* sau *Maghiarii*, cari sunt de origine fino-ugorică. Ei au venit din Asia și au fost conduși de șeful lor *Arpad* până în șesul dintre Dunăre și Tisa, unde stăpâniseră mai înainte Hunii și Avarii. De aici s’au întins spre pământul Ardealului, unde domneau knezii români *Glad* în *Banat*, *Menomorul* în *Crișana* și *Gelu* în *Ardealul* propriu zis. În această situație au găsit Dacia Traiană *Arpad*³¹⁰ și Ungurii lui.

Originea cuvântului „Ardeal“

Peste teritoriul Munților Apuseni a domnit Gelu, pe care beliducele ungar *Tuhutum* l’a învins în lupta de la Valea Almașului, în care kneazul român a și căzut. Odată cu ocuparea Ardealului de către Unguri, s’a terminat pentru câțva timp și migrațiunea popoarelor barbare. Ungurii, cari ocupau șesul dintre Dunăre și Tisa, au numit partea muntoasă la răsărit de munții Bihorului *Erdö+etö*, format din cuvintele ungurești *erdö*=pădure și *elö*=înainte, adică *Erdély*, numire care datează din secolul XII (1176) și din care se trage românescul *Ardeal*. Numirea de *Erdély* în ungurește sau *Ardeal* în românește nu este altceva decât traducere-rea șchioapă a latinescului *Transilvania*, adică locul sau țara de dincolo de pădure, căci de fapt *Erdö+elö*, deci *Erdely*, însemnează locul sau țara dinaintea pădurii, iar nu țara de după pădure, cum exprimă plastic noțiunea latinească de *Transilvania*. De aici, istoricii bizantini, când vorbesc de Ardeal, zic *Ardelion*. Denumirea nemțească de *Siebenbürgen*, pe care o dau Germanii Ardealului, vine de la cele 7 cetăți sau burguri săsești din Ardeal.³¹¹

Personal prefer numirea de Ardeal, în loc de Transilvania, pentru simplul motiv că cea dintâiu este cu

³⁰⁹ Dr. I. Lupaș: *Istoria Românilor*. Ediția VIII. Pag. 56.

³¹⁰ Urban Mihály: *Bányászati és kohászati lapok*. No. 17 din Septembrie 1906.

³¹¹ G. Popa Liseanu și Dr. I. Lupaș: Articole în ziarul „Universul“ din 18 și 27 August 1932. – N. A. Ruscuscu: Articol în „Adevărul“ sub titlul: *Transilvania sau Ardeal* (tot din 1932).

mult mai răspândită în graiul popular, care a consacrat-o.

Năzuințele sufletești ale românilor

Cunoscând și studiând cu deamănuntul istoria trecutului nostru, nu mă pot opri de a spune că poporul român, cu toate năvălirile barbarilor, cu toate chinurile îndurate, a avut, în clipele de liniște, dorințe și năzuințe sufletești, de care ne putem mândri cu drept cuvânt și azi. În ce privește ocuparea Ardealului de către Unguri, un singur fapt va confirma cele mai de sus: În anul 949, când prințul *Gyula* al Ardealului se întorcea de la Constantinopoli botezat în legea ortodoxă și aducea cu el pe episcopul *Ierotei*, religia greco-ortodoxă era răspândită aproape în întreg Ardealul,³¹² operă, în contra căreia a luptat din răputeri primul rege al Ungariei Ștefan (1000–1038), care a unit definitiv Ardealul cu Ungaria, înfigând stăpânirea maghiară pe vechiul pământ al Daciei Traiane timp de peste 1000 de ani.

Capitolul II

Calvarul Daco-Romanilor în timpul migrațiunii popoarelor barbare și minunea zămislirii neamului Românesc

Hotărârea împăratului Aurelian de a-și retrage armata și funcționarii din Dacia Traiană în provinciile din dreapta Dunării (în Moesia inferioară și superioară), a fost, fără îndoială, un act de slăbiciune din partea Romei, act, care, considerând prăpădul din vremea năvălitorilor barbari, putea foarte ușor să ducă la dispariția totală a elementului daco-roman, rămas acasă, lipit de glia stramoșiască și de ciocanul, cu care muncea de 169 ani în pământul și în minele „Daciei fericite” de până atunci.

Care a fost salvarea Daco-Romanilor în acele nespuse de grele și vijelioase vremuri? Cum au putut ei supraviețui loviturilor fără cruțare ce s’au năpustit asupra lor sute de ani de-a rândul? Cum a putut să trăiască un popor secole întregi o viață subterană subjugat, batjocorit și sărăcit, fără a-și pierde individualitatea națională, ba din contra înfiripându-o și mai puternic? Prin ce mijloace s’a făcut minunea închegării neamului românesc de azi? Iată atâtea întrebări, la care voi încerca să răspund bazat numai pe logica feno-menelor istoriei.

Apărarea naturală a solului

Nu trebuie să uităm ca barbarii învingători nu cunoșteau nicio milă și nicio cruțare. De aceea minunea zămislirii noastre ne poate mira cu atât mai mult. De asemenea trebuie să ținem seama de faptul că sămânța spirituală a Romei nici n’a apucat bine să rodească în Dacia Traiană, când aceasta bogată colonie a rămas în voia soartei. Peste opera de civilizație latină s’au năpustit distrugerile barbare în valuri atât de dese, încât n’a mai fost răgaz de refacere, nici măcar de respirație. Stăpânirea pământului și a minelor bogate, în care încolțise sămânța latină, a trecut în mâinile năvălitorilor, rând pe rând. Numai ruinele mai arătau ca în Dacia Traiana a lucrat cândva mâna creatoare a civilizației romane. În multe locuri n’a mai rămas decât cerul și pământul, spun cronicarii blestematelor vremi d’atunci. Ruinele așezărilor romane au fost înmor-mântate sub straturi groase de bălării. S’a uitat, după veacuri de salbătecie, până și amintirea Romei.

Jafurile barbarilor istoriei s’au ținut lanț veacuri de-a rândul și în fața lor Daco-Romanii au fost nevoiți să-și salveze viața și avutul prin ascunzătorile codrilor, prin peșterile munților și prin galeriile minelor, care au jucat un rol covârșitor în păstrarea ființei noastre etnice și a celor mai prețioase documente asupra trecutului nostru, cum sunt tablele cerate găsite în minele de aur de la Roșia Montană (Alburnus Maior). Este un sfânt, dar trist adevăr, ca rădăcinile copacului ființei noastre etnice și-au găsit salvarea în vremuri de cum-plita răstriște în mare parte în văgăunile, în peșterile și galeriile minelor din Carpați, unde barbarii cuceritori și asasini n’au putut să le taie, ceea-ce desigur nu era puțin lucru într-o vreme când cri-

³¹² Kuliffay Ede: Erdély története. Budapest, 1876. Pag. 19.

ma era un act zilnic și firesc.

Apărarea spiritului latin

Dar pe lângă aceasta apărare a naturii, străbunii noștri daco-români au mai avut parte, din fericire, și de apărarea minucioasă a spiritului latin, care, pe lângă creștinism, a exercitat o înrăurire adâncă asupra lumii vechi, continuând până în zilele de azi. Energia spiritului latin menține doar până azi în capul civilizației mondiale popoarele, în a căror structura interioară s'a frământat latinitatea. În ce privește latinitatea noastră, ea a fost oprimată de împrejurările istoriei, cheltuindu-și energia ei întreaga, în curs de veacuri, ca să se păstreze în așteptarea unui moment de realizare. Este fenomenul rar, când un neam își menține ființa vie numai printr'o forță latentă sufletească.

La noi spiritul latin n'a găsit altă posibilitate de viață decât sufletul și alt mijloc de exprimare decât limba, iar energia Romei antice, acumulată pe pământul Daciei Traiane prin diverse lucrări, monumente de artă și inscripții, a format un rezervoriu pentru alte vremuri... care au venit și au rămas însemnate în istorie prin altoirea Dacilor băștinași cu coloniștii și legionarii romani, rămași în Dacia Traiană, punând astfel temeliele unui popor nou, a poporului românesc, care s'a alcătuit și s'a închiegat cu încetul în curgerea mai multor veacuri și în vuetul celor mai vițelioase vremuri.

Intr'adevăr, este un fapt vrednic de reținut că România, așezată pe drumul cel mare al invaziilor barbare, cucerită în toate părțile de valuri de vânturători înarmați, păstrează o populație aproape fără un amestec mai caracteristic, rămânând pururea asemenea sie-și, când lumea întreagă se transformează și se reînouiește. Imperiul roman pierde, dar coloniile romane din Dacia Traiană stau în picioare. Imperiul grec se sfârșimă și năvălitorii otomani se opresc la granițele Principatelor române, după cum se opriseră, la Dunăre, descendenții lui Attila și la malurile Nistrului Slavii Poloniei. În acest chip, în mijlocul cataclismului universal, când fiecare nație era de pradă, coloniile lui Traian își păstrează tipul vechiu latin și ne aduc cu ele cele de pe urmă semne ale limbei poporului roman, vechea idiomă dorică, ce nu se mai vorbea la Roma încă de pe timpul lui Cicero și al lui Vergiliu.³¹³ Iată atâtea motive puternice, care n'a fac să îmbrățișez cu tot sufletul noua teorie istorică a prof. Francez Benda, care este următoarea:

Noua teză istorică a francezului Benda

Profesorul Julien Benda a scris nu demult o carte de istorie intitulată: „*Esquisse d'une Histoire des Français dans leur volonté d'être une nation*”. Așa cum o indică și titlul, cartea demonstrează procesul de formațiune a poporului francez prin voința lui colectivă de a se forma ca națiune. După Julien Benda, n'au fost Regii de ajuns ca să facă Franța și, oricare ar fi fost calitățile lor, ei n'ar fi putut-o face fără complicitatea Francezilor.

Ei bine, eu cred că teoria învățatului profesor francez se poate aplica cu atât mai mult când e vorba de procesul de formațiune a poporului românesc și că nu mă depărtez de cadrul adevărului istoric când afirm că închiegarea într'o singură națiune a Daco-Romanilor a fost rezultatul voinței lor hotărâte și neînfrante, iar nicidecum rezultatul unei succesiuni de fenomene mecanice.

Pentru a ajunge la formațiune a poporului român de azi, a trebuit ca elementul roman de o parte și elementul dac de altă parte să-și dea mâna în timpul migrațiunii popoarelor barbare în Dacia felix, să se ajute reciproc și să lupte unite și dărz împotriva tuturor năvălirilor cutropitoare și pustiitoare. Cum am spus mai sus, la început galeriile subterane din minele de aur, apoi munții păduroși ai Carpaților, cu ascunzătorile, peșterile și văgăunile lor, au fost asilul salvării coloniștilor romani și al Dacilor autochtoni. Mai târziu, în vremuri de liniște, scutul de apărare al vieții, averii și ființei lor etnice a fost pasiunea lor de proprietari de pământ și nevoia lor de siguranță.

Este într'adevăr interesant de constatat că pe când la alte popoare și în alte părți indigenul și

³¹³ Elias Regnault: Istoria politica și socială a Principatelor dunărene, pag. 18 și 19. Iași, 1856.

năvălitorul au rămas dușmani veșnici, în Dacia sentimentul de posesiune a pământului a fost mai puternic decât dorința de a păstra curat sângele rasei romane. Grație acestui sentiment de proprietate, elementul român, eșit din plămădeala rommano-dacă, a știut să trăiască în pace și cu Slavii, pe cari nu 'i-a urât. În schimb, el a avut o statornică aversiune față de poporul maghiar, lacom și grandoman, pe care nu l'a iertat niciodată.

Așa și numai așa, cred eu, se explică minunea cum dintr'o grupare de atâtea elemente diverse (roman, dac și slav) a apărut la un moment dat în istorie, cu toate vicisitudinile timpului, o singură națiune omogenă: neamul românesc.

Naționalismul Românului s'a manifestat treptat prin setea lui de individualitate și de independență. Dovadă: înființarea *Principatelor Munteniei* (1290) și *Moldovei* (1299), care, după atâtea sute de ani, a condus la *unirea Principatelor* din 1859 și după alți 60 de ani la înfăptuirea *României Mari* cu alipirea Ardealului, Bucovinei și Basarabiei.

Poporul român de azi s'a trezit din adâncimea mileniilor pe urma plugului constructiv și a exploatării minelor de aur din Munții Apuseni ai Ardealului, punându-și toată nădejdea vieții în Dumnezeu și în palmele lui bătătorite de munca. El n'a răpit nimănui dreptul și nu 'și-a întemeiat niciodată rosturile pe distrugerea și prădarea bunurilor altuia. Alții au venit peste el cu gânduri de prada și de umilire. Veacuri de-a rândul poporul român n'a făcut decât să dreagă Cceea-ce alții 'i-au nimicir și i-au stricat. Opera lui, ca și spiritul lui, au fost prin excelență închinare muncii constructive, care s'a putut înfăptui numai în urma voinței colective și neînfrânte a celor trei elemente romano-daco-slave și a comprehensiunii lor active de a forma întâiu o națiune și apoi de a se întruni într'un singur stat. Toți Knezii, Domnii și Regii Românilor au fost numai niște auxiliari în acest scop.

Fig. 67. Radu Negru, întemeietorul Principatului Munteniei.

Fig. 68. Dragoș Vodă, întemeietorul Principatului Moldovei.

Istoria ne arata ca Împărații și Regii au fost și sunt simple accidente în viața popoarelor. Ei propun, dar Suveranul real și efectiv, care dispune, este poporul. Regii au eșuat totdeauna când s'au pus deacurmezișul voinței populare. Regii sau conducătorii unui popor nu sunt decât mandatarii lui, de multe ori fără voința liber exprimată. În realitate drama o joacă poporul. Și chiar atunci când avem impresia că un om mare a izbutit să se opună prăbușirii unui popor, avem o simplă iluzie. Sunt foarte rari Regii, cari au știut și au înțeles să fie expresia perfectă a aspirațiilor poporului și a spiritualității sale. Printre aceștia noi, Românii, numărăm cu mândrie pe marele Rege Ferdinand I.

În 1916, când România a intrat în războiu, fericitul Rege Ferdinand I a avut intuiția întemeiată că în

conștiința românească era adânc sădit sentimentul nu numai al unei proprietăți materiale, ci și al unei unități naționale și spirituale abstracte, căreia 'i-s'a supus, îmbrățișând-o cu căldura unui suflet mare.

Voința, care a contribuit la continuitatea spiritului românesc și a făcut unitatea neamului nostru, este o voință transcendentă, așa după cum este noțiunea metafizică despre „geniul speciei“ în lumea animală.

Cromatica noastră etnică

Azi când, grație conducătorilor înțelepți ai destinelor românești, avem fericirea de a vedea neamul nostru complet întregit în granițele sale etnice, putem mai bine decât ori-când studia mersul procesului multisecular de închiegare lentă, dar trainică, a celor trei elemente întregitoare ale poporului românesc.

Astfel vedem cum Ardealul înfățișează spiritul dacic: dârz, tenace, închis, fortificat într'o rezistență, care s'a manifestat tot atât în politică pe cât s'a manifestat și în cultura, fără nuanțe, fără gingășii, fără fante-zie, fără surâs. De asemenea vedem cum Muntenia și Oltenia reprezintă cel mai autentic spirit latin: realist, sceptic, politic și juridic, iar depărtându-ne de coloana vertebrală a Carpaților Moldovei spre Prut, spre Bugeac, spre malul Nistrului, constatăm cum dam de ultimul hotar al Europei bătut de valurile asiaticismului mistic, reprezentat de elementul scytic și slav, neastâmpărat și risipit.

Supunând acum unui examen spectral cromatica noastră etnică, vom găsi imediat și izvorul regionalismului atât de hulit de unii și atât de nerod exploatat de alții, realitate, care se cuvine să fie privită cu alți ochi și cercetată cu altă înțelegere, căci înțelegându-ne ne-am iubi altfel și iubindu-ne, am ști să ne iertăm desacordul dintre noi, care vine de departe și anume din adâncimea timpurilor.³¹⁴

Capitolul III

Vechimea, penetrațiunea și formațiunea masei etnice Daco-Romane

Toți istoricii sunt de acord că existența neamului nostru românesc se datorește, în prima linie, colonizării romane din Dacia Traiană, care s'a făcut sistematic de împăratul Traian mai întâiu în Munții Apuseni, fiind-că aici era centrul politic al Daciei și tot aici erau minele de aur, care exercitau o deosebită atracție și pentru administrația imperiului și pentru colonii.³¹⁵

Penetrația Romană în Dacia

De aceea vedem că romanizarea, care se întinsese mai întâiu pe linia Dunării, ajutată de marele fluviu și de șoseaua de pe malul drept până la mare, construită încă sub împăratul Tiberiu (a. 33 d. Chr.), ca și cea de pe malul stâng în timpul domniei împăratului Traian, se întetește mai ales în zona carpatică a Munților Apuseni, unde erau minele de aur și castrele.

Intr'adevar, Munții Apuseni, cum am arătat mai înainte, au fost încercuiți cu o serie de castre puternice, ca Apulum (Alba Iulia), Potaissa (Turda), Napoca (Cluj) Micia (Vețel) și Porolissum (Novigrad sau Moigrad, în Sălaj), iar tablele cerate, inscripțiile de pe monumentele funerare, drumurile și alte resturi de civilizație dovedesc aci o foarte adâncă infiltrare a elementului colonizator. Un document clar al penetrației romane, mai ales în părțile apusene ale cetății carpatine, ni-l oferă învățatul nostru profesor de geografie de la universitatea din București, Simeon Mehedinți, care într'un studiu de observări relative la Ardeal, publicate sub titlul „*Cadrul antropologic*“ în volumul „*Transilvania, Banatul, Crișana, Maramurășul*“, scos în 1929, cu ocazia împlinirii a 10 ani de la alipirea Ardealului la patria-mamă, face următoarele interesante constatări: „*Se știe că, în Germania, portul vaselor pe cap coincide cu granița expansiunii romane. Harta ne arată că și în Dacia s'a păstrat acest test etnografic tocmai în regiunea unde colonizarea a fost mai intensă. Din Banat și Oltenia, zona acestui obicei se prelungește spre nord până dincolo de linia Mură-șului. Putem zice că după cum minele de argint ale Spaniei au romanizat pe Iberi numai în timp de doua secole, tot așa aurul și sarea Daciei apusene au fost una din cauzele cele mai*

³¹⁴ Cezar Petrescu: Articolul „O comemorare și ceva mai mult“ din ziarul „Curentul“ No. 1612 din 26 Aug. 1932.

³¹⁵ Jérôme Carcopino: Les richesses des Daces et le redressement de Empire romain sous Trajan. Dacia vol. I, pag. 28–34.

active ale acelui flux de coloni (infinita copia), care a dăruit acelui sector un nou strat de populație”.

Romanii, după ce au încercuit în coaste Munții Apuseni și au împânzit cu legiuni valea Dunării și capătul Nistrului, s’au îngrijit mai mult de consolidarea militară a provinciei prin valuri, care să corecteze lipsurile cetății Carpaților, pentru a o apăra atât spre apus cât și spre răsărit, așezând o mulțime de valuri, pe întinsul Daciei. Primul val a fost cel din poarta pe unde iese Someșul.³¹⁶ Un *vallum* de 70 klm. lega Rescolum (Poeni), așezat pe Crișul repede, cu Someșul (castrul de la Cășeu), trecând peste Porolissum. Un lanț de 7 caste și alte întărituri secundare forma aici un *limes dacicus*,³¹⁷ menit a apăra partea pe unde Someșul iese din Ardeal, adică să astupe oarecum știrbătura circumvalației între Munții Apuseni și masivul Rodnei. Când Dacia s’a împărțit în 3 provincii administrative, iar Porolissum devine capitala provinciei nordice (a. 167 d. Chr.), a fost ridicat un nou *vallum* între Crișul repede (Orade) și Crasna (Meștedu mare).

Cum sa format massa etnică românească

Stăpânirea latinității în Dacia Traiană a fost mult ajutată și de faptul că tocmai în epoca ce urmează cuceririi Carpaților, armata romană își schimbă caracterul: recrutarea soldaților începe a se face pe loc dintre locuitorii provinciei respective, iar recrutul devenea *civis romanus*. Împăratul Sepfimi Sever îngăduind apoi soldaților și căsătorirea, legionarii deveniau un fel de grănițeri, legați de familia și de moșioara lor.

În curând veteranii au ajuns să dea nota întregii populațiuni civile, de unde a și urmat faptul social că toți bătrânii erau considerați ca veterani. Astfel, grație continuei penetrațiuni romane dinspre Adriatica spre Carpați, s’a închiegat aci un popor nou. *Massa dacica* devine o *massa daco-romana*, acceptând o limbă nouă, ca și Iberii (Spaniolii) și Gallii (Francezii).

Cu timpul aceasta massa etnică, cu care se încheie istoria antică, și-a mai pierdut din omogenitatea daco-romana, deoarece "i-s’au adăugat o mulțime de elemente eterogene. Unele au dispărut complect, iar altele s’au păstrat sub forma de insule, dar lucru esențial a fost faptul ca massa romanizată a rezistat, ca o reală continuitate în spațiu și în timp, ceea-ce pentru unii pare un adevărat miracol.³¹⁸ De aceea scriitorii cu destul orizont critic, ca Pittard, Snelmaun etc., spun ca dacă, după părăsirea Daciei de către împăratul Aurelian, civilizația română a dat îndărăt în Dacia, ea n’a putut fi însă nimicita, ceea-ce ar fi fost inevitabil, în cazul ca băștinașii ar fi pierit ori ’și-ar fi părăsit țara.³¹⁹

Dar sedimentația etnografică din evul mediu, solid argumentată de prof. C. Diclescu în opera sa multilaterală *Die Gepiden* (Leipzig, 1922), a adus câteva elemente, care merită să fie amintite, măcar pe scurt, fiindcă tocmai aluviunile, deplin constatate și de istorici și de filologi, sunt o dovadă irecuzabilă a continuității poporului nostru, care le-a cuprins și asimilat potrivit cu direcția din care veniau și cu formele cadrului geografic. Aceste elemente au fost, năvălind dinspre nord, cum am arătat într’un capitol precedent, Goții, Hunii, Gepizii și Avarii, iar dinspre est Slavii și apoi dinspre apus Ungurii. Niciunul însă din aceste elemente, afara de Unguri, nu s’au putut menține în sfera Daciei lui Traian și nu se poate zice despre niciunul ca s’a păstrat într’o zonă, în care să fi lăsat pecetea sa ca o pătură etnică deosebită.

După un secol de la venirea Ungurilor în Europa, când s’a încheiat o mie de ani de la împânzirea Dunării cu legiuni romane (sub împ. Octavian August), Dacia carpatică și pontică ieșise de sub valurile năvălirilor barbare ca o insulă de romanitate vădită, începând de la șesul Tisei (*pastores Romanorum*) și sfârșind cu marginea dinspre mare (*Vlahi pontici*).

Caracterul religios, militar și economic al colonizării Ardealului sub Regii Ungariei.

³¹⁶ S. Mehedinți: Volumul „Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul”. București, 1929. Pag. 593.

³¹⁷ Em. Panaitescu: Le limes dacique. Nouvelles fouilles et nouveaux résultats. „Bull. De la Section Historique”. Acad. Rom., 1929.

³¹⁸ S. Mehedinți: Volumul „Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul”. București, 1929. Pag. 594.

³¹⁹ De interpretibus Romanorum, Leipzig 1919, pag. 81 (Revista „Societatea de mâine”, 1927, pag. 564).

Dacia Traiana ar fi rămas de buna seama omogena din punct de vedere etnic, dacă nu s'ar fi ivit, curând după ocuparea Ardealului de către Unguri, un fapt istoric, care a dat Carpaților un rol neașteptat. Creștinătatea s'a dezbinat în doua pe tema schismei religioase. Ungurii primesc creștinismul sub auspiciile Papei și capătă astfel misiunea³²⁰ de a reprezenta catolicismul față de „ereticii” de rit oriental. Cu rolul acesta, Ungurii devin colonizatori în Ardeal. Procesul cuceririi durează aproape doua secole și poate fi urmărit pas cu pas.³²¹ Pătrunderea n'a fost însă ușoară. Progresiunea s'a făcut în raport cu cadrul fizic al țării și cu rezis-tența knezadelor și voevodatelor românești.³²² Ajuțați de munți, de codri și de oare-care prisăci sau întăriri (*indagines*), conducătorii elementului autohton s'au opus pas cu pas. De aceea sub regele Sf. Ștefan, la începutul secolului XI, abia este ocupata poarta pe unde iese Someșul. Alt rege, Sf. Ladislau, răzbește, pela sfârșitul aceluiași secol, până în valea Murașului și a Târnavei mici. Altul, Geza II, înaintează, pela jumătatea sec. XII, peste valea Târnavei mari până la Olt. În sfârșit, Andrei II, pela jumătatea sec. XIII, ajunge până în Țara Bârsei și Trei-Scaune.

Singure elementele venite dinspre apus au putut păstra individualitatea lor etnografică, fiindcă, spre deosebire de toate celelalte năvăliri, de data asta se face în Ardeal o adevărată colonizare cu caracter militar, economic și religios. Regii Ungariei așezară colonii în valea Murașului și a Târnavei mici (Sf. Ladislau), apoi în valea Târnavei mari și pe Homorod (Geza II), astfel că se înfiripează aici o insulă alogena, neamul Săcuilor, care încăleca pe Arghita și se cuibăresc în ulucul intercarpatic dintre lanțul vulcanic și Carpații mai vechi.

A doua insulă alogenă sunt Sașii, aduși de regii Ungariei între anii 1143 și 1161 și așezați mai ales în valea Târnavei mari și spre sectorul de miazăzi al Carpaților.

Motivul așezării atât al Săcuilor cât și al Sașilor era, cum am spus, militar, economic și religios. Pentru toate aceste considerații, colonii capătă privilegii, care sporesc neconținut și pe măsură ce drepturile Românilor sunt din ce în ce mai nesocotite.³²³ La început dreptul autohton (*jus valachicum*) e respectat. De pilda, condițiile puse lui *Rambaud*, căpetenia cavalerilor Ioaniți, așezați în Țara Severinului, dovedesc lămurit că Voevozii și Knezii români își păstrau situația lor veche. Cavalerii n'aveau voie să se amestece în anumite knezate și voievodate, ca ale lui *Ioan, Fărcaș, Litovoiu, Seneslau*. Se arată lămurit că autochtonii aveau căpeteniile lor (*maiores terrae*), iar lupta lui Litovoiu și Bărbat contra Ungurilor este o dovadă categorică despre închiegarea politică a populației, pe care o reprezentau acești voievozi. De altfel este fapt cert că la dieta din anul 1291, ținută la Alba Zulia, Românii erau încă pe același picior cu neamurile de curând colonizate în țara lor.³²⁴

Faptul acesta se justifica nu numai prin întinderea lor peste tot pământul Daciei, dar și prin densitatea populației românești. Papa Inocențiu (a. 1234) se plângea că în episcopatul Cumanilor, Românii atrag pe catolici la confesiunea ortodoxă. De asemenea și Săcuii.³²⁵ De la o vreme caracterul confesional deveni mai important decât cel militar. Încă de la Sinodul din Buda (a. 1279) se iau măsuri draconice pentru catolicizarea Românilor. Li-se interzice clădirea de biserici, preoții sunt alungați, iar ceea-ce fu și mai grav din punct de vedere social și etnic, se hotărî ca numai nobilii, cari erau catolici, să poată căpăta domenii. Procesul confesional devine un proces etnic și economic.

Nobilii români, ca să păstreze domeniile sau să capete altele, se fac catolici, adică se maghiarizează, cum a fost cazul lui *Ion Huniade*, a lui *Mailat, Kendeffy* și alții. De unde un kneaz avea numai anume înlesniri cu folosirea pământului, pe care se afla satul, devenind catolic și nobil, el căpăta titlu de proprietate personală, așa că încetul cu încetul moșiile s'au îngustat mereu sub picioarele Românilor, iar condiția lor socială s'a scoborât până la iobăgie. Invaziunile popoarelor turanice dinspre răsărit n'au făcut toate la

³²⁰ D. Onciul: Românii și Ungurii în trecut, București, 1912. Pag. 16.

³²¹ Dr. Augutin Bunea: Incercare de istoria Românilor până la 1382. București, 1912. Pag. 126 și următoarele.

³²² Kulijjay Ede op. citat, pag. 15.

³²³ Dr. I. Lupas: Începuturi de organizare românească în Transilvania („Țara noastră”, 1932).

³²⁴ S. Mehedinți, op. citat, pag. 598.

³²⁵ S. Opreanu: Săcuizarea Românilor prin religie. Cluj, 1927. Pag. 8.

un loc atâta pagubă poporului românesc cât a făcut ofensiva catolicismului, care a decapitat neamul românesc, ademenindu-i fruntașii.³²⁶ Invaziile Pecenegilor (a. 1068 prin pasul Bârgăului) și ale Cumanilor (a. 1092), care strâmtorau mereu pe Maghiari, nu s'au atins de organizarea Românilor, ba încă au recunoscut și întărit pe knezii lor, deoarece pe calea aceasta strângerea impozitelor devenea mai ușoară.³²⁷

Rezultatul goanei pentru catolicizarea Românilor a fost că, cele trei națiuni catolice”, adică Ungurii, Săcuii și Sașii se simțiră la un moment dat una în fața autochtonilor și chiar se organizează cu tendința de nimicire a elementului românesc. Dar istoria ne probează că nici uniunea celor trei națiuni din Ardeal în anii 1437–1438, îndreptată direct în contra Românilor, nici înfiorătoarele decrete ale regelui Vladislau publicate de Sf. Verbörzy în anul 1514 și nici faimoasele *Aprobatae ei Compilatae Constitutiones* din anii 1653–1669, cari declarau pe Românii ardeleni ca „oameni fără patrie”, nu au putut să întemeieze fericirea nobilimii maghiare și cu atât mai puțin fericirea Ungariei și a Ardealului.

Cu toate aceste persecuțiuni, poporul român a rămas neclintit pe pământul strămoșilor săi, fără a se impresiona prea mult de temuta groază maghiară. Continuarea viețuirii Românilor în Dacia Traiană a stârnit admirația multor scriitori și savanți străini. Astfel savantul istoric german Offo Fischer se vede îndemnat să facă următoarele constatări:

*„Rasa Românilor posedă o așa de mare inteligență naturală, o așa de uimitoare putere de rezistență, o așa neobișnuită energie a vieții, încât, dacă reușește să scape moralmente de o mulțime de resturi medievale și pe jumătate asiatice, ca poate să-și ceară locul la soare numai și numai pe baza japtului, care nu se poate înlătura: jy suis et jy reste. În viața popoarelor nu hotărăsc numele mari și goale, ci vrednicia mai mare și numărul mai mare”.*³²⁸

Am făcut acest scurt rezumat al zbuciumatei istorii a Românilor din Ardeal pentru a dovedi ca dintre toate neamurile legate de sistemul carpatic geografic, nici unui nu are o suprafața geografică și o adâncime istorică mai mare decât poporul românesc.

³²⁶ S. Mehedinți, op. citat, pag. 598.

³²⁷ N. Lorga: Momente istorice. Memoriile secției istorice ale Academiei Române. Seria III, Tom. VII, 1927. Apoi „Imperiul Cumanilor și Domnia lui Basarab”. Analele Acad. Rom. 1928, pag. 5.

³²⁸ Otto Fischer: Die Herkunft der Rumänen.

Partea a cincea Ardealul sub dominația Ungurilor

Capitolul I

Regiunea minieră din Munții Apuseni sub primii Regi Arpadieni

Odată cu retragerea puterii armate romane din Dacia, atât cultura romană, cât și industria minieră au avut enorm de suferit. Totuși ele n'au putut fi distruse cu totul. Hoardele barbare, în timpul migrațiunii lor, au nimicit orașele și satele, dar minele a fost imposibil să le desființeze sau să le ia. Au furat tot aurul, pe care l'au găsit la particulari, dar de o exploatare în continuare a minelor n'a putut fi vorba. Nu exista nicio urmă despre aceasta. Timp de sute de ani minele de aur din Munții Abrudului au stat în nelucrare și în lăncezire, așteptând vremuri mai bune, de liniște.

Lipsa oricăror urme de exploatare în timpul năvălirii popoarelor barbare până în secolul XII

Vasta și celebra colecție de documente, cunoscută sub numele de *Corpus Inscriptionum Latinarum*, nu conține absolut nicio inscripție și nicio urmă din epoca năvălirilor barbare, deși această colecție cuprinde din timpul dominațiunii romane mii de inscripțiuni, care ne-au rămas, cu tot prăpădul, jaful și pârjolul ce au însoțit și caracterizează jalnica epocă a migrațiunii diferitelor seminții sălbatice.

Astfel găsim în *Corpus Inscriptionum Latinarum* 380 inscripțiuni vechi romane de pe diverse monumente și pietre descoperite numai la Apulum (Alba Iulia) și Portul Murășului din vecinătate, 65 inscripțiuni la Ampelum (Zlatna), 6 inscripțiuni la Alburnus minor (Abrud), 29 inscripțiuni la Alburnus maior (Roșia Montană), în afară de neprețuitele table cerate în număr de 25, descoperite tot aici, apoi 167 inscripțiuni scoase la iveală, în urma săpăturilor, pe teritoriul următoarelor comune aparținând jud. Alba: Oarda-de-jos, Micești, Șard, Ighiu, Tăuți, Pătrânjeni (6 inscripții), Tibru, Bucerdea Vinoasă, Stremți, Aiud (13 inscripții), Ocnele Murășului (7 inscripții), Feldioara Răsboeni, Coșlar, Daia româna, Spring, Brașeu, Vin (ul-de-jos (1 inscripții), Vurpur, Cârna, Sebeșul săsesc (5 inscripții), plus 129 cărămizi și țigle stampilate și 13 lămpi sau ștearturi romane.

Textele inscripțiilor de pe monumentele, pietrele, cărămizile și țiglele, descoperite pe teritoriul jud. Alba, se află publicate și în interesanta „*Monografie a jud. Alba din epoca romană*”, scrisă în limba maghiară de prof. Cserni Béla³²⁹ și care mai cuprinde, înșirând bucată cu bucată, un număr de aproximativ 400 diferite alte obiecte, ca unelte, chei, monede, fibule, bucăți de coloane și capete de om sculptate, vase, statui etc., găsite în 68 comune tot din jud. Alba.

O mulțime de alte inscripțiuni și documente privitoare la exploatarea minelor de aur din Munții Abrudului, în epoca romană, conțin de asemenea scrierile istorice publicate de fostul consul prusian la București dr. I. F. Neugebauer, care încă în anul 1847 a cutreerat în lung și în lat Ardealul, Moldova și Muntenia, de canonicul F. Xav. Hene, din Alba-Iulia, de profesorii sași de la liceul din Sighișoara M. I. Ackner, Frideric Miller și Karl Goos, apoi de neobositul archeolog ungur Táglas Gábor, fost director al liceului real maghiar din Deva, și alții.

Colonizarea și viața juridică în regiunea minieră a Abrudului sub Unguri

Abia în timpul ocupațiunii maghiare, bogăția în aur a Ardealului a atras asupra ei deosebita atențiune a cuceritorilor asiatici, înstăpâniți aici. Faptul ni-l mărturisește însuși cronicarul anonim al regelui Bela, care scrie:

„Ogmand, speculatorul lui Tahutum, om de o viclenie vulpească, a spionat bunătățile și fertilitățile țării. Reîntorcându-se, a povestit stăpânului său mult despre bogățiile țării acesteia, că pământul ei este

³²⁹ Dr. Cserni Béla: Alsófehér vármegye történelme a római korban. Nagy-Enyed, 1901.

udat de râuri, din nisipul cărora se scoate cel mai bun aur și ca în țara aceasta se mai găsește și sare în saline“.³³⁰

Dr. Wenzel Gustav, unul dintre cei mai cunoscuți istorici ai minieritului maghiar, spune numai urmă-toarele cu privire la primele începuturi de exploatare miniere, sub regii arpadieni: „În timpul domniei regilor arpadieni s’au ridicat noi întreprinderi pe ruinele vechilor mine. În timpul regelui Geza II au fost aduși coloniști sași în scopul de a contribui la înflorirea lor“.³³¹

În prima epocă a domniei maghiare, bășagul sau minieritul avea numai o însemnătate locală, căci Ungurii nu se pricepeau în astfel de exploatare. Cu timpul necesitățile bănești neîntrerupte, cu care regii Ungariei purtau războaiele, ’i-au silit să dea o atențiune mai mare minieritului. În acest scop au adus din Germania lucrători minieri, colonizându-i în ținuturile montane. În deosebi, regele Geza II, între anii 1143–1150, a colonizat în munții metalici o mulțime însemnată de Germani, dintre cari și din comitatul Zips (Ceho-Slovacia de azi).³³² Numele de familie printre țărani români din comuna minieră Bucium (de lângă Abrud), ca Tipfer, Fișter, Cainap, Șoica, complect romanizați de sute de ani, confirmă colonizarea regelui maghiar. Procesul acesta de romanizare a coloniștilor germani aduși în Ardeal s’a petrecut și în județul Hunedoara, după cum se plânge archeologul ungar Táglaș Gábor.³³³

Despre începutul exploatare miniere există următoarele două documente importante: Unul din 1211, în care regele Andrei II (1205–1235) a dăruit Țara Bârsei cavalerilor germani cu condiția ca din aurul ce se va găsi pe acest teritoriu să dea jumătate fiscului, iar restul să le rămână lor.³³⁴ Tot regele Andrei II, printr’un decret din anul 1222, regula moneda ungară, dispunând că „*denari tales sunt, quales fuerunt temporae Regis Belae*“ – e vorba de regele Bela III (1173–1196) – și excludea pe Evrei din comerțul salinelor.³³⁵

Printr’un alt document din 1248, voevodul ardelean Laurenția împluternicește pe Germanii din Vurpăr de jos și Vurpăr (jud. Alba) să exploateze aur și argint în munții lor, cu obligația de a da a patra parte din producțiune statului.³³⁶

Viața juridică a regiunilor miniere din Ardeal s’a dezvoltat foarte încet și neregulat. Minierii băștinași trăiau la începutul ocupației maghiare după datinele juridice vechi. Influența ungurească s’a simțit numai încetul cu încetul.

În anul 1035, Stefan cel sfânt, primul rege al Ungariei, dispusesse printr’un decret că „*regalia el fiscis res sunt intactae*“,³³⁷ așa ca și starea juridică a minierilor nesuferind vreo schimbare, ținuturile miniere au rămas la dispoziția liberă a regilor și astfel minierii băștinași au devenit în cele mai multe locuri iobagii coroanei, având să suporte din greu sarcini colosale. Această stare de lucruri a fost cauza nesiguranței juridice, care se agrava din an în an, mai ales ca în urma schimbării relațiilor de proprietate, regii Ungariei, văzând că nu pot administra regiunile miniere, au început a le dăruia adepților lor. Astfel multe din teritoriile miniere au devenit proprietatea partizanilor regali sau a bisericii catolice, îngreunând încontinuu traiul minierilor.

Privilegiile acordate bisericii catolice

Prin întărirea influenței bisericii catolice, cea mai mare parte a Munților Apuseni a ajuns cu încetul proprietatea episcopatului romano-catolic din Alba Iulia, numita p’atunci *Gyulafehérvár* după numele lui Gyula, prințul maghiar al Ardealului, care, în anul 949, se încreștinase la Constantinopol, îmbrățișând

³³⁰ Anonymus Belae regis notarii: Historia Hungarica de septem primis ducibus Hungariae.

³³¹ Dr. Wenzel Gusztáv: Magyarország bányászatanak kritikai története.

³³² Kulijjay Ede: Erdély története. Pag. 34.

³³³ Táglaș Gábor: Hunyadmegyei Kalauz. Pag. 45, 55 și 58.

³³⁴ Fejér: Codex Diplomaticus Hung. Tom. III, vol. I, pag. 106.

³³⁵ Franz Anton Schmidt: Chronologisch-systematische Sammlung der Berggesetze der Königreiche Ungarn, Kroatien, Dalmatien, Slavonien und des Grossfürstenthumes Siebenbürgen. Erster Band vom Jahre 1053 his 1564. Wien, 1834. Pag. 2.

³³⁶ Fejér, op. citat, Tom. VII, vol. I, pag. 255.

³³⁷ Franz Anton Schmidt, op. citat, pag. 1.

religia greco-ortodoxa, de care s'a lepădat pe urmă.

Această schimbare de proprietate a fost izvorul unor lupte seculare între minierii nemulțumiți, băștinași și coloniști, și între preoțimea catolică, care îi supunea la tot felul de încercări umilitoare. În urma acestor lupte, și autoritatea regala a suferit mult până când a căutat să ajungă la un echilibru. Pe de o parte, ea nu voia să ajungă în conflict cu puternica biserică catolică, dar nici nu admitea ca minierii să mai fie expuși vexațiunilor acesteia. Puterea regală simțea foarte bine ce factori importanți erau minierii din punct de vedere economic. Numai când avem în vedere ambele scopuri, pricepem cauza contrazicerilor, care se găsesc în ordinele aceluiași rege. În principiu putem spune că în cele mai multe cazuri autoritatea regala era de partea minierilor, însă nici puterea regala nu putea contrabalansa marea influență a bisericii catolice. Faptul acesta îl constatam chiar în primele documente referitoare la regiunile miniere. În anul 1246, regele Bela IV a scos de sub jurisdicția voevodului ardelean pe coloniștii de pe moșiile episcopatului catolic din Alba Iulia.³³⁸ Scopul ordinului era să ușureze popularea regiunilor miniere, care fuseseră devastate de teribila invazie a *Tătarilor* sub *Gengiskhan*. Se vede că ordinul acesta a dat rezultate bune, căci în scurt timp populația Munților Apuseni a crescut intensiv și în anul 1270 s'a clădit la Abrud prima biserică catolică. Regele Bela IV a murit în anul 1270, după-ce introdusese în Ungaria moneda de aramă pe lângă cea de argint, care exista deja. Primul document, în care găsim prețioase informațiuni despre Abrud, centrul minier al Munților Apuseni, datează din anul 1271. Acest document spune:

*„Mateiu, voevodul Transilvaniei, conte de Solnoc, dăm spre păstrarea memoriei celor de față și aducem la cunoștința tuturor că Ștefan, luminatul rege al Ungariei, stăpânul nostru firesc, a donat și a înscris pe seama episcopatului, a capitlului și bisericei Sf. Mikhail, cu știrea și în prezența noastră, pământul numit Abrud (terram Abruth vocatam), care aparținea tributului regal, cu toate venitele sale, ca să-l aibă prin drept veșnic și irevocabil“.*³³⁹

Fig. 69. Un călăreț tatar. (După colecția de stampe a Academiei române).

Acest Mateiu este voevodul *Csak Máté*, favoritul regelui Ștefan V, care dăruia episcopatului din Alba Iulia pământul Abrudului dimpreună cu Zlatna și mai multe comune, afară de Baia-de-Arieș, care a rămas oraș liber minier.³⁴⁰

Mai departe documentul spune că pământul acesta l'a stăpânit mai înainte tot ca donațiune regală fostul ban Juliu (Gyula), iar după moartea lui l'a stăpânit săcuiul *Zubuslaus*, care la testat apoi abatelui din Kerch (?)

Data de mai sus este începutul luptelor disperate dintre episcopatul catolic din Alba Iulia și dintre minierii băștinași și coloniști. Biserica catolică, cu lăcomia ei bine-cunoscută, nu înceta să oprească cât mai mult pe minieri. Dar peste 6 ani a izbucnit prima revoluție, deschizând drumul unui întreg șir de revolte.

Revoluția minierilor din jurul Abrudului în contra episcopatului catolic

Primul pas al revoluției a fost făcut de minieri, în special de coloniștii germani, în 21 Februarie 1277, când, înarmați, au înconjurat orașul Alba Iulia, au luat cu asalt biserica catolică, care era ca o fortăreață, și

³³⁸ E. Hurmuzachi: Documente privitoare la istoria Românilor. Vol. I. Pag. 230.

³³⁹ Fejér, op. Citat, Tom. V. Vol. I, pag. 169–110.

³⁴⁰ Urbán Mihály: Bányászati és kohászati lapok No. 17 din 1906.

au omorât pe toți preoții și servitorii, cari le-au căzut în mână. În această revoluție au căzut mai mult de două mii morți pe lângă o mulțime de răniți, fiind distrusă tot odată și biserica cu archiva ei. Preoțimea catolică a știut însă să exploateze foarte bine acest masacru în propriul ei interes.

Revolta minierilor ne introduce în istoria adevărată a Munților Apuseni, care se poate caracteriza astfel: Minierii băștinași, împreună cu minierii coloniști, cari munceau în galeriile minelor începute din timpul Romanilor, duceau o viață chinuită, lucrând din greu și luptând încontinuu împotriva exploatării puțin creș-tinești a preoțimei catolice. În cursul veacurilor, această situație s'a modificat întru câtva, dar fondul a rămas același, căci pe lângă preoțimea catolică s'a ivit un nou exploatator, anume nobilimea, iar mai târziu administrația statului. Cu un cuvânt istoria Munților Apuseni e istoria grelelor lupte ale forțelor productive în contra forțelor naturale și mai ales în contra clasei exploatatoare, nemiloase și fără frâu.³⁴¹

Cu moartea regelui Andrei III (1290–1301) încetează domnia regilor Ungariei din casa arpadiană, urcându-se pe tron regi din diferite case, sub care minieritul a început să ia o dezvoltare mai accentuată.

Capitolul II

Dezvoltarea minelor de aur sub Regii Ungariei din diferite case și sub Principii Ardealului

Un avânt mai mare a luat minieritul din Ardeal în timpul domniei de 32 ani a regelui Carol Robert, din casa d'Anjou (1310–1342), care a înțeles să favorizeze orașele și centrele industriale și comerciale. El a bătut primii bani de aur în Ungaria (de 12 carate) prin decretul din anul 1342.³⁴² A reinouit drepturile de proprietate ale episcopatului catolic din Alba Julia asupra minelor din jurul Zlatnei. În anul 1325 a acordat orașelului Baia-de-Arieș privilegiul de oraș minier și toate drepturile, de care se bucurau celelalte mine de aur. A luat din stăpânirea lui Zadislau, voevodul Ardealului, minele de argint de la Rodna și mina de sare de la Dej, pe care acesta le primise în anul 1308.³⁴³

În anul 1327 a dat un decret, prin care declara aurul și argintul aflător în pământ ca proprietate a regelui și își acorda dreptul de a putea lua și metalul nobil aflător în tezaurul statului. Aceasta măsura abuziva a avut de efect dosirea sau ascunderea aurului. Ca să pună capăt înstrăinării și pentru-ca metalul să ajungă în circulație, a cedat teritoriile miniere, însă numai cu a treia parte din venitul lor.

Sub Ludovic cel Mare (1324 – 1382)

Regele Ludovic cel mare a fost silit, chiar în primii ani de domnie, să meargă în Ardeal, la Alba Julia, ca să pună capăt certurilor ivite între negustorii Săcui și Sași. Printr'un decret din anul 1351 regulează drepturile statului asupra minelor de aur, argint, aramă și fier, aflătoare în proprietatea nobililor.³⁴⁴ În anul 1357 a acordat minierilor din Zlatna toate drepturile și libertățile, pe care le aveau și alte localități miniere din țară.

Sub Sigismund (1387– 1437)

Regele Sigismund le-a reconfirmat toate aceste drepturi, iar nobililor, proprietari de mine, le-a aprobat (în 1428) ca venitul să-l predea în aur, după obiceiul de la *Kremnitz* și *Boszterezebinya* din nordul Ungariei. Tot Sigismund a dăruit (1427) orașului Abrud în proprietate de veci moșia „*Chyba* și *Riszka*”, „aflătoare în munții de lângă oraș”,³⁴⁵ dar care – presupun eu trebuie să fie la Țebea și Rișca de lângă Baia-de-Criș. Printr'un decret din anul 1405, regele Sigismund a stabilit valoarea aurului și raportul lui față de florin.³⁴⁶

³⁴¹ V. Aradi: Articol în revista „Societatea de mâine” (N-rii 16 și 17 din 1925), sub titlul: Dezvoltarea societăților montane din Transilvania.

³⁴² Franz Anton Schmidt: Sammlung der Berggesetze der österreichischen Monarchie. Erster Band. 1834. Pag. 22.

³⁴³ Scariat Callimachi: Articol în Adevărul (Oct. 1932) despre „Siebenbürgische Quartalschrift” sau Analele Transilvaniei din secolul XIV.

³⁴⁴ Franz Anton Schmidt: Sammlung der Berggesetze der österreichischen Monarchie. Erster Band. 1834. Pag. 3.

³⁴⁵ Urbán Mihály, op. citat, pag. 284.

³⁴⁶ Franz Anton Schmidt: Sammlung der Berggesetze der österreichischen Monarchie. Erster Band. 1834. Pag. 30.

Ca să încurajeze producția aurului, a dat lui Ion Maroth, din jud. Arad, mai multe terenuri miniere în exploatare, spre a scoate aur, argint, arama și plumb, punându-i însă condițiunea, lui și urmașilor săi, ca dacă cu timpul regele ar voi să răscumpere aceste mine, să fie obligat a le retroceda casei regale pentru o contra-valoare sau pentru o altă cesiune de același venit.

Sigismund a mai organizat minele de sare, încredințând administrarea salinelor lui George Veréb, căruia i-a dat pentru începutul întreprinderii un ajutor de 6000 florini. A interzis, prin un decret din 1405, ca prelații și baronii să mai decidă și să se mai amestece în chestia salinelor. A oprit importul de sare din alte țări și pe râul Sava. Cine nu se supunea, era pedepsit cu pierderea averii. A dispus ca toți muncitorii minelor de sare, plutașii și cărașii din serviciul salinelor să se bucure de toate drepturile, pe care le-au avut sub regele Ludovic. A fixat în 1397 următoarele prețuri la sare: Pentru 100 bulgări de sare de la Ocra Sibiului și Maramurăș se plătea pe loc 100 de denari; la Lipova, Zalău și Satu Mare 200 denari, la Budapesia 300 denari, iar la Pojon, Șopron, Győr și Zagreb 500 denari, deci după măsura distanței și a transportului.

Pela începutul secolului XV, elementul săsesc colonizat la Zlatna era atât de puternic, încât acest orașel purta, în anul 1417, numele de *Szdsz-Zalaina*³⁴⁷ (*Zlatna săsească*), ceea-ce n'a împiedecat romanizarea sigură și normală a acestui orașel sub însăși dominația ungurească.

Sub Albert (1437–1453)

Urmașul sau, regele Albert, a luat sub deosebită sa protecție localitățile miniere: Abrudul, Baia-de-Arieș, Zlatna, Baia-de-Criș, ca și pe toți locuitorii lor, ordonând ca libertățile și privilegiile lor să fie respectate de ori-cine. Această măsură a fost luată de regele Albert în urma agitațiilor și revoltelor Românilor, cari în două rânduri, răsculându-se, au devastat ținuturile învecinate.³⁴⁸

Printr'un decret din 1439, Albert a dispus darea în arenda a minelor și domeniilor statului, oprind totodată introducerea și primirea în Ardeal a monedelor și banilor străini,³⁴⁹ măsuri, care au contribuit la decăderea minieritului, pentru-că numai cu privilegiu nu se putea crea un băișag înfloritor. Minele de sare și de fer erau singurele, care mergeau mai bine în acea vreme.

Sub Huniadești (1446-1490)

Ion Huniade, guvernatorul Ardealului, da la 1 Maiu 1451 în arendă unui sas din Sibiu, cu numele Simon, venitul ce avea de la minele sale din Baia-de-Criș, iar fiul său *Mateiu*, devenit rege al Ungariei, da Sașilor în 1471 dreptul de a spăla aur pe întreg pământul Ardealului.³⁵⁰

Fig. 70. *Ion Huniade Corvinul*, guvernatorul Ardealului. (Din colecția de stampe a Academiei române.)

Tot acest rege a pus orașul Abrud să jure credință episcopatului catolic din Alba Iulia, ca proprietar al său, ceea-ce a provocat noi nemulțumiri și mișcări printre minierii de aici și din Zlatna.

Sub Vladislau (1420–1526)

În timpul domniei regelui Vladislau s'a ivit ideia libertății exploatărilor miniere, care până atunci con-

³⁴⁷ Szereday: Notitia veteris et novi Capituli Ecclesiae Albensis Transilvaniae, Pag. 75. Gyulafehérvár, 1791.

³⁴⁸ Urbán Mihály, op. citat, pag. 284.

³⁴⁹ Franz Anton Schmidt: Sammlung der Berggesetze der österreichischen Monarchie. Erster Band. 1834. Pag. 34.

³⁵⁰ Lukdes László: Az erdélyi nemesfém bányászat jelene es jövője. Budapest, 1879. Pag. 10.

stituia un privilegiu regal, ce se acorda numai unor anumite orașe sau regiuni. În codicele lui Stefan Verbăczy, publicat în 1514, din ordinul regelui V/zdistau și recunoscut și în partea II a „*Aprobatae-lor*“ și *Compilatae-lor* din 1653 și 1669 (pasagiul 16, § 4) găsim următoarele dispozițiuni cu privire la Români, cari erau puși pe aceeași treaptă cu Țiganii:

„*Românii și Țiganii și alte neamuri de oameni fără stăpâni, cari își țin viața din cântarea prafului de aur să fie pedepsiți, dacă nu-și aduc aurul-praf principelui. În afară de aceștia, dacă cineva ar căuta și ar găsi prin slugile sau iobagii săi praf de aur în hotarele proprii, să fie liberă căutarea lui și dacă vrea să rețină pentru sine aurul găsit pe moșia sa, să fie slobod a-l ține, dar dijma adevărată să fie dator să 'și-o plătească, iar dacă vrea sa 'i-se răscumpere, fiscul e dator să-l răscumpere priu schimb de aur sau e obligat să-l primească spre prelucrare. Praful de aur, căutat în teritoriile altora, nu se poate vinde, nici schimba, ci trebuie oferit fiscului pentru schimb sau prelucrare*“³⁵¹

Tot faimoasele „*Aprobatae*“ mai dispuneau că acei, cari se acupau cu minieritul, erau obligați să ser-vească vistieriei zeciuială din metalele extrase. În Ardeal minele erau unele ale statului, iar altele ale particu-larilor. De la acestea din urmă numai a zecea parte a producțiunii era „*fiscale bonum*”, precum și răscum-părarea produsului. Această răscumpărare consista în privilegiul statului de a cumpăra numai el unele meta-le, ca aurul și argintul, care, conform dispozițiunilor din „*Aprobatae*“ și celor ulterioare din 1747, nu puteau fi puse în vânzare în comerțul liber.³⁵²

Regele Vladislau a întins drepturile acordate, în 1523, peste toată țara, spunând la art. 39 că „*Majestas Regia committat fodinas minerarum auri et argenti ac cupri et aliorum metallorum libere omnibus colere*“³⁵³ 2). Cu modul acesta, Vladislau a contribuit simțitor la dezvoltarea bașagului din Ardeal, de unde însuși regele Angliei, Henric VI, s'a văzut îndemnat să cheme experți ca să-i consulte cu privire la minieritul din regatul sau.

O sentință interesantă cu privire la apa necesară șteampurilor de la Roșia Montană

În anul 1525, proprietarii de mine din Roșia Montană, ne mai putând suporta neajunsurile ce li-se făceau de către oamenii dir slujba episcopatului din Alba /ulia, cari se considerau stăpâni și pe puțină apă, cu care își puneau în mișcare șteampurile, s'au adresat cu o plângere Tribunalului minier din Abrud. Acesta, bine înțeles, cu învoirea capitlului episcopal, a adus următoarea sentință: „Am ascultat plângerile în chestia apei roșii și am decis ca proprietarii minelor și ai șteampurilor sunt și stăpânii apei și ca fiecare are dreptul să se folosească de cursul apei, precum s'au folosit și predecesorii lor din timpuri străvechi, fără a putea fi împiedecați de spălătorii de aur. Dacă se va găsi cineva, care va întrebuinta apa văii la spălatură aurului fără voia și consimțământul proprietarilor minieri, acela va fi pedepsit cu o amendă în bani până la 40 florini, suma din care jumătate va fi a judecătorului și a cetățenilor jurați din Abrud, iar cealaltă jumătate se va da reclamantului. Tot de această pedeapsa vor fi pasibili și cei cari ar încerca să abată cursul apei în spre alt loc”.

Tot în anul 1525, judecătorii și jurații orașelor Baia-de-Arieș, Abrud, Roșia Montană, Băița și Baia-de-Criș reglementează spălarea aurului din văi și pâraie.³⁵⁴

Sub Ferdinand (1526–1564)

Printr'un rescript regal, dat de regele Ferdinand la Praga în ziua de 4 Ianuarie 1544 și contrasemnat și de Nicolaus Olahus, se dispunea ca nimeni să nu mai turbure în libertățile și privilegiile lor pe cetățenii orașelor miniere, ci din contra să-i apere.³⁵⁵ Printr'un alt decret din 8 August 1550, regele Ferdinand

³⁵¹ Szentkirályi Zsigmond: Az erdélyi bányászati ismertetése. Koizsvárt, 1841. Pag. 35.

³⁵² Szentkirályi Zsigmond, op. citat, pag. 36.

³⁵³ Lukács Lúszló, op. citat, pag. 11.

³⁵⁴ Szentkirályi Zsigmond, op. citat, pag. 91 și următoarele.

³⁵⁵ Franz Anton Schmidt, op. citat, pag. 155.

interzi- cea vânzarea și exportul aurului și argintului,³⁵⁶ iar printr'un altul, dat în Graz, la 9 Martie 1553, reglementa prețul sarii, al aurului și argintului.³⁵⁷

Fig. 71. Vederea orașului Abrud înainte de anul 1848

Studiând cu băgare de seama cele 24 volume din colecția de legi miniere a lui *Franz Anton Schmidt*, cu începere din anul 1058 până în anul 1834, te vezi izbit de o mulțime de dispozițiuni dirijate de-a dreptul împotriva Românilor sau a „*Valachilor devastatori de păduri de brad, fag și stejar*”, ca cei din regiunea *Abrudului* (*Altgebirgensis*): „*quam Valachi ex utraque tere parte succidendo devastarunt*” sau „*cui quoque Valachi decorticatione arborum plurimum nocent*”,³⁵⁸ cum spune expunerea de motive ce însoțește un rescript al împăratului Maximilian din 1565, prin care se oprește, între altele, pășunatul vitelor, în pădurile din regiunile montanistice ale Ungariei și Ardealului.

Cu asemenea vexațiuni și nedreptăți s'a ajuns cu vremea la revoluția lui Horia din 1784 și la cele care au mai urmat.

Orașul Abrud avea, în 1569, și o tipografie, ceea ce dovedește că în acest orășel era în acel timp un început de mișcare intelectuală. Un produs al acesteia există până azi, scris de *Paul Karady*, pentru a înfiera pe *Balassa Menyhért*. Cartea are titlul: *Comoedia Balassi Mennihárt árultatásáról, melliel elszakada azi Magyarországi másodic lános királtul*”. În românește: „*Comedia despre trădarea lui Balassa Menyhért, prin care s'a rupt de regele lános (Sigismund), al douilea ales al Ungariei*”.

Această tipografie ungurească a fost distrusă după 215 ani de către revoluționarii țărani ai martirului Horia, cari nu puteau suferi că Abrudul, centrul vieții miniere, sa devină proprietatea imobiliară a element-lui unguresc și în această calitate să umilească, să batjocorească și să nedreptățească populația românească băștinașa.

Sub Bathorești (1571–1602)

Asupra domniei Bathori-eștilor găsim câteva date interesante în documentele istorice publicate de neobasitul scriitor A. Veress. Astfel el ne informează că baronul *Felician Herberstein*, descendentul unei mari familii din Austria, raporta principelui Sf. Bathory, în 22 Decembrie 1585, că a executat ordinul său de a vizita minele de aur de la Zlžina, Almaș, Ruda, Brad, Abrud și Băița, pe care le descrie amănunțit și face propuneri pentru luarea de măsuri, spre a le spori producția. Baronul Herberstein nu uită de a se oferi să ia el câteva din aceste mine în arendă.

Intr'adevăr, acest aristocrat austriac se ocupa cu exploatarea de mine și luase în arendă minele de aur. De la Capnic, lângă Baia Mare, pe 2 ani, plătind o arendă anuală de 200 „gire” aur sau 50 kgr. după sistemul măsurilor și greutateților actuale. El se plânga principelui că a păgubit și cerea să 'i-se dea în folosință și satele aparținătoare de Capnic, oferind un spor de arenda de 50 gire în plus, dacă 'i-se va prelungi contractul pe 12 ani. În acest scop a venit în iarna anului 1585 la Curtea lui Bathory, raportându-i totodată și asupra inspecției ce făcuse la minele din Ardeal, pentru a căror exploatare mai rentabilă propunea

³⁵⁶ Franz Anton Schmidt, op. citat, pag. 200.

³⁵⁷ Franz Anton Schmidt, op. citat, pag. 220.

³⁵⁸ Franz Anton Schmidt, op. citat, pag. 87.

oarecare măsuri de îmbunătățire, printre care figura și darea lor în arendă.³⁵⁹

Lipsa unei legislații miniere cu caracter general

Cu toate că și până în secolul XVI industria minieritului din Ardeal era destul de înfloritoare, totuși nu găsim nicio urmă de reglementare cu caracter general a acestei industrii. Numai în archiva orașului Abrud s'au păstrat câteva fragmente ale statutului minier, începând cu anul 1453, dar cu toată lipsa regulamentelor legale s'a format uniunea orașelor miniere ardelene, cuprinzând Abrudul, Zlatna și Baia-de-Arieș. Această uniune a fost recunoscută în 1593, în articolul 4 al dietei de la Alba Iulia.

Léopold I a introdus, în 1702, diferite dispozițiuni pân'aci neuzitate în domeniul băișagului. Aceste dispozițiuni au fost cuprinse în articolul 14 al dietei ardelene din 1747.

Fig. 72. Împărăteasa Maria Tereza a Austro-Ungariei.

Legile au definitivat statutele locale. Astfel în 1773 Maria Tereza a aprobat statutul minieritului din Abrud. De la această dată au urmat apoi serii întregi de dispoziții legale și ordonanțe referitoare fie direct la minierit, fie la raporturile tehnice și juridice, fie la topirea și răscumpărarea aurului. Toate acestea au pus minieritul particular sub tutelă, conform concepției timpului.

S'a instituit în Zlatna un tribunal minier (*judicium montanum*) și o administrație generală, punându-le sub conducerea *thesauriaratusului din Sibiu*. Abia de atunci guvernul Ardealului a înțeles să încurajeze băișagul.

Sub principii Ardealului

În vremea din urmă, regii Ungariei și apoi principii Ardealului au luat câteva dispozițiuni bune în interesul minieritului, dar ordinele lor au rămas nesocotite. Nici în timpul când Zlatna era dată în arendă lui Muraltus, lucrurile n'au mers mai bine, deoarece el avea în vedere numai propriile lui interese și nu pe acele ale minieritului.

Principii Ardealului *Bathory*, *Gavriil Bethlen* și *George Rakoczy II* s'au ocupat în special mult de Zlatna.

Răkoczy adusesese aici și lucrătorii minieri de la Kremnitz. Zlatna a mai fost favorizată și de Casa Habsburgilor. Regele Carol III a început clădirea din nou a uzinelor pentru topirea și selecționarea metalelor, pe care le-a terminat Maria Tereza.

Sub principii Ardealului, Românii din Abrud-Sat, Bucium și Cărpiniș plăteau un soi de tribut anual, compus din piei de vulpe și jder, apoi din miere de stup, unt și aur.

Sub principele *Mihail Apaffi I* (1661–1690) acest tribut în aur era fixat prin diploma din 30 Maiu 1676 la 50 de pizete pentru toate 3 comunele, iar mai târziu, prin diploma din 18 Dec. 1689, fu sporit la câte 36 pizete pentru fiecare comună.³⁶⁰

Prioritatea tehnică a minierilor din Munții Apuseni

În ce privește situația culturală și morală a minierilor din Munții Abrudului, cunoscutul economist și

³⁵⁹ A. Veress: Documente, vol III, pag. 58–65.

³⁶⁰ Rubin Patița senior: Țara Țopilor. Despre trecutul Munților Apuseni ai Transilvaniei. Orăștie, 1912. Pag. 8.

scriitor maghiar Szenfkirályi Zsigmond făcea în anul 1841 următoarele interesante a precieri:

*„Cu toate că minieritul pretinde, pe lângă munca manuală, mai mult decât numai exercițiul ei, și cu toate frecările zilnice dintre funcționari, inspectori și muncitori asupra lucrărilor ce au de executat, ci sunt totuși strâns legați între dâșii ceea ce are o influență binefăcătoare, impunând istețimea și experiența lor până și poporului de rând. Din această cauză poporul din regiunile miniere, atât bărbați cât și femei, are un fel de prioritate tehnică prin contra-maistrii ce-i formează pentru alte regiuni. Numai Săcuii și Sașii liberi pot rivaliza cu ei (adică cu Românii. Nota autorului). Cine s'ar îndoi de cele spuse, m'are decât să cutreere ținuturile miniere și se va convinge de adevăr. Hărnicia poporului de rând de la Câmpeni, iubirea exemplară de ordine și moralitatea minierilor de la Săcărâmbu, apoi buna rânduială casnică și modul de traiu al celor de la Zlafna, Băița și Certej, precum și istețimea și frumusețea celor de la Roșia Montană – mai ales istețimea în a-și procura lucrurile necesare traiului zilnic – constituie atâtea exemple despre afirmațiunile mele. Din acestea și din alte lucruri asemănătoare rezultă impresia, pe care o face minieritul din Ardeal atât din punct de vedere științific, cât și artistic“.*³⁶¹

Creațiuni mai noi pentru progresul minieritului în minele statului de la Roșia Montană au fost avute în vedere, sub Unguri, abia cu începere din anul 1869.

³⁶¹ Szentkirályi Zsigmond: Az erdélyi bányászat ismertetése. Cluj, 1841. Pag. 217 și 218.

Partea a șasea

România Mare sau restaurarea Daciei Traiane după 1646 de ani

Capitolul I

Cum se prezintă azi minele de aur din Ardealul unit cu patria-mamă

Sfârșitul războiului mondial de la 1914–1918, cel mai crâncen din câte a cunoscut omenirea, aducând după sine prăbușirea monarhiei austro-ungare, a adus totodată și întregirea neamului românesc, ca o consecință naturală și logică în baza drepturilor străvechi și a celor mai cumplite jertfe (omânești). Prin votul solemn al adunării naționale a poporului român din Ardeal, ținută în ziua de 1 Decembrie 1918, la Alba Iulia, proclamându-se unirea vechei provincii a Daciei Traiane cu regatul României, a fost reînviată de fapt Dacia Traiană în conturul vechilor granițe, pe care le-a avut timp de 169 ani și anume de la împăratul Traian (a. 106 d. Chr.) până la împăratul Aurelian (a. 274 d. Chr.).

În anul 1920, deci după 1646 de ani, istoria, care este o geografie în mișcare, consfințind, prin tratatul de la Trianon, România Mare, n'a făcut decât să împlinească opera, pe care cadrul geografic o creiase încă din epoca străbunilor noștri Daci și Romani, când masivul carpatic era înconjurat de un hotar rotund, ca și cetatea munților.

Astfel, în virtutea dreptății imanente, minele de aur din Munții Apuseni ai Ardealului au ajuns, după aproape două milenii, în proprietatea urmașilor nediscuțați ai Dacilor și Romanilor, ca să continuăm noi cu mai multă pricepere și cu un și mai mare avânt exploatarea lor tehnico-științifică, ca unii ce ne tragem, în bună parte, originea noastră etnică din atracțiunea exercitată asupra străbunilor noștri de cel mai vestit câmp aurifer, de atunci și de azi, al Europei.

Progresele industriei noastre aurifere

Din fericire, după numai 14 ani de administrație românească, pot afirma că producția și industria aurului la noi sunt pe calea cea bună, că ele înfloresc an de an și că au depășit cu mult starea lor de sub regimul unguresc, dată de unii neștiutori ca exemplu. Evident, putem înregistra acest îmbucurător succes numai în urma unei munci conștiente și stăruitoare, ca și a îndrumărilor folositoare, pe care le pune la dispoziția celor interesați Institutul nostru geologic, întemeiat acum un sfert de veac prin autoritatea științifică a primului său conducător d. Profesor I. Mrazec și prin gospodăria pricepută și metodică a actualului director d. Prof. G. Macovei.

Fig. 73. Prof. L. Mrazec

Institutul nostru geologic, prin munca entuziastă și zelul științific al colaboratorilor săi, a ajuns să fie azi o instituțiune de real folos pentru noi, bucurându-se de un frumos renume și în alte țări, unde este luat ca exemplu. Ultimul congres al societății române de geologie, ținut în toamna anului 1932 la Brad (jud. Hunedoara), sub președinția d-lui prof. I. Simionescu, neobositul și cunoscutul profesor de geologie de la Universitatea din București, a scos din nou în evidență, prin interesantele comunicări științifice ce s'au

tăcut, activitatea fecundă și bine sistematizată ce se dezvoltă la noi pe terenul migălos și greu al cercetărilor subsolului.

Comunicările făcute la congresul de la Brad, la care au asistat și distinși geologi din străinătate, au atins toate laturile problemei. D. Victor Stanciu, activul profesor de geologie de la Universitatea din Cluj, a arătat, între altele, importanța istorică a câmpurilor aurifere din Munții Apuseni; d. Inginer Petrulian a indicat cele mai bune metode speciale tehnico-chimice, studiate de Institutul geologic, cu privire la recuperarea cât mai minuțioasă a firicelelor de aur din rocele aurifere; d. Inginer Ghițulescu a arătat variațiunea filoanelor din câmpurile noastre aurifere, iar d. Inginer Sieber, directorul tehnic al societății „Mica”, bazat pe studiile amănunțite făcute de d. Ing. Ghițulescu, a fixat care sunt rezervele vizibile și probabile actuale de aur ale României, chestie importantă și de care n’a voiu ocupa pe larg într’un alt capitol.

Fig. 74. Vederea generală a orașelului Brad

Capitolul II

Câteva date statistice asupra producției minelor de aur din Ardeal sub regimul unguresc în comparație cu producțiunea recentă de sub regimul românesc

Acest capitol este menit să ilustreze diferența dintre producțiunea de aur din timpul regimului maghiar și dintre cea obținută sub administrația statului român întregit. Din fericire, această diferență este în favoarea României Mari, ceea-ce ne dă nota capacității geologilor și exploatatorilor dintr’o parte și din alta.

Producțiunea de aur a Ardealului sub unguri

De la epoca romană încoaci, minele din Ardeal au dat o producție mai remarcabilă abia în cursul secolului al XIX. Dintr’o statistică publicată în 1841, producția Ardealului de diferite metale pe timpul de la 1825–1830, adică pe 6 ani, a fost următoarea:

Aur: 15.633 gire (o giră=cu jumătate funt sau a patra parte dintr’un kilogram), în valoare de 5.756.304 florini.

Argint: 23.150 gire, în valoare de 535.320 florini.

Aramă: 4778 măji metrice și 4614 funți, în valoare de 276.775 florini.

Fer: 123.633 măji, în valoare de 669.536 florini.

Intr’a doua perioadă de 6 ani (1830– 1835), producția s’a urcat la 17.570 gire aur și 28.853 gire argint.³⁶²

Fostul prim-ministru ungar Zukdecs László, fiu al Zlatnei, ne spune într’o carte a sa³⁶³ că întreaga producțiune de aur din Ardeal (cuprinzând regiunea Munților Apuseni, cea de la Baia Mare etc.) a fost în anul 1834 de 851 kgr. aur curat, în 1836 de 940 kgr., în 1872 de 822 kgr. aur și 1528 kgr. argint, în 1874 de 777 kgr. aur și 1300 kgr. argint și în 1877 de 1109 kgr. aur și 1931 kgr. argint.

Producția anului 1877 de aur și argint a fost valorizată în modul următor: 213 kgr. 482 grame la oficiul de schimb din Abrud; 413 kgr. 307 gr. aur la oficiul de schimb din Zlatna; 212 kgr. 488 gr. aur la uzinele metalurgice din Zlatna; 32 kgr. 494 gr. la oficiul de schimb din Certej; 12 kgr. 201 gr. aur la uzinele metalurgice din Certej; 91 kgr. 427 gr. aur la uzinele metalurgice din Lăpușul românesc; 1 kgr. 838

³⁶² Szentikirályi Zsigmond, op. Citat, pag. 44, 45 și 51.

³⁶³ Lukács Lásztó: Az erdélyi nemesfém-bányászat jelene és jövője. Budapest, 1879. Pag. 35, 36 și 37.

gr. aur la uzinele metalurgice din Rodna Veche; 95 kgr. 204 gr. aur la oficiul superior de marcă din Budapesta și 37 kgr. 109 gr. aur la monetăria imperială din Viena. N'am dat și cantitățile de argint schimbate, dar Lakács arată că pentru întreaga cantitate de aur și argint s'a încasat suma de 1.846.759 florini și 53 creițari sau în banii noștri circa 120 milioane lei. Din această sumă trebuie să se sustragă valoarea argintului în cantitate de 1932 kgr. 906 gr., precum și arama și plumbul, care intră în aceeași sumă cu 125.136 florini.

În 6 ani consecutivi (1872–1877), întreaga producție a Ardealului a fost de 5642 kgr. 917 gr. aur și 10.172 kgr. 886 gr. argint, în valoare totală de 8.787.352 florini, ceea-ce, repartizându-se pe fie-care an, dă câte 940 kgr. 486 gr. aur și 1695 kgr. 481 gr. argint. Ei bine, fără a mai face apel la alte statistici, aceasta producțiune anuală, ca și valorizarea ei, s'a menținut sub regimul maghiar, cu variațiuni mai mici în plus sau în minus, până în anul 1914, când a izbucnit războiul mondial.

După cele mai noi date statistice, producția maximă de aur a Ungariei a fost în 1913. Ea s'a ridicat în acel an la 2924 kilograme aur fin, în valoare de 9.586.077 coroane aur. Din această cantitate revenea regiunii miniere de la Șemnitz-Kremnitz (Ungaria de nord sau Ceho-Slovacia de azi) 137 kgr., regiunii de la Baia Mare, Baia Sprie și Capnic 777 kgr. Iar minelor din Munții Apuseni 2004 kgr.³⁶⁴

Cantitatea de mai sus a anului 1913 este inferioara producțiunii, pe care ne-o arată unii scriitori că ar fi avut-o vechii Romani, precum și producțiunii noastre de azi. Faptul este desigur de mirat, dacă ne gândim că vecinii noștri Maghiari au stăpânit Ardealul timp de peste 1000 de ani și că au intensificat mereu producțiunea, mai ales cu începere din secolul XVIII, când împărăteasa Maria Tereza a înființat în anii 1763 și 1770 uzinele sau topitoarele metalurgice de la Baia-de-Arieș (jud. Turda), Cârtej (jud. Hunedoara) și Zlatna (jud. Alba), dintre care azi nu mai lucrează decât aceste din urmă, pe lângă cele de la Baia-Mare, construite ulterior și perfecționate cu cele mai moderne instalații sub regimul nostru românesc.

Producția de aur a Ardealului sub dominația românească

La intrarea Ardealului și Banatului sub administrația românească, exploatarea miniere erau aproape total epuizate, cu muncitori bolșevizați, cu patroni disperați și fără nicio nădejde în viitor. Statul român n'a întârziat a lua grabnice măsuri pentru îmbunătățirea situației. În acest scop a organizat în primul rând serviciile de supraveghere și control al minelor, menținând vechia împărțire teritorială și atribuțiile autorităților miniere regionale și locale până în anul 1924, când a intrat în vigoare noua lege a minelor.

Câteva cifre statistice asupra industriei aurifere din Ardeal, începând de la 1919 încoace, ne vor da icoana vie asupra progreselor realizate în ce privește producțiunea de sub regimul românesc. Minele de aur și argint în exploatare din Ardeal se află în județele: Alba, Hunedoara, Satu-Mare, Năsăud și Someș. Ele sunt exploatate parte de stat, parte de particulari. Statul posedă mine de aur și argint la Roșia Montană (Alba), la Săcărâmbu (Hunedoara), Baia Mare (Satu-Mare) și Rodna (Năsăud). Asociațiile miniere pe cuxe sau acțiuni și întreprinderile individuale din Munții Apuseni și regiunea Baia Mare sunt în majoritatea lor mici exploatare, făcute de târgoveții, sătenii și de muncitorii din acele regiuni.

Iată câteva cifre, care vor demonstra îndeajuns situația și dezvoltarea acestor mine în primii ani după războiu și în anii din urmă, cifre oficiale, pe care le împrumut dintr'un documentat studiu asupra exploatarea miniere din Ardeal și Banat în anii 1919–1928, datorit d-lui Iosif Iancu,³⁶⁵ inspector general în serviciul minelor din Ministerul Industriei, un vechiu și distins funcționar.

În anul 1919, producția totală de aur din Ardeal a fost de 730 kgr. 96 gr. În anul 1921, ea s'a ridicat la 1069 kgr. 333 gr., în 1922 la 1308 kgr. 90 gr., în 1923 la 1334 kgr. 316 gr., pentru-ca în 1926 să se urce la 1683 kgr. 907 gr., în 1927 la 2002 kgr. 135 gr., în 1929 la 2212 kgr. 836 gr. Și în 1930 – ultimul an până la care s'au publicat statistici oficiale – la 2671 kgr. 867 gr. Producția de aur fin din 1930 – minele statului și particulare la un loc – a fost valorizată la 296.874.081 lei, a argintului la 8.605.804 lei, a cuprului la

³⁶⁴ Gutenberg Lexikon, vol. IV, pag. 147. Budapest, 1931.

³⁶⁵ I. Iancu: Transilvania, Banatul, Crișana, Maramurașul 1918–1928. București, 1929. Pag. 464 și următoarele.

7.008.880 lei și a plumbului la 17.297.650 lei, fără a mai aminti de producția ferului, cărbunelui, sării etc., etc.

După informațiuni luate personal de mine la ministerul industriei, producția totală de aur pe anul 1931 a fost de 3166 kgr. Cea de pe anul 1932 se speră că va apropia cifra de circa 4000 kgr.

Din cifrele de mai sus rezultă că producția de aur din România Mare a mers, de la 1919 încoace, dublându-se, triplându-se și chiar împătrindu-se, cu excepția anului 1928, când s'a constatat o mică scădere. Producția argintului a crescut și ea până în 1927 cu 79%. Din 1928/29, valoarea argintului a început însă să scadă.

În ce privește producția de aur din minele statului de la Roșia Montană, Săcărâmbu și Baia Mare, a progresat și ea în mod simțitor, grație muncii metodice îmbrățișată de ministerul industriei. Astfel de la 154 kgr. în 1919, s'a ridicat în 1921 la 266 kgr., în 1923 la 271 kgr. 875 gr., în 1924 la 325 kgr. 493 gr., pentru-ca în 1926 să fie de 361 kgr. 409 gr., în 1927 de 474 kgr. 46 gr., iar în 1930 de 701 kgr. 117 gr.

Capitolul III

Bazinul minier și mina statului de la Roșia Montană. Uzinele metalurgice de la Zlatna și mina statului de la Săcărâmbu

Fig. 75. Partea de sus a Roșiei Montane cu munții împrejmuitoari.

Atât în baza documentelor și inscripțiilor, de care se face amintire în cursul acestei lucrări, cât și a grandioaselor exploatări aurifere de la „Cetatea mare” și „Cetatea mică”, vizibile până azi în mod atât de strălucit, se poate afirma că cele mai vechi și mai intense exploatări miniere au fost în masivul Roșiei Montane. Din acest motiv, socotesc necesar și interesant totodată ca să insist și aci în mod deosebit asupra lor.

Orășelul Roșia Montană sau vechiul Alburnus maior este Situat ca într'o căldare de-a lungul văii ce-î poartă numele și este înconjurat, în formă de cunună, dinspre nord, est și sud-est de munți înalți de andesit, ca Zănoaga (1075 m.), Gârda (1042 m.), Rotunda (1176 m.), Vărs (1270 m.) și Ruginoasa (1269 m.). În partea sudică se ridică maiestuoase stâncile despuiate ale Cârnicului mare și Cârnicului mic (1143 m. și 1074 m.), înglobând și muntele Boi sau Afiniș cu renumitele „Cetatea mare” și „Cetatea mică”. Dinspre vest bazinul este mărginit de coamele altor munți de gresie carpatină, care continuă compact câțiva kilometri dedesubtul orășelului până în valea Roșiei. În jumătatea nordică a bazinului Roșiei Montane se înalță o serie de munți mai mici, ca Oriea, Țarina, Igren, Văidoaia și Letea sau Zletiu.

În veacurile din urmă minieritul de la Roșia Montană s'a mărginit la o mulțime de galerii mici, făcute în sedimentele locale și gresiile carpatine ale munților Orlea, Igren, Văidoaia și Letiu, dar mai ales în pietrele eruptive ale Cârnicului mare, ale Cârnicului mic și în cele de la Boi.

Micile perimetre și șteampurile de la Roșia Montană

Conform unui vechiu drept minier local, caracterizat prin perimetre mici, mai există și azi sute de asemenea exploatări minuscule și primitive, măcinând minereul, pe care îl transportă la vale pe spinarea cailor, cu ajutorul șteampurilor rămase în uz, aproape neschimbate, din vremea Romanilor. În anul 1844

funcționau în împrejurimile Roșiei Montane 1074 roți de șteampuri cu 1806 săgeți,³⁶⁶ încât vizitatorul era din depărtare impresionat de zgomotul asurzitor, pe care îl făceau săgețile în căderea lor monotonă, dar care aduceau pâinea zilnică la atâtea familii muncitoare. După războiu, numărul șteampurilor s'a redus la mai puțin de jumătate din cauza scumpirei explozibilelor. De câțiva ani încoace se semnalează totuși o înviore a muncii și exploatării din trecutul apropiat.

La sfârșitul anului 1932 situația șteampurilor din Roșia Montană era – după datele inspectoratului minier din Abrud – următoarea:

a) În funcțiune:

107 roți cu 4 piue a 3 săgeți: 1284 săgeți

19 roți cu 3 piue a 3 săgeți: 171

16 roți cu 2 piue a 3 săgeți

In total 142 roți cu 517 piue a 3 săgeți: 1551 săgeți

b) În construcție:

87 roți cu 4 piue a 3 săgeți: 1044 săgeți

22 roți cu 3 piue a 3 săgeți 198 săgeți

11 roți cu 2 piue a 3 săgeți 66 săgeți

In total 120 roți cu 436 piue a 3 săgeți: 1308 săgeți

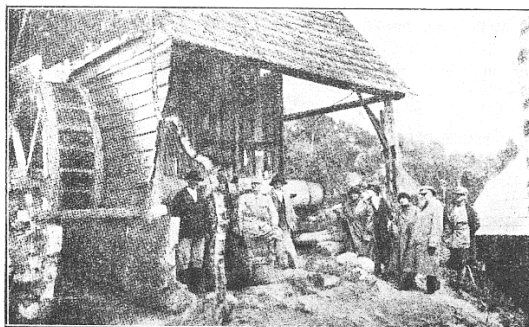

Fig. 76. Alte șteampuri de la Roșia Montană pentru măcinatul rocilor aurifere

Șteampurile în construcție vor fi terminate până în luna Maiu 1933.

În comuna Corra sunt azi în funcțiune:

4 roți cu 4 piue a 3 săgeți: 48 săgeți

22 roți cu 3 piue a 3 săgeți: 198 săgeți

30 roți cu 2 piue a 3 săgeți: 180 săgeți

În total 56 roți cu 142 piue a 3 săgeți: 426 săgeți

În comuna Bucium sunt:

3 roți cu 4 piue a 3 săgeți: 36 săgeți

4 roți cu 3 piue a 3 săgeți: 36 săgeți

30 roți cu 2 piue a 3 săgeți: 180 săgeți

În total 37 roți cu 84 piue a 3 săgeți: 252 săgeți

La mijlocul anului 1933 vor funcționa deci la Roșia Montană, Corna și Bucium 355 roți de șteampuri, cu 1179 piue și 3337 săgeți, care vor contribui la sporirea producției de aur.

În ce privește numărul exploatărilor aurifere din jurul Abrudului și anume din comunele Roșia Montană, Corna și Bucium, iată cifrele de la sfârșitul anului 1932, indicate de inspectoratul minier din Abrud:

La Roșia Montana 136 exploatări, din care 52 în lucrare

La Corna 53 exploatări, din care 14 în lucrare

La Bucium 76 exploatări, din care 24 în lucrare

Unele din aceste exploatări, deși în lucrare, nu dau încă nicio producție, deoarece multe din mine n'au

³⁶⁶ Fr. Von Hauer: Der Goldbergbau von Vöröspatak. Wien, 1851

fost lucrate de zeci de ani. Mizeria actuala îi silește pe bieții oameni să întreprindă deschiderea și a acelor mine, care stau de mulți ani cu totul închise. Pentru moment se fac o mulțime de deschideri și la circa 1500 din ele sunt mari speranțe în căutarea filoanelor noi.

Geologii unguri și germani despre masivul Roșiei Montane

Este interesant de a releva ca toți bătrânii geologi unguri și germani nu sunt de aceeași părere asupra compoziției minereurilor de la Roșia Montană, mai ales în ceea-ce privește pietrele eruptive din masivul Cârnicului cu apendicele de la Boi. Astfel Harer, cu toată bogăția lor în cristale de cuarț, le consideră ca humă sedimentară; Grimm, fost multă vreme funcționar la Roșia Montană, le numește pietre de porfyr;³⁶⁷ baronul Richthofen le consideră ca pe niște admirabile rhiolite cuarțoase; B. Von Cotta le-a botezat cu numele minereuri de „Cetate”; Stache ca cel mai vechiu trachyt cuarțos de la „Cetate”; F. Posepny³⁶⁸ ca porfyr cuarțos, apoi ca dacit; dr. Doelter ca dacit; Tschermak³⁶⁹ ca labradorit, iar G. Rath³⁷⁰ consideră enigmaticul porfyr din Cârnic și „Cetate” ca dacit, ceea-ce – după părerea geologilor mai tineri – este și adevărul, deoarece minereul acestor masive nu este decât rezultatul aceleiași erupțiuni vulcanice terțiare.

Producția de azi a minei statului de la Roșia Montană, precum și câteva date statistice din trecut

Statul român a primit de la Unguri, la sfârșitul anului 1918, mina ce-i revenea din masivul Orlea într'o stare deplorabilă. Lucrarile de deschidere, inițiate sub Unguri, au fost continuate intens de ministerul nostru de industrie până în anul 1924, când au început să dea rezultate favorabile.

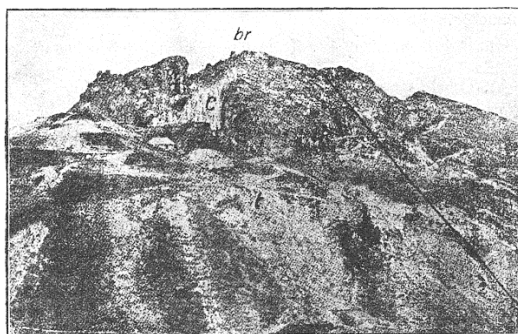

Fig. 77. Partea de vest a „Cetății mari” (1063 m.) de la Roșia Montană

Următoarele cifre ne arată producția aurului, lăsând la o parte producția de argint, care de regulă este aproximativ cam jumătate din cea de aur:

22 kgr. 852 gr. aur în 1919,
23 kgr. 204 gr. aur în 1920,
23 kgr. 110 gr. aur în 1921,
28 kgr. 800 gr. aur în 1922,
18 kgr. 908 gr. aur în 1923,
27 kgr. 749 gr. aur în 1924,
30 kgr. 823 gr. aur în 1925,
19 kgr. 990 gr. aur în 1926,
15 kgr. 674 gr. aur în 1927.

³⁶⁷ I. Grimm: Einige Bemerkungen über die geognostischen und bergbaulichen Verhältnisse von Vöröspatak in Siebenbürgen. Wien, 1852.

³⁶⁸ F. Posepny: Über das Vorkommen von gediegenem Gold in den Mineralschaften von Vöröspatak. 1875.

³⁶⁹ G. Tschermak: Die Form und die Verwandlung des Labradorits von Vöröspatak. 1874. G. Rath: Vöröspatak und Nagyág. 1876

³⁷⁰ G. Rath: Vöröspatak und Nagyág. 1876

Scăderea producției din ultimii 3 ani se datorează concedierii unei părți dintre muncitori pentru cauză de economii. Totuși în 1928 s'a înregistrat o producție de aur fin în cantitate de 29 kgr. 99 gr., în 1929 de 38 kgr. 67 gr. În 1930 a scăzut deodată la 12 kgr. 748 gr., desigur tot din cauza concedierii lucrătorilor și probabil și a furturilor, încurajate de lipsa de supraveghere suficientă din partea personalului respectiv.

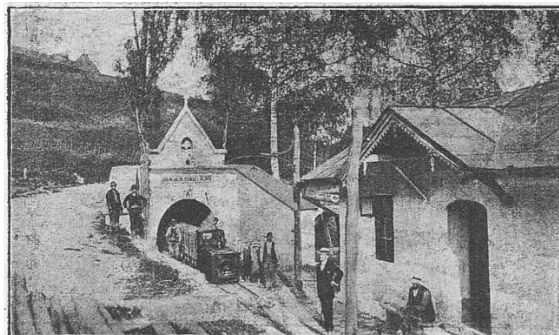

Fig. 78. Intrarea cu trenul electric în mina statului de la Roșia Montană

În timpurile vechi, sub Romani, și chiar mai încoaci, minele de la Roșia Montană (Alburnus maior) erau vestite prin bogăția lor în aur. Ast-fel minieritul din masivul zis Boi, cu „Cetatea Mare” și „Cetatea Mică”, unde au fost cele mai renumite colonii miniere romane, cum dovedesc tablele cerate, care fac amintire despre Colonia Carpum, a fost foarte productiv din vechime și până în anii 1861, 1862 și 1863, când s'a scos numai în acești 3 ani cantitatea de 382 funți aur nativ, aproximativ 191 kgr.,³⁷¹ afară de aurul rezultat din stamparea minereului. Exploatări rentabile au mai fost din vechime și în munții Orlea, Igren, Văidoaia, Letea, Cărnicul (masivul Cotroanței) și Cărnichelul, unde în multe părți, judecând după forma admirabilă a cavităților, din care s'a extras nobilul metal, prof. Univ. Dr. Szabó lăzsef din Budapesta ne spune că Dacii au lucrat aceste mine înainte cu 150 ani de dominația Romanilor.³⁷²

Începutul exploatărilor în masivul munților Orlea, Igren și Văidoaia nu se poate preciza, decât că el e foarte vechiu și că a fost foarte bogat până în secolul XVIII.³⁷³ Despre mina „Sf. Ecaterina” din masivul Orlea, în galeriile căreia s'au găsit 11 table cerate, Lukács Laszló, fostul prim-ministru al Ungariei, ne arată că, în 1845, se compunea din 126 de părți, dintre care Curtea imperială din Viena poseda 8 părți, erariul 60 și particularii tot 60 părți.³⁷⁴ Această mină a dat în timp de 20 ani (1852–1871) o producțiune de 637 funți sau circa 368 kgr. aur curat, valorând 444.659 florini, afară de valoarea argintului în suma de 17.876 florini.

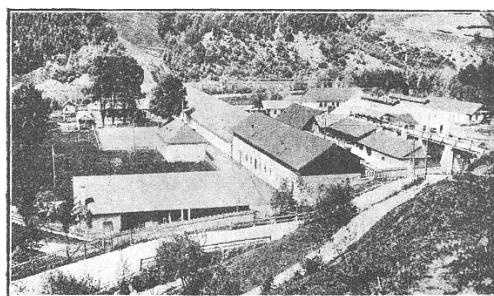

Fig. 79. Șteampurile statului de la Gura-Roșiei (între Roșia Montană și Abrud)

Exploatări foarte vechi și bogate, până la sfârșitul secolului XVIII, au fost și în masivul Letea sau Letin (mai ales mina „Laurențiu”), în Cărnice, al cărui masiv desparte Roșia Montană de Corna (cu minele Vercheșul de sus și de jos, Ladislau de sus și de jos, Colțu, Sf. Treime, Bătrâna, Lungești, Unguri etc.), apoi în masivul Cărnichelului și al Boi-ului, de care am vorbit mai sus.

Șteampurile de la Gura Roșiei au fost clădite de statul ungar în anii 1851 și 1852. Ele au măcinat de la 1852 până la 1871 o cantitate de 1.132.795 măji de minereu, producând 448 funți de aur curat și 276 funți

³⁷¹ Dr. Szabó Iozsef: Az Abrudbánya-Verespataki bányakerület monográfiája. Budapest, 1876. Pag. 316.

³⁷² Dr. Szabó Iozsej, op. citat, pag. 317.

³⁷³ Müller von Reichenslein: Mineralgeschichte der Goldbergwerke in dem Verespataker Gebirge.

³⁷⁴ Lukács László, op. citat. pag. 15.

de argint, valorând împreună, după cursul d'atunci, 619.241 florini.³⁷⁵

Uzinele sau topitoarele metalurgice ale statului de la Zlatna

La 30 klm. spre răsărit de Abrud se afla așezată Zlatna sau vechiul Ampelum, unde regimul austro-ungar a înființat, pe la mijlocul secolului XVIII (1747), o uzină pentru topirea diferitelor minereuri. În timpul revoluției Românilor din anul 1848, i-s'a dat foc și a fost dărâmată de revoluționari, dar până în anul 1850 a fost reclădită și a putut intra în funcțiune normală, fiind amenajată pentru extracția metalelor prețioase și cupru.

Cu vremea această uzină a primit o serie de îmbunătățiri. În anul 1880 s'au început experiențe de a se produce sulfura de carbon. Apoi s'au instalat 32 de retorte turnate din fontă, încălzite cu gaz de generator. În 1895 s'a construit, în locul furnalelor mici, un furnal Pilz, care funcționează până azi.

Uzinele din Zlatna sunt alcătuite din 2 secțiuni și anume: secția metalurgică și secția chimică. Ele au însă o mulțime de lipsuri, mai ales în ce privește înzestrarea laboratoarelor cu aparatele necesare pentru analizele de gaze și determinarea puterii calorifice a combustibililor, precum și alte inovațiuni cerute de știința modernă.

De la preluarea lor de către noi (1919) au funcționat și funcționează încontinuu.

În timp de 9 ani (de la 1922–1930) au topit și prelucrat șlicuri sau rămășițe de la minereurile stampate, dând o producțiune de 246 395 kgr. 541 gr. aur și 1629 kgr. argint, în afară de alte metale de ordin mai inferior, ca aramă, plumb etc.

Totuși, în 1931, d. N. Vasilescu-Carpen, ministrul industriei, în loc să caute să le înzestreze mai mult și să le modernizeze, a găsit de cuviință să dispună ca pe viitor toate șlicurile rezultând de la șteampurile din regiunea Abrudului să fie trimise la uzinele statului de la Firiza-de-jos (lângă Baia Mare), la o distanță de peste 300 klm. de Zlatna. Aceste produse se încarcă astfel, în mod inutil, cu cheltueli mari de transport, care împovărează mai ales exploatarea mică, destul de puțin remuneratorie. Uzinele de la Zlatna se ocupă azi mai mult cu fabricarea sulfatului de cupru, necesar sulfatării viilor. În interesul exploatarelor miniere, această dispoziție vexatorie a d-lui Vasilescu-Carpen trebuie suprimată cu un ceas mai curând.

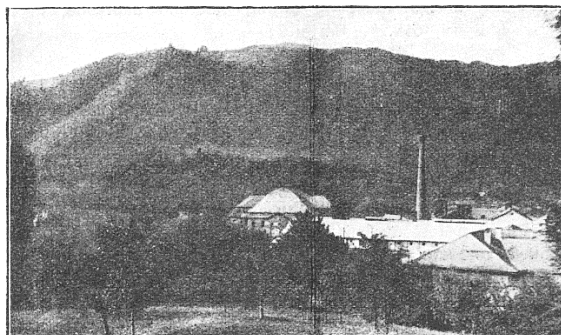

Fig. 80. Uzinele metalurgice ale statului de la Zlatna

Cele mai bogate exploatare aurifere sunt azi cele din apropierea Bradului și Zlatnei. Față cu viitorul strălucit ce li-se profetizează de către geologi și ingineri, statul are datoria să înzestreze uzinele sale de la Zlatna cu tot utilajul necesar și modern, spre a cruța astfel exploatarele drumul costisitor la uzinele de la Firizade-jos, lângă Baia Mare.

Minele de aur ale statului de la Săcărâmbu

Minele de aur ale statului de la Săcărâmbu au fost pe vremuri unicele în Europa în ce privește aurul combinat cu telurul și seleniul. Fac parte din masivul Cetrașului din fața Devei.

N'am găsit nicăiri vreo mențiune că ele ar fi fost exploatate și în vechime, în vremea Dacilor sau

³⁷⁵ Dr. Szabó Iozsej, op. citat, pag. 324.

Romanilor. După mărturisirile preoților catolici Kovács Gyárfás³⁷⁶ și I. Lamasch,³⁷⁷ localitatea Săcărâmbului de azi a fost, pe la 1700, un loc pustiu, cu vreo 2–3 colibe de păstori. Minele de aur au fost descoperite în anul 1747, grație păstorului Ion Ormindeanu, care găsind într-o râpă mai multe pietre sclipitoare și arătându-le întâmplător căpitanului de artilerie Ludovic Born, acesta le-a dus spre examinare oficiului minier de la Zlatna, unde s'a constatat că conțin aur. Tăranul Ormindeanu, cum a aflat această veste îmbucurătoare, a invitat pe consătenii săi la locul unde a găsit pietrele sclipitoare, zicându-le: –, „Haidați să cărăm!” Numele de Săcărâmbu ar fi un derivat al verbului „să cărăm“, adăugându-i-se mai târziu litera *b*.

Faima minei de aur, încăpută pe mâna lui Born, a atras cu încetul în aceste locuri o mulțime de coloniști din Italia, Carinthia, Boemia și Germania, cari toți, trăind între Români, au fost nevoiți să învețe limba românească.³⁷⁸ Cu vremea a devenit mină „Cesaro-regească“ prin faptul că, în anul 1748, văduva lui Z. Born, a cedat familiei imperiale a Habsburgilor 16 părți, iar în anul 1807 a ajuns și mină erarială prin alte 32 de părți rămase erariului de la baronul Wildburg, principalul acționar. În 1912, când mina nu mai părea rentabilă, statul ungar a cumpărat acțiunile familiei imperiale și ale celorlalți acționari, ajungând astfel, după războiu, proprietatea statului român.

La Săcărâmbu se găsește așa numitul minereu sylvanit și naguagit, bogat în aur și argint. În veacurile XVIII și XIX, minele de aici au fost considerate ca cele mai rentabile din Europa. De la deschiderea lor, în anul 1748 până în 1876, deci în 128 ani, au dat o producțiune de 40.423 kgr. aur, în valoare de 25.000.000 florini,³⁷⁹ sau în banii noștri de azi peste 1 miliard și jumătate lei.

De când au intrat în stăpânirea noastră, producțiunea de aur și argint este următoarea (de la 1919–1930): 231 kgr. 553 gr. aur fin și peste 200 kgr. argint fin. Statistica producției pe anii 1931 și 1932 n'a apărut încă.

Producția amănunțită a minelor statului de la Baia Mare nu intra în cadrul lucrării de față, ca unele ce nu fac parte din regiunea miniera a Munților Apuseni și nu se știe sigur, în lipsa de urme, inscripțiuni sau tradiții, dacă au fost exploatate de străbunii noștri Daci și Romani. Aceste teritorii se aflau în acea vreme în stăpânirea altor popoare, ca Bastarnicii, iar înainte de venirea Ungurilor erau locuite în afara de Români și Sarmați – spune scriitorul maghiar Szirmai Antal și de Cazări.³⁸⁰ Voiu spune totuși că și ea este destul de apreciabilă și ca în anul 1930 a avut o producție de 120 kgr. 632 gr. Aur și 64 kgr. 620 gr. Argint, afara de șlicurile schimbate în topitoarele statului de la Firiza-de-jos și Strâmbu.

Capitolul IV

Minele de aur cuprinse în regiunea din stânga văii Crișului Alb, dreapta Murășului și dreapta văii Ampoiului

Dacă în vechime, în special în timpul dominației împăraților romani, exploatările cele mai bogate în aur din Dacia Traiană au fost cele de la Roșia Montană, Corna și Bucium, din vecinătatea Abrudului, în timpurile mai noi – și mai ales azi – s'au dovedit ca mai productive minele din regiunea stângei Crișului alb, a dreptei Murașului și văii Ampoiului, care începe la vest de masivul calcaros al Vulcanului (1266 metri), lângă Abrud, se ramifica spre est până în masivul Breaza cu Jidovul, lângă Zlatna, și se termină la sud în munții Cetrașului, ale căror poale coboară în dreapta Murășului.

După un studiu din 1868 al geologului F. Posepny, această regiune ar forma un triunghi cu unghiurile Hălmagiu, în valea Crișului alb, Baia-de-Arieș, în valea Arieșului, și Săcărâmbu, de lângă Murăș.³⁸¹

³⁷⁶ Kovács Gyártás: A bánya vidéki róm. Kath. Esperesi kerület plebániainak története. Szamosuyvart. 1895.

³⁷⁷ Joseph Lamasch: Hist. Domus Ecclesiae rom. cat. Nagy-Agiensio (1784–1832).

³⁷⁸ I. Steinhäus: Der Goldbergbau Nagyág. (Extr. Din Österreichische Zeitschrift für Berg und Hüttenwesen No. 14 din 1904) și E. Armeanca: Săcărâmbul, o monografie a parohiei gr. cat. Tipărită la Lugoj, 1932.

³⁷⁹ Lukács László, op. citat. pag. 16.

³⁸⁰ Szellemy Géza: Nagybányinak és vidékének fámányászata. Pag. 6. Nagybánya, 1894.

³⁸¹ Posepay F.: Zur Geologie des siebenbürgischen Erzgebirges. 1868.

După un alt studiu al geologului K. Papp, ea ar forma un pătrat neregulat cu unghiurile Baia-de-Arieș la nord, Zlăieua la est, Săcărâmbu la-sud și Căraciu, lângă Baia-de-Criș, la vest.³⁸² Posepny împarte această regiune în 4 grupe cu un masiv eruptiv terțiar. Începând cu masivul de dacit de la Săcărâmbu, se întinde cam vreo 30 klm. la nordul Murășului până la muntele Curaciu, la sud de Baia-de-Criș, și cuprinde cele mai bogate zăcăminte aurifere de azi din Ardeal și anume de la sud-est spre nord-vest: Săcărâmbu, Căienel, Măgura, Fizeș, Băița, Hărțăgani, Porcurea cu Stănița-Almașul mare-Breaza, apoi grupa Barza-Ruda-Musariu și Țebea-Căraciu. Număroasele și dese vârfuluri de munți, formați din roce eruptive terțiare, trădează originea lor vulcanică, ca: Barza (764 m.), Hârnicul (705 m.), Muncelul mare (113 m.), Paltinul (741 m.), Cireșata (141 m.), Dealul Fetii (696 m.), formând toate o cetate în jurul exploatărilor de la Ruda, apoi Măgura (896 m.), de lângă Băița, Gurguiata (1036 m.), Dealul Ungurului (1043 m.), Fericel (1172 m.) până în Breaza (1122 m.) și Jidovul (954 m.) din dreapta Ampoiului, lângă Zlatna.

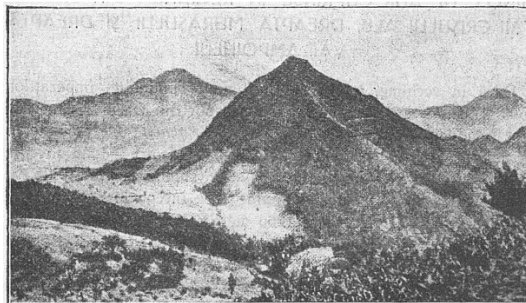

Fig. 81. Formațiuni eruptive aurifere la Hărțăgani (jud. Hunedoara)

La răsărit de masivul Hârnicului se grupează în jurul muntelui Barza o serie de creștete muntoase, dintre care Coranda (695 m.) la vest, Muncelul Mare la sud și Cireșata la est ocupă locul principal din punct de vedere minier. Cele patru văi, care taie, în cursul lor, această regiune muntoasă, delimitează ținutul minier de la Ruda, Barza, Valea Morii și Valea Arsului, de lângă orașelul Brad (jud. Hunedoara).

Toți geologii străini recunosc acestor munți metalici caracterul mediteranean cu sedimente marine.³⁸³ Teritoriul minier d'aici este în lanțul ai patrulea de roci eruptive ce traversează triumghiul aurifer de la nord-vest către sud-est și care formează Munții Cetrașului, caracterizați printr'o serie de munți, urmele vulcanilor din epoca terțiară.³⁸⁴

Vechimea exploatării minelor de la Ruda

Nu există nicio îndoială – serie inginerul dr. F. Schumacher – că nu Romanii au fost cei dintâi descoperitori ai bogățiilor în aur din Dacia, deoarece cu mult înaintea lor au fost cunoscute de locuitorii băștinași, cari, natural, s'au mărginit la exploatarea prafului de aur din aluviunile râurilor. Romanii au aflat despre comorile acestui pământ numai târziu, când au și hotărât să-l ocupe. Ei au fost aceia, cari în timpul ocupației Daciet, timp de peste un secol și jumătate, au înțeles să dea într'adevăr o dezvoltare cât mai mare exploatărilor miniere, organizându-le, cum am arătat mai înainte, atât din punctul de vedere tehnic, cât și administrativ.

Se înțelege că la început și Romanii extrăgeau aurul numai din nisipul văilor. Pe întreaga vale a Crișului alb existau în vremea lor număroase spălătorii de aur, în special la Baia-de-Criș și Țebea, ca și în albia văii Luncoiului, de lângă Brad. Numai când aceste aluviuni au fost exhaustate și epuizate, Romanii au întreprins căutarea nobilei metal și în masivul munților auriferi, cum dovedesc galeriile de la Roșia Montană, Corna, Bucium, Ruda, Căraciu etc. Dispunând de sclavi și de prizonieri de război, aveau putința unei manopere foarte efinite, pentru-ca cu ajutorul lor să înceapă lucrări primitive de spargerea blocurilor de stâncă prin foc și prin baterea cu ciocane de fer.

³⁸² K. Von Papp: Die Goldgruben von Caracs-Czebe in Ungarn. 1906. Pag. 305 și 306.

³⁸³ Dr. F. Schumacher: Die Goldlagerstätten und das Braunkohlenvorkommen der. Rudaer 12 Apostel-Gewerkschaft zu Brad in Siebenbürgen, (in Zeitschrift für praktische Geologie. Berlin, 1912).

³⁸⁴ Ing. V. Pușcariu și C. I. Motaș: Minele de aur din Brad și Săcărâmbu (Analele minelor din România No. 4 din 1919).

Cum tehnica minieritului în întreg evul mediu și chiar și în prima perioadă a evului nou, până la introducerea explozibilelor, nu a făcut aproape niciun progres, metodele rămase din vechime, atât în ceea-ce privește felul de lucru, cât și instalațiile și diversele aparate, au fost păstrate timp de mai multe secole, fără nici o schimbare. Micile șteampuri de la Roșia Montană etc. sunt, cu mici modificări, la fel cu cele din epoca romană.

Pentru a stabili vechimea exploatărilor romane, nu ne putem baza decât numai pe obiectele găsite, întru-cât nu există decât foarte puține documente scrise. În ceea-ce privește masivul minelor de la Rada, întocmai ca la cele din regiunea Abrudului, ca Roșia Montană etc, se atribue exclusiv Romanilor felul de exploatare, pentru-că din timpul retragerii armatei romane din Dacia, ca și în tot decursul evului mediu și a unei părți din evul modern, nu există aproape niciun document scris asupra exploatărilor miniere. Lipsa acestor documente se justifică prin faptul că arhivele celor mai importante localități au fost distruse de furtuna diferitelor revoluțiuni.

Chiar dacă exploatările aurifere din timpul Romanilor au încetat aproape cu totul sub viforul năvălirilor barbare, este neverosimil ca vecinica lăcomie omenească să nu fi împins la reluarea exploatărilor decât abia în ultimele două-trei veacuri, cu atât mai mult cu cât urmele exploatărilor romane nu au putut să rămână ascunse generațiilor următoare și chiar transmiterea prin viu graiu despre bogățiile aurifere ale țării n'a putut fi sugrumată.

Dar mai este un motiv, care pledează în favoarea acestei presupuneri. Scriitorul T. Weisz atrage atențiu-ne, în tratatele sale asupra minieritului din Ardeal, că ravagiile făcute în munți de către Romani, în timpul domniei lor, n'au putut fi atât de mari, cu toată mulțimea brațelor de lucru, cum se văd în unele părți, grație numai ciocanelor și întrebuintării focului, ci că au adoptat și ei sistemul mult mai ușor și mai remunerator al obținerii aurului prin spălarea aluviunilor din râuri și văi.³⁸⁵

Astfel, după acest autor, o parte din ravagiile făcute în munții metaliferi ar fi posterioare dominațiunii romane, fiind datorite stăpânitorilor vremelnici, dar în special Ungurilor, cari s'au înfipt bine în pământul Daciei Traiane. Este însă în afară de orice îndoială că sistemul exploatării prin galerii a fost inventat și perfecționat de Romani. De altfel, modul facerii galeriilor și sprijinirea acestora prin pari înfipti în pământ învederează că numai ei puteau fi autorii unor asemenea lucrări. Această tehnică a minieritului, introdusă de Romani, a durat și după retragerea armatei lor din Dacia Traiană de către împăratul Aurelian (a. 274 d. Chr.); ea s'a practicat tot timpul evului mediu, precum și o parte din evul modern până la descoperirea explozibilelor (praful de pușcă și dinamita). Nu există niciun document, care să dovedească contrariul, deși, la 2–3 secole după năvălirea popoarelor barbare, exploatarea minelor a reînceput, dar tot după sistemul roman de exploatare, pe care scriitorul ungar Szentkirályi Zsigmond³⁸⁶ îl botează, „minierit valach“ (oláh bányászat) și care, cu mici modificări, se practică de către micii proprietari până în zilele de azi.

Ei bine, cu tot „minieritul valach“ al numitului scriitor maghiar, sistemul acesta primitiv de exploatare a dat străbunilor noștri romani rezultate nebănuite și chiar mai rodnice decât cele de azi. După cum am arătat și într'alt loc, Lexikon. I Gutenberg spune că în timpul domniei Romanilor se scoteau „săptămânal“ din Dacia Traiană câte 2 măji metrice și 10 funți de aur brut, ceea-ce revine aproximativ la 5000 kgr. anual,³⁸⁷ producție, la care n'au ajuns Ungurii nici-odată în cursul unei stăpâniri silnice de 1000 de ani, iar noi, Românii, abia în anul trecut (1931) am putut înregistra o producțiune de 3166 kgr. aur fin (de 24 carate), cam egală cu cele 5000 kgr. aur brut din vremea romană.

Nu există cea mai mică îndoială că istoria minelor de la Ruda începe din timpul Romanilor, cari le-au muncit și exploatat, cum dovedesc câteva unelte și inscripții, despre care vorbesc pe larg, între alții, arheologii Téglás Gábor și L. Káváry. Acesta din urmă menționează găsirea unui mojeriu sau piulițe, descoperită în mina Zdrahol-Ruda, apoi despre descoperirea unor morminte de sclavi cu bănci și cu loc

³⁸⁵ T. Weisz: Der Bergbau in den siebenbürgischen Landestheilen (Jahrb. D. K. U. S. A. Bd. IX, Heft 6, 1891).

³⁸⁶ Szentkirályi Zsigmond: Az erdélyi bányászat ismertetése. Kolozsvárt, 1841. Pag. 72.

³⁸⁷ Gutenberg Lexikon, volumul IV, pag. 147. Budapest, 1931.

pentru arderea cadavrelor, cu osămintă omenești și inele.³⁸⁸

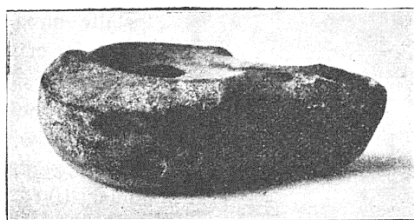

Fig. 82. Ștearț sau opaiț roman, găsit în mina Barza de la Ruda

Fig. 83. Trepte artistic săpate de Romani în galeria unei mine de la Ruda.

Existența exploatărilor din epoca romană, în minele de la Rude se constată în special în mina din muntele Barza-Ruda, unde cele două galerii paralele, „Sofia” și „Michail” indică începutul exploatării prin galerii, cum demonstrează așa numitele trepte romane, artistic săpate și care fără îndoială sunt operă romană. Marcarea acestor artistice trepte romane o confirmă și geologul german Semper, care le pune însă în galeria „Ana”, comunicabilă și azi, și în care s’au găsit câteva unelte vechi miniere, ca lămpi sau ștearțuri, precum și diferite monede romane.³⁸⁹

În ce privește vechimea exploatării celorlalte mine de la Ruda, se știe foarte puțin. În ori-ce caz exploa-tările din Valea Morii și Valea Arsului au odată cu mult mai recentă, ca de altfel și minele de la Musariu. Wendeborn presupune pentru Musariu o vechime de numai 100–150 ani.³⁹⁰

Exploatările mai noi de la Ruda

Notițe demne de încredere fixează reînceperea exploatărilor miniere mai noi de la Ruda la jumătatea secolului XVIII. Pela 1760, aceste mine, care erau ca și părăsite, au ajuns în proprietatea familiei Ribiezey. Acesta le-a exploatat cu rezultate bune până la revoluția lui Horia, Cloșca și Crișan (1784), când au fost prădate, iar Ribiezey a fost omorât în chiar casa lui din comuna Ribița. Mina din Valea Arsului era atunci în mâinile erariului. În 1791 minele au devenit proprietatea familiilor conte Toldalagy și baron Zeyk, care au întemeiat asociațiile miniere: „Ruda 12 Apostoli” și „Zdrahoț Sf. Ioan evanghelistul”. Prin anul 1840 a început săparea a două galerii noi. Revoluția anului 1848 a fost din nou funestă exploatării, care a încetat. Ea a fost reluată mai târziu în mod parțial și fără un plan tehnic bine determinat.

O exploatare modernă și în proporții mari a început abia în anul 1884, când cuxele sau acțiunile asocia-ției „Ruda 12 Apostoli” cu minele Barza sau Ruda au trecut, contra prețului de 600.000 florini,³⁹¹ în proprietatea societății germane cu numele „Harkorischen Bergwerke und chemischen Fabriken zu Schwelm und Harkorten Actien Gesell schaft zu Gotha”, care în 1889 a cumpărat și minele din Valea Mo-

³⁸⁸ L. Köváry: Erdelyfölde ritkaságai. Kolozsvárt, 1853. Pag. 184.

³⁸⁹ Semper: Beiträge zur Kenntniss des Goldlagerstätten des Siebenbürgischen Erzgebirges. Berlin, 1900. Pag. 87.

³⁹⁰ B. A. Wendeborn: Die Goldindustrie in der Umgebung von Brad. (Berg und Hüttenmänn. Zeitung, 1901 și 1902).

³⁹¹ Téglás Gábor: Hunyadmegye Kalauz. Kolozsvárt, 1902. Pag. 73.

rii și Valea Arsului ale asociației „Zdraholț St. Ioan evanghelistul”.

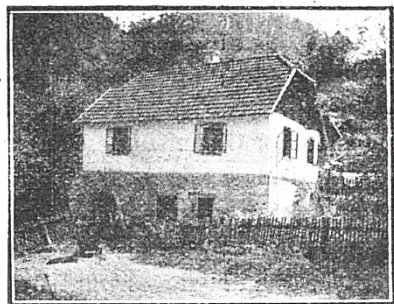

Fig 84 „Cramul cu prima gură de mină de la Ruda, din sec. XVIII, când s’au reluat exploatarea de către proprietarii contele Victor Toldalagi și baronul Zeyk.

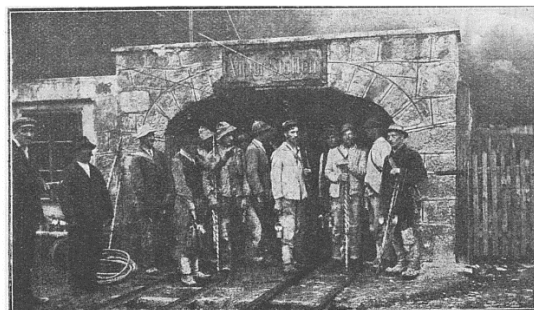

Fig. 85. Intrarea principală în mina de la Barza

Între timp exploatarea asociației „Zdraholț Sf. Ioan evanghelistul”, cu mina Musariu, trecuse prin mâinile a mai multor mici proprietari, cari, din lipsa de mijloace, au fost nevoiți s’o vândă, în 1889, unei alte întreprinderi germane cu numele „Industrie-Gesellschaft Geislingen”.

După un timp scurt de exploatare foarte rentabilă a ajuns și această întreprindere, în același an (1889), în posesia societății Harkort, care, sub numele de „Ruda 12 Apostoli”, a început o exploatare în dimensiuni mari, cu instalațiuni californiene, astfel că la sfârșitul secolului trecut devenise în scurtă vreme cea mai însemnată întreprindere minieră auriferă din Europa.

Pentru asigurarea combustibilului necesar, puternica societate a cumpărat mina de cărbuni de la Tebea, iar pentru materialul lemnos 1223 hectare de pădure la Luncoiu, Ruda și Criștior, în afara de dreptul ce avea de a-și procura, cumpărând de la stat, orice materiale din pădurile sale de la Buceș.

Producția de aur a societății „Ruda 12 apostoli” sub regimul unguresc

Întreaga producție de aur brut (aur amestecat cu argint în proporția de 700/1000 17 carate), începând din anul 1884 până la 30 Iulie 1911, a fost de 27.918 kgr. 520 gr., cantitate, care însuma 64 milioane coroane austro-ungare la prețul de 2300 coroane 1 kgr. de aur brut. Aceste cifre dovedesc îndeajuns ce factor important ajunsese societatea Harkort în industria minieră a Ungariei și prin aceasta a Europei.

În anul 1911/12 a avut producția cea mai mare: 2002 kgr. 350 gr, din care 936 kgr. 324 gr. aur nativ și 1040 kgr. 607 gr. din stamparea a 175.087 tone de-minereu (cu o extracție de 11 gr. 43 aur la tonă). Cu începere din acest an, producția a scăzut mereu. În anul 1918/19 a fost numai de 670 kgr. 934 gr. din care 413 kgr. 530 gr. aur nativ și 257 kgr. 454 gr. dDin stamparea ă 45.701 tone de minereu (cu o extracție de 14 gr. 68 aur la tonă).

Aceasta scădere era în mare parte consecința războiului și a nesiguranței vremii d’atunci.

Capitolul V

Cum au ajuns în mâini românești minele de la Ruda: societatea „Mica”

Izbucnirea războiului mondial, în vara anului 1914, a dat o grea lovitură minelor de aur din Ungaria și mai ales celor din Ardeal, unde sunt cele mai multe și mai bogate gismente aurifere din Europa. Turburările economice fatale din timpul războiului, cu nesiguranța lor, au avut ca urmare imediată faptul că

nicio societate exploatoare n'a mai făcut vreo investițiune nouă, fie-care exploatând filoanele mai bogate, pe care le avea la îndemână, și n'a mai înțeles să procedeze la nicio pregătire pentru deschiderea de filoane noi.

Fig 86. Sfredelirea masivului stâncos prin perforatoare cu aer comprimat

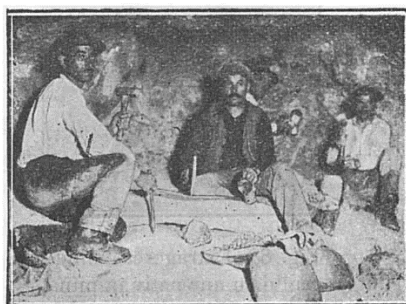

Fig. 87. Alegerea minereului cu aur nativ în interiorul minei

Odată cu terminarea teribilului măcel, în toamna anului 1918, exploatările miniere din Ardeal au fost supuse la alte grele încercări și pagube, pricinuite de revoluția soldaților întorși de pe front, cari au început să devasteze diferitele instalațiuni, cum s'a întâmplat la Băița, la Porcurea și Valea Dosului. Instalațiile californiene de la Gura-Barza ale societății „Ruda 12 Apostoli” – azi ale societății „Mica” – au scăpat de prăpădul revoluției, grație tactului și energiei d-lui inginer Sieber, actualul director tehnic al acestei mari și prospere întreprinderi miniere, aflător p'atunci în serviciul ei.

Delicata situație a societății Harkort sau Ruda „12 apostoli” la începutul anului 1919

În 1919 situația precară a exploatărilor aurifere a mai fost agravată și prin scăderea prețului aurului, care le punea în imposibilitate de a mai lucra într'un timp când pe piața noastră se vindea kilogramul de aur cu abia 17.000 lei, iar extragerea lui costa 30.000 lei pro kilogram. În fața acestei dezastruoase situațiuni, societățile exploatoare au fost constrânse să-și reducă producțiunea și să nu mai facă nicio lucrare nouă.

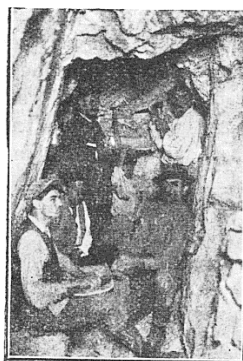

Fig. 88. Extragerea minereului cu aur nativ în mina „Musariu”

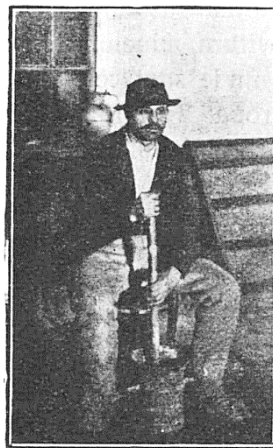

Fig. 89. Proba de aur a minereului

A înceta brusc exploatările, era imposibil, căci riscau, în acest caz, să li-se retragă concesiunile de către stat. Atunci, pentru a nu suferi pierderi prea mari, unele societăți s'au hotărât să-și vândă exploatările. Într-o asemenea delicată și grea postură se găsea, în 1919, și societatea germană „Harkori'sche Bergwerke und chemische Fabriken zu Gotha”, proprietara minelor de la Ruda, cunoscută sub firma „Ruda 12 Apostoli”. Ea trebuia să facă mari investițiuni, pentru a căuta și deschide rezerve noi, într-o vreme când nu-și putea valorifica aurul, deoarece era obligată să predea toată producția de aur consiliului dirigent din Cluj, primind un acout de 17.000 coroane de fie-care kilogram, decontarea definitivă urmând să se facă ulterior. Dar cu sumele ce primea, ea nu-și putea acoperi cheltuelile și era forțată să ceară lunar de la Gotha ajutoare de sute de mii de mărci. În condițiunile acestea, a preferat să-și vândă minele și a dat în acest scop unui englez, cu numele W. H. Holloway, o opțiune, care expira la 2 Maiu 1920. Englezul Holloway, întâlnind la Berlin pe d-nii Anton Esser și Ștefan Casimir, primul director general și al douilea administrator-delegat al societății „Mica”, înființată de curând, le-a cedat lor opțiunea și au încheiat imediat un contract de vânzare-cumpărare a minelor și instalațiilor pe prețul de 40 milioane mărci, plus 20 milioane mărci pentru opțiune (care urma a se împărți între d-nii Holloway, Esser și Casimir), bine înțeleș toate sub rezerva aprobării consiliului de administrație din București.

Rolul hotărâtor al d-lui inginer I. Gigurtu

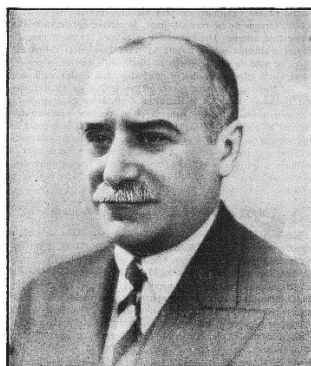

Fig. 90. Inginerul Ion Gigurtu, Directorul general al societății „Mica”

Reîntorși în țară, actul de cumpărare a fost supus de urgență aprobării consiliului de administrație al soc. „Mica”, fiind susținut de d. Inginer I. Gigurtu, administrator-delegat, care a văzut de îndată o posibilitate pentru „Mica” de a-și schimba obiectul, comercializarea minei întâmpinând mari dificultăți în acele timpuri. D-sa 'și-a luat însă angajamentul față de consiliu să obțină o reducere a prețului, care era exagerat față de rezervele vizibile ale minelor societății germane. S'au început tratative noi, care au continuat până s'a redus prețul minelor și instalațiilor la 40 milioane, apoi la 30 milioane. Nemulțumiți nici cu această reducere, d. Inginer I. Gigurtu și d. Baron G. Capri, ambii administratori-delegați, s'au dus la Berlin, unde

au izbutit să reducă prețul la 15 milioane mărci, plătitibil în 6 luni. Astfel cu începere din luna Maiu 1920, minele de la Ruda au intrat efectiv în posesiunea societății „Mica”, privind-o pe dânsa atât beneficiul, cât și riscul exploatării.

Societatea „Mica”, devenind proprietara minelor, ’și-a propus să ofere toată producția ei de aur spre cumpărare Băncii Naționale. În acest scop a reușit să se degajeze de obligativitatea de a depune aurul la direcțiunea financiară din Cluj, spre a-l putea aduce la București. Dar Banca Națională n’a voit să-l cumpere.

Societatea s’a văzut atunci nevoită să-l lombardeze numai la primul nostru Institut de emisiune, ca astfel să-’și poată acoperi cel puțin în parte cheltuelile, nutrind totuși speranța că, prin tratative, Banca Națională își va schimba mentalitatea și va consimți să cumpere aurul produs în țară. Tratativele, cu toată lungimea lor, n’au dus însă la niciun rezultat. S’a petrecut atunci rarul și ciudatul fenomen ca exploatatorii de aur să țină în depozit cantități respectabile de aur, fără să-l poată valorifica, ceea-ce, natural, prejudicia întreaga economie națională. Abia în anul 1926, guvernul țării, dându-și seama de greșeala ce se comitea, a dat drumul exportului de aur pe timp de o lună de zile.

Atunci societatea „Mica” a exportat în străinătate 1000 kgr. aur fin. Această cantitate reprezenta aurul produs de la preluarea în stăpânire a minelor de la Ruda, plus o cantitate de aur eliberată de ministerul de finanțe, decontându-se aurul cumpărat de minister cu prețul de 30.000 lei kilogramul, când pe piața mondială se vindea cu 50.000 lei kilogramul. Grație acestui export, societatea „Mica” a putut să achite integral prețul de cumpărare al minelor și să-și amortizeze întreg capitalul investit în concesiunile de Mica.

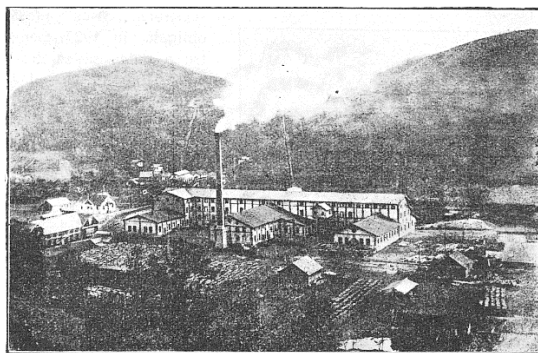

Fig. 91. Vederea generală a șteampurilor sau uzinelor californiene ale soc. „Mica” de la Gura-Barzii, lângă Brad

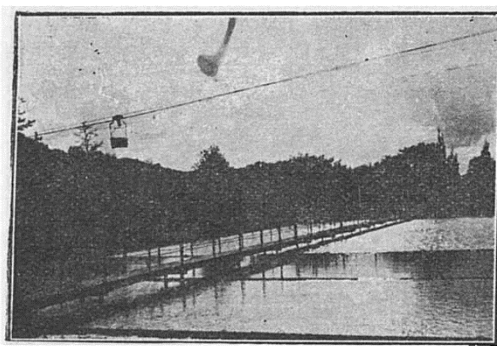

Fig. 92. Transportul minereului aurifer cu funicularul la uzinele soc. „Mica” dela Gura-Barzii

Din acest moment, d. inginer I. Gigurtu, sufletul acestei afaceri, era muncit de două mari griji: prima de a pune din nou minele în valoare prin găsirea de filoane proaspete, prin redeschiderea celor 202 vechi și reînouirea instalațiunilor învechite, iar a doua de a ține piept guvernului, care, văzând că minele se refac, voia să le pună sub sechestru, întru cât erau cumpărate de la foști inamici, deși cumpărarea se făcuse cu autorizarea jurnalului Consiliului de Miniștri.

Continua amenințare a sechestrului a împiedecat mult dezvoltarea minelor de aur de la Ruda și cu toate că societatea „Mica” a comunicat ministerului de finanțe că a plătit prețul sub rezerva pretențiunilor ministe-rului, el fiind numai depus la o bancă germană, fără ca ministerul să fi făcut uz în timp util de

acest drept, societatea „Mica“ a fost obligată, în 1927, pentru a putea să se dezvolte liniștit, să plătească încă odată ministerului de finanțe prețul de cumpărare, predându-i 25.000 acțiuni complet liberate, statul având și o participație la beneficiu timp de 15 ani.

Cu tot acest tratament vitreg, societatea „Mica”, grație conducerii sale înțelepte, a mers în continuu progres și a putut să facă toate investițiunile moderne necesare, spre a-și mări producțiunea. Ea este azi singura societate minieră înfloritoare și care nu apelează la ajutorul statului.

Dezvoltarea minelor de la Ruda decând au trecut în proprietatea Soc. „Mica“

Intrând în posesia definitivă a minelor cumpărate, societatea „Mica“ a început lucrările de deschidere și de pregătire pentru viitor. Azi, în afară de galerii, totul este reînouit. Pentru forța motrice s’a instalat un turbo-agregat de 1000 KW, care alimentează cu curentul necesar atât minele de aur cât și cea de cărbuni de la Țebea. Pentru acționarea șteampurilor s’au montat motoare speciale electrice. Instalația de șteampuri a fost modernizată și mărită, iar pentru a evita o pierdere prea mare a aurului s’au instalat mese vibratoare, din al căror șlic (pirite aurifere măcinate) se scoate aurul pe cale de cianurare, căutând pe toate căile să îmbunătățească și să perfecționeze metodele de prelucrare, prin încercări în laboratoare și în uzină, aplicând fie-cărui soi de minereu metoda cea mai corăspunzătoare, pentru a mări la maximum posibil extragerea aurului prin minimum de cheltueli. Astfel, pe când prin metoda obicinuită a amalgamării se pierdea 40–50% la prelucrarea minereului din mina Valea Morii, azi prin metoda amalgamării, urmată de flotație, pierderile s’au redus la 10%. O extracție integrală de 100% este imposibilă, atât din cauze de ordin tehnic, cât și din motive de rentabilitate. Deschiderea și pregătirea de noi filoane continuă din an în an cu mai multă intensitate. Grație acestor deschideri, s’a găsit peste tot aur nativ. La un singur loc s’a aflat în anul 1931 circa 150 kgr. aur nativ în filonul No. 10, numit, „Antoniou”, iar totalul aurului nativ găsit din deschiderea acestui filon se cifrează la aproximativ 372 kilograme. la minele soc. „Mica“ de la Stănița, iv găsit CUI CESGHIGETEA Ar lângă Zlatna cestui filon se cifrează la a proximativ 372 kilograme. Minereul produs și prelucrat în cursul anului 1931 a fost în cantitate de 135.532 tone, fiind extras în majoritate din minele situate în Valea Morii.

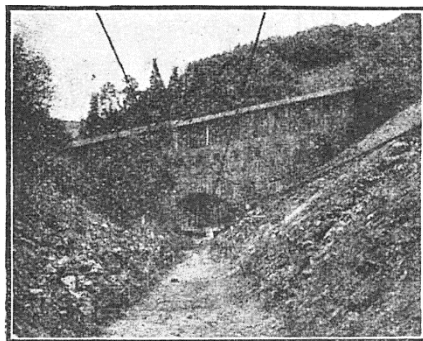

Fig.93. Antezdrobitorul sau concasorul minereurilor din mina dela Barza

Fig. 94. Extragerea piritelor cu hurca la minele soc. „Mica” dela Stănița, lângă Zlatna.

Iată acum tabloul producției totale de aur fin realizată de societatea „Mica“ din minele proprii și participațiuni în timp de 10 ani, anume de la 1921–1931:

1920 (6 luni)	258 kgr. 240 grame.
1921	763 kgr. 045 grame.
1922	1010 kgr. 066 grame.
1923	983 kgr. 768 grame.
1924	991 kgr. 602 grame.
1925	900 kgr. 822 grame.
1926	1155 kgr. 701 grame.
1927	1400 kgr. 797 grame.
1928	1280 kgr. 319 grame.
1929	1615 kgr. 242 grame.
1930	1895 kgr. 977 grame.
1931	1895 kgr. 795 grame.
Total	14468 kgr. 313 grame.

Din această cantitate 13.733 kgr. 699 gr. provin din minele de la Ruda („12 Apostoli”), 52 kgr. 397 gr. din minele de la Băița-Căienel, 219 kgr.394 gr. din minele de la Stănița și 362 kgr. 827 gr. de la mine în participație.

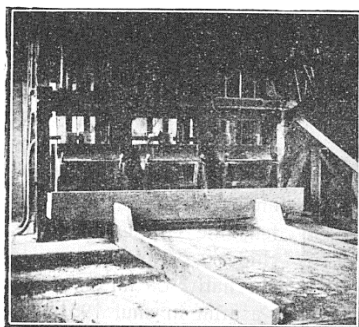

Fig. 95. Șteampurile soc. „Mica” de la Breaza, lângă Zlatna

Ca în toți anii, producția aurului din anul 1931, în cantitate de 2212 kgr. 795 gr. aur fin, s’a predat Băncii Naționale, fie direct, fie prin topitoriile statului, cu prețul de 111.111 lei kilogramul de aur fin, adică de 24 carate, mai puțin 2% pentru rafinare.

Noui achizițiuni și beneficii

În cursul anilor, societatea „Mica” a putut să facă achizițiuni de noi terenuri miniere în masivul muntelui Breaza de lângă Zlatna, unde deja a și început în anul 1931 lucrările de explorare în stil mare, cu rezultate satisfăcătoare. În anul 1932 s’a săpat facerea unei galerii transversale, care să pună în valoare filioanele ce strătat muntele Breaza, căruia îi aparține mina Fața Băii, odinioară foarte bogată, devenită azi proprietatea soc. „Mica”. Ea este situată la nord de comuna Trâmpoiele și la sud de dosul și valea muntelui Grohasul mare (1118 m.). Minereul conține aur nativ, tellur, precum și alte specii de minerale.

După geologul ungur Alex. Gesell, o cantitate de 130 kgr. (un centner și 70 pfunți) de minereu din mina Fața Băii, fiind dusă, în anul 1782, spre topire la uzinele metalurgice ale statului de la Zlatna, a dat un beneficiu, scăzând toate cheltuelile, de 78.700 florini, iar o tonă din acest minereu avea p’atunci o valoare de circa 200.000 florini,³⁹² adică 6.600.000 lei de azi. Faptul acesta este amintit și de geologul berlinez Semper.³⁹³

Profitând de situațiunea favorabilă financiară a mersului ei, soc. „Mica” a achiziționat, cu suma de 7.000.000 lei, totalitatea acțiunilor „Societății anonime de pirită”, care poseda concesiuni importante la sudul minelor de la Stănița, apoi cu 2.000.000 lei alte diferite mici concesiuni și permise de explorare, ce cuprind toate la un loc aproape întreg teritoriul dintre Sfănița și muntele Breaza.

Beneficiul net al societății „Mica” a fost pe anul 1931 de 29.193.586 lei, dând un dividend net pentru o acțiune 62 lei 10 bani.

³⁹² Alex. Geseli: Die montangeologischen Verhältnisse von Zalatna und Umgebung. (Separatabdruck aus dem Jahresberichte der kgl. Ung. Geol. Anstalt für 1894). Budapest, 1897.

³⁹³ Semper, op. citat, pag. 121.

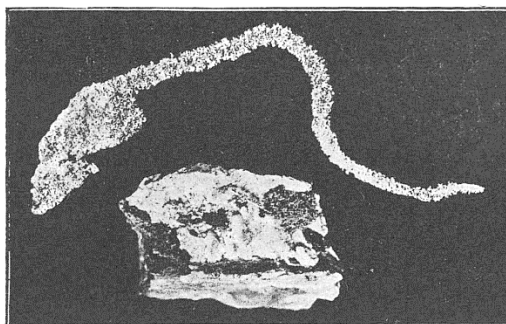

Fig. 96. Stufe sau eşantiloane cu aur nativ cristalizat din minele de la Ruda

Profitul statului

Citind cu atențiune darea de seamă a societății „Mica” pe anul 1931, ori-cine poate constata cu deplină satisfacție că pe lângă faptul că această bine condusă și înfloritoare societate procură pâinea zilnică la peste 2000 de muncitori, ea mai varsă pe fie-care an în vistieria statului sume mari și importante.

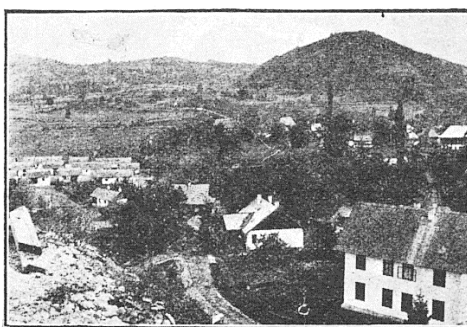

Fig. 97. Colonia muncitorilor minieri de la Musariu

Asfel pentru cursul anului 1931, darea de seamă ne înfățișează următoarele sume:

Ministerului de finanțe ca impozite.....13.858,464 lei

Direcției căilor ferate pentru diverse transp..... 6.881.130 lei

Ministerului muncii pentru casa de boală, pentru pensii, accidente și ucenici..... 6.584.643 lei

La această sumă societatea participă cu 3.881.585 lei, iar muncitorii cu 2.703.062 lei.

Producția de aur a Soc, „Mica“ față cu producția statului și a particularilor

Producția totală de aur din țară, în cursul anului 1931, a fost de 3166 kgr. 102 grame aur fin.

Repartizând cifra producțiunii între diverșii producători, constatăm că societatea „Mica”, cu cele 2212 kgr. 795 grame ale ei, participă la producția totală a anului 1931 cu 69.90%; statul, având numai 493 kgr. 50 gr. cu 15.57%, iar diverșii particulari, la o producțiune de 460 kgr. 256 gr, numai cu 14.53%.

După cum se poate vedea, minele cele mai producătoare și mai bogate în aur sunt ale societății „Mica”. Cum toate minele ei sunt situate în Munții Apuseni dintre valea Ampoiului, Crișul alb și valea Murășului, ele vor face să profite, ridicându-se, în special orașelele Brad și Zlatna, de la cele două extremități. Aceste două localități sunt destinate, grație marelui viitor ce se prezice regiunii miniere dintre Zlatna și Brad, ca să reia locul strălucirii de odinioară a Roșiei Montane și a Abrudului, orașe cu un trecut frumos și istoric, dar condamnate să rămână fără viitor din cauza lipsei de producțiune agricolă, a amortirii producțiunii de aur și a vremurilor de grele încercări, prin care trecem.

Regiunii Roșia Montană-Abrud trebuie ca, pe lângă minieritul de aur, azi în vizibilă scădere față cu trecutul, din care cauză scade și numărul populațiunii, să ‘i-se deschidă alte noi izvoare de traiu. Altfel va rămâne numai cu frumoasele amintiri istorice ale trecutului, ceea-ce ar fi un mare păcat.

Generația de azi, ca și cea de mâine, nu trebuie să uite că în munții Abrudului s’a închiegat tăria și unitatea neamului românesc. În zile de groază, ei au fost ocrotirea și scăparea noastră, cetatea sfântă, în care s’au păstrat mai curate, ca ori-unde, credința, limba și datinile poporului nostru. În locurile acestea

tăinuite plutesc umbrele celor mai vechi strămoși ai noștri. În șopotul izvoarelor și în freamătul acestor munți ai sudoarei a răsunat pentru întâia oară duioasa doină a sufletului românesc, căci nu e pârau, vârful de munte sau plaiu, de care să nu fie legată o scumpă amintire, o poveste sau un cântec. De câte ori o mare primejdie ne-a amenințat, munții aceștia ne-au adăpostit și a fost vai de dușmanul, care ne-a urmărit în această fortăreață naturală a codrilor și a stâncilor. Nedreptățile asupritorilor unguri numai aci și-au primit, în cursul istoriei, în atâtea rânduri, pedeapsa meritată.

Iată pentru-ce trebuie să ne respectăm strămoșii și să dam toată atențiunea cuvenită acestui ținut, locuit de cei mai autentici urmași ai coloniilor romane.

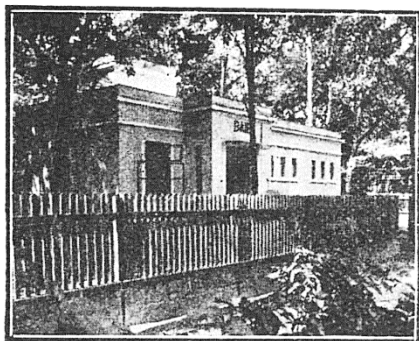

Fig. 98. Baia muncitorilor minieri

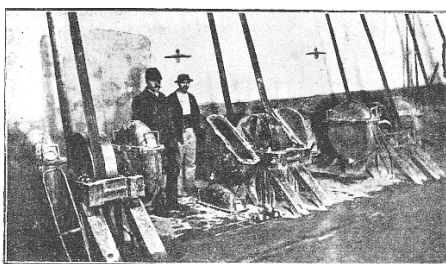

Fig. 99. Instalația de măcinare și amalgamare a minereului cu aur nativ de la Gura-Barzii

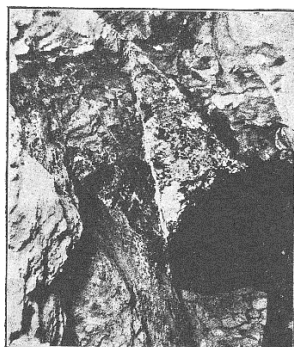

Fig. 100. O lentilă de minereu aurifer în șisturi argiloase din galeria „Francisc” de la Valea Mori (Ruda „Mica”)

Capitolul VI

Producția de aur a societăților mai mici și a particularilor

Exploatările miniere particulare au suferit și ele, după război, din cauza lipsei de capital, care făcea imposibilă plata imediată a lucrului de mână, precum și din cauza că prețul materialului explozibil era foarte urcat, pe când aurul și argintul, produsele principale ale micelor exploatări, nu se plăteau cu prețul mondial. Pentru motivele de mai sus, micile exploatări aparținând țăranilor și muncitorilor au fost nevoite să înceteze ori-ce lucrări. Numai mai târziu, când li-s'a pus la dispoziție un explozibil (praf negru) cu preț mai redus și s'au luat măsuri ca metalele nobile să fie plătite cu prețul mondial, ele și-au reluat lucrul, sporind astfel producția aurului și argintului.

Dovada ne-o fac următoarele cifre, pe care ni-le dă d. Josif Iancu, inspector general de mine, în interesantul său studiu statistic:

În anul 1919 producția de aur a micelor exploatări era numai de 61 kgr. 486 gr. și cea de argint de 91 kgr. 869 gr.,

În anul 1927 a fost de 246 kgr. 797 gr. aur și 3101 kgr. argint,

În anul 1931 a ajuns la 460 kgr. 256 gr. aur,

participând cu 14.53% din producția totală a României de 3166 kgr. 102 gr. aur, în care statul intră cu o participație de 15.57% la producția lui 493 kgr. 50 gr., iar societatea „Mica” cu 69.900 la producția ei de 2212 kgr. 795 gr. aur fin.

„Statistica minieră a României pe anul 1930” – cea de pe anul 1931 n’a apărut încă pentru motive de economii budgetare – ne citează pentru întreg Ardealul 78 exploatări miniere de aur (inclusiv statul și „Mica”), cele mai multe fiind în munții Abrudului, în număr de 66 și anume: 47 în jud. Alba (Roșia Montană, Bucium, Corna, Almașul mare, Techereu, Poiana, Breaza), 11 în jud. Hunedoara (Ruda, Stănița, Băița, Hondol, Criștior), iar restul în jud. Satu-Mare (Baia Mare), jud. Someș (Băiuț) și jud. Vâlcea (una singură la Brezoiu). Desigur că până azi numărul exploatărilor mici a mers crescând.

Dintre exploătările zise mici, dar totuși destul de importante după capitalul investit, sunt:

1. **Societatea „Aurifera”** a fost constituită în anul 1922, cu un capital de 20.000.000 lei, în parte și cu modestul meu concurs, în dorința ce aveam de a procura de lucru țăranilor muncitori din comunele învecinate. Cu timpul capitalul inițial fiind insuficient pentru amenajarea minelor, fondatorii societății au avansat și garantat peste capitalul subscris încă 40.000.000 lei.

Punerea în stare de funcționare a minelor a constat în repararea clădirilor distruse în revoluția din 1918, în refacerea planurilor, redeschiderea galeriilor surpate, amenajarea minei „Arama” și a minei de mercur din Valea Dosului, instalarea șteampurilor existente de la mina „Arama” și a fabricii pentru prelucrarea minereului de mercur, situată în comuna Valea Dosului, la 7 km. de Zlatna.

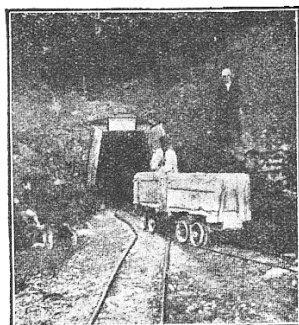

Fig. 101. Intrarea în mina de mercur a soc. „Aurifera” din Valea Dosului, lângă Zlatna.

Societatea „Aurifera” este proprietara majorității concesiunilor miniere din masivul Corabia-Vulcoiu-Boteș, cumpărând toate perimetrele aurifere, în cap cu vestita mină „Sf. Petru și Paul”, de la Lukács László, fostul prim-ministru al Ungariei. De asemeni a achiziționat toate zăcămintele de mercur de pe teritoriul comunei Valea Dosului, precum și numeroase concesiuni de bauxită din comuna Sohodol. Mina de mercur cu grupul „Băbuia” și „Dumbrava” este a șaptea din toată lumea, pe lângă cele din Istria, Spania și America. Lucrări mai importante pentru extragerea mercurului s’au efectuat aici numai cu începere din 1849 de către „Société des Mines de Mercure de Dumbrava” și „Société de recherches de Băbuia et Dobrot”. Dintr’un raport al profesorului Habets din Liege, rezultatele practice obținute de aceste două societăți franceze erau destul de importante.³⁹⁴

Elementele cele mai principale ale mineralizației concesiunilor „Auriferei” sunt: aurul, argintul și cuprul, în zăcămintele bogate, pentru a căror exploatare însă se cer investițiuni moderne și costisitoare. Aurul din mina „Arama” are o finețe variând între 18–20 carate. Filoanele din Corabia-Vulcoiu au format baza unora din cele mai vechi și mai importante exploatări aurifere din Ardeal, începând din antichitate și până în 1914. Cea mai de seamă urmă a exploatărilor romane este tranșeea, numită „eruga”, din vârful munte-

³⁹⁴ A. Habets: Rapport sur les mines de mercure de Dumbrava et Băbuia près Zlatna, Transylvanie. Liège, 1876.

lui Corabia. Din acest punct numai se crede că s'au extras circa 4000 kgr. aur.³⁹⁵

Azi societatea „Aurifera”, din cauza lipsei de capital, a dat în arendă pe termene scurte minele „Butura”, „Sf. Petru și Paul”, „Tipaur” și „Hermania” unui consorțiu de minieri români din Bucium, spre a da astfel posibilitate locuitorilor de a-și câștiga existența zilnică. Acest consorțiu a scos din mina „Butura” în timpul de la 1 Noiembrie 1931 până la 1 Decembrie 1932 aproximativ 20 kgr. Aur liber, în afară de aurul recuperat din minereul de stampat.

În minele de la Boteș se lucrează actualmente în galeria „Ianoș”, ale cărei filoane, după analizele făcute, conțin 25–30 grame aur la tona de minereu.

Fabrica de mercur a funcționat intermitent în anii 1925–1927, producând în acest timp circa 10.000 kgr. De mercur metalic. Din cauza dificultăților financiare, soc. „Aurifera” a fost nevoită să-și suspende ori-ce activitate, așteptând vremuri mai bune.

2. **Societatea „Industria aurului”** a fost înființată în anul 1922 cu un capital social de 10.000.000 lei pentru exploatarea concesiunilor situate în dealurile Frasinul și Dâmbul Meselor de pe teritoriul comunei Bucium. Nucleul societății „Industria aurului” îl formează concesiunile și instalațiile aduse ca aport de asociația minieră „Concordia”, care de la înființarea ei până la izbucnirea războiului mondial a contribuit, prin bogățiile ei, une-ori fabuloase, la bună starea țăranilor Buciumani și la înflorirea regiunii Abrudului.

Producția societății a fost în primii doi ani mică:

2 kgr. 756 gr. în 1923,

5 kgr. 006 gr. în 1924.

Ea s'a ridicat însă în anii 1925 și 1926 la 2 kgr., 756 gr.

1927 la 30 kgr. 524 gr.

1929 la 64 kgr. 475 gr.

1930 la 54 kgr. 111 gr.

3. **Asociația minieră Sf. George** din Roșia Montană, azi proprietatea d-lui Aurel Sulufiu, s'a înființat în anul 1852, inzestrând, după războiu, capital mai mare în instalațiuni sistem californian pentru prelucrarea minereului și pentru amalgamare, cu un motor Diesel pentru forța motrice, mina „Sf. George Șuluțiu” a dat cu începere din 1923 următoarea producție de aur:

3 kgr. 336 gr. în 1923,

11 kgr. 833 gr. în 1926,

15 kgr. 431 gr. în 1927,

33 kgr. 200 gr. în 1928.

În anul 1929 producția a scăzut mult, iar în anul 1930 a fost de 21 kgr. 817 gr.

Azi această mină este lucrată în Participație de societatea „Mica”.

4. **Societatea „Almașel-Porcurea”** posedă terenuri aurifere în comunele cu numele de mai sus, în apro-piere de Zlatna. Din cauza războiului mondial, aceste exploatări erau, la 1 Ianuarie 1919, complet părăsite, galeriile dărâmate, șteampurile prăbușite și o mare parte din mașini neutilizabile. În primăvara anului 1924, actualii proprietari ai cuxelor acestei societăți (printre care Banca Românească, Banca Chrissoveloni, D. Marinescu-Bragadiru, colonelul C. Félix etc.), transformată azi în societate anonimă română, au început imediat lucrări pentru punerea lor în valoare. S'au restabilit galeriile și s'au executat lucrări de explorare pe perimetri exclusivi de explorare, care continuă și azi în vederea unei mai rodnice exploatări viitoare.

5. **Minele de aur „Albini”** din Almașul Mare constituie întreprinderea personală a d-lui Iuliu V. Albini, care este unul dintre cei mai vechi și mai pricepuți exploatatori de mine din ținutul Zlatnei. Vânzând socie-tății „Mica” (în 1923) minele ce poseda la Stănița, a început în anul 1931 o nouă exploatare în vecinătate, în terenurile statului și în 5 permise de explorare din Almașul Mare, cumpărate de la Soc. „Pi-

³⁹⁵ Dr. Karl von Papp: Die Umgebung von Bucsum în Comitatus Alsófehérvári. Budapest, 1914.

rif”, cu rezultate bogate și mult promițătoare. Astfel în 10 luni ale anului 1931 a avut o producție de aur fin de 35 kgr. 829 gr. în valoare de 3.908.841 lei.

6. **Soc. „Minele de aur din România“** a fost înființată în anul 1911, de către d. Ștefan Gaillac, pentru exploatarea minei situată pe Valea lui Stan, comuna Brezoiu, jud. Vâlcea, cu un capital de 5 milioane lei. Este singura exploatare de aur pe teritoriul vechiului regat. Deși exploatată cu un personal nepregătit și fără o conducere tehnică specială, a dat de la început o producție frumoasă și mult încurajatoare și anume:

- 6 kgr. 382 gr. aur în 1912;
- 24 kgr. 523 gr. aur în 1913;
- 45 kgr. 553 gr. aur în 1914 și
- 62 kgr. 893 gr. aur în 1915.

În timpul războiului a fost rechiziționată și exploatată de dușmani, cari, la plecare, i-au lăsat toate instalațiile în ruină. După războiu, exploatarea a fost reluată cu concursul Băncii Naționale, care pentru sumele avansate primea în schimb tot aurul produs.

De la 1912 și până în 1931 – când, din cauza crizei, a încetat ori-ce exploatare – mina de la Brezoiu a produs: 303 kgr. 768 gr. aur, 73 fer. 619 gr. argint și 12 kgr. 217 gr. cupru.

Restul întreprinderilor particulare este de mică importanța, deși unele din ele prin situația lor geologică și instalațiunile ce posedă merită toată atențiunea cercurilor miniere. Concesiunile ce formează proprietatea micilor exploatatori de aur din Munții Apuseni reprezintă o suprafață de 1867 hectare și 2106 m.p. Din totalul de 3896 hectare 1826 m.p., care sunt concesionate în întreg Ardealul.

Minele particulare din Munții Apuseni – în afară de „Mica“ și minele statului – au avut în anul 1930 o producție de 316 kgr. 844 gr. aur fin din totalul general al producției de 2671 kgr. 867 gr.

Capitolul VII

Rezervele de aur ale României de azi

Din clipa istorică a întregirii neamului în fruntariile vechei Dacii Traiane, problema aurului a preocupat și preocupă în mod permanent atât organele noastre oficiale, cât și întreprinderile particulare interesate. Diferitele aspecte ale problemei, în special acea a sporirii producției, au fost îndelung discutate și chiar s’au luat de comisiunea aurului unele măsuri practice, menite să favorizeze dezvoltarea industriei aurifere în România. S’au adus însă în discuție și unele chestiuni, care merită a fi reexamineate, mai ales pe considerente de ordin tehnic și economic.

Aurul și conversiunea datoriilor agricole

Așa, de pildă, s’a vorbit în ultimul timp de a se da producției de aur o funcțiune socială și anume aceea de a finanța, prin beneficiul realizat, conversiunea datoriilor agricole. Asupra acestei însemnate chestiuni, d. Inginer A. Sieber, directorul tehnic al societății „Mica”, a făcut în studiul său, expus cu prilejul conger-sului geologic de la Brad, o mulțime de interesante obiecțiuni, care constituie un adevărat duș de apă rece pentru propunătorii ideii de mai sus.

În primul rând, rezervele țării în minereuri aurifere nu sunt, după părerea experimentatului inginer Sieber, atât de mari, încât să poată forma o bază serioasă pentru asemenea calcule. Conform evaluărilor făcute de d. Inginer Ghițulescu (de la Institutul nostru geologic), toate rezervele vizibile și probabile actuale ale României, exploatabile în condițiunile prezente, adică cu un conținut de 8 grame la tona de minereu, nu sunt mai mari decât circa 53.000 kgr. aur fin, împărțit în regiunile aurifere ale Munților Apuseni și Baia Mare.

Natural, rezervele posibile sunt cu mult mai însemnate, mai ales dacă luăm în considerare și zăcămintele aurifere din întreaga țară, care au un conținut de 7–8 grame aur la tonă sau mai puțin. În acest caz, trebuie să adăugăm, afară de regiunile Munților Apuseni-Baia Mare, și zăcămintele de aur din Banat,

din Carpați și din aluviunile râurilor, care curg din Carpați spre nord și mai ales spre sud, precum și aurul, care se găsește în minereurile de la Altân-Tepe (Dobrogea) și în alte depozite asemănătoare. Socotind toate aceste depozite, putem evalua rezervele totale în aur la 100.000 până la 120.000 kgr., care se împart în circa 53.000 kgr. aur în minereuri cu conținut de 8 grame aur la tonă (sau mai mult) și circa 47–67.000 kgr. aur în minereuri sub acest conținut. În acest calcul aproximativ și sobru nu intră, bine înțeles, zăcămintele aurifere ce se pot descoperi în viitor, grație prospecțiunilor și sondărilor întreprinse cu multă sârguință și pricepere de pleiada de ingineri tineri de la Institutul nostru geologic.

Calculul rezervelor de aur ale României

Rezervele în aur ale României, anume rezervele vizibile și probabile azi, care, cum am spus deja, se cifrează la 53.000 kgr. aur fin, se mai împart (tot după d. Ing. Ghifulescu) în:

Signature cu..... 23.000 kgr.

Probabile..... 30.000 kgr.

Total..... 53.000 kgr.

Repartizate pe regiuni avem:

	Signature	Probabile
Munții Apuseni.....	52%	55%
Baia Mare.....	44%	40,5%
Celelalte.....	4%	4.5%

Producția României în aur a crescut mereu. În anul 1919/20, producția era de circa 750 kgr. și a ajuns în 1931 la aproximativ 3200 kgr. Din această cantitate aparține 69,90% societății „Mica”, 15.57% întreprinderilor statului și 14.53% celorlalți particulari.

Creșterea producției totale a fost ajutată în primul rând prin exploatarea statului, care, prin ridicarea unui număr de instalațiuni noi de prelucrare și prin deschiderea de noi exploatări, a mărit și va mai mări producția. De asemenea și societatea „Mica”. Există deci toată nădejdea că, în 1932, producția totală va fi între 3500 și 4000 kgr., în 1933 va trece peste 4000 kgr. și va ajunge în 1934 la cel puțin 5000 kgr., devenind astfel un factor mai important în producția mondială și anume cu 1% din întreaga producție a lumii, pe când până acum figura numai 0.5%.

Ce însemnează însă o producție de aproximativ 5000–6000 kgr. anual? Însemnează că în timp de 10 ani, începând cu 1934, adică până în 1943, toate rezervele azi vizibile și probabile vor fi epuizate. Dacă acceptăm cifra de 53.000 kgr., Banca Națională va fi mai bogată, prin producția indigenă, cu această cantitate, care, valorizată în banii de astăzi și plătindu-se kilogramul de aur fin cu 170.000 lei, va fi de circa 5.8 miliarde lei. Din acest capital aproximativ, după retragerea tuturor cheltuelilor și impozitelor, pot fi considerate ca profit net numai 15%, adică 870 milioane lei (15% x 5.8), iar dacă luăm o cotă mai mare de profit, ajungem la un miliard și poate ceva mai mult.

Ei bine, aceasta ar fi suma disponibilă pentru acoperirea în parte a conversiunii în timp de circa 12 ani. Trebuie să luăm însă în considerare că afară de cheltuelile de exploatare pe tona de minereu, multe sute de milioane trebuie bătute în lucrări de exploatare și în instalațiuni de prelucrare.

Îmbucurător pentru economia națională a României este faptul că cea mai mare parte a cheltuelilor pentru explorări, pentru ridicarea de instalațiuni moderne și pentru exploatare rămân în țară sub forma de plăți, salarii, cumpărări de materiale și că numai o sumă relativ mică pentru mașini speciale (eventual și pentru dobânzi la capitalul străin) merge în străinătate. Întreaga cantitate de aur rămâne însă numai la noi.

Dar mai este încă și o altă întrebare: Ce se va întâmpla cu celelalte rezerve, care astăzi sunt considerate ca neexploatabile? Este sigur că o parte însemnată din ele se vor dovedi ca exploatabile, dacă se va face o explorare intensivă. Punerea în valoare și dezvoltarea lor va reclama însă multe sute de milioane și chiar miliarde.

Asupra acestei importante chestiuni, d. Inginer Ghițulescu ne dă următoarele lămuriri:

*„Dacă luăm în considerare tendința foarte accentuată de a se mări producția anuală, reese necesitatea imperioasă nu numai de a se face noi deschideri, dar de a se întreprinde lucrări de exploatare și prospectare pentru a se descoperi noi zăcăminte exploatabile. Rezervele posibile sunt relativ foarte importante. Suprafața concesiunilor este de 15.117 Ha, iar perimetrele de explorare ocupă o întindere de cel puțin 5 ori mai mare. Dacă fenomenul de deflație și-ar continua efectele sale și prețul aurului ar suferi o creștere relativă, iar pe de altă parte tehnica exploatării și extracției s’ar ameliora pentru a permite exploatarea economică de minereuri mai sărace, importante rezerve aurifere din cuprinsul vechilor și actualelor exploatări ar putea fi puse în valoare. Deja recente perfecționări în tehnica prelucrării permit tratarea unor halde de minereu, altădată neutilizabile“.*³⁹⁶

Exploatările de aur din Rusia Sovietică față cu ale noastre

Sunt extrem de interesante în această privință rapoartele publicate de curând asupra dezvoltării exploatărilor aurifere din Rusia Sovietică în primii 4 ani ai primului plan cincinal. Din aceste rapoarte rezultă că Rusia a investit înainte de războiul mondial, în exploatări miniere de aur, circa 100 milioane ruble, egale cu circa 8.64 miliarde lei. Producția Rusiei fiind înainte de 1914 de circa 40–50.000 kgr. anual, revine cam la 200.000 lei capitalul investit pentru producerea unui kgr. de aur. Socotind însă că numai aproximativ 35% din această producție au fost extrase cu metode moderne, restul fiind scos cu aparate primitive de spălat, se schimbă și cifra capitalului investit, care se ridică astfel la circa 500.000 lei de fie-care kgr. aur produs anual.

Guvernanții de la Moscova pretind că actualmente, adică în al patrulea an din primul plan cincinal, au produs circa 52.000 kgr. aur anual și că au investit și ei până acum alte 100 milioane ruble (8.64 miliarde lei). Acest capital a fost destinat pentru a ridica producția căzută iar la starea anterioară prin vaste explorări, prin instalațiuni moderne americane de flotație și de dragaj și printr’un număr mare de ingineri străini, în primul rând americani și germani. Ei au reușit, într’adevăr, grație instalațiunilor moderne, să sporească producția anuală de la 35.700 la 67%, revenind pe kilogramul de aur în medie cam 175.000 lei. Dacă însă luăm numai diferența dintre 35.7% și 67%, adică 33.3%, cu care s’a mărit producția rațională, avem o cantitate de circa 17.300 kgr. aur sau aproximativ 500.000 lei capital investit pentru fie-care kilogram de aur.

În vederea celui d’al doilea plan de 5 ani, Rușii au prevăzut ridicarea de 150 instalațiuni mari de dragaj și mai multe sute de instalațiuni mici de dragaj, apoi 53 instalațiuni de flotație și 144 de amalgamare.

În legătură cu acestea, Rușii au mai elaborat proiecte foarte întinse pentru lucrări de explorare în stil mare, pentru crearea unei vaste organizații pentru extragerea produselor laterale, adică a metalelor nobile din metalele bazice, dar înainte de toate pentru ameliorarea mijloacelor de transport. Guvernul faimosului Stalin nutrește speranța fantastică ca prin totalul îmbunătățirilor de mai sus să ridice în 1937 producția de aur a Rusiei la nivelul actual al celeia din Transvaal, adică la 350.000 kgr. aur anual. Această cifră este de domeniul fanteziei, căci ar însemna o producție mai mare cu 300.000 kgr. decât cea actuală. Socotind investițiuni pro kilogram numai 200.000 lei, ar trebui ca Rușii să investească circa 30 miliarde lei, iar socotind 500.000 lei pro kilogram 75 miliarde lei. Trebuie însă să avem în vedere că în Rusia formațiunile geologice sunt cu totul altele ca la noi. Aurul se găsește acolo sau în zăcămintele vechi, care au întinderi mari în toate direcțiile, sau în aluviuni extraordinar de întinse, care toate permit o exploatare în stil mare și cu cheltueli foarte reduse. Numai astfel s’ar putea explica minunea fantasticei producțiuni, pe care o prevestește și anunță pentru viitor Rusia Sovietică.

³⁹⁶ T. P. Ghițulescu: Problemele prospecțiunii miniere în România. București, 1932, pag. 11 și 12.

Se poate spera la noi o sporire a rezervelor de aur?

Starea geologică a României este cu totul diferită decât cea a vecinilor noștri de la răsărit. Filoanele aurifere de la noi se întâlnesc în roce neo-eruptive, cu întindere mică în adâncime, cu lungime restrânsă, cu o grosime medie puțin puternică și în general cu o cantitate mică de tonaj exploatabil. La acestea se mai adaugă faptul că rețelele de filoane sunt în cea mai mare parte legate de locuri de erupțiuni și deci mai puțin sau mai mult depărtate unele de altele. În general însă toate zăcămintele exploatabile sunt astăzi cunoscute, înregistrate, inventariate și formează stocul de aur exploatabil menționat mai înainte, adică de 53.000 kgr. – și aceasta în cele două regiuni principale: Munții Apuseni și Baia Mare. Totuși surprizele viitorului sunt necunoscute. Descoperirea de noi și bogate terenuri aurifere în masivul Carpaților, neprospectat încă tot în amănunt, este posibilă și foarte probabilă, Directorul tehnic al societății „Mica” a mai spus în congresul geologic de la Brad că nu vede o prea mare probabilitate de a putea mări azi rezervele noastre exploatabile la dublu sau chiar numai cu 25%, cu toate că posibilitatea există. Această posibilitate se poate realiza, însă numai cu extraordinar de mari sacrificii bănești, care totuși nu se vor ridica, ca în Rusia, la socoteala pe kilogramul de aur produs.

La noi mai trebuie remarcat și următorul fenomen: În principalele regiuni aurifere ale României proporția mare de aur vizibil este aur de stampat și numai arareori se găsește aur nativ. În general aurul este împrăștiat în multe cuiburi relativ mici și foarte des destul de depărtate unele de altele. Transversalele, care, pentru o exploatare eficientă, trebuie mănate în modul cel mai larg și extensiv, sunt în mare parte sterile, cu toate cercetările anterioare ale suprafeței și cu toate metodele moderne fizice. Această porțiune de transversale sterile, față de cele aurifere, se poate evalua la 40–50%. La exploatarea definitivă a filoanelor se găsesc multe părți sterile, cu toate probele luate mai înainte.

Există însă o compensație pentru pierderile de explorare și de exploatare nereușite prin șansa de a găsi acele cuiburi bogate, rar diseminate într'un sistem de filoane foarte complicate. Pentru egalizarea acestor pierderi și pentru a face o exploatare cât mai economică, este absolut necesară concentrarea concesiunilor mici în mâini mai puține, dar destoinice de a face o exploatare rațională.

Efectele intensificării producției de aur

Cu toate neajunsurile ce comportă minieritul nostru, se poate spune că exploatarea aurifere constituie, fără îndoială, un factor important în economia națională a României, fără a avea însă însemnătatea exagerată, pe care 'i-o atribuie multe cercuri. Ar fi însă o mare greșeală de a întrebuița această industrie pentru o îmbunătățire aparentă a situației generale economice, cum ar fi cea a conversiunii datoriei agricole, dat fiind că printr'o intensificare prea forțată a exploatărilor s'ar ajunge la următoarele două rezultate rele: Dacă prin conversiune s'a distrus creditul intern și încrederea, printr'o exploatare prea forțată a aurului se va distruge în scurt timp și această avuție națională, fără ca prin aceasta să se repare efectele conversiunii.

În ori-ce caz, întru cât mai poate fi vorba de forțarea eventuală a producției noastre de aur, ea nu trebuie făcută decât prin societăți românești cu inițiativă puternică și posedând instalațiuni tehnice moderne, ajutate de stat tot în mod puternic. Numai astfel am putea profita mai mult de bogățiile destul de însemnate ale subsolului nostru, darnic înzestrat de natura binevoitoare, spre binele întregii țări și a poporului român.

În împrejurările de azi, când celelalte industrii și comerțul se clatină, când nesiguranța mai dăinuiește încă și în domeniul monetar, industria minieritului metalelor nobile capătă o importanță deosebit de mare și la noi, ea fiind aceea, care alimentează fondul de rezistență al monedei, prin acoperirea care o dă banilor.

Se impune însă și aici o limită. Umplerea vistieriei statului cu bani, nu însemnează în același timp și înăvuierea și fortificarea națiunii. Dovada o avem în istoria Spaniei și a Portugaliei. Invincibila flotă, a cărei sfârșământ în 1588 a marcat începutul decăderii Spaniei, și clădirea palatului Escorial, au înghițit

aproape tot aurul, care se strânsese în vistieria spaniolă între anii 1519–1617, din America, în loc să servească drept mijloc pentru bunăstarea națiunii – și tocmai această epocă de strălucire și bogăție fiscală este granița între gloria și decăderea spaniolă.

Prin anii 1837–1838, excedentul vistieriei Statelor Unite americane, de 41 milioane dolari, a provocat o criză foarte mare. Însuși președintele Statelor Unite a propus ca în viitor să nu se perceapă impozite mai mari decât sunt absolut necesare pentru a acoperi nevoile.

„Dreptatea și iubirea de oameni – zicea președintele – ne poruncesc să scutim pe săracii orașelor noastre de sarcinile, care nu sunt necesare pentru guvernare și care sporesc numai mizeria proletarilor”.

Capitolul VIII.

Minele de pirită din Ardeal

Pirita este minereul cel mai răspândit din Ardeal și are cea mai variată origine geologică. Conține de obicei cupru sau aramă, aur, argint, nichel, plumb, cobalt și arsenic. În Metalurgie se întrebuintează la fabricațiunea sulfului, a sulfatului de cupru și a acidului sulfuric. Când minereul este bogat în aur, în argint și în cupru, el devine apreciat, pentru a extrage dintr'ânsul aceste metale. Aurul, în zăcămintele primare, este totdeauna însoțit de pirită.

România Mare este foarte bogată în pirite, ale căror gismente se află în Munții Apuseni la *Baia-de-Arieș* (în jud. Turda), la *Techerău*, *Trâmpoiele*, *Almașul mare*, *Almășel* și *Poiana* (în jud. Alba), apoi în nordul Ardealului la *Borșa* (jud. Maramureș), la *Rodna veche* (în jud. Năsăud), la *Ilba* (jud. Satu-Mare), precum și în Banat (*la Maidan*, jud. Severin).

În capitolul de față mă voi ocupa numai de minele de pirită din Munții Apuseni, ca unele ce fac parte din regiunea minieră a Abrudului.

Cele mai vechi mine de pirită sunt cele de la *Baia-de-Arieș* sau *Ofenbaia*. Ele au fost exploatate și de străbunii noștri romani, cum dovedesc puținele urme rămase din acel timp. Exploatarea lor a continuat și sub regii Ungariei și principii Ardealului până în secolul XVI, când a început să decadă și să fie aproape complet părăsite.³⁹⁷ În secolul XVIII, exploatarea a fost reluată din nou în timpul domniei împărătesei Maria Tereza, care a clădit la *Baia-de-Arieș*, în acest scop, un topitor metalurgic.

Minele de pirită, aur și argint ale d-lui Iuliu Maniu

D. Dr. Iuliu Maniu, fostul prim-ministru al României Mari, a devenit posesor al unor întinse terenuri miniere din Ardeal încă de pe vremea regimului maghiar, cu respectul tuturor formelor legale în vigoare. Iată, în interesul adevărului, cum a ajuns d-sa proprietar de mine:

În anul 1904 (11 Decembrie) cunoscutul și regretatul luptător naționalist din vremea Memorandului Iuliu Coroianu, unchiul d-lui Iuliu Maniu, a cumpărat de la societatea „Credit-Gesellschaft für Industrie“ din Berlin, prin reprezentantul ei Boedr Béla, locuitor în Abrud, următoarele două concesiuni miniere de aur și argint de pe pârăul Ștolnei, comuna *Baia-de-Arieș*: „Mátyás király”, având o suprafață de 189.465 metri pătrați, și „Szent István” cu o suprafață de 180.465 m. P.

La 14 Decembrie 1921, dreptul de proprietate asupra acestor mine se intabulează în Cartea funduară a Tribunalului din Alba Iulia, ca judecătorie minieră, asupra d-lui Iuliu Maniu, care le-a cumpărat de la unchiul său cu suma de 100.000 lei, cum arată volumul II, pag. 17–19 din registrul minier al Tribunalului Alba.

Tot în anul 1904 (18 Decembrie), Iuliu Coroianu a mai cumpărat de la aceiași societate, prin împuternicitul ei Otto Roeder, locuitor în *Baia-de-Arieș*, cu prețul de 166.000 coroane, minele următoare, tot de pe teritoriul comunei *Baia-de-Arieș*: „Francisc” (30.260 stânjeni pătrați), „Neu Carol” (12.544 st. p.), „Barbara” (12.230 st. p.) și „Sf. Nicolae” (3528 st. p.). Banii au fost luați împrumut de la banca „Albina”

³⁹⁷ Urbán Mihály: Bányászati és kohászati lapok, No. 17 din Septembrie 1906, pag. 286.

din Sibiu, care, în 1908, a cerut, drept garanție, să fie minele întabulate pe numele ei, cerere care i-s'a respins. În 1914, dreptul de proprietate s'a trecut în Cartea funduară pe numele d-lui Iuliu Maniu, pentru a fi întabulat a doua oară, tot asupra d-sale, în 14 Decembrie 1921, când le-a cumpărat de la Iuliu Coroianu cu suma de 100.000 lei, cum zice extrasul ce 'mi-l'am procurat de pe registrul minier vol. II, pag. 36, 37 și 38 al Tribunalului Alba.

În anul 1924, în urma intervenției subinspectoratului minier din Abrud, d. Dr. Romul Boilă, profesor în Cluj, a fost trecut în registrul minier al Tribunalului Alba în calitate de administrator al acestor mine.

În 6 ani de exploatare (1924–1929) minele de pirită ale d-lui Maniu au dat o producție în valoare de 4.915.279 lei, după cum ne arată d. Inspector general de mine Iosif Iancu în studiul său statistic asupra producțiunii diferitelor mine din Ardeal.³⁹⁸

În „Statistica minieră a României pe anul 1930“, minele de pirită ale d-lui Maniu nu figurează cu nicio producție decât cu indicația suprafeței miniere în întindere de 67 hectare.

D. Iuliu Maniu mai posedă și alte terenuri miniere în regiuni promițătoare de un viitor fecund și mai sigur, ceea-ce ar fi de dorit. Iată-le după extrasele oficiale luate tot de mine la Cartea funduară a Tribunalului Alba:

A) Teritoriile aurifere și argintifere cu numele „Gustav“ și „Iulius“ din muntele Dumbrava, comuna Rovine, jud. Hunedoara, cumpărate în 1921 cu 100.000 lei.

B) Teritoriile aurifere și argintifere cu numele „Demeter“, „Alfred“ și „Antonius“ din comuna Băița, plasa Iara, jud. Turda, cumpărate în 1921 cu prețul de 100.000 lei.

C) Teritoriile aurifere și argintifere de sub numele, Geza“, „Siegfried“, „Katalin“, „Reinhard“, „Ida“, „Victoria“, „Della“, „Rachel“ și „Roza“ din comuna Dupăpeatră, jud. Hunedoara, cumpărate în 1921. Prețul de cumpărare aici nu este amintit, dar probabil că el este tot de 100.000 lei.

D) Teritoriile aurifere și argintifere de sub numele, Ana“, „Maria“, „Irina“ și „Paula“ din muntele Ursoiu și Cornișel, comuna București, plasa Brad, jud. Hunedoara, cumpărate în 1921 și 1922 cu prețul de 100.000 lei.

E) Teritoriile aurifere și argintifere sub numele „Dorina“ din comuna Băița, plasa Iara, jud. Turda, cumpărate în 1921 cu 100.000 lei.

F) Teritoriile aurifere și argintifere de sub minele, Teodor“, „Otto“ și „Berthold“ din muntele Prislop, comuna București, plasa Brad, jud. Hunedoara, cumpărate în 1921, 1922 și 1923 cu 100.000 lei.

Toate aceste teritorii au fost transmise d-lui Maniu, prin contracte în regulă, tot de către unchiul său Iuliu Coroianu și sunt azi intabulate pe numele d-sale. În Cartea funduară de la Tribunalul Alba este trecut, ca administrator, procurator sau director d. Romul Boilă.

D. Inginer Anton Vasicek, șeful exploatărilor miniere ale statului de la Rodna veche, într'o expertiză a d-sale din anul 1929 a estimat valoarea tuturor terenurilor miniere ale d-lui Iuliu Maniu la suma de 525 milioane (cinci sute două-zeci și cinci milioane) lei.

Minele de pirită ale societății „Pirit“ de la Zlatna

Minele acestei societăți, aflătoare pe teritoriul comunelor *Trâmpoiele*, *Almașul mare*, *Techerău* și *Poiana* din jud. Alba, în urma distrugerilor întâmplare în timpul revoluției din toamna anului 1918, n'au fost puse în funcțiune până în anul 1920, când, din cauza lipsei de debușeuri, lucrările au fost reduse. Situația critică continuând, societatea „Pirit“ a reluat exploatarea de aur din teritorul „Fața Băii“ (Breaza).

Cu toată lipsa de debușeuri, producția minelor soc. „Pirit“ a fost destul de însemnată. Producția ei din anii 1919–1929, adică pe 10 ani, a atins valoarea de 79.622.326 lei, după cum ne spune tot d. I. Iancu în studiul său statistic.

Azi toate teritoriile miniere ale soc. „Pirit“ formează proprietatea societății „Mica“, care le-a

³⁹⁸ „Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul, 1918–1928“. București, 1929, pag. 477, precum și în alt studiu statistic al său pe anii 1928 și 1929, nepublicat încă.

achiziționat în 1931 cu suma de 7 milioane lei.

Capitolul IX.

Rolul statului și al Băncii Naționale în chestiunea aurului: greșeli inițiale și tardiva lor înlăturare

După consfințirea restaurării Daciei Traiane în 1919, prin tratatul de pace de la Trianon, i-a fost dat industriei noastre de aur să treacă câțva timp, mai ales la început, prin anii inexperienței, ai copilăriei. Ași putea chiar spune că ea a fost complet ignorată, deși trebuia să formeze preocuparea de competență a conducătorilor politicii noastre financiare și economice. Dar faptul nu e de mirare, când ne gândim că atât statul, cât și Banca Națională, nu erau familiarizate nici cu greutățile exploatarei minelor de aur și nici cu modul de valorizare a nobilei metal. Autoritățile statului, nerespectând legiurile și uzurile moștenite de la Unguri, nu înțelegeau ce măsuri să ia pentru împiedecarea contrabandelor de aur, care deveniseră foarte rentabile, iar Banca Națională, nefixându-și imediat după unirea Ardealului o politică reală a aurului și neconsimțind să plătească nobile metal cu prețul mondial, însemnate cantități de aur luau drumul străinătății, unde era foarte căutat și se vindea cu prețul Londrei, echivalent, just și renumerator.

Din această cauză inițială, care a creat o stare generală de nesiguranță, micii producători de aur mai ales erau supuși la tot felul de șicane și vexațiuni din partea organelor polițienești și ale siguranței, care de multe ori intrau prin casele oamenilor, perchezitionau și scotoceau tot avutul omului, iar dacă găseau aur, îl sechestrau și îl luau cu ei, spre a-l depune fie la administrațiile financiare, fie la poliție, de unde apoi nenorocitul proprietar, care trebuia să dovedească proveniența lui, îl putea ridica numai după luni de alergătură și cheltuială, uneori chiar „împuținat”. Nu odată a fost nevoie de intervenția mea energetică, ca deputat de Abrud, în asemenea cazuri, care, va recunoaște oricine, nu erau de natură să sporească prestigiul și dragostea nouilor cetățeni față de statul român întregit și care se traduceau de fapt prin pierderi mari pentru producătorii cinstiți, nenorocind pe unii, îmbogățind pe alții și deschizând pofta insașiabilă a celei mai întinse contrabande de aur.

Aceste contrabande, atât de păgubitoare economiei naționale, erau în parte rezultatul politicii Băncii Naționale, care nu înțelegea să-și sporească stocul metalic prin cumpărarea întregii producțiuni de aur din țară, plătindu-l cu prețul mondial al Londrei. În două rânduri, în anul 1922, am condus eu în persoană la Banca Națională niște producători români de la Abrud, cari își ofereau produsul lor de aur. Direcția Băncii Naționale le-a spus că Banca îl cumpără, dar îl plătește în rentă de stat, care, cum se știe, era mult scăzută. Oamenii neînvoindu-se cu acest sistem de plată, desigur că și acest aur a trecut granița.

Astfel o serie de ani, atât Statul și Banca Națională, cât și exploatarea și producătorii de aur au umblat în necunoscut. Abia în anul 1926, după-ce s'a votat în 1924 noua lege a minelor, s'a putut ajunge la singura soluție dreaptă, care era cea admisă în întreaga lume monetară.

Fazele prin care a trecut prețul aurului la Banca Națională

Iată, după dările de seamă anuale ale societății „Mica”, diferitele faze, prin care a trecut chestia aurului în consiliul de direcție al Băncii Naționale până s'a hotărât să-și mărească stocul metalic și să cumpere producția de aur din țară cu prețul mondial.

În darea de seamă pe exercițiul 1922, se spune că „*industria auriferă din Ardeal e susceptibilă de o mare dezvoltare, dar atât timp cât nu se va stabili un regim, care să garanteze producătorului beneficiul muncii lui, ea nu se poate dezvolta pe deplin*”. În acest an, societatea „Mica” oferise Băncii Naționale 2–3 din producția ei lunară de aur cu o reducere de preț de 15% asupra cursului mondial al aurului. Oferta însă n'a fost aprobată.

Darea de seamă pe exercițiul 1923 ne lămurește și mai mult în această privință. Ea spune textual: „*Producția noastră a mers în mare parte în același an la Banca Națională, care ne-a preluat aurul cu o reducere de 22%, sub prețul mondial. Am înțeles să facem la început acest sacrificiu, pentru a contribui și*

noi în limita posibilului la ameliorarea stării noastre valutare. Avem însă speranța că în viitor Banca Națională, care de la înființarea noastră nu ne-a refuzat nici-odată concursul său (?), se va convinge că trebuie să plătească un preț cât mai apropiat de cel mondial. Aceasta din cauza că costul producțiunii este în continuă creștere și suntem pe de altă parte nevoiți să facem mari investițiuni pentru intensificarea producției și perfecționarea extracțiunii aurului, astfel ca reducerea de preț să nu pună stavilă posibilității noastre de dezvoltare, întru cât interesele economiei naționale, ale institutului central de emisiune și ale noastre merg mână în mână în această privință”.

În anul 1924, ideea de a se plăti aurul și la noi cu prețul mondial își făcuse drum. Noua lege a minelor, votată în acest an, dispunea prin art. 87 ca prețul de valorificare a aurului să fie cel mondial. Cu toate acestea, Banca Națională, având în vedere numai nevoile sale, a redus prețul cu 10% sub cel mondial, reducere, la care se mai adăuga o alta de 3½% pentru afinaj, transport, asigurare etc.

Iată ce ne spune în această privință darea de seamă a societății „Mica” pe exercițiul anului 1924:

„Aproape întreaga noastră producțiune de aur a fost predată Băncii Naționale pe un preț cu 13,5% sub cel mondial, din care se mai scade 1% pentru cifra de afaceri.

În schimb avem însă de înregistrat la toate materialele ce utilizăm urcări de prețuri, din care unele au ajuns de 90 ori mai mari față de cele din 1914 și circa de 3 ori mai mari decât cele din anii precedenți, când importul dinamitei, al capselor și fitilului era permis. Această urcare exorbitantă de prețuri este o adevărată sugrumare, căci se poate afirma că nu numai desvoltarea, dar însăși menținerea industriei aurifere va fi primejduită atât timp cât explozibilele nu vor fi ieftinite, deoarece ele reprezintă la prețul de azi 72% din costul total al unui metru de galerie față cu 37%, cât era în timpuri normale”.

La urmă darea de seamă își exprimă nădejdea că în interesul însăși al propășirii economice a țării prețul aurului trebuie ridicat la cel mondial, iar prețul materialelor explozibile redus la un nivel rezonabil.

În ce privește exercițiul anului 1925, citesc în darea de seamă a societății „Mica” următoarele precizări: „Întreaga producțiune de 816 kgr. 149 grame aur fin a fost predată Băncii Naționale cu o reducere de 13,5% și numai 39 kgr. 878 grame au fost vândute industriei particulare. Reducerea cu 13,5%, ce ni-s'a impus, reprezintă pentru anul 1925 un impozit special de 12.642.615 lei.”

De astă dată darea de seamă își exprima bucuria că în sfârșit de la 1 Ianuarie 1926 intră în vigoare dispoziția din legea minelor, prin care se fixează prețul aurului la prețul mondial, însă tot cu o reducere de 4%, costul afinajului, transportului, care în realitate nu trece de 2%.

Pentru exercițiul anului 1926, darea de seama constata că „prețul mediu al aurului a fost de 736.000 lei pro kilogram față de 114.800 lei în anul 1925 și de 110.300 lei în 1924. Reducerea de 4% asupra prețului mondial a fost menținută, cu toate că nu e justă și n'ar trebui să treacă de 2%. Sperăm că în curând se va reveni și asupra acestui preț, deoarece cu urcarea leului va fi greu să suportăm această reducere a prețului”.

În ce privește exploatarea, darea de seamă spune că „ea s'a scumpit foarte mult din cauza prețului urcat al dinamitei, fitilului și capselor. Dinamita a ajuns la 110 ori prețul din 1914 și costa astăzi 225 lei față de circa 85 lei, cât ar costa loco graniță”, de unde se vede cât de favorizată este industria explozibilelor în detrimentul întregii industrii miniere, lucru cu totul de neînțeles.

Pentru anul 1927 condițiile de vânzarea aurului au fost cele din anul precedent. Darea de seamă a „Micei” pe exercițiul 1927 adaugă:

„Cu începere din Decembre 1927, s'a îmbunătățit însă situația prin faptul că reducerea ce se făcea asupra prețului mondial a fost scăzută de la 4%, la 2%. Această reducere este acum normală. Ea reprezintă costul afinajului și transportul aurului la Londra, centrul pieții mondiale a aurului, astfel că, după 8 ani, am ajuns să putem valorifica produsul nostru, atât de necesar pentru stabilitatea monedei naționale, cu un preț echitabil. Prețul mediu al aurului a fost pentru anul 1927 de 104.650 lei kilogramul”.

Darea de seama pe exercițiul anului 1928 constată bucuria produsă de stabilizarea leului, care, deși nu s'a făcut în cursul acestui an, constituie un factor economic extrem de important, dacă va rămâne definitivă și va conduce la revenirea monedei aur, pentru-ca să se poată trece la bilanțul-aur, care să corespundă realității.

În ce privește repartitia aurului produs de societatea „Mica”, darea de seamă spune următoarele:

„Din producția totală de 1280 kgr. 319 grame aur fin, s'au predat Băncii Naționale direct 1121 kgr. 306 grame prin ministerul de industrie și comerț, topitoriilor de la Baia Mare și Zlatna 41 kgr. 619 grame, iar comerțului privat 105 kgr. 393 grame. Prețul mediu al aurului pentru anul 1928 a fost de 104.935 lei kilogramul”.

Partea principală din această dare de seamă este anunțarea că pentru anul 1923 prețul mondial al aurului a fost fixat pe baza stabilizării la 111.111 lei și 11 bani kilogramul, exprimând speranța de a se renunța la reducerea de 2% ce se face asupra acestui preț, Banca Națională putând să-și procure acum aurul în țara fără să exporte lei. Darea de seamă mai constată că prețul dinamitei a fost redus și în acest an, fără să ajungă însă la un preț admisibil, deoarece trece cu încă 60% peste prețul mondial.

Pentru exercițiul anului 1929 darea de seamă afirmă că prețul aurului este incontestabil mai bun decât cel din anii precedenți, fiind fixat prin stabilizare la 111.111 lei și 11 bani kilogramul (paritate legală). În privința reducerii de 2%, la care n'a renunțat încă Banca Națională, se speră că se va ajunge a fi redusă la 0,55%, costul real al afinajului, transportului și asigurării București-Londra.

Din producția totală de aur în cantitate de 1615 kgr. 242 gr. aur fin, au fost predate Băncii Naționale 1446 kgr. 240 gr., iar în comerțul privat 60 kgr. 756 gr.

Darea de seamă pe exercițiul anului 1930 constată din partea organelor autorizate o tendință reală pentru încurajarea industriei aurifere din țară, Banca Națională apreciând faptul important de a-și putea mări stocul metalic cu aur indigen, ne mai fiind constrânsă de a-și exporta devizele. Prețul aurului a fost cel cunoscut pe baza stabilizării, adică 111.111 lei și 11 bani kilogramul de aur fin, minus 2%.

Asupra acestei chestiuni, darea de seamă a „Micii” precizează de astă dată următoarele:

„Aurul predat în ultimii ani Institutului nostru de emisiune a fost expediat la Londra pentru a fi afinat. Această operațiune odată terminată, ni-se va bonifica diferența dintre prețul reținut și costul real (asigurare și transport) și astfel vom ajunge la obținerea prețului aurului.

Din producția totală de aur a anului 1930, am predat direct Băncii Naționale 1681 kgr. 122 grame aur fin, topitoriilor metalurgice de la Baia Mare și Zlatna minereu conținând 187 kgr. 360 grame, iar fonderiei de la Halsbruecke minereuri conținând 24 kgr. 494 grame aur”.

În ce privește darea de seamă a societății „Mica” pe anul 1931, n'a voiu ocupa de ea mai pe larg în ultimul capitol al acestei lucrări, în care voiu fixa concluziunile mele cu privire la exploatarea noastră de aur.

Am făcut acest istoric scurt al fazelor prin care a trecut chestia aurului în sânul conducătorilor Băncii Naționale, pentru a ilustra că pe de o parte cu răbdarea și perseverența direcțiunii societății „Mica”, cea mai puternică exploatare auriferă din țară, iar pe de altă parte cu bunăvoința și comprehensiunea superioarelor interese economice ale țării dovedite de conducerea primului nostru Institut de emisiune, s'a putut ajunge în cele din urmă la singura soluțiune, care, sprijinind exploatarea industriei noastre aurifere, garantează în același timp moneda noastră națională numai prin aur și prin păstrarea unui stoc de devize cât mai redus, necesar satisfacerii propriu zise a nevoilor pieții.

Capitolul X.

Dificultățile de eri și de azi în industria noastră auriferă

În primii ani după războiu, o mare plagă, de care suferea industria noastră auriferă, o constituiau contra-banțele de aur. Ele au luat naștere din următoarele două motive: Mai întâiu, cum am spus mai sus, din cauza că Banca Națională, neadoptând din primul moment o politică rațională în chestia aurului, pe care

nu înțele-gea să 'și-l apropieze și să-l plătească cu prețul mondial, și al doilea din cauza lăcomiei bijutierilor și a diferiților speculanți de metale prețioase, cari, mistuiți de mirajul câștigurilor ilicite, treceau prin contrabandă importante cantități de aur peste graniță.

Contrabandele de aur

Modul și procedeele inventive, la care alergau contrabandiștii, pentru a scăpa de ochii autorităților vamale și polițienești, constituie o adevărată manoperă, pe care merită s'o ilustrez. Ei duceau lingourile de aur, fie cu trenul, prin geamantane cu fund dublu sau ascunse prin locurile obscure ale vagoanelor de dormit și prin răcitoarele de băuturi ale vagoanelor restaurante, fie de-a dreptul prin porumbiștele de la granița noastră dinspre Jugoslavia, Ungaria și Ceho-Slovacia. Pentru contrabandiștii de aur, grija de căpetenie era să scape neobservați de ochii cerberilor de la punctele noastre vamale: Timișoara, Curtici, Episcopia Bihorului și Halmeu, căci mai departe nu aveau nicio emoție.

Pentru-ca cititorul să-și poată face o idee pe ce scară întinsă se practica până în vara anului 1924 contrabanda cu aurul românesc, este destul să amintesc afirmația ce mi-a făcut-o, în toamna anului 1923, un om de specialitate, d-nul H. B., subdirector la banca Comptoir Lyon Alemand din Paris, bancă cu un capital de 50 milioane de franci și care se ocupă exclusiv cu comerțul de metale prețioase. Intr'adevăr, la întrebarea mea, dacă li-se aduce la bancă spre cumpărare și aur din România, d-nul H. B. mi-a răspuns, deschis și sincer, următoarele:

„La ghișeurile băncei noastre se prezintă aproape zilnic români cari ne oferă aur spre cumpărare. Avem chiar din 15 în 15 zile cantități însemnate de aur, de fiecare dată între 15 și 20 kilograme aur. Ei vin la noi, fiindcă sunt convinși că noi plătim aurul exact după prețul mondial”.

Când deci un singur cetățean român putea să ducă lunar pe piața Parisului câte 40 kilograme aur în contrabandă – și desigur numărul acestora trebuie să fi fost destul de mare – își poate oricine lesne închipui în ce grad, în ce proporții și la ce sume și câștiguri fantastice se ridica contrabanda cu aurul extras din munții metaliferi ai Ardealului.

Adânc impresionat de cele descoperite de mine la Paris cu privire la vasta contrabandă ce se făcea în paguba țarei și a tezaurului Băncei Naționale, am pus în curent, la întoarcerea mea în țară, mai întâiu pe d-nul Niculescu, inspectorul vamal din Timișoara, și apoi ministerul de finanțe, cu toate constatările mele, indicându-le chiar nume de persoane, care trebuiau puse sub o strictă și vigilentă supraveghere. Personal am dat și alarma prin ziare asupra îndrăzneței contrabande de aur ce se practica.³⁹⁹

După un calcul sumar făcut de mine, din 1919 și până în vara anului 1924, când s'a votat actuala lege a minelor, cantitatea de aur românesc, care a trecut prin contrabandă în străinătate, se ridica la opt mii kilograme, ceea ce face în bani, după cursul de azi, 900 milioane lei. Aproape jumătate din această sumă, deci 400 milioane lei constituia câștigul sigur al contrabandiștilor, câștig care însă, printr'o politică de prevedere în materie de aur – căci de la 1919 eram un Stat producător de aur – trebuia să fie al Băncei Naționale, dacă această bine condusă instituțiune în materie de credit ar fi fost ceva mai curagioasă și beneficiând de concursul statului ar fi băgat în tezaurul său tot aurul produs de bogatul sol al României Mari. Dar beneficiul Băncei Naționale, din cumpărarea sistematică a producțiunei noastre de aur, putea să fie chiar cu mult mai mare, dacă ne gândim că în 1919 se cumpăra aurul cu 17.000 lei kilogramul, iar mai târziu cu 20.000 lei, 25.000 lei, 30.000 lei, 50.000 lei, până când a ajuns în anul 1923 și 1924 la 160.000 lei kilogramul, după prețul mondial.

Noua lege a minelor a pus, din fericire, capăt contrabandei de aur și peste tot comerțului ilicit de aur. Azi nimeni, nici la București, nici la Abrud, nici la Zlatna și nici la Baia Mare, nu mai îndrăznește să mai practice comerțul de aur, a cărui proveniență trebuie dovedită, de frica amenzilor în bani și a închisoarei. Azi singur statul și Banca Națională au acest drept – și este un mare bine, căci s'a stârpit total contrabanda odioasă și păgubitoare, care nu mai prezintă absolut niciun interes pentru contrabandiștii de profesie.

³⁹⁹ Vezi ziarul „Argus” No. 3492 din 8 Decembre 1924.

Rolul samsarilor în exploatarea de aur

O altă plagă a minieritului de aur o constituie și samsarii. Cum se știe, toate rezervele de aur ale țării noastre se află în mâinile proprietarilor de diferite categorii: stat, societăți pe acțiuni mai importante sau mai mici și de diferite calități, apoi proprietarii și concesionarii particulari, cari se pot diferenția iarăși în exploatare serioși și neserioși, speculanți și samsari. Ei bine, aceștia din urmă au fost și sunt o adevărată plagă pentru minieritul de aur. Iată câteva dovezi:

Intr'adevăr, în Ardeal, înainte de 1914, au existat numai două exploatare mai mari: minele statului ungar și societatea Harkort de la Ruda („12 Apostoli”), astăzi „Mica”. Restul fie că au vegetat numai, fie că au pierit cu totul. S'a făcut atunci un întins negoț cu concesiuni de aur pe prețuri așa de exagerate, încât aproape nicio întreprindere nu putea reuși. Ele au fost condamnate de la început la moarte prin supra-capitalizare. Samsarii și-au făcut afacerile lor, dar întreprinderile au stagnat sau s'au stins.

Din această cauză, bășagul sau minieritul de aur din Ardeal își câștigase, sub regimul maghiar, un renume rău și compromis în întreaga lume financiară europeană. Au fost aici capitaliști englezi, francezi și germani, cari au cumpărat concesiuni, examinate prin experți și găsite rentabile. S'au investit capitaluri colosale în dobândirea concesiunilor și în ridicarea instalațiilor necesare, dar aproape toți capitaliștii au trebuit să părăsească în scurt timp aceste concesiuni, cu pierderea întregului capital investit, grație ușurinței, cu care au lucrat mai toți în aceste afaceri. Așa s'a întâmplat cu concesiunile germane și engleze de la Dealul Ungurului, Fericeș și Iur, o regiune bogată în aur, cu concesiunea engleză de la Valea Arsului, precum și cu cele franceze de la Roșia Montană, Corabia-Vulcoiu, Valea Dosului și cu multe altele.

După părăsirea lor, aceste concesiuni au fost preluate, prin cumpărare sau printr'o nouă concesionare, de proprietari mai mici, cari, cu mijloace simple, primitive și fără multe investițiuni, au exploatat cele mai bogate părți dintr'insele într'un mod cu totul nerațional și pierzând extraordinare cantități de aur din cauza neștiinței și imposibilității, în care se aflau de a extrage tot aurul din minereuri. Apoi, după-ce bogățiile ușor accesibile au fost exploatate, vechile concesiuni au fost revândute cu un preț mai mare ori mai mic sau pur și simplu părăsite, fără să mai fie ținute în exploatare sau explorare, cum s'a întâmplat cu concesiunile Albini de la Stănița și Zeibig de la Băița. Acesta din urmă și-a vândut concesiunile, după complectarea lor epuizare, cu 200.000 coroane aur sau 6.800.000 lei. Concesiunile d-lui Iuliu V. Albini au fost vândute societății „Mica” cu 10.000.000 lei, prin intermediul fostului protopop și deputat din Brad, Pompiliu Piso.

Prima societate, care a reușit să învingă toate greutățile ivite prin asemenea cumpărări scumpe, a fost cea de la Ruda („12 Apostoli”), societatea „Mica” de azi. Dar și ea a suferit mult până a ajuns la înflorire. La început a avut mari pierderi în capital, până când un bun organizator (Franz Menking) a știut să cumpere toate concesiunile învecinate, părăsite și condamnate la moarte, contopind un număr mare de societăți mici într'o singură societate puternică, ca prin organizația ei internă, prin producerea de rezerve vizibile în mod abundent (prin străbatere în transversale lungi) și în primul rând prin crearea de instalațiuni absolut moderne, să poată spori producțiunea într'un mod mai simțitor și rentabil.

Toate acestea nu s'au putut realiza decât investind mari capitaluri (aproximativ 80.000.000 lei la început). Astfel s'au pus bazele celei mai serioase exploatare miniere din Ardeal, care din anul 1920, când a trecut în proprietatea societății „Mica”, grație unei pricepute și înțelepte conduceri tehnice și administrative, imprimată de d. Inginer Ion Gigurtu, directorul general, a ajuns la o nouă evoluție, la o dezvoltare și mai înfloritoare, însă după o muncă enormă, bine sistematizată și cu mari sacrificii materiale.

În ce privește seria samsarlăcurilor scandaloase în materie de tranzacțiuni miniere, ea este veche, variată și destul de vastă. Ele au fost înlesnite în mare parte de lipsa cunoștințelor științifice, care ne explică noianul de moțiuni scâlciate, ce caracterizează vechile exploatare miniere și chiar unele din zilele de azi. Omul nu știe să rădă sau să compătimească aberațiile minții omenești, când vede atribuindu-se puteri divine sau alchimiei un rol hotărâtor în natura și nobilitarea mineralelor, apanagiul evului mediu.

Istoria ne amintește cazul celebru al împăratului german și rege al Ungariei Rudolf II (1576–1612),

care, fiind împins de șarlatani în mreșile alchimiei, făcea încercări pentru descoperirea unei tincturi universale (tinctura universalis). Un doctor al timpului, cu numele Mathaeus Erbinaci v. Brandau, scrie:

„Împăratul Rudolf II n'a iubit în zadar această artă imperială, pentru-că el a inventat o tâinciură, prețuită la 40.000 ducați, pe care o purta într'o cutie de tinichea argintată și îmbrăcată în catifea roșie. După moartea Maiestății Sale, a fost furată de camelierul său Runtzken, care apoi s'a spânzurat”.⁴⁰⁰

La noi, în țară, n'am avut acum 45 de ani, faimoasa escrocherie cu „apa de aur” a faimosului Andronic? Dar recentul caz al escrocului Dunikowsky, la Paris, condamnat la 2 ani închisoare?

Alte dificultăți ale minieritului nostru

Dar dificultățile minieritului în România mai perzistă și azi, căci și astăzi avem tot trei categorii de proprietari și anume:

1. *Cei mari*, cari lucrează rațional și metodic, dând o producție crescândă.
2. *Cei mici*, cari posedă o mică concesiune, în care lucrează toată familia, și produc mai mult sau mai puțin, însă cu mijloace insuficiente și neraționale, dar totuși cel puțin lucrează.
3. *Cei mijlocii*, cari exploatează concesiunile lor după cele mai detestabile metode, cari pun mâna cu lăcomie numai pe ce se vede și cade în calea ciocanelor și cari nu cutează și nici nu vreau să facă niciun fel de îmbunătățiri sau investițiuni, chiar dacă au câștiguri frumoase.

Experiența de până-acum a dovedit că numai societăți cu capital mare pot reuși încă în industria noastră minieră de aur, iar, pentru a veni în ajutorul ei, sunt numai două mijloace:

A) Înființarea câtorva societăți puternice cu capital românesc și, dacă nu se va găsi capital național, cu capital străin.

B) Statul să forțeze pe micii proprietari sau concesionari de terenuri miniere să se constituie în asociațiuni sau cooperative de producție, ca astfel să fie în stare a face față marilor cheltueli, pe care le impune o exploatare metodică. La lucrul acesta se poate ajunge numai pe cale de lege, căci sfatul și îndemnul bun nu ajung. Mult regretatul Vintilă Brătianu, în 1924, când era ministru de finanțe, iar eu deputat, mă trimisese la Abrud, însoțit de răposatul George Popescu-Turaneanu, un înflăcărat cooperatist, ca să pledăm și să luminăm pe micii proprietari de terenuri miniere să se constituie în cooperative de producție. Am fost și am vorbit timp de 2 zile cu oamenii, dar n'am putut reuși, fie-care din ei trăind cu iluzia norocului și cu senzația că în minusculul său perimetru stau adăpostite toate comorile pământului. Apoi lumea mai crede că o mină de aur sau o societate, care se ocupă cu minieritul de aur, constituie într'adevăr o mină de aur, ceea-ce este o iluzie, o utopie. Căci nu este destul să avem zăcăminte bogate, dacă nu există capital suficient și instalațiuni moderne și dacă nu vom avea un personal priceput și bine organizat, începând de la cel mai înalt funcționar până la cel mai mic supraveghetor sau muncitor minier.

În ce privește pe micii proprietari, este într'adevăr regretabil și dureros de a-i vedea că, din cauza conjuncturilor economice și a lipsei de credit de azi, ei nu-și pot munci, ca în trecut, minele lor și sunt nevoiți să le vândă și să intre apoi ca simpli muncitori la noii proprietari. Din nefericire, acesta este tâlcul aspru al zilelor de azi, al secolului în care trăim, cu continuele, dar costisitoare invențiuni tehnice moderne pentru o extracțiune cât mai complectă a aurului, pe care, evident, nu 'și-le pot procura decât societăți bine organizate și cu capital mare.

Necesitatea amarnicei vieți va forța pe micii proprietari de terenuri miniere să înțeleagă acest imperativ al vremii de azi, care a depășit enorm în ultimii ani mijloacele de extracțiune din trecut. Asociându-se în cooperative de producție, ei vor putea face față nouilor cerințe tehnice și vor putea fi mai în câștig. Principiul asociației cooperatiste va fi de mare folos în special micilor proprietari de la Roșia Montană, Corna și Bucium, unde perimetrele particulare sunt atât de mici și fracționate. Ei vor trebui să înțeleagă că ideea cooperatistă, atât de străină pentru dâșii azi, va fi și în favoarea lor și în favoarea economiei

⁴⁰⁰ Szentkirályi Zsigmond: Az erdélyi bányászat ismertetése. Kolozsvárt, 1841. Pag. 216.

naționale – și aceasta prin faptul ca de unde pân'aci ei nu pot să extragă, cu mijloacele lor primitive, tot aurul din minereuri, fie ele bune sau mai sărace, cu sistemele moderne, dar costisitoare, de exploatare, această mare pagubă, dusă de apă, se poate evita, pierzându-se cel mult 5% din conținutul minereurilor, nu ca azi, când se pierde 50%.

Furturile de aur nativ din mine

Un capitol negativ în exploatarea aurifere îl constituie și furturile de aur nativ din mine, iar combaterea lor la o întreprindere nouă, care n'are experiență suficientă, trage mult în cumpănă.

Fig. 102. Corpul delictului dintr-un furt de aur nativ: „Gălușca” trădătoare, adică o bucată de aur nativ, învălita într'o cârpă unsuroasă și apoi virită în anus.

Aurul fiind „ochiul dracului”, te minunezi de mijloacele întrebuițate în acest scop. Bucata de aur, învălita într'o cârpă, este ascunsă până și în anus, cum arată o dovadă păstrată în muzeul minier de la Brad al societății „Mica”.

Cancerul multor exploatări de aur este în mare parte furtul aurului nativ, cu toate măsurile riguroase de supraveghere ce se iau. Toate aceste eforturi rămân însă neputincioase, dacă hoții și tăinuitorii prinși scapă de asprimea legii cu pedepse ușoare, care nu formează niciun impediment moral de a se repeta. Prin aceste furturi a trecut mult aur peste graniță, micșorând simțitor producția totală a țării.

Chestia explozibilelor

O altă piedică în exploatarea mari, dar mai ales în cele mici, o pune în cale însuși statul prin scumpetea prafului explozibil și a dinamitei.

Înainte de războiu un kilogram de pulbere din modesta fabrică de la Bistra – azi desființată – se vindea cu 7 coroană, pe când azi se vinde cu 60 lei, iar mai slab (azotina) cu 40 lei. Dinamita costa 1 kilogram 2 cor. 70 fileri, pe când azi costă: 1 kgr. calitatea I 155 Zei, iar calitatea II 125 lei. Capsulele se vindeau cu 2 fileri jumătate bucata, iar roata de fitil cu 24 fileri. Azi o capsă costă 1 leu 75 bani, iar roata de fitil 26 lei. Cu un gram de aur, care se vindea înainte de războiu cu 2 coroane 20 fileri, se puteau cumpăra 2 kgr. pulbere sau 1 kgr. de dinamită. Azi cu echivalentul unui gram de aur abia poți cumpăra 1 kgr. pulbere, iar pentru 1 kgr. dinamită trebuie aproape 2 grame și jumătate aur. Fabricarea pulberii și a dinamitei fiind azi monopol de stat, prețurile lor sunt mai mult decât duble față de cele cu care se vând în Polonia, Italia etc.

Din această cauză, multe mine d'ale micilor proprietari, târgoveți sau țărani, stau încă pustii, lăfăindu-se sărăcia în locul belșugului de altădată.

Iată atâtea chestiuni serioase, la care vor trebui să se gândească toți aceia, cari doresc sincer intensificarea producției de aur de sub scoarța pământului românesc, în care, fără îndoială, se ascund încă mari bogății, după cum în sufletul românului sunt elanuri nebănuite.

Concluziuni

Am stăruit într'adins să înșir unele dintre neajunsurile, de care suferă exploatarea miniere din Munții Apuseni, în nădejdea ca atât Statul, cât și Banca Națională, care azi caută mai mult decât ori-când să-și sporească stocul metalic cu aur produs în țară, le vor lua în de-aproape cercetare, spre a le putea înlătura până mai este vreme.

Din întreg cuprinsul cărții de față, expus în linii obiective, rezultă marea însemnătate economică și istorică, pe care o prezintă ținutul Munților Apuseni, pământ pur românesc al vechei Dacii Traiane, care, după 1646 de ani de înstrăinare, a revenit în stăpânirea noastră, singurii moștenitori legitimi ai Dacilor și Romanilor, recunoscuți de însăși conferința păcii de la Paris, prin tratatul de la Trianon, ca încheiere a războiului mondial. Dacă prin jocul sortii, Ardealul a zăcut timp de o mie de ani sub jugul Ungurilor, cari 'i-au supt toate bogățiile, ferindu-se însă să alunge sărăcia din vetrele românești, singurele băștinașe, datoria statului român întregit este azi ca prin legi bine chibzuite și prin o politică economică înțeleaptă să promo-veze, cu inimă și curaj, toate trebuințele reale ale Ardealului. Nu trebuie să scăpăm în special din vedere că Românii din Munții Apuseni au constituit în cursul atâtor veacuri citadela românismului, știind să sperie pe dușmani și prin încăpățânata lor îndârjire să-i împiedice de a se stabili în această fortăreață, silindu-i să-și întindă cuceririle ceva mai departe în basinul ardelean.

Din expunerile lucrării de față s'a mai putut constata că exploatarea minelor de aur din Ardeal, pe lângă că formează izvorul de traiu al unei părți importante a populației sale, promovează implicit interesele țării întregi prin producerea metalelor prețioase, prin ridicarea valorii celorlalte produse, prin marea influență ce o exercită asupra creșterii întregii bogății naționale și deci prin suportul material, pe care îl aduce întăririi puterii spirituale, grație concursului, pe care îl dă pentru moneda statului în susținerea ei față cu valorile străine.

Se știe că prețul aurului nu este supus fluctuațiunilor, la care sunt supuse alte bunuri, și chiar modificarea lui se face lent și în proporții puțin simțite. Deși s'ar părea că producția aurului, mereu sporită, ar provoca o scădere a valorii lui, aceasta nu se întâmplă, deoarece, paralel cu acest spor, crește și numărul populației și cresc și nevoile de confort și de viață. Descoperirea Americii, care s'a tradus printr'un spor excepțional în producția aurului pentru promovarea comerțului universal, deși a avut ca efect stagnarea pentru câțva timp a minieritului aurifer european, totuși valoarea aurului ca obiect de schimb a rămas aceeași. Istoria ne dove-dește că decând s'a bătut prima monedă de aur în vremea lui Filip, regele Macedoniei, raportul între aur și argint a rămas aproape constant același.

Pentru toate aceste calități ale puterii aurului, producția lui a fost încurajată din cele mai îndepărtate timpuri ale antichității și până în zilele noastre, cum am ilustrat cu fapte luate din istoria străbunilor noștri Daci și Romani. În Grecia veche, pe timpul marelui orator Demostene (n. la 385 și m. la 322 înainte de Chr.), exploatatorii de mine erau trecuți în aceeași clasă cu producătorii agricoli.⁴⁰¹ Cele mai multe țări își datorează progresul lor economic și cultural dezvoltării minieritului. Baza înfloririi vechei Atice și a Atenei a fost exploatarea minelor de aur și argint din insula Thasos. Pustiirea lor a avut ca urmare pauperizarea națiunii.⁴⁰² Ei bine, eu sunt convins că solul vechiului regat, atât de bogat în exploatarea petrolifere, unit cu solul Ardealului, cel mai bogat din Europa în ce privește exploatarea aurifere, ne vor putea scuti, prin o înțeleaptă politică economică, de soarta Greciei antice și ne vor reda starea înfloritoare, de care ne-am bucurat înainte de războiu și pe care neamul nostru, azi întregit, o merită cu atât mai mult.

Din acest punct de vedere, trebuie să constat cu satisfacție că Banca Națională a României a înțeles lucrul, căci ea a revenit de la sistemul „Gold Exchange Standard” la „Gold Standard”, adică la garantarea monedei noastre numai prin aur și păstrarea unui stoc de devize cât mai redus, necesar numai satisfacerii nevoilor pieței. Vremea a fost, se vede, o bună dascăliță, iar pierderile din trecut un ciocan providențial.

⁴⁰¹ Kleinschrod, op. citat, vol. I, pag. 46. (Demosthenes adversus aristocratem T.).

⁴⁰² Idem, op. citat, vol. I, pag. 45 (Meursii fortuna Attica).

Rolul statului în viitor

Dar pe lângă Banca Națională, este nevoie ca și Statul să înlesnească, prin măsuri chibzuite, dezvoltarea industriei aurifere. Voiu arăta aci câteva pe scurt.

În cursul anului 1931 s'a remarcat în țară la noi un interes mai mare pentru posibilitățile industriei extractive a aurului. Din diferite centre capitaliste au sosit emisari, cari au cercetat regiunile cunoscute aurifere, s'au făcut chiar oare-care transacțiuni cu concesiuni existente, dar realizări în stil mai mare nu s'au înfăptuit. O piedică pentru încheieri în stil mai mare și ca urmare a acestora o dezvoltare a exploatărilor prin investițiuni însemnate, rămâne problema validărilor concesiunilor existente, care durează încă; asemenea și transformarea permiselor de explorare în perimetre de explorare, conform legii minelor. Ori-cât am avea convingerea că statul nu va căuta să profite ca, pe chestiuni de formă, să-și apropie bunurile miniere ale cetățenilor, totuși nu se pot face investițiuni însemnate în teritorii cu situația juridică față de stat neclarificată și în niciun caz nu se pot cere capitalului străin astfel de investițiuni, care au la bază un viciu în dreptul de proprietate. În interesul general al industriei miniere trebuie să se accelereze procedura de validare, ministerul de industrie și comerț să nu facă apeluri inutile și să se admită cât mai urgent transformările cercurilor de explorare în permise noi de explorare.

Dar încă ceva: Statul nostru prin Direcția valorificărilor din ministerul de industrie și comerț (Între-prinderile miniere și metalurgice ale statului din Ardeal) a continuat reorganizarea exploatărilor lui, moder-nizându-le și servind de exemplu și imbold. Tendința statului de a-și moderniza întreprinderile existente este desigur laudabilă. Nu cred însă că statul trebuie să se transforme într'un exploatator de aur, căutând să creeze și să dezvolte întreprinderi noi. Nu este rolul statului în criza de azi, ca banii contribuabililor în loc să servească pentru alte necesități mai urgente, să fie investiți în întreprinderi miniere, care totdeauna sunt însoțite de risc.

Pe de altă parte, nu trebuie să scăpăm din vedere că administrația de stat este, prin firea ei, greoaie și complicată, pe când minieritul în administrație particulară permite o mai eficace desfășurare de energie și este mult mai profitabil chiar și pentru stat. De altfel un vestit și competent scriitor ungar în chestiuni miniere, sobrul Szentkirályi Zsigmond, spune că minele statului, exploatate în regie și fără asocierea particularilor, au ajuns până la sfârșit sub conducerea particulară. Acest fenomen – scrie el – s'a observat mai ales în exploatările aurifere.⁴⁰³

Nu voiu contesta totuși că Direcția valorificărilor a făcut un lucru bun prin modernizarea topitorului metalurgic de la Firiza, lângă Baia Mare, care devenise absolut necesar pentru susținerea exploatărilor, care produc prin flotațiune minereuri concentrate conținând aur. Topitor nu-și poate face fiecare întreprindere, astfel că el trebuie să servească minieritul particular, fără a deveni însă o sursă de beneficii pentru stat prin faptul că exploatatorii, neputându-se lipsi de el, statul să tindă ca prin beneficiile topitorului să-și acopere eventualele pagube ale exploatărilor sale, cum pare a fi având în vedere prețurile actuale de topire. Topitorul de la Firiza fiind prea departe de regiunea Abrudului, trebuie neapărat modernizat și topitorul de la Zlatna, care azi se ocupă mai mult cu fabricarea sulfatului de cupru.

O dovadă că uzinele metalurgice ale statului de la Zlatna trebuie puse cât mai repede în funcțiune pentru topirea minereurilor concentrate de aur, o găsesc în „Darea de seamă a societății Mica pe exercițiul 1931“. Intr'adevăr, iată ce citesc aici la pag. 13 și 14:

„Cum Topitoriile Statului din Zlatna și Firiza n'au fost în măsură nici anul acesta să ne topească întreaga cantitate de concentrate, am fost nevoiți să exportim 1443 tone concentrate pentru a fi prelucrate la Topitoriile Statului Saxon din Halsbruecke (Staatl. Saecks. Huelten-und Blaujarbenwerke din Freiberg i. Sa.), iar aurul rezultat să-l reimportăm. Cu toate că cheltuelile de transport au fost incomparabil mai urcate până la Halsbruecke, cheltuelile totale avute cu topirea concentratelor în Germania au fost totuși

⁴⁰³ Szentkirályi Zsigmond: Az erdélyi bányászat ismertetése. Pag. 52. Kolozsvárt, 1841.

mai mici ca la Topitoriile din Baia Mare din cauza cheltuelilor de topire extrem de ridicate ale Topitoriilor din țară”.

Asemenea inconveniente nu sunt de natura sa înlesnească dezvoltarea minieritului nostru. Ele trebuie înlăturate spre folosul economiei naționale.

În sfârșit, dacă Statul și Banca Națională țin sa încurajeze intensificarea producției aurului, ar mai fi o măsura buna de luat: stabilirea unei prime de 6000 până la 10.000 lei de fiecare kilogram de aur fin, ceea-ce ar constitui un stimulent pentru noi investițiuni, pentru ridicarea producției, precum și o atracțiune pentru marii capitaliști în aceste timpuri, când capitalul se ascunde.

Forța crescândă a aurului în lumea de azi

În lumea întreaga chestiunea aurului este dominată azi de un fapt industrial de cea mai mare importanță și de care trebuie să ținem și noi seama: progresul excepțional și aproape continuu al producțiunii aurifere, căreia îi corespunde o dezvoltare paralela a consumațiunii. Pentru a ilustra acest fapt, sunt suficiente câteva cifre: Producțiunea de aur a anului 1906 a depășit valoarea de 2 miliarde franci aur, pe când în 1884 abia atingea cifra de 500 milioane franci. Ea s'a quadruplat deci în 20 de ani și a ajuns de 40 ori mai mare de cum era înainte cu 100 de ani, când producția era numai de 50 milioane franci.

În secolul XIX s'a scos pe întreg globul din aluviuni și masivele aurifere aur în valoare de 50 miliarde franci, în cifra rotundă, adică de patru ori mai mult decât în cele 3 secole precedente. Azi se extrage anual aproximativ atâta aur cât s'a extras în întreg secolul XVI.⁴⁰⁴

Producția mondială de aur în anul 1925 s'a ridicat la 1 miliard 747 milioane mărci aur, iar cea a anului 1930 la 636.000 kilograme, reprezentând o valoare de peste 60 miliarde lei.

Aurul, fiind întrebuințat din ce în ce mai mult în general ca moneda universală, este în mod natural căutat cu o ardoare crescândă și mișcarea aceasta va merge cu viteza accelerată până în ziua când și Extremul Orient, singurul refractar încă al etalonului de aur, îl va adopta și el, cum deja se și anunța. O dovadă deci ca ori-ce ar face omenirea și ar spune economiștii, aurul nu poate lipsi realmente din comerțul mondial. Mai mult încă: trebuie ca bărbății înțelepți sa prevadă, într'un viitor mai mult sau mai puțin îndepărtat și independent de oscilațiunile precedente, o adevărată urcare a prețului aurului, căci cu cât va trece timpul, cu atât minereurile, care se vor găsi pentru prelucrare, vor fi mai sărace și deci extracția mai costisitoare.

Iată motivul, pentru care prețul aurului, judecând în mod logic, are mai multe șanse de a se ridica decât să scadă, iar puterea chimerică a capitalului dominator, a aurului, care de atâta îndelungată vreme comandă naturii și guvernează lumea, poate sa treacă în alte mâini în mod forțat sau legal, dar ea nu este încă aproape, ori-ce s'ar spune, de timpul când ar putea să dispară disprețuită, inutilă și în nepăsarea lumii.

Să înțelegem deci: „*aurul este bogăție și numai bogăție*”, cum se exprimă savantul francez L. de Launay. El a fost. Este și va fi, vorba d-lui I. Stamp, actual director la Banca Națională a Angliei: „*arbitrul destinului nostru*”.

⁴⁰⁴ L. De Launay: *L'or dans le monde*. Paris, 1907. pag. 235, 236.